

Barbara Sosińska-Kalata

Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiątka

NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

CENTRUM USTAWICZNEGO KSZTAŁCENIA BIBLIOTEKARZY
INSTYTUT BIBLIOTEKOZNAWSTWA
I INFORMACJI NAUKOWEJ UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

Barbara Sosińska-Kalata

**UNIwersALNA
KLASYFIKACJA
DZIESIĘTNA**

PODRĘCZNIK

WYDAWNICTWO
SBP

Warszawa 1993

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej
«NAUKA — DYDAKTYKA — PRAKTYKA»

Prof. dr hab. Marcin DRZEWIECKI (przewodniczący),
dr Stanisław CZAJKA, prof. dr hab. Zofia GACA-DĄBROWSKA,
dr Danuta KONIECZNA, mgr Janusz NOWICKI (sekretarz),
dr Maria PRÓCHNICKA, prof. dr hab. Anna SITARSKA,
dr hab. Jacek WOJCIECHOWSKI, dr hab. Zbigniew ŻMIGRODZKI

Projekt graficzny okładki i strony tytułowej
Dobrochna BADORA-ZAWADZKA

Redaktor Wydawnictwa
Edward JAKIMOWICZ

Redakcja techniczna i korekta
Anna LIS

ISBN 83-85778-07-1

Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

CIP — Biblioteka Narodowa
Sosińska-Kalata Barbara
Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna :
podręcznik / Barbara Sosińska-Kalata ;
Centrum Ustawicznego Kształcenia Biblioteka-
rzy. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji
Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego. —
Warszawa : Stowarzyszenie Bibliotekarzy
Polskich, 1993

CENTRE OF CONTINUAL EDUCATION OF LIBRARIANS
THE INSTITUTE OF LIBRARIANSHIP AND EDUCATIONAL INQUIRY OFFICE
OF WARSAW UNIVERSITY

SCIENCE-DIDACTICS-PRACTICE

Barbara Sosińska-Kalata

UNIwersal DECIMAL CLASSIFICATION

HAND - B O O K

WYDAWNICTWO
SBP

Warsaw 1993

SPIS TREŚCI

CONTENTS	7
INHALTSVERZEICHNIS	9
PRZEDMOWA	11
WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW	15
WYKAZ TABLIC	16
Rozdział I. WSTĘP DO ZAGADNIENI JĘZYKÓW INFORMACYJNO-WYSZUKIWAWCZYCH	
Działalność informacyjna i opracowanie rzeczowe	17
Definicja języka informacyjno-wyszukiawczego	19
Rodzaje języków informacyjno-wyszukiawczych	21
Struktura języka informacyjno-wyszukiawczego	22
Rozdział II. ELEMENTY TEORII KLASYFIKACJI. POJĘCIA PODSTAWOWE	
Formalna definicja klasyfikacji	27
Struktura klasyfikacji i jej elementy	28
Relacje hierarchiczne	31
Rodzaje struktur klasyfikacyjnych	34
Rozdział III. HISTORIA I ROZWÓJ UNIWERSALNEJ KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ	
Klasyfikacje piśmiennictwa stosowane w bibliotekach	41
Idea klasyfikacji dziesiętnej	43
Melvil Louis Kossuth Dewey	44
Klasyfikacja Dziesiętna Deweya	45
Od Klasyfikacji Dziesiętnej do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej	50
Procedura rewizji i aktualizacji UKD	54
Rozdział IV. STRUKTURA UNIWERSALNEJ KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ	
Cechy ogólne UKD	60
Poziom elementarnych znaków graficznych UKD.	63
Poziom elementarnych jednostek leksykalnych UKD. System leksykalny.	68
Poziom zdania UKD	72
Poziom tekstu UKD	75
Rozdział V. SŁOWNIK UNIWERSALNEJ KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ	
Budowa tablic UKD	77
Tablice główne	79
Tablice pomocnicze	80
Indeks przedmiotowy	80
Rodzaje wydań tablic UKD	82
Rozdział VI. PODZIAŁ WIEDZY W UNIWERSALNEJ KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ.	
SŁOWNICTWO PODSTAWOWE UKD: SYMBOLE GŁÓWNE	
Schemat działów głównych UKD	91
Dział 0 Zagadnienia ogólne	93
Dział 1 Filozofia. Psychologia. Logika	96
Dział 2 Religia. Teologia	96
Dział 3 Nauki społeczne	97
Dział 5 Matematyka. Nauki przyrodnicze	98
Dział 6 Nauki stosowane. Medycyna. Technika. Rolnictwo	100
Dział 7 Sztuka. Rzemiosło artystyczne. Architektura. Fotografia. Muzyka. Gry. Sport	102

Dział 8 Język. Lingwistyka. Filologia. Literatura piękna	103
Dział 9 Archeologia. Prehistoria. Geografia. Biografia. Historia	112
Główne zmiany i uzupełnienia wprowadzone do UKD przez FID i Konsorcjum ds. UKD w latach 1979–1992	114
Rozproszenie literatury	118
Rozdział VII. SŁOWNICTWO POMOCNICZE UKD: PODZIAŁY ANALITYCZNE	
I SYNTETYCZNE	
Poddziały specjalne UKD	120
Poddziały analityczne	120
Poddziały syntetyczne	131
Rozdział VIII. SŁOWNICTWO POMOCNICZE UKD: PODZIAŁY WSPÓLNE I PODZIAŁY A/Z	
Charakterystyka ogólna	135
Poddziały wspólne języka	136
Poddziały wspólne formy	142
Poddziały wspólne miejsca	145
Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej	148
Poddziały wspólne czasu	151
Poddziały wspólne punktu widzenia i sposobu ujęcia tematu	155
Poddziały wspólne z kreską (materiały i osoby)	158
Podział A/Z i rozbudowa symboli UKD za pomocą kodów zapożyczonych z innych systemów znakowych	160
Rozdział IX. SŁOWNICTWO POMOCNICZE UKD: ZNAKI ŁĄCZĄCE	
Atrybutowe i relacyjne pomocnicze jednostki leksykalne UKD	162
Znaki łączące + (plus) i / (kreska ukośna)	163
Znaki łączące : (dwukropek) i :: (dwukropek podwójny)	166
Znak [] włączenia i grupowania	169
Rozdział X. ROZBUDOWA RÓWNOLEGŁA SYMBOLI UKD	
Rodzaje rozbudowy symboli UKD	173
Metoda I: rozbudowa gałęzi klasyfikacyjnych według identycznej zasady podziału	175
Metoda II: rozbudowa równoległa kilku końcowych szczebli podziału według identycznej zasady	178
Metoda III: rozbudowa równoległa różnych części gałęzi klasyfikacyjnych według zbliżonych zasad	182
Technika tworzenia symboli na podstawie rozbudowy równoległej	186
Rozdział XI. SKŁADNIA UKD: BUDOWA SYMBOLI ROZWINIĘTYCH I ZŁOŻONYCH	
Zdania UKD	191
Symbole rozwinięte	192
Zasady standardowego porządku poziomego	192
Symbole złożone	201
Rozdział XII. METODYKA KLASYFIKOWANIA ZA POMOCĄ UKD	
Klasyfikowanie dokumentów	211
Analiza treści dokumentu	212
Charakterystyka słowna dokumentu	218
Wybór symboli UKD	220
Porządek pionowy	223
Tematy stwarzające trudności w klasyfikowaniu	224
LITERATURA	229
ANEKS	232

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	11
LIST OF ABBREVIATIONS	15
LIST OF TABLES	16
Chapter I. INTRODUCTION TO PROBLEMS OF INFORMATION-RETRIEVAL LANGUAGES	
Information activity and material elaboration	17
Definition of information-retrieval language	19
Kinds of information-retrieval languages	21
The structure of information-retrieval language	22
Chapter II. ELEMENTS OF THEORY OF CLASSIFICATION. BASIC PROBLEMS	
Formal definition of classification	27
The structure of classification and its elements	28
Hierarchic relations	31
Kinds of classificatory structures	34
Chapter III. HISTORY AND DEVELOPMENT OF UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION	
Classifications of literary output which are used in libraries	41
Idea of decimal classification	43
Melvil Louis Kossuth Dewey	44
Decimal classification of Dewey	45
From Decimal Classification to the Universal Decimal Classification	50
Practice of verification and modernization of the UDC	54
Chapter IV. THE STRUCTURE OF THE UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION	
General marks of the UDC	60
Level of elementary graphic characters in the UDC	63
Level of elementary lexical units. Lexical system.	68
Level of sentence in the UDC	72
Level of text in the UDC	75
Chapter V. VOCABULARY OF THE UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION	
Texture of tables in the UDC	77
Main tables	79
Subsidiary tables	80
Subject index	80
Kinds of issue of tables in the UDC	82
Chapter VI. PARTITION OF KNOWLEDGE IN THE UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION. BASIC VOCABULARY OF THE UDC: MAIN SYMBOLS	
The scheme of main sections of the UDC	91
Section 0 General problems	93
Section 1 Philosophy. Psychology. Logic.	96
Section 2 Religion. Theology.	96
Section 3 Social Sciences	97
Section 5 Mathematics. Natural Sciences.	98
Section 6 Applied Sciences. Medicine. Technics. Agriculture.	100
Section 7 Art. Craft of art. Architecture. Photography. Music. Games. Sport.	102
Section 8 Language. Linguistics. Philology. Belles-lettres.	103
Distraction of literature	112

Main changes and supplements enforced into the UDC by FID and Consortium for the UDC affairs in 1979–1992.	114
Diffusion of literature	118
Chapter VII. SUBSIDIARY VOCABULARY OF THE UDC: ANALYTIC AND SYNTHETIC SUBDIVISIONS	
Special subdivisions of the UDC	120
Analytic subdivisions of the UDC	120
Synthetic subdivisions of the UDC	131
Chapter VIII. SUBSIDIARY VOCABULARY OF THE UDC: COMMON SUBDIVISION AND A/Z PARTITION	
General characterization	135
Common subdivisions of language	136
Common subdivisions of form	142
Common subdivisions of place	145
Common subdivisions of race, nationality and ethnic group	148
Common subdivisions of time	151
Common subdivisions of view-point and method of formulation of subject	155
Common subdivisions with hyphen (materials and persons)	158
Subdivisions A/Z and development of symbols of the UDC by codes adopted from other marks systems	160
Chapter IX. SUBSIDIARY VOCABULARY OF THE UDC: UNITIVE MARKS	
Attributive and relational subsidiary lexical units of the UDC	162
Unitive marks + (plus) and / (slash)	163
Unitive marks : (colon) and :: (double colon)	166
Mark [] of including and grouping	169
Chapter X. PARALLEL DEVELOPMENT OF THE UDC SYMBOLS	
Kinds of development of the UDC symbols	173
Method I: development of classificatory branches by similar base of repartition	175
Method II: parallel development of some final grades of partition by similar base	178
Method III: parallel development of different parts of classificatory branches by approximate bases	182
Technique of create of symbols based on parallel development	186
Chapter XI. SYNTAX OF THE UDC: THE STRUCTURE OF COMPOUND AND MULTIPLE SYMBOLS	
Sentences of the UDC	191
Compound symbols	192
Laws of standard horizontal order	192
Multiple symbols	201
Chapter XII. METHODICS OF ORDINATION BY THE UDC SYSTEM	
Classification of documents	211
Analysis of contents of document	212
Verbal characteristic of document	218
Choice of the UDC' symbols	220
Vertical order	223
Subjects which invent difficulties in classifications	224
LITERATURE	229
ANNEX	232

(tłum. Iwona Sribniak)

INHALTSVERZEICHNIS

VORWORT	11
VERZEICHNIS DER VERKÜRZUNGEN	15
TAFELNVERZEICHNIS	16
Kapitel I. EINFÜHRUNG IN DIE PROBLEME DER INFORMATORISCHEN UND AUSGESUCHTEN SPRACHE	
Informationstätigkeit und Sachbearbeitung	17
Definition der informatorischen und ausgesuchten Sprache	19
Die Arten der informatorischen und ausgesuchten Sprache	21
Die Struktur der informatorischen und ausgesuchten Sprache	22
Kapitel II. ELEMENTE DER KLASSIFIKATIONSTHEORIE. DIE GRUNDBEGRIFFE	
Formelle Definition der Klaßifikation	27
Struktur der Klaßifikation und ihre Elemente	28
Hierarchische Relationen	31
Die Arten der Klaßifikationsstrukturen	34
Kapitel III. GESCHICHTE UND ENTWICKLUNG DER UNIVERSELLEN DEZIMALKLASSIFIKATION	
Klaßifikationen der Schriftstellerei, welche in den Bibliotheken angewandt sind	41
Die Idee der Dezimalklaßifikation	43
Melvil Louis Kobluth Dewey	44
Die Dezimalklaßifikation von Dewey	45
Von der Dezimalklaßifikation bis zur universellen Dezimalklaßifikation	50
Prozeßverfahren im Falle der Revision und der Aktualisation der DK	54
Kapitel IV. STRUKTURE DER UNIVERSELLEN DEZIMALKLASSIFIKATION	
Allgemeine Eigenschaften der DK	60
Stand der elementaren graphischen Zeichen der DK	63
Stand der elementaren lexikalen Einheiten der DK. Das lexikale System.	68
Stand des Satzes der DK	72
Stand des Textes der DK	75
Kapitel V. WÖRTERBUCH DER UNIVERSELLEN DEZIMALKLASSIFIKATION	
Bau der Tafeln der DK	77
Haupttafeln	79
Hilftafeln	80
Gegenstandindex	80
Die Arten der Tafelnausgaben der DK	82
Kapitel VI. TEILUNG DES WISSENS IN DER UNIVERSELLEN DEZIMALKLAS- SSIFIKATION. GRUNDWORTSCHATZ DER DK: HAUPTSYMBOLE	
Schema der Hauptteile der DK	91
Teil 0 Allgemeine Probleme	93
Teil 1 Philosophie. Psychologie. Logik.	96
Teil 2 Religion. Theologie	96
Teil 3 Soziale Wissenschaften	97
Teil 5 Mathematik. Naturwissenschaften	98
Teil 6 Angewandte Wissenschaften. Medizin. Technik. Landwirtschaft	100
Teil 7 Kunst. Kunstgewerbe. Architektur. Photographie. Musik. Spiele. Sport	102
Teil 8 Sprache. Linguistik. Filologie. Literatur	103
Teil 9 Archeologie. Vorgeschichte. Geographie. Biographie. Geschichte	112

Hauptveränderungen und Ergänzungen, welche in die UDK von FID und Konsortium für UDK in den Jahren 1979–1982 eingeführt wurden	114
Zerstreung von Literatur	118
Kapitel VII. HILFSWORTSCHATZ VON DER UDK: ANALITISCHE UND SYNTHETISCHE SUBSEKTIONEN	
Spezielle Subsektionen von UDK	120
Analitische Subsektionen	120
Synthetische Subsektionen	131
Kapitel VIII. HILFSWORTSCHATZ VON UDK: GEMEINSAME SUBSEKTIONEN UND SUBSEKTIONEN A/Z	
Allgemeine Charakteristik	135
Gemeinsame Subsektionen der Sprache	136
Gemeinsame Subsektionen der Form	142
Gemeinsame Subsektionen des Raumes	145
Gemeinsame Subsektionen der Rasse, der Nationalität und der ethnischen Gruppe	148
Gemeinsame Subsektionen der Zeit	151
Gemeinsame Subsektionen des Gesichtspunktes und der Auffassungsweise des Themas	155
Gemeinsame Subsektionen mit dem Strich (Materialien und Personen)	158
Subsektion A/Z und Ausbau der Symbole der UDK mit Hilfe von Kodes, die den anderen Zeichensystemen entlehnt wurden	160
Kapitel IX. HILFSWORTSCHATZ DER UDK: VERBINDENDE ZEICHEN	
Attributive und relationale Hilfslexikaleinheiten der UDK	162
Verbindende Zeichen + (plus) und / (Schrägstrich)	163
Verbindende Zeichen : (Doppelpunkt) und :: (dopelter Doppelpunkt)	166
Zeichen [] des Einschließens und des Gruppierens	169
Kapitel X. PARALLELER AUSBAU DER SYMBOLE DER UDK	
Die Ausbauarten der Symbole der UDK	173
Methode I: Ausbau der Klaßifikationszweige nach den identischen Teilungsprinzipien	175
Methode II: paralleler Ausbau der einigen Endsstufen der Teilung nach dem identischen Prinzip	178
Methode III: paralleler Ausbau verschiedener Teile der Klaßifikationszweige nach den ähnlichen Prinzipien	182
Schaffenstechnik der Symbole nach dem Prinzip des parallelen Ausbaus	186
Kapitel XI. SYNTAX DER UDK: BAU DER ENTWICKELTEN UND ZUSAMMENGESETZTEN SYMBOLE	
Sätze der UDK	191
Entwickelte Symbole	192
Prinzipien der horizontalen Standardordnung	192
Zusammengesetzte Symbole	201
Kapitel XII. METHODIK DES KLASSIFIZIERENS MIT HILFE VON UDK	
Klaßifizieren der Dokumente	211
Analyse des Dokumenteninhalts	212
Wortcharakteristik des Dokumentes	218
Auswahl der Symbole der UDK	220
Vertikale Ordnung	223
Themen, welche beim Klaßifizieren Schwierigkeiten schaffen	224
LITERATUR	229
ANHANG	232

(tlum. Władysław Leszczyński)

PRZEDMOWA

Prezentowany podręcznik podstaw klasyfikowania za pomocą Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej został opracowany z myślą przekazania w ręce czytelników nowej, zaktualizowanej wersji najlepszego i najbardziej wyczerpującego podręcznika w tej dziedzinie w języku polskim, *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej* Olgierda Unguriana. Temat ten zdecydowałam się podjąć w przekonaniu o konieczności jego kontynuacji, wynikającej przede wszystkim z potrzeby zapewnienia zaktualizowanej edycji materiałów szkoleniowych do najpopularniejszego w polskim bibliotekarstwie języka informacyjno-wyszukiwawczego, jakim jest UKD i niemożności oczekiwania, iż zadania tego podejmie się Autor podręcznika wykorzystywanego już od ponad dwudziestu pięciu lat.

Książka Olgierda Unguriana znana jest zapewne każdemu polskiemu klasyfikatorowi korzystającemu z UKD, bowiem od 1966 roku stanowi ona podstawę nauczania tej klasyfikacji w szkołach bibliotekarstwa i informacji naukowej i na kursach specjalistycznych dotyczących problematyki języków informacyjno-wyszukiwawczych i opracowania rzeczowego zbiorów informacji. Po raz pierwszy została wydana jako skrypt Centralnego Instytutu Informacji Naukowej Technicznej i Ekonomicznej¹. Była to pierwsza kompleksowa publikacja szkoleniowa w języku polskim, która w sposób metodyczny prezentowała zasady posługiwania się UKD w opracowaniu dokumentów. Cztery lata później, w 1970 roku, nakładem Wydawnictw Komunikacji i Łączności, O. Ungurian opublikował drugie poprawione i uzupełnione wydanie podręcznika pod tym samym tytułem². W przeciwieństwie do wydania pierwszego, które miało funkcjonować jako materiał uzupełniający do tablic UKD i w którym pominięto wobec tego opis samych tablic, wydanie drugie zostało opracowane jako obszerne wprowadzenie do problematyki UKD z ułożeniem jej na tle innych systemów opracowania rzeczowego dokumentów. Wydanie to zawiera więc szczegółowe opisy tablic klasyfikacyjnych, ich struktury i treści, komentarze do zasad posługiwania się symbolami z poszczególnych działów. Dzięki temu podręcznik spełnia doskonale rolę materiału przygotowującego do korzystania z tablic UKD, który słuchacz może studiować samodzielnie przygotowując się do ćwiczeń w klasyfikowaniu. W wydaniu trzecim, które

¹ O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Warszawa: CIINTE 1966.

² O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Wyd. 2 popr. i uzup. Warszawa: Wydaw.Komunikacji i Łączności 1970.

ukazało się również nakładem Wydawnictw Komunikacji i Łączności w 1978 roku³, Ungurian utrzymał ten sam charakter podręcznika znacznie skracając jednak omówienie ogólnej problematyki opracowania rzeczowego i teorii języków informacyjno-wyszukiwawczych. Przyczyną tych modyfikacji stała się możliwość odesłania czytelnika do licznej już w tym okresie literatury poświęconej właśnie ogólnej teorii języków informacyjnych. W konsekwencji jednak kompleksowe omówienie problematyki struktury UKD jako określonego typu języka informacyjno-wyszukiwawczego wymagało uzupełnienia podręcznika lekturą dodatkową.

Niezwykle aktywną działalność Olgierda Unguriana w dziedzinie UKD zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej, przerwała przedwczesna śmierć w 1981 roku. Ostatnie, trzecie wydanie Jego podręcznika ukazało się więc trzy lata wcześniej i nie było więcej wznawiane. Od czasu tego upłynęło blisko piętnaście lat. W rezultacie książka ta jest już praktycznie niedostępna na rynku, a w księgozbiorach dydaktycznych szkół bibliotekarskich bliska jest stanu zacytowania. Taki stan rzeczy ogromnie utrudnia nauczanie zasad posługiwania się UKD, nie jest to jednak jedyny powód, dla którego zdecydowałam się napisać nowy podręcznik. Powodem najważniejszym jest konieczność aktualizacji treści podręcznika i dostosowania jej zarówno do obecnego stanu wiedzy o językach informacyjno-wyszukiwawczych, stanu rozwoju UKD, jak i do stosowanych dzisiaj w nauczaniu UKD tablic klasyfikacyjnych.

Język omówienia struktury Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej używany w podręczniku Unguriana znacznie już odbiega od terminologii i sposobu prezentacji struktur języków informacyjno-wyszukiwawczych przyjętych we współczesnej literaturze. Własne wieloletnie doświadczenie w nauczaniu języków informacyjnych, a wśród nich szczególnie w nauczaniu Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej, skłania mnie do przekonania, że zachowanie jednolitości metod nauczania różnych języków informacyjno-wyszukiwawczych ma zasadnicze znaczenie dla kształtowania w słuchaczach ogólnego rozumienia struktur i funkcji tego typu języków. Równocześnie ułatwia ono opanowanie zasad posługiwania się poszczególnymi językami nawet, jeśli nie należą one do tych samych typów systemów opisu treści dokumentów. Stąd też nowy podręcznik otwiera dość obszerny rozdział wprowadzający do teorii i terminologii języków informacyjno-wyszukiwawczych, którego celem jest przygotowanie czytelnika do zastosowanej w dalszych rozdziałach metody omawiania UKD.

Innym problemem, którego modyfikację w stosunku do treści podręcznika Unguriana uznałam za konieczną, jest prezentacja teorii klasyfikacji i jej podstawowych pojęć. Zagadnieniom tym poświęcone jest stosunkowo dużo miejsca (w całości rozdział drugi), bowiem właściwe ich rozumienie ma kolosalny wpływ na poprawne posługiwanie się symbolami UKD, umiejętne ustalanie treści poszczególnych symboli, oraz rozumienie funkcji podziałów pomocniczych i sposobu ich rozmieszczania w strukturze UKD.

³ O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej*. Wyd. 3 popr. i uzup. Warszawa: Wydaw. Komunikacji i Łączności 1978.

Dostosowanie treści podręcznika do zaktualizowanej terminologii, metody wykładu i obecnego stanu prawnego i rozwoju Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej oraz organizacji jej systemu zarządzania, wymagało ponownego opracowania wszystkich rozdziałów, a także zmiany samej struktury podręcznika. Mniej uwagi poświęcono, na przykład, procedurze rewizji i aktualizacji UKD oraz zasadom opracowania edytor­skiego tablic klasyfikacyjnych, więcej zaś strukturze i regułom gramatycznym.

Szczególnie ważnym powodem, dla którego pełna modyfikacja podręcznika UKD stała się konieczna, jest niedostosowanie większości użytego przez Unguriana materiału egzemplifikacyjnego do wykorzystywanego obecnie w nauczaniu UKD trzeciego wydania skróconego tablic klasyfikacyjnych (publikacja FID 616). Sytuację komplikuje dodatkowo fakt, iż obecnie nawet ten podstawowy materiał szkoleniowy jest znacznie zdezaktualizowany. Trzecie wydanie skrócone tablic UKD w języku polskim zawiera rozbudowę klasyfikacji aktualną na dzień 1 lipca 1979 r. Od tego czasu do UKD wprowadzono wiele zmian i uzupełnień, z których najważniejszymi są: generalna rewizja tablicy I.c. Poddziały wspólne języka i wynikająca z niej rewizja tablicy I.f. Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej oraz działu 8 obejmującego zagadnienia językoznawstwa i literatury. Konieczne w podręczniku tego typu i licznie przytaczane przez Unguriana przykłady pochodzą z opublikowanego w latach 1959–1972⁴ pierwszego polskiego wydania pełnego tablic UKD, oraz uzupełnień wprowadzonych do klasyfikacji do 1977 roku⁵. Wiele z nich uległo więc dezaktualizacji. Poza tym, słuchacz kursów podstawowych w zakresie UKD nie korzysta obecnie z wydania pełnego — w tym celu stosowane jest wydanie skrócone, które doskonale pozwala opanować całą strukturę tej najbardziej rozbudowanej ze współczesnych klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznych. Niestety, dostępne obecnie polskie wydanie skrócone zawiera — jak wcześniej powiedziano — rozbudowę UKD także znacznie już zdezaktualizowaną.

Nowy podręcznik jest więc próbą przedstawienia problematyki struktury i klasyfikowania w UKD w sposób dostosowany do współczesnych metod i narzędzi kształcenia w tym zakresie. Mam nadzieję, że cel ten został osiągnięty, a zmieniona forma wykładu o najpopularniejszej w Polsce klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznej ułatwi pracę zarówno wykładowcom, jak i studentom.

Rozdziały poświęcone poszczególnym typom symboli UKD i regułom wiązania ich w charakterystyki tematów dokumentów, wyposażone są w liczne przykłady, opracowane na podstawie — wykorzystywanego obecnie przez szkoły bibliotekarskie i kursy specjalistyczne — trzeciego wydania skróconego tablic UKD w języku polskim, publ. FID 616. W przypadkach, gdzie symbole podane w tym wydaniu tablic, w okresie między 1979 i 1992 rokiem zostały wykreślone przez FID lub Konsorcjum ds. UKD i zastąpione nowymi symbolami — podano przykłady opracowane w dwóch wersjach: obowiązującej do 1992 roku i obowiązującej po 1992 roku.

⁴ Pierwsze wydanie pełne tablic UKD w języku polskim rozpoczęto w 1959 roku edycją 1 zeszytu zawierającego dział 53, zamknięto zaś wydaniem w 1972 r. 41 zeszytu zawierającego dział 61.

⁵ Dane te dotyczą ostatniego, trzeciego wydania podręcznika.

Podane przykłady zostały zaczerpnięte z rozmaitych źródeł szkoleniowych: część z nich przejęta jest z podręcznika Unguriana po odpowiednim dostosowaniu do stanu aktualizacji i poziomu szczegółowości trzeciego wydania tablic skróconych; część symboli pochodzi zaś z opisów dokumentów zamieszczonych w „Przewodniku Bibliograficznym” z okresu ostatnich kilku miesięcy, które również dostosowano do poziomu szczegółowości ostatniego polskiego wydania skróconego tablic UKD.

Przedstawiany podręcznik przeznaczony jest przede wszystkim dla słuchaczy podstawowych kursów w zakresie UKD, a więc głównie dla studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oraz słuchaczy szkół bibliotekarstwa. Do tego poziomu starano się dostosować wszystkie przytoczone i analizowane symbole. Zrezygnowano ze szczegółowego omawiania tzw. zagadnień trudnych do klasyfikowania, gdyż w praktyce wiążą się one z klasyfikowaniem znacznie bardziej szczegółowym, aniżeli to, z którym ma do czynienia początkujący słuchacz. Dostosowanie poziomu szczegółowości klasyfikowania tych zagadnień do skróconego wydania tablic UKD mogłoby jedynie wypaczyć spojrzenie słuchaczy na metodykę postępowania w takich przypadkach. W ostatnim rozdziale podręcznika umieszczono jedynie krótką listę zagadnień, których klasyfikowanie może stwarzać trudności ze względu na to, że przyjęte dla nich zasady odbiegają od zasad standardowych.

Ze względu na to, że najważniejsze zmiany, jakie zaszły w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej w 1992 roku, tj. generalna rewizja tablic pomocniczych poddziałów wspólnych języka, poddziałów wspólnych rasy, narodowości i grupy etnicznej oraz działu 8, nie są uwzględnione w żadnym wydaniu tablic UKD w języku polskim, do podręcznika dołączono polski przekład tych części tablic UKD w postaci aneksów opracowanych przez panią Bożennę Klagę z Zakładu Języków Informacyjnych Instytutu Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej. Trzeba w tym miejscu podkreślić także szczególny udział pani Bożenny Klagi w opracowaniu materiału egzemplifikacyjnego i rozdziałów dotyczących obecnego stanu prawnego, organizacji systemu zarządzania i rozwoju UKD.

Na zakończenie wyrażam podziękowania tym, którzy umożliwili mi przygotowanie i wydanie tej pracy: niezwykle życzliwym wydawcom — Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy i jego dyrektorowi, panu Józefowi Lewickiemu; Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich i jego prezesowi dr Stanisławowi Czajce; Wydawnictwu SBP i jego dyrektorowi, panu Januszowi Nowickiemu oraz redaktorom: panu Edwardowi Jakimowiczowi i pani Annie Lis; mojej macierzystej instytucji — Instytutowi Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego i jego dyrektorowi, prof. dr hab. Marcinowi Drzewieckiemu. Pragnę również gorąco podziękować recenzentom pracy — prof. dr hab. Eugeniuszowi Ściborowi i pani mgr Bożennie Kładze — których wnikliwie opinie, bogate uwagi i udostępnione przez nich materiały pozwoliły autorce zachować poprawność przedstawionych w podręczniku opinii i przykładów symboli klasyfikacyjnych.

Barbara Sosińska-Kalata

Warszawa, 19 lutego 1993 roku

WYKAZ TABLIC

1. Poziomy znaków w języku naturalnym	23
2. Poziomy znaków w języku informacyjno-wyszukiwawczym	25
3. Formalna struktura klasyfikacji	29
4. Relacje hierarchiczne w językach informacyjno-wyszukiwawczych	33
5. Monohierarchiczna i fasetowa struktura klasyfikacji	37
6. Notacja setna zastosowana w dziale 354 UKD <i>Administracja stopnia wyższego. Ministerstwa.</i>	66
7. Wykorzystanie w notacji UKD cyfry 9 jako oznaczenia klasy „Inne”	68
8. Poziomy znaków w UKD	76
9. Symbole UKD i ich odpowiedniki słowne	78
10. Zeszyty pierwszego wydania pełnego UKD w języku polskim	83
11. Zeszyty drugiego wydania pełnego UKD w języku polskim opublikowane do 1992 r.	85
12. Zawartość tomów wydania pośredniego tablic UKD w języku polskim	87
13. Rozbudowa działu 82/89 Literatura. Literatura piękna. Literatura w poszczególnych językach (według trzeciego wydania skróconego tablic UKD, publ. FID 616)	122
14. Porównanie rozbudowy wybranych symboli działów 364.6 i 616 oraz poddziałów wspólnych osoby	127
15. Porównanie budowy wybranych symboli poddziałów wspólnych języka, symboli głównych działu 802/809 i symboli głównych działu 82/89 (rozbudowa zgodna z FID 616)	137
16. Porównanie budowy symboli poddziałów wspólnych języka, symboli głównych działu 811 i symboli głównych działu 821 zgodnie z rozbudową obowiązującą od 1992 roku	138
17. Porównanie budowy wybranych symboli poddziałów wspólnych miejsca, symboli głównych z działu 91 Geografia i symboli głównych działu 93/99 Historia	146
18. Rozbudowa równoległa i bezpośrednia działu 669.2/.8	179
19. Rozbudowa równoległa i bezpośrednia wybranych symboli działu 82/89 według FID 616	180
20. Rozbudowa równoległa i bezpośrednia wybranych symboli działu 82 obowiązująca od 1992 r.	181
21. Standardowy porządek poziomy elementów symbolu rozwiniętego UKD	193
22. Rekomendowany porządek pionowy zbioru informacyjnego według UKD	224

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

CHWD	charakterystyka wyszukiwawcza dokumentu
EZG	elementarny znak graficzny
EJL	elementarna jednostka leksykalna
E. a. C./E. and C.	„Extensions and Corrections to the UDC” („Zmiany i uzupełnienia do UKD”)
FID	Federation International de Information et Documentation (Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji); dawniej: Federation International de Documentation (Międzynarodowa Federacja Dokumentacji)
FID/CCC	Federation International de Documentation / Central Classification Committee (Centralny Komitet Klasyfikacji Międzynarodowej Federacji Dokumentacji)
FID/CRC	Federation International de Documentation / Coordinating Revision Committee (Koordynacyjny Komitet Rewizyjny Międzynarodowej Federacji Dokumentacji)
IIB	Institut International de Bibliographie (Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny)
IID	Institut International de Documentation (Międzynarodowy Instytut Dokumentacji)
IINTE	Instytut Informacji Naukowej Technicznej i Ekonomicznej
IW	instrukcja wyszukiwawcza
JIW	język informacyjno-wyszukiwawczy
MRF	Master Reference File (Główny Zbiór Wzorcowy)
OIB	Office International de Bibliographie (Międzynarodowe Biuro Bibliograficzne)
UDCC	UDC Consortium (Konsorcjum ds. UKD)
UKD	Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna
UMB	UDC Management Board (Rada Zarządzająca ds. UKD)

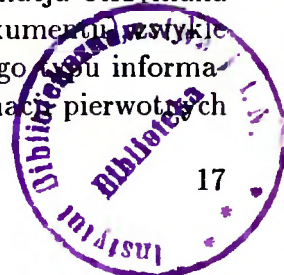
WSTĘP DO ZAGADNIEŃ JĘZYKÓW INFORMACYJNO-WYSZUKIWAWCZYCH

Działalność informacyjna i opracowanie rzeczowe

Działalność informacyjna prowadzona na użytek rozwoju naukowego i technicznego zawsze koncentrowała uwagę na przyspieszeniu przepływu informacji o wynikach prowadzonych lub zakończonych badań naukowych i umożliwieniu dzięki temu ich szybszego wdrożenia do działalności praktycznej. W szerszym sensie, wszelka zorganizowana działalność informacyjna ma na celu zapewnienie sprawnego i możliwie szybkiego przepływu informacji od jej twórcy do odbiorcy. Realizacja tego celu nadrzędnego wymaga rozpoznania i przełamania rozmaitych barier, utrudniających przepływ informacji w określonym środowisku.

Termin **bariera informacyjna** jest używany w dość szerokim znaczeniu. Wszystko to, co hamuje przepływ informacji, czy też ogranicza z jakichkolwiek względów dostępność informacji, jest określane tym mianem. Obok takich barier informacyjnych, jak bariera ekonomiczna (wysoki koszt dostępu do informacji), psychologiczna (inercja przyzwyczajęń i niechęć do korzystania z nowych źródeł i technologii informacyjnych), administracyjna (przepisy ograniczające dostępność informacji), których wagi nie można pomijać, szczególnie pokonywanie dwu barier informacyjnych zajmowało uwagę informacji naukowej praktycznie od pierwszych chwil wyodrębnienia się tej dziedziny. Chodzi tu o barierę technologiczną (nienadążanie technologii i organizacji przetwarzania informacji za jej wzrostem ilościowym) i barierę językową (rejestrwanie informacji o wynikach badań naukowych w coraz większej liczbie języków nieznanymi większości naukowcom). Pokonanie tych dwu barier wymaga m. in. opracowania metod przetwarzania i zapisu informacji, które w sposób zdecydowany pozwoliłyby zmniejszyć objętość zapisów informacyjnych zachowując jednak ich zasadniczą treść oraz ujednoczyć formę tych zapisów tak, aby oryginalny język informacji o ograniczonej dostępności zastąpić językiem rozumianym przez większą liczbę odbiorców. Oba te zadania wchodzą w zakres problematyki opracowania rzeczowego.

Przez nazwę **opracowanie rzeczowe** rozumie się szczególny rodzaj przetwarzania tzw. informacji pierwotnej (pochodzącej od twórcy informacji), którego celem jest utworzenie innej informacji (stanowiącej pewien rodzaj informacji pochodnej), zawierającej zwięzłą charakterystykę treści informacji pierwotnej. Informacja otrzymana w wyniku opracowania rzeczowego pewnej informacji pierwotnej (dokumentu) jest zapisywana w sposób ułatwiający porównanie jej z zapisami tego rodzaju informacji utworzonymi jako wynik opracowania rzeczowego innych informacji pierwotnych

(innych dokumentów). W ten sposób opracowanie rzeczowe umożliwia przyspieszenie procesu odnajdywania dokumentów (np. książek, artykułów, raportów z badań, sprawozdań i raportów z działalności określonych organizacji lub ich części itp.) na ten sam temat, omawiających podobne lub te same zagadnienia, przedstawiających podobne badania, instytucje czy organizacje. Wyszukiwanie informacji na określony temat zostaje tu zredukowane do odczytania, przeanalizowania i porównania stosunkowo krótkich charakterystyk zawartości informacyjnej dokumentów oryginalnych, w zastępstwie pracochłonnego i czasochłonnego analizowania pełnych tekstów dokumentów. Równocześnie, tworzenie pewnych skonwencjonalizowanych charakterystyk treści dokumentów w języku naturalnym lub sztucznym znanym użytkownikowi, pozwala także, w pewnym stopniu, przełamać barierę językową. Trzeba jednak pamiętać, że wiedza o tym, iż istnieją jakieś dokumenty na temat interesujący użytkownika, wydane w języku mu nie znanym, jest wiedzą rzadko uznawaną za wartościową. Obserwacja zachowań osób wyszukujących w bazach danych online wskazuje, że ogromna większość użytkowników już formułując zapytanie informacyjne zastrzega ograniczenie wyników wyszukiwania do opisów dokumentów tylko w znanych sobie językach. W ten sposób świadomie rezygnują z czytania abstraktów nawet w ich własnym języku, jeśli publikacje, których abstrakty te dotyczą, w oryginale dostępne są jedynie w nieznanym języku obcym.

Technika przyspieszania dostępu do informacji zapisanej w rozmaitych dokumentach poprzez tworzenie ich krótkiej charakterystyki rzeczowej (zwykle towarzyszącej opisowi formalnemu dzieła), znana jest i stosowana od bardzo dawna. W najsłynniejszej w świecie antycznym Bibliotece Aleksandryjskiej (założonej przez Ptolomeusza i Sotera w III w. p. n. e. na wzór Liceum Arystotelesa), w której w okresie jej świetności zgromadzono¹ od 400 tys. tzw. zwojów „mieszanych” i 90 tys. zwojów „niemieszanych”, czyli pojedynczych¹ za czasów Kallimacha do 700 tys. zwojów rękopisów za czasów Cezara, istniał katalog opracowany przez jej bibliotekarza, słynnego poetę-uczonego Kallimacha z Kyreny (ok. 310–ok. 240 r. p. n. e.). Katalog ten spisany był w 120 księgach zwanych Pinakes, czyli tablice, spisy. Całość piśmiennictwa Kallimach podzielił na poezję i prozę, a te na gatunki literackie. Poszczególnych autorów i ich dzieła uszeregował alfabetycznie, a w opisach utworów umieścił: tytuł lub *incipit*, liczbę wierszy, liczbę zwojów oraz uwagi, które często zawierały objaśnienia rzeczowe i gramatyczne, ocenę autentyczności dzieła, jego ocenę estetyczną oraz dane biograficzne autora. Pinakes były więc pierwowzorem późniejszego katalogu działowego wyposażonego w bogate adnotacje, choć oczywiście i struktura działów utworzonych w katalogu Kallimacha i zawartość adnotacji umieszczonych w opisach dzieł, daleko odbiegają od tego co współcześnie nazywamy układem działowym i adnotacją treściową.

Kolejne etapy rozwoju metod i instrumentów opracowania rzeczowego — w dużym uproszczeniu — można by scharakteryzować wyliczając takie prace, jak: tworzenie katalogów bibliotecznych i księgarskich w układach rzeczowych; budowanie konkordancji i indeksów rzeczowych zarówno do dzieł pojedynczych, jak i do zbiorów dzieł; tworzenie bibliografii, w których zarejestrowane piśmiennictwo porządkowano według przynależności tematyki dzieł do poszczególnych dziedzin wiedzy; pojawienie się czasopism

¹ Terminy te są niejasne i różnie interpretowane.

publikujących informacje — w formie krótkich streszczeń — o nowych wydawnictwach naukowych (1665, *Journal des Savants*); ukształtowanie się wydawnictw informacyjnych w formie bibliografii analitycznej (1830, *Pharmaceutisches Zentralblatt*); tworzenie coraz bardziej rozbudowanych klasyfikacji piśmiennictwa, aż wreszcie, w ciągu ostatnich niespełna dwudziestu lat, dynamiczny rozwój baz danych w serwisach wyszukiwania online, zapewniających dostęp do informacji według kryterium rzeczowego zarówno poprzez wyszukiwanie prowadzone za pomocą niekontrolowanego słownictwa naturalnego, jak i za pomocą języków formalnych o autoryzowanym i ściśle kontrolowanym słownictwie. Łatwo dostrzec, że ewolucja metod i instrumentów opracowania rzeczowego związana jest praktycznie z doskonaleniem dwóch podstawowych narzędzi wyrażania informacji o treści dokumentów — adnotacji, streszczeń czy abstraktów formułowanych w języku naturalnym oraz charakterystyk formułowanych w sztucznych systemach językowych, tworzonych specjalnie dla takiego opisu informacji przedstawionej w dokumentach, który w prosty sposób zapewni identyfikację dzieł na tematy podobne i odróżnienie prac na tematy ze sobą nie związane.

Definicja języka informacyjno-wyszukiwawczego

Wyspecjalizowane, sztuczne systemy językowe przeznaczone do opisu treści i podstawowych cech formalnych dokumentów (cech zewnętrznych, takich jak np. forma i język publikacji), we współczesnej literaturze nazywane są **językami informacyjnymi** lub **językami informacyjno-wyszukiwawczymi (JIW)**. Terminy te pojawiły się w piśmiennictwie stosunkowo niedawno, a ukształtowanie się ich wiązać można z zainteresowaniem specjalistów problematyką budowy i funkcjonowania tych języków, identyfikujących się bardziej z informacją naukową niż tradycyjnym bibliotekarstwem. Mimo więc wielowiekowej tradycji wykorzystywania specjalnie w tym celu tworzonych systemów znakowych w opracowaniu rzeczowym zbiorów bibliotecznych, bardzo długo były one utożsamiane ze swoimi zastosowaniami, głównie katalogami systematycznymi i przedmiotowymi. Dopiero na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych bieżącego stulecia zaczęto systemy te traktować jako specjalny rodzaj języka, którego realizacja może przyjmować zróżnicowane formy.

Istnieje wiele rodzajów języków informacyjno-wyszukiwawczych, wiele też jest ich definicji. Większość autorów tych definicji zgodna jest jednak co do jednego — co do tego, że wspólną charakterystyką wszystkich tego typu systemów językowych, odróżniającą je od innych języków sztucznych, jest ich funkcja. Tak więc najczęściej, język informacyjno-wyszukiwawczy definiuje się korzystając z ogólnej, strukturalnej definicji języka, połączonej z charakterystyką funkcjonalną, np.:

„Jakikolwiek zespół znaków (wyrazów języka naturalnego, symboli alfanumerycznych itp.), zorganizowany lub nie, służący do budowania charakterystyk wyszukiwawczych (dosłownie «zaindeksowanych reprezentacji» — fr. *representations indexees*) pewnych

dokumentów.” (J. C. Gardin: *Elements d'un modele pour la description des lexi-ques documentaires*. Bull. des bibl. de France 1966 t. 11 nr 5, s. 172, za E. Ścibor: *Typologia strukturalna języków informacyjnych*. Warszawa: IINTE 1982, s. 12);

„System znaków i reguł operowania nimi rozumianych tak samo przez określoną grupę ludzi, specjalnie zbudowany w celu przedstawienia w skondensowanej postaci istotnych (z punktu widzenia późniejszej identyfikacji) elementów zawartości lub formy przedstawienia informacji przechowywanej w pamięci systemu (SWI)², zapewnienia przepływu informacji wewnątrz tego systemu oraz wyszukiwania w pamięci systemu informacji relewantnej³ w stosunku do zapytania użytkownika.” (O. Ungurian: *Elementy teorii języków informacyjnych*. Warszawa: OIN PAN 1976, s. 52–3);

„Język sztuczny, którego wyspecjalizowaną funkcją jest opis dokumentów w celu późniejszego ich odszukania na żądanie użytkownika. Język informacyjny umożliwia odwzorowanie treści dokumentu przez tworzenie zwięzłej jej reprezentacji oraz wyrażenie charakterystyk formalnych dokumentu przez podanie (wyliczenie) ich w wyborze i postaci ustalonej regułami danego języka informacyjnego.” (L. A. Bielicka, E. Ścibor: *Wprowadzenie do teorii języków informacyjnych*. Warszawa: CINTe 1981, s. 16).

„Sztuczne systemy językowe, których wyrażenia realizują funkcję metainformacyjną lub równocześnie metainformacyjną⁴ i impresywną w sensie funkcji wyszukiwawczej⁵, zaś ich funkcja metainformacyjna może być określona albo na zbiorze dokumentów albo na zbiorze zbiorów dokumentów.” (B. Sosińska: *Funkcje języków informacyjno-wyszukiwawczych*. Zagad. Inf. Naukowej 1987 nr 1 (50), s. 49).

Upraszczając nieco stylistykę przytoczonych definicji można przyjąć, że język informacyjno-wyszukiwawczy (język informacyjny) to sztuczny, czyli celowo przez kogoś zbudowany system językowy, składający się z określonego zbioru znaków i reguł posługiwania się nimi, specjalizujący się w opisywaniu cech treściowych i formalnych dokumentów oraz umożliwianiu wyszukiwania dokumentów o określonych cechach na podstawie uprzednio przygotowanych charakterystyk.

² SWI — system wyszukiwania informacji.

³ Informacja relewantna to informacja odpowiadająca na pytanie użytkownika, informacja uznana za użyteczną dla zaspokojenia potrzeb jej odbiorcy.

⁴ Funkcja metainformacyjna to funkcja polegająca na opisywaniu lub przedstawianiu pewnej informacji, a więc język pełniący tę funkcję umożliwia wyrażanie informacji o informacji. Ponieważ języki informacyjno-wyszukiwawcze wykorzystywane są do wyrażania krótkich charakterystyk informacji zawartej w dokumentach, więc tym samym specjalizują się one w tej specyficznej formie realizacji funkcji metainformacyjnej.

⁵ Funkcja impresywna (imperatywna, apelatywna) języka definiowana jest ogólnie jako zdolność sterowania zachowaniem odbiorcy komunikatu (wypowiedzi). Jeśli przyjmiemy, że w procesie komunikacji (dialogu) między użytkownikiem a systemem informacyjno-wyszukiwawczym, użytkownik jest nadawcą komunikatu zapisanego w języku informacyjno-wyszukiwawczym, a system jego odbiorcą, którego działaniem ten komunikat steruje, to funkcja impresywna języka informacyjno-wyszukiwawczego realizowana jest w postaci sterowania procesem wyszukiwania informacji. Tak więc funkcja impresywna tego języka prościej może być nazwana funkcją wyszukiwawczą.

Rodzaje języków informacyjno-wyszukiwawczych

Najpopularniejsze typologie języków informacyjno-wyszukiwawczych wyróżniają dwa zasadnicze ich rodzaje. Są to języki informacyjno-wyszukiwawcze o tzw. słownictwie paranaturalnym oraz języki informacyjno-wyszukiwawcze o słownictwie sztucznym.

Przez słownictwo paranaturalne (quasinaturalne) rozumie się zbiór wyrażeń (wyrazów i związków wyrazowych) pewnego języka naturalnego (np. języka polskiego), które wykorzystywane są jako wyrażenia języka informacyjno-wyszukiwawczego wskazujące tematy czy przedmioty treści dokumentów oraz ich cechy formalne. Na przykład, wyrażenie *mikrokomputer*, które w języku polskim oznacza określony rodzaj komputerów, w języku informacyjno-wyszukiwawczym reprezentuje temat czy przedmiot dokumentów poświęconych problematyce mikrokomputerów. Do najbardziej rozpowszechnionych typów języków o słownictwie paranaturalnym należą język **haseł przedmiotowych**, język **słów kluczowych** i język **deskryptorowy**.

Przez słownictwo sztuczne rozumie się zbiór takich znaków prostych czy złożonych (jednoelementowych lub wieloelementowych), które zostały specjalnie utworzone w celu wyrażania określonych znaczeń i nie mają postaci wyrażeń języka naturalnego. Jeśli któryś z tych znaków ma formę jakiegoś wyrazu naturalnego, to zwykle znaczenie tego znaku nie ma nic wspólnego ze znaczeniem przypadkowo podobnego słowa języka naturalnego. Najczęściej słownictwo sztuczne przyjmuje postać pewnych symboli lub kodów numerycznych, alfabetycznych, alfanumerycznych lub — bardzo rzadko — znaków specjalnych. Najpopularniejszym typem języków informacyjno-wyszukiwawczych o słownictwie sztucznym są tzw. **języki klasyfikacyjne**, czyli **klasyfikacje piśmiennictwa** stosowane jako **klasyfikacje biblioteczne**, **klasyfikacje biblioteczno-bibliograficzne** i **klasyfikacje dokumentacyjne**. Wymienione trzy rodzaje języków klasyfikacyjnych wskazują trzy najbardziej typowe ich zastosowania. Z punktu widzenia struktury grupa języków klasyfikacyjnych dzielona jest najczęściej na **klasyfikacje monohierarchiczne** (klasyfikacje wyliczające, klasyfikacje enumeratywne, klasyfikacje hierarchiczne, klasyfikacje liniowe) i **klasyfikacje polihierarchiczne** (klasyfikacje fasetowe). Do grupy języków o słownictwie sztucznym zwykle zalicza się również języki zwane **kodami semantycznymi**, które najczęściej również posługują się wyrażeniami o postaci sztucznych kodów.

Obok dwóch głównych typów języków informacyjno-wyszukiwawczych zwykle wyróżnia się jeszcze jedną grupę, obejmującą takie rodzaje języków, które reprezentują formy mieszane lub formy z trudem poddające się charakterystyce według przyjętych w danej typologii kryteriów. Charakterystycznym przykładem takiego właśnie rodzaju języków są mało znane i w praktyce stosowane w bardzo ograniczonym zakresie **języki syntagmatyczne**, wykorzystujące zarówno słownictwo paranaturalne jak i sztuczne. Drugim — znacznie bardziej dyskusyjnym — przykładem języka zaliczanego do tej trzeciej grupy jest **język cytowań bibliograficznych**, przez niektórych specjalistów również traktowany jako język informacyjno-wyszukiwawczy.

Struktura języka informacyjno-wyszukiwawczego

Język informacyjno-wyszukiwawczy, jak każdy język, jest systemem znakowym, co oznacza, że jego podstawowymi elementami są: zbiór znaków i zbiór reguł. W sposób formalny system językowy przedstawiany jest zwykle jako para uporządkowana, której pierwszym elementem jest zbiór znaków zwany alfabetem lub słownikiem, a drugim niepusty zbiór reguł gramatycznych:

$$\alpha = \langle V, G \rangle$$

gdzie:

α oznacza system językowy,

V oznacza zbiór znaków językowych (alfabet lub słownik),

G oznacza zbiór reguł gramatycznych określających połączenia elementów zbioru V w poprawnie zbudowane znaki wyższego poziomu systemu α ; zbiór tych znaków złożonych zwykle oznacza się symbolem L i definiuje jako podzbiór zaakceptowanych przez reguły G elementów zbioru V^* będącego zbiorem wszystkich konkatecji (możliwych połączeń) elementów V .

Przez **znak** rozumie się jakikolwiek obiekt, który w procesie przekazywania informacji (komunikacji) zastępuje inny obiekt. Znak ma pewną formę fizyczną (np. graficzną lub dźwiękową), z którą na mocy pewnej konwencji — przyjętej przez użytkowników systemu znakowego — związane jest pewne znaczenie. W prostszych systemach znakowych każdy znak ma przypisane określone znaczenie, w bardziej skomplikowanych systemach funkcjonują zarówno tzw. znaki puste, jak i znaki pełne semantycznie, które tworzy się przez łączenie ze sobą znaków pustych. **Znakiem pustym semantycznie** nazywa się taki znak umowny, który sam nie niesie żadnego znaczenia, służy on jednak do tworzenia znaków pełnych semantycznie. **Znakiem pełnym semantycznie** nazywa się znak, który pełni funkcję znaczeniową, czyli ma przypisane do niego znaczenie. Typowym przykładem znaków pustych semantycznie są znaki wchodzące w skład alfabetu, czyli np. w języku naturalnym są to fonemy i litery. Znakami pełnymi semantycznie są natomiast wyrażenia utworzone z ciągów fonemów (w akustycznym subkodzie języka naturalnego, czyli w języku mówionym) lub ciągów liter (w graficznym subkodzie języka naturalnego, czyli w języku pisanym).

Zbiór reguł w systemie językowym obejmuje trzy grupy reguł związane z trzema podstawowymi aspektami funkcjonowania języka. Są to reguły syntaktyczne (składniowe), reguły semantyczne i reguły pragmatyczne. **Reguły syntaktyczne** to zasady według których tworzone powinny być poprawnie zbudowane wyrażenia danego języka. Mówią więc one o tym, które połączenia znaków prowadzą do utworzenia innego, bardziej złożonego znaku danego języka, na przykład, jak poprawnie połączyć elementy alfabetu, aby powstał wyraz. **Reguły semantyczne** ustalają związek pomiędzy wyrażeniem językowym a jego znaczeniem, są więc to konwencje, na mocy których użytkownicy danego języka wiążą z pewnym znakiem czy ciągiem znaków określone znaczenie systemowe. **Reguły pragmatyczne** natomiast ustalają zasady

tw. performancji, czyli faktycznego funkcjonowania języka w komunikacji jego użytkowników.

W rozbudowanych systemach językowych, w których wykorzystywane są zarówno znaki pełne, jak i znaki puste semantycznie, wyróżnia się tzw. poziomy znaków. Określają one stopień złożoności znaku w strukturze języka oraz związaną z nim funkcję. Poziomy znaków wyróżniane w języku naturalnym ilustruje tablica 1. W strukturze języków informacyjno-wyszukiwawczych zwykle wyodrębnia się cztery podstawowe poziomy znaków, które odpowiadają kolejno II, IV, VI i VII poziomowi znaków języka naturalnego. Strukturę poziomów znaków języka informacyjno-wyszukiwawczego prezentuje tablica 2 (s. 25)

Tablica 1. Poziomy znaków w języku naturalnym

Poziom	Nazwa znaku	Nazwa znaku tworzonoego	Funkcja znaczeniowa	Funkcja informacyjna	Reguły gramatyczne
I	cecha dystynktywna fonemu	fonem	nie ma	nie ma	reguły budowy fonemu
II	fonem	morfem	ma	nie ma	reguły budowy morfemu
III	morfem	wyraz	ma	nie ma	reguły słowotwórcze
IV	wyraz	związek wyrazowy	ma	nie ma	reguły frazotwórcze
V	związek wyrazowy	zdanie	ma	ma	reguły zdaniotwórcze
VI	zdanie	tekst	ma	ma	reguły tekstotwórcze
VII	tekst	—	ma	ma	—

Języki informacyjno-wyszukiwawcze funkcjonują jako języki graficzne, co oznacza, że ich głównym subkodem jest subkod graficzny. W typowych procesach komunikacyjnych, dla których języki te są budowane, ich wyrażenia przyjmują formę zapisów graficznych. Stąd też na pierwszym poziomie znaków języka informacyjno-wyszukiwawczego wyodrębnia się znaki graficzne, których nie można już rozłożyć na prostsze

elementy o charakterze znakowym. Nazywa się je wobec tego **elementarnymi znakami graficznymi** (w skrócie **EZG**). Znaki te są znakami pustymi, podobie jak fonemy w fonetycznym i litery w graficznym subkodzie języka naturalnego.

Zbiór elementarnych znaków graficznych wykorzystywanych w pewnym języku informacyjno-wyszukiwawczym stanowi jego **alfabet** nazywany również **bazą notacyjną**. Reguły ustalające poprawne połączenia elementarnych znaków graficznych w znaki drugiego poziomu języka informacyjno-wyszukiwawczego, nazywa się **regułami notacyjnymi**, natomiast cały system kształtowania formy wyrażen tych języków nosi nazwę ich **systemu notacyjnego**, lub prościej — **notacji**. Języki informacyjno-wyszukiwawcze o słownictwie paranaturalnym posługują się tzw. **notacją paranaturalną**, czyli tym samym systemem kształtowania zapisu poszczególnych wyrażen, który rządzi budową i zapisem wyrazów i związków wyrazowych w językach naturalnych. Języki o słownictwie sztucznym posługują się **notacją sztuczną**, a więc świadomie zaprojektowaną dla konkretnego języka. Notacje sztuczne przyjmują różną postać w zależności od tego, jaki zbiór elementarnych znaków graficznych stanowi ich bazę (alfabet) oraz jakiego typu reguły określają budowę ciągów EZG tworzących jednostki leksykalne. Z punktu widzenia pierwszego kryterium najczęściej wyróżnia się **notacje numeryczne**, **notacje alfabetyczne** i **notacje alfanumeryczne**. Wśród typów systemów notacyjnych wyróżnianych według drugiego kryterium do najczęściej stosowanych należą **notacje hierarchiczne**, a wśród nich **notacja dziesiętna** i jej rozwinięcie w postaci **notacji ósemkowej**, oraz **notacja liniowa** (porządkowa).

Znaki języka informacyjno-wyszukiwawczego funkcjonujące na jego drugim poziomie noszą nazwę **elementarnych jednostek leksykalnych** (**EJL**) i jako zasadniczo jednostki pierwszego poziomu znaków wyposażonych w funkcję znaczeniową, czyli znaków pełnych semantycznie, odpowiadają wyrazom w języku naturalnym⁶. Z punktu widzenia funkcji składniowej, jaką pełnią w zdaniu, elementarne jednostki leksykalne dzieli się na dwie podstawowe kategorie: **autosyntaktyczne jednostki leksykalne** i **synsyntaktyczne jednostki leksykalne**. Autosyntaktyczne jednostki leksykalne mogą samodzielnie tworzyć zdanie języka informacyjno-wyszukiwawczego, są więc samodzielne składniowo. One zwykle tworzą tzw. słownictwo podstawowe języka informacyjno-wyszukiwawczego. Jednostki synsyntaktyczne stanowią tzw. słownictwo pomocnicze, które w zdaniach może występować jedynie razem z inną jednostką leksykalną, najczęściej jednostką samodzielną składniowo.

Na trzecim poziomie znaków w języku informacyjno-wyszukiwawczym wyodrębnia się wyrażenia zwane **zdaniem języka informacyjno-wyszukiwawczego** (zdaniem **JIW**), odpowiadające znakom poziomu zdania w języku naturalnym. Tak więc jest to najmniejsza jednostka językowa zdolna do przekazywania informacji. W językach informacyjno-wyszukiwawczych za zdanie uznać można taki ciąg elementarnych

⁶ W niektórych językach informacyjno-wyszukiwawczych można także wyróżnić poziom znaków pełnych semantycznie odpowiadających charakterystyce morfemów w języku naturalnym, a więc takie ciągi elementarnych znaków graficznych wchodzące w skład elementarnych jednostek leksykalnych, którym przypisane jest pewne znaczenie i które równocześnie nie są elementarnymi jednostkami leksykalnymi ogólnie definiowanymi podobnie jak wyraz jako ciąg liter od spacji do spacji.

jednostek leksykalnych, który charakteryzuje pewien temat dokumentu, przy czym niekoniecznie musi być to pełna charakterystyka treści tego dokumentu. Najczęściej zdania JIW wyodrębnia się w charakterystykach treści dokumentów wielotematowych lub dokumentów o tematach złożonych, w których skład wchodzi w pewien sposób ze sobą powiązane różne zagadnienia. Podobnie jak w odniesieniu do zdań języka naturalnego, również zdania JIW można podzielić na trzy kategorie: zdania proste reprezentujące temat prosty, zdania rozwinięte reprezentujące tematy o rozbudowanej charakterystyce lecz jednym przedmiocie głównym oraz zdania złożone reprezentujące tematy złożone, czyli tematy zawierające kilka równorzędnie traktowanych przedmiotów pozostających wobec siebie w pewnym związku logicznym.

Tablica 2. Poziomy znaków w języku informacyjno-wyszukiwawczym

Poziom	Nazwa znaku	Nazwa znaku tworzono	Funkcja znaczeniowa	Funkcja informacyjna	Reguły gramatyczne
I	elementarny znak graficzny (EZG)	elementarna jednostka leksykalna (EJL)	nie ma	nie ma	reguły notacyjne
II	elementarna jednostka leksykalna (EJL)	zdanie JIW	ma	nie ma	reguły zdaniotwórcze
III	zdanie JIW	tekst JIW	ma	ma	reguły tekstotwórcze
IV	tekst JIW (CHWD i IW)	—	ma	ma	—

Na czwartym i ostatnim poziomie znaków języka informacyjno-wyszukiwawczego funkcjonują teksty języka informacyjno-wyszukiwawczego (teksty JIW), które przez analogię do tekstów spójnych języka naturalnego definiuje się jako pewną całość opisową, odnoszącą się do jednego obiektu opisywanej przez język rzeczywistości, czyli w odniesieniu do języka informacyjno-wyszukiwawczego — do treści jednego dokumentu. Odpowiednio do dwu podstawowych funkcji języka informacyjno-wyszukiwawczego (tj. funkcji metainformacyjnej i funkcji wyszukiwawczej), można w nim tworzyć dwa typy tekstów realizujących te funkcje: pełniącą funkcję metainformacyjną charakterystykę wyszukiwawczą dokumentu (CHWD) i pełniącą funkcję wyszukiwawczą instrukcję wyszukiwawczą (IW). Charakterystyka wyszukiwawcza

dokumentu jest tekstem JIW reprezentującym podstawowe cechy treści i formy dokumentu i zastępuje ten dokument w systemie informacyjno-wyszukiwawczym. Instrukcja wyszukiwawcza jest tekstem JIW otrzymanym w wyniku przetłumaczenia na język informacyjno-wyszukiwawczy zapytania informacyjnego użytkownika. Reprezentuje więc ona warunki, które spełnić powinien dokument wyszukany, aby użytkownik uznał go za dokument relewantny — odpowiadający jego potrzebom. Oczywiście warunki stawiane przez użytkownika poszukiwanemu dokumentowi stanowią rodzaj charakterystyki dokumentu, który chciałby on otrzymać, jednakże nadrzędną funkcją tak utworzonego tekstu JIW jest wskazanie zasad, według których powinno zostać przeprowadzone wyszukiwanie.

Podobnie jak w języku naturalnym, również w języku informacyjno-wyszukiwawczym jednostka wyższego poziomu może składać się z jednej tylko jednostki poziomu niższego, a więc elementarna jednostka leksykalna JIW może składać się z jednego tylko elementarnego znaku graficznego, zdanie JIW może składać się z jednej tylko (samodzielnej składniowo) elementarnej jednostki leksykalnej, tekst JIW może składać się z jednego tylko zdania JIW.

ELEMENTY TEORII KLASYFIKACJI

POJĘCIA PODSTAWOWE

Formalna definicja klasyfikacji

Klasyfikacja jest nazwą używaną powszechnie w języku potocznym, jak i w literaturze naukowej. Zwykle stosując tę nazwę w mowie potocznej, odnosimy ją do pewnego typu podziałów czy systematyk, porządkujących pewne grupy obiektów, przedmiotów, zjawisk czy działań. Często też nie zastanawiamy się nad tym, na jakich kryteriach oparta jest taka systematyka, czy dokonany przez nas podział obejmuje wszystkie przedmioty należące do porządkowanego przez nas zbioru, czy podział ten jest dostatecznie klarowny, abyśmy byli pewni, że każdy z tych przedmiotów zostanie zakwalifikowany do jednej tylko grupy. Może zdarzyć się wobec tego, że systematyka taka nie obejmuje wszystkich porządkowanych obiektów i dla nich stworzymy jakby dodatkową grupę, do której zaliczamy wszystko to, co nie dało się sensownie zakwalifikować do grup wyznaczonych przez tę systematykę. W nauce tego rodzaju systematyki określane są mianem **typologii**, termin **klasyfikacja** rezerwuje się natomiast dla podziałów spełniających znacznie bardziej rygorystyczne warunki. A oto jak obydwie te terminy definiowane są w logice zajmującej się m. in. badaniem tego rodzaju struktur:

„TYPOLOGIA. Zabieg metodologiczny (lub rezultat takiego zabiegu) polegający na grupowaniu przedmiotów na zasadzie ich podobieństwa do pewnego przedmiotu wzorcowego zwanego **t y p e m**.

Typologię należy odróżniać od podziału logicznego, polegającego na wyróżnieniu co najmniej dwóch klas przedmiotów, z których jedne posiadają pewną cechę, drugie zaś tej cechy nie posiadają.” (*Mała Encyklopedia Logiki*. Red. W. Marciszewski: Wrocław: Ossolineum 1970, s. 339);

„KLASYFIKACJA. (1) Podział logiczny (wszelki). (2) Podział logiczny rozgałęziony, tj. taki, że każdy z członów otrzymanych w wyniku pierwszego podziału podlega dalszemu podziałowi, a te są ewentualnie znowu dzielone, itd.” (*Mała Encyklopedia Logiki*. . . ., s. 103).

Trzeci termin, który wymaga wyjaśnienia, aby dokładnie rozumieć różnicę między typologią i klasyfikacją, to **podział logiczny**. Oznacza on taki podział pewnej dziedziny (zakresu pojęcia, zbioru pewnych obiektów itp.), który spełnia warunki adekwatności i rozłączności.

Warunek adekwatności to warunek objęcia podziałem całej dzielonej dziedziny, a więc żaden z elementów tej dziedziny nie może zostać przez podział ten pominięty. Jeśli dzieloną dziedzinę, zwaną **uniwersum podziału**, oznaczymy symbolem Ω , a otrzymane w wyniku podziału grupy elementów tego uniwersum o wspólnych charakterystykach, zwane **klasami podziału**, oznaczymy symbolami K_i , gdzie i jest liczbą naturalną, to warunek adekwatności podziału logicznego można przedstawić następującą formułą:

$$(1) \quad \sum_{\substack{i=1 \\ i \in N}}^n K_i = \Omega$$

Warunek rozłączności podziału to warunek przyporządkowania każdego elementu poddanej podziałowi dziedziny jednej i tylko jednej klasie podziału. Oznacza to, że wyznaczone przez podział klasy obiektów muszą być zbiorami rozłącznymi, czyli iloczyn dowolnej pary takich klas jest równy zbiorowi pustemu. Warunek ten możemy zapisać:

$$(2) \quad \forall_{\substack{i, j \in N \\ i \neq j}} K_i, K_j \quad K_i \cap K_j = \emptyset$$

gdzie:

K_i, K_j — oznaczają dwie różne klasy otrzymane w wyniku podziału.

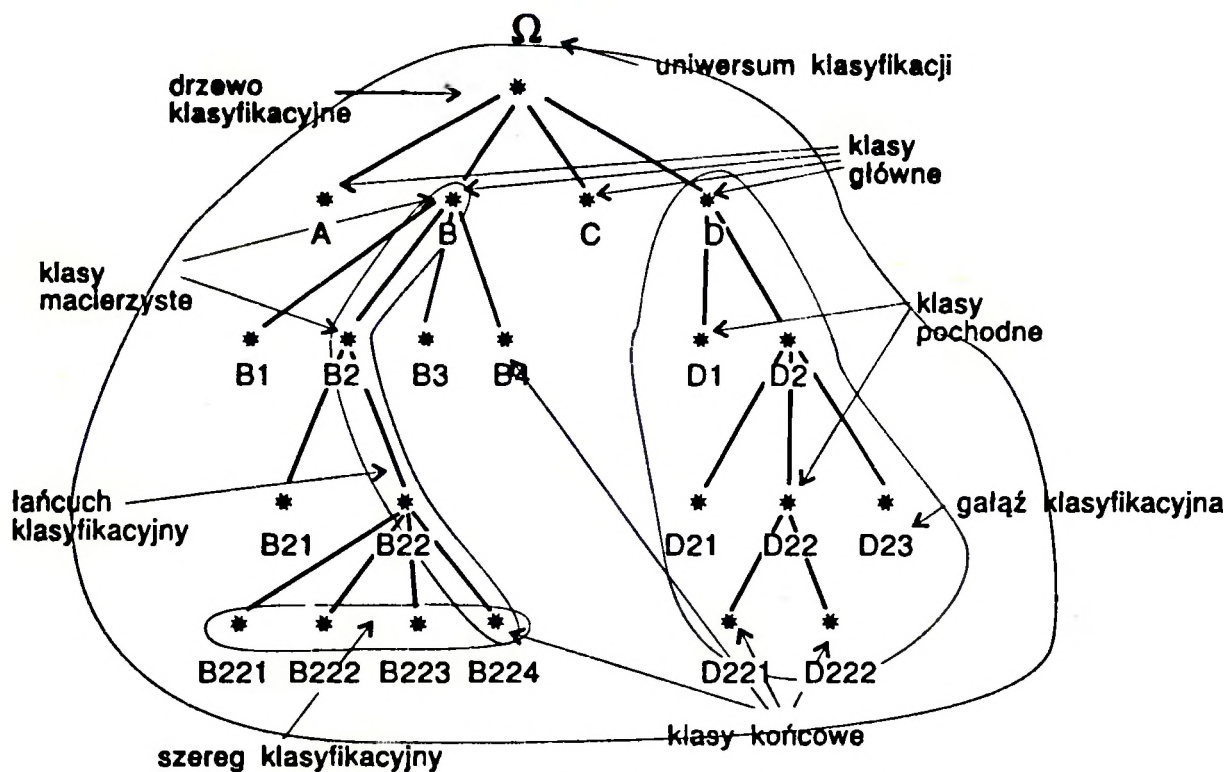
Klasyfikacja w sensie logicznym dokonuje więc adekwatnego (całkowitego) i rozłącznego podziału elementów jej uniwersum. Grupy obiektów utworzone w wyniku takiego podziału są tzw. **klasami abstrakcji**, czyli każda z nich zawiera takie elementy uniwersum podziału, które posiadają określoną wspólną cechę, tylko takie elementy i wszystkie takie elementy. Żaden z elementów uniwersum podziału nie należy do więcej niż jednej klasy. W przeciwieństwie do klasyfikacji, typologia nie musi być, ani rozłączna ani adekwatna, a kwalifikowanie elementów uniwersum do poszczególnych typów opiera się na tzw. zasadzie podobieństwa do pewnego wzorca, zwanego typem. W praktyce oznacza to, że do jednego typu mogą należeć elementy o bardzo wysokim stopniu podobieństwa do wzorca i elementy o niskim stopniu tego podobieństwa, a więc w konsekwencji elementy jednego typu mogą bardzo między sobą się różnić, różnice te jednak muszą mieścić się w granicach tolerancji wyznaczonych przez kryteria typologii.

Struktura klasyfikacji i jej elementy

Formalną strukturę klasyfikacji, będącą uporządkowanym zbiorem klas wyodrębnionych zgodnie z zasadą podziału logicznego, nazywa się **drzewem klasyfikacyjnym**. Schemat drzewa klasyfikacyjnego prezentuje tablica 3 (s. 29). Kryterium, na

podstawie którego dokonano podziału uniwersum lub zakresu pewnej klasy, czyli z zakresu klas stopnia wyższego wyodrębniono klasy stopnia niższego, nazywa się **zasadą podziału** lub **kryterium podziału**. Np. zasadą podziału ludzi może być ich wiek określony w kategoriach pełnoletności i niepełnoletności. Zasada ta pozwala wyodrębnić dwie wykluczające się wzajemnie klasy, tj. klasę ludzi pełnoletnich i klasę ludzi niepełnoletnich. Zasada czy kryterium podziału jest więc pewną cechą, której posiadanie, nieposiadanie lub posiadanie w określonym stopniu czy formie, decyduje o zakwalifikowaniu elementów dzielonego uniwersum do poszczególnych klas. Podany przykład podziału zbioru ludzi na pełnoletnich i niepełnoletnich opiera się na zasadzie stwierdzenia posiadania lub nieposiadania cechy pełnoletności przez poszczególnych ludzi. Taki podział, prowadzący do wyróżnienia dwóch wykluczających się klas, nazywa się **podziałem dychotomicznym**. Jeśli przyjęte kryterium podziału prowadzi do wyróżnienia więcej niż dwóch klas obiektów posiadających pewną cechę w różnych odmianach czy w różnym nasileniu, a klasy te wzajemnie się wykluczają, to również mamy do czynienia z poprawnym podziałem logicznym, lecz nie jest to podział dychotomiczny. Przykładem takiego podziału jest podział trójkątów według rodzaju ich kątów na klasę trójkątów ostrokątnych (trójkąty mające wszystkie kąty ostre), klasę trójkątów rozwartokątnych (trójkąty mające jeden kąt rozwarty) i klasę trójkątów prostokątnych (trójkąty mające jeden kąt prosty).

Tablica 3. Formalna struktura klasyfikacji

W zależności od miejsca klas w strukturze klasyfikacji noszą one różne nazwy. Klasy podlegające podziałowi nazywa się **klasami węzłowymi**. Są one **klasami macierzystymi** dla klas wyodrębnionych bezpośrednio z ich zakresu. Kolejne poziomy podziału uniwersum klasyfikacji nazywa się **stopniami** lub **szczeblami podziału**, a klasy wyodrębnione na poszczególnych poziomach — **klasami stopnia (poziomu) pierwszego, klasami stopnia (poziomu) drugiego** itd. Klasy wyodrębnione z zakresu pewnej klasy macierzystej (węzłowej) są jej **klasami pochodnymi**, które nazywa się również **klasami podrzędnymi** lub **podklasami**. Analogicznie, klasy macierzyste są **klasami nadrzędnymi** dla klas wyodrębnionych z ich zakresu. Klasy, które nie podlegają dalszemu podziałowi nazywają się **klasami końcowymi**. Klasy wyodrębnione na pierwszym stopniu podziału uniwersum klasyfikacji nazywa się **klasami głównymi** lub niekiedy **działami głównymi**. Klasy wyodrębnione z podziału jednej bezpośrednio nadrzędnej klasy węzłowej nazywają się **klasami współrzędnymi**, natomiast klasy wyodrębnione na tym samym szczeblu podziału klasyfikacji, ale niekoniecznie mające wspólną klasę macierzystą, nazywają się **klasami równorzędnymi**.

Klasy elementów pewnego uniwersum mogą być tworzone metodą analityczną przez kolejne podziały tego uniwersum zgodnie z zasadą podziału logicznego. W efekcie tego działania otrzymujemy klasy stanowiące podstawowy element struktury klasyfikacji, zwykle nazywane **klasami prostymi**. Klasy elementów pewnego uniwersum mogą być tworzone również metodą syntetyczną, tj. przez łączenie dwóch lub więcej klas prostych i wówczas w teorii klasyfikacji piśmiennictwa nazywa się je **klasami złożonymi** lub **klasami rozwiniętymi**. Do wyjaśnienia tych terminów powrócimy po omówieniu typowych dla klasyfikacji piśmiennictwa struktur klasyfikacyjnych, gdyż definiowanie ich ma sens jedynie w kontekście specyfiki tych systemów klasyfikacyjnych.

W strukturze drzewa klasyfikacyjnego wyróżnia się trzy rodzaje podstruktur: **gałąź klasyfikacyjną**, **łańcuch klasyfikacyjny** i **szereg klasyfikacyjny**.

Gałąź klasyfikacyjna jest to część drzewa klasyfikacyjnego obejmująca pewną klasę węzłową i wszystkie klasy pochodne otrzymane z jej podziału aż do klas końcowych. Na każdą gałąź klasyfikacyjną składa się zbiór wszystkich łańcuchów klasyfikacyjnych, których ostatnim ogniwem jest klasa węzłowa rozpoczynająca tę gałąź. W podanym przykładzie struktury klasyfikacji, gałąź klasyfikacyjną tworzą na przykład klasy D-D1-D2-D21-D22-D221-D222-D23.

Przez **łańcuch klasyfikacyjny** rozumie się więc ciąg kolejnych klas zaczynający się od pewnej klasy pochodnej dowolnego stopnia, a kończący dowolną klasą węzłową. Kolejne klasy w łańcuchu klasyfikacyjnym są **klasami macierzystymi** (bezpośrednio nadrzędnymi) dla klas poprzedzających je w ciągu. W podanym przykładzie struktury klasyfikacji, łańcuch klasyfikacyjny tworzą więc np. klasy D221-D22-D2-D, jak również klasy B22-B2. Łańcuch klasyfikacyjny, którego ostatnim ogniwem jest uniwersum klasyfikacji nazywa się **łańcuchem pierwotnym**. Łańcuch pierwotny, którego pierwszym ogniwem jest klasa końcowa nosi nazwę **łańcucha wyczerpującego**, natomiast łańcuch klasyfikacyjny rozpoczynający się od pewnej klasy końcowej, a kończący dowolną klasę węzłową określany jest mianem **łańcucha wolnego**.

Ciąg klas pochodnych tego samego stopnia, otrzymanych z podziału tej samej klasy węzłowej nazywa się szeregiem klasyfikacyjnym. Szeregiem klasyfikacyjnym (zwanym też niekiedy grupą klasyfikacyjną) jest więc ciąg klas współrzędnych. W przykładowej strukturze klasyfikacji szereg klasyfikacyjny tworzą na przykład klasy A-B-C-D, czy klasy B1-B2-B3-B4.

Relacje hierarchiczne

Na strukturę każdej klasyfikacji składają się klasy i łączące je związki, zwane relacjami hierarchicznymi. Mianem **relacji hierarchicznej** określamy tu taki związek porządkujący między dwiema klasami, który spełnia warunki asymetryczności, przeciwzwrotności i przechodniości.

Relacją asymetryczną nazywa się związek między dowolnymi elementami x i y pewnego zbioru, który nie zachodzi pomiędzy y i x . Typowym przykładem relacji asymetrycznej jest relacja mniejszości, jeśli bowiem prawdą jest, że pewien element x jest mniejszy od elementu y , to nie jest możliwe, aby y był mniejszy x . Warunek asymetryczności formalnie wyraża się następująco:

$$(1) \quad \forall \forall x, y \in \Omega : x R y \rightarrow \neg y R x$$

Relacją przeciwzwrotną jest relacja, która nie zachodzi pomiędzy dowolnym elementem pewnej dziedziny i nim samym, co przedstawia zapis formalny:

$$(2) \quad \forall x \in \Omega : \neg x R x$$

Relacją przechodnią nazywa się taki związek, który jeśli zachodzi pomiędzy elementami x i y oraz między elementami y i z , to zachodzi on również między elementami x i z . Przykład relacji mniejszości ilustruje również typowy związek przechodni, jeśli bowiem pomiędzy elementem x i y ustanowiony jest związek mniejszości i łączy on również elementy y i z , to związek mniejszości tym samym jest ustanowiony między elementami x i z . Warunek przechodniości formalnie przedstawia zapis:

$$(3) \quad \forall \forall \forall x, y, z \in \Omega : x R y \wedge y R z \rightarrow x R z$$

Relacje hierarchiczne mogą przyjmować różną postać. Z punktu widzenia budowy klasyfikacyjnych języków informacyjno-wyszukiwawczych, czyli tzw. klasyfikacji piśmiennictwa, interesować nas będą jedynie takie związki hierarchiczne, które charakterystyczne są właśnie dla tego typu systemów językowych. W teorii języków informacyjno-wyszukiwawczych generalnie wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje relacji hierarchicznych: relację generyczną i relację mereologiczną. Obok nich konieczne jest jednak wyróżnienie trzeciego związku hierarchicznego, tzw. relacji hierarchii tematycznej znacznie gorzej zdefiniowanej aniżeli dwie poprzednie relacje, ale jednak występującej w strukturze wielu tradycyjnych języków informacyjno-wyszukiwawczych, szczególnie w tzw. monohierarchicznych klasyfikacjach bibliotecznych i biblioteczno-bibliograficznych. Przykłady związków hierarchicznych każdego z tych trzech typów prezentuje tablica 4 (s. 33).

Relacją generyczną nazywa się związek hierarchiczny (nadrzędności — podrzędności) zachodzący między zakresem nazwy rodzajowej (pewnego rodzaju) i zakresem nazwy gatunkowej (pewnego gatunku). Stąd relacja generyczna jest nazywana również **związkiem rodzaj — gatunek**. Zakres nazwy wyznacza pewną klasę elementów (zbiór elementów), które można za pomocą tej nazwy wskazać. W przypadku klas wyodrębnionych w pewnej klasyfikacji piśmiennictwa, elementami ich są — ogólnie mówiąc — przedmioty treści dokumentów lub inne cechy rzeczowe i formalne dokumentów. Każda klasyfikacja piśmiennictwa porządkując przedmioty treści dokumentów tym samym porządkuje również dokumenty według kryterium przedmiotu ich treści. Oznacza więc to, że każda klasa w klasyfikacji piśmiennictwa wskazuje nie tylko określony przedmiot treści o nazwie przyporządkowanej w pewien sposób tej klasie, ale również wskazuje ona dokumenty dotyczące tego przedmiotu. Zakres nazwy klasy można więc interpretować dwojako: jako zbiór określonych przedmiotów treści i jako zbiór dokumentów o tych przedmiotach traktujących. Relacja generyczna jest związkiem inkluzji zakresowej, który można sensownie określić korzystając zarówno z jednej, jak i drugiej interpretacji zakresu nazwy klasy.

Relacją mereologiczną nazywa się związek hierarchiczny zachodzący między nazwą całości i nazwą pewnej jej części. Związek ten jest więc niezwykle przydatny dla porządkowania terminologii takich dziedzin, które zajmują się badaniem rozmaitych struktur i ich elementów, np. terminologii anatomii, terminologii technicznej. Relacja mereologiczna definiowana jest zwykle jako **związek całość — część**, ale niekiedy także jako **związek zbiór — element**. Bywa więc, że obejmuje się nią nie tylko relacje między nazwami ogólnymi wskazującymi całości i części, ale również relacje między nazwami ogólnymi i nazwami własnymi oraz pomiędzy nazwami własnymi. Dotyczy to takich nazw własnych, których desygnaty (obiekty przez nie wskazywane) należą do zakresu pewnej nazwy ogólnej (np. miasta — Warszawa) oraz takich, które desygnują pewne większe obiekty i obiekty wchodzące w ich skład (np. Himalaje — Mount Everest). Należy zdawać sobie sprawę z tego, że obie interpretacje związku zbiór — element nie są powszechnie akceptowane jako odpowiadające charakterystyce relacji mereologicznej. Pierwszy przypadek, tj. związek między nazwą ogólną i nazwą własną bywa też niekiedy traktowany jako specyficzny rodzaj relacji generycznej, ale i ta interpretacja jest równie dyskusyjna, gdyż relacja generyczna jest związkiem zakresowym, a nazwom własnym odmawia się posiadania zarówno zakresu, jak i treści.

Tablica 4. Relacje hierarchiczne w językach informacyjno-wyszukiwawczych

Nazwa relacji	Odmiany relacji	Przykłady
Relacja generyczna	Relacja generyczna nadrzędności (rodzaj - gatunek)	czasopisma - dzienniki ryby - karpie anatomia - anatomia człowieka
	Relacja generyczna podrzędności (gatunek - rodzaj)	dzienniki - czasopisma karpie - ryby anatomia człowieka - anatomia
Relacja mereologiczna	Relacja mereologiczna nadrzędności (całość - część) (zbiór - element)	las - drzewo samochód - podwozie matematyka - arytmetyka Tatry - Giewont Warszawa - Żoliborz Europa - Francja
	Relacja mereologiczna podrzędności (część - całość) (element - zbiór)	drzewo - las podwozie - samochód arytmetyka - matematyka Giewont - Tatry Żoliborz - Warszawa Francja - Europa
Relacja hierarchii tematycznej	Relacja nadrzędności tematycznej	semiotyka - znaki zboża - uprawa ptaki - migracja ptaków fizjologia - ptaki
	Relacja podrzędności tematycznej	znaki - semiotyka uprawa - zboża migracja ptaków - ptaki ptaki - fizjologia

W wielu klasyfikacjach piśmiennictwa i innych językach informacyjno-wyszukiwawczych o hierarchicznie zorganizowanym słownictwie, relacje generyczna i mereologiczna porządkują tylko część leksyki. Niektóre klasy pozostają w stosunku hierarchicznym, ale nie spełnia on ani warunku generyczności, ani warunku mereologiczności. Związek ten zachodzi, na przykład, między klasami o nazwach dziedzin wiedzy i klasami o nazwach przedmiotów badawczych tych dziedzin; pomiędzy klasami o nazwach pewnych działań i klasami o nazwach obiektów podlegających tym działaniom; pomiędzy klasami o nazwach pewnych obiektów i klasami o nazwach rozmaitych aspektów analizy tych obiektów; pomiędzy klasami o nazwach pewnych przedmiotów i klasami o nazwach cech tych przedmiotów itd. Już sama prezentacja tej bardzo uproszczonej „charakterystyki treściowej” omawianego związku hierarchicznego wskazuje na ogromne

zróznicowanie jego odmian. Najogólniej mówiąc, wspólną cechą takich związków jest to, że połączone nimi nazwy mogą być traktowane jako nazwy pewnych tematów o szerszym zakresie (ogólniej sformułowanych) i tematów o zakresie węższym (sformułowanych bardziej szczegółowo), które zawierają się w zakresie tematu ogólniejszego. Jest więc to związek hierarchiczny podobny do tego, jaki łączy tytuły rozdziałów jakiejś książki i jej własny tytuł. Podkreślając więc ów „tematyczny” charakter tej trzeciej relacji hierarchicznej, występującej w wielu klasyfikacjach piśmiennictwa, nazywać ją będziemy **relacją hierarchii tematycznej**.

Rodzaje struktur klasyfikacyjnych

W zależności od liczby relacji wykorzystanych do podziału uniwersum klasyfikacji wyodrębnia się monorelacyjne i polirelacyjne struktury klasyfikacyjne. **Strukturą monorelacyjną** nazywa się taką strukturę klasyfikacji, do utworzenia której wykorzystano tylko jedną relację hierarchiczną, np. relację generyczną. **Strukturą polirelacyjną** nazywa się natomiast strukturę klasyfikacji utworzoną przez zastosowanie wielu różnych typów relacji hierarchicznej.

W zależności od liczby drzew klasyfikacyjnych, składających się na pewną klasyfikację, wyróżnia się struktury monohierarchiczne i struktury polihierarchiczne. Klasyfikacje o **strukturze monohierarchicznej** organizują wszystkie elementy swego uniwersum w jednym drzewie klasyfikacyjnym. Klasyfikacje o **strukturze polihierarchicznej** składają się z więcej niż jednego drzewa klasyfikacyjnego, a więc elementy ich uniwersum zorganizowane są w swego rodzaju systemie kilku, kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu drzew klasyfikacyjnych.

Strukturę każdej klasyfikacji można więc rozpatrywać w tych dwóch aspektach, co oznacza, że teoretycznie możliwe jest wyróżnienie czterech podstawowych typów struktur klasyfikacyjnych: struktury monorelacyjno-monohierarchicznej, struktury polirelacyjno-monohierarchicznej, struktury monorelacyjno-polihierarchicznej i struktury polirelacyjno-polihierarchicznej.

Zgodnie z tym, jak wcześniej zostały zdefiniowane pojęcia struktur mono- i polirelacyjnych i mono- i polihierarchicznych, przez **strukturę monorelacyjno-monohierarchiczną** należy rozumieć taki system klasyfikacyjny, który organizuje wszystkie elementy pewnej dziedziny w jednym drzewie klasyfikacyjnym, wielokrotnie dokonując wśród nich podziału w oparciu o tę samą relację. Typowym przykładem klasyfikacji o tego rodzaju strukturze są taksonomie biologiczne oparte wyłącznie na relacji generycznej i organizujące organizmy żywe w jeden układ hierarchiczny. Łatwo zauważyć, że możliwość przeprowadzenia podziału wszystkich elementów pewnej dziedziny w oparciu o jeden typ relacji hierarchicznej wymaga, aby elementy te były tego samego typu, czyli należały do jednej kategorii, np. kategorii organizmów żywych, wśród których można wyróżnić rodzaje i gatunki. Ponieważ klasyfikacje piśmiennictwa zwykle porządkują bardzo zróznicowane pod względem katagorialnym przedmioty treści

dokumentów (mogą być nimi bowiem zarówno przedmioty materialne, jak i procesy, zjawiska, cechy, dziedziny itd.), praktycznie więc nie jest możliwe zorganizowanie całego tego typu uniwersum w jedno drzewo hierarchiczne w oparciu o jedną tylko relację.

Struktura polirelacyjno-monohierarchiczna charakterystyczna jest dla większości klasyfikacji bibliotecznych i biblioteczno-bibliograficznych, które współcześnie określa się mianem tradycyjnych, a które albo powstały przed 1933 rokiem, kiedy Shiyali Ramamrita Ranganathan zaproponował strukturę tzw. klasyfikacji fasetowej, albo wzorują się właśnie na tych dawniejszych systemach klasyfikacyjnych. Struktura ta organizuje wszystkie elementy uniwersum klasyfikacji w jedno drzewo klasyfikacyjne, co — ze względu na wspomniane wcześniej zróżnicowanie kategoryjne organizowanych elementów uniwersum przedmiotów treści dokumentów — wymaga korzystania z różnych rodzajów relacji hierarchicznych na różnych szczeblach podziału. Bardzo charakterystyczna dla tego typu struktur jest relacja hierarchii tematycznej, ona bowiem umożliwia swego rodzaju przechodzenie od obiektów jednej kategorii do obiektów innej kategorii, np. od nazw dziedzin wiedzy, które w większości klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznych organizowane są w oparciu o relację generyczną lub mereologiczną na pierwszych szczeblach podziału, do nazw przedmiotów badawczych tych dyscyplin i zagadnień szczegółowych z nimi związanych i organizowanych na dalszych szczeblach podziału. Warto pamiętać, że wobec niemożności zorganizowania przedmiotów treści dokumentów w poprawną strukturę monorelacyjno-monohierarchiczną, jedynymi praktycznie strukturami monohierarchicznymi występującymi w tego typu klasyfikacjach są struktury polirelacyjno-monohierarchiczne. To do nich właśnie odnosi się powszechnie w literaturze przedmiotu stosowany termin **klasyfikacja monohierarchiczna** zwana też **klasyfikacją wyliczającą**.

Struktura monorelacyjno-polihierarchiczna to układ klasyfikacyjny, w którym elementy uniwersum klasyfikacji zorganizowane są w kilku niezależnych drzewach klasyfikacyjnych, a każde z tych drzew utworzone zostało przez podział pewnej grupy elementów uniwersum według jednego typu relacji. Jak wcześniej zauważyliśmy, stosowanie jednego tylko rodzaju relacji hierarchicznej do organizowania elementów pewnego uniwersum wymaga, aby elementy te należały do tej samej kategorii, czy tego samego typu ogólnego, a więc aby np. wszystkie elementy organizowane w strukturę jednego drzewa były pewnego rodzaju procesami, czy też pewnego rodzaju obiektami materialnymi, czy też pewnego rodzaju własnościami itd. Każde z drzew składających się na tego typu strukturę klasyfikacyjną organizuje więc jedną z kategorii elementów uniwersum klasyfikacji, na które uniwersum to uprzednio zostało podzielone.

Poza wstępnym podziałem kategoryjnym uniwersum klasyfikacji charakterystycznym dla struktur monorelacyjno-polihierarchicznych, drugą typową ich cechą jest równoległe, niezależne przeprowadzanie podziału pewnych obiektów według wielu różnych kryteriów, np. obiekty, takie jak samochody zostać mogą podzielone według funkcji (samochody osobowe, samochody ciężarowe), według rodzaju silnika określonego z punktu widzenia wykorzystywanego paliwa i związanych z nim zasad działania (np. z silnikiem benzynowym i z silnikiem wysokoprężnym), według marki itp. Zwróćmy uwagę, że stosowanie wielu różnych kryteriów podziału na jednym szczeblu

klasyfikacji nie jest możliwe w klasyfikacjach monohierarchicznych, gdyż prowadziłyby do tworzenia klas nierozłącznych (różnych klas zawierających te same elementy, np. samochody marki Fiat można by zaliczyć i do klasy samochodów osobowych i do klasy samochodów ciężarowych i do klasy samochodów z silnikiem benzynowym i do klasy samochodów z silnikiem wysokoprężnym itd.). W strukturze monohierarchicznej konieczne jest więc dzielenie elementów wyznaczonej dziedziny na kolejnych szczeblach klasyfikacji według różnych kryteriów, na każdym jednak z tych szczebli zastosować można wyłącznie jedno kryterium. W wyniku takiego postępowania otrzymamy wielostopniową strukturę hierarchiczną, której klasy mają treść (cechy wymagane od wszystkich elementów klasy) tym bardziej szczegółową, im na niższym (dalszym) szczeblu są wyodrębnione. Treść klasy pozostaje w stosunku odwrotnie proporcjonalnym do zakresu klasy (zbioru elementów), czyli im pewna klasa ma bogatszą treść (większą liczbę cech, które muszą mieć jej elementy), tym jej zakres (liczebność zbioru elementów) jest bardziej ograniczony.

Oznacza to, że klasy końcowe w takiej klasyfikacji obejmują niewielkie zbiory bardzo szczegółowo zdefiniowanych elementów, a to obniża w pewnym sensie ich wartość funkcjonalną z punktu widzenia potrzeb opracowania i wyszukiwania rzeczowego informacji. Zwykle tego rodzaju klasy w klasyfikacjach piśmiennictwa wykorzystywane są w małym zakresie, gdyż odpowiadają stosunkowo unikalnej, bardzo specyficznej tematyce dokumentów. Poza często małą aktywnością tego typu klas, inną niewygodną konsekwencją stosowania dużej liczby kryteriów podziału w strukturach monohierarchicznych jest konieczność odtwarzania klas o treści ogólniejszej, ale w strukturze klasyfikacji nie uwzględnionej bezpośrednio, poprzez łączenie wszystkich klas, w których określona cecha występuje. Dotyczy to właściwie wszystkich cech, które wykorzystuje się jako kryterium podziału na dalszych szczeblach klasyfikacji i które nie są specyficzne tylko dla jednej klasy węzłowej, czyli są cechami niezależnymi. Klasyfikacje polihierarchiczne, w których każde niezależne kryterium podziału może tworzyć odrębne drzewo klasyfikacyjne, pozwalają uniknąć zarówno tworzenia klas tzw. prostych (wyodrębnionych bezpośrednio w strukturze klasyfikacji) o małej aktywności, jak i skomplikowanego odtwarzania klas tzw. złożonych o wysokiej aktywności. Porównanie funkcjonowania tych dwóch typów struktur umożliwia tablica 5 (s. 37).

Struktura monorelacyjno-polihierarchiczna wykorzystywana jest w większości klasyfikacji fasetowych, której idea zaproponowana została blisko 60 lat temu przez Shiyali Ramamritę Ranganathana, hinduskiego bibliotekarza, badacza klasyfikacji piśmiennictwa i autora pierwszej tego typu klasyfikacji o nazwie Klasyfikacja Dwukropkowa (Colon Classification). Klasyfikacja fasetowa bierze swą nazwę od jubilerskiego terminu *fasety* oznaczającego skośną krawędź lub powierzchnię szlifu kamienia szlachetnego, do której Ranganathan porównywał metodę przeprowadzania podziału elementów pewnego uniwersum według wielu niezależnych kryteriów uwidaczniających wieloaspektowość analizy tego uniwersum. Fasety odpowiada więc pewnemu drzewu lub gałęzi klasyfikacyjnej, w której elementy tej samej kategorii zostały zorganizowane według jednego z niezależnych kryteriów podziału. Inna fasety tej samej kategorii organizuje ją w inny sposób korzystając z drugiego z możliwych kryteriów podziału, itd.

Tablica 5. Monohierarchiczna i fasetowa struktura klasyfikacji

Struktura monohierarchiczna	Struktura fasetowa
<p>Samochody</p> <p>Samochody osobowe</p> <p>Samochody z silnikiem benzynowym</p> <p>FIAT</p> <p>FORD</p> <p>OPEL</p> <p>...</p> <p>Samochody z silnikiem wysokoprężnym</p> <p>FIAT</p> <p>FORD</p> <p>OPEL</p> <p>...</p> <p>Samochody ciężarowe</p> <p>Samochody z silnikiem benzynowym</p> <p>FIAT</p> <p>FORD</p> <p>OPEL</p> <p>...</p> <p>Samochody z silnikiem wysokoprężnym</p> <p>FIAT</p> <p>FORD</p> <p>OPEL</p> <p>...</p>	<p>Samochody</p> <p><i>(1) podział według funkcji</i></p> <p>samochody osobowe</p> <p>samochody ciężarowe</p> <p>...</p> <p><i>(2) podział według rodzaju silnika</i></p> <p>Samochody z silnikiem benzynowym</p> <p>Samochody z silnikiem wysokoprężnym</p> <p>...</p> <p><i>(3) podział według marki</i></p> <p>FIAT</p> <p>FORD</p> <p>OPEL</p> <p>...</p>
<p>klasa ciężarowych samochodów z silnikiem wysokoprężnym produkowanych przez Forda jest jedną z klas prostych końcowych; klasę wszelkich samochodów z silnikiem wysokoprężnym trzeba utworzyć przez połączenie dwóch klas takich samochodów wyodrębnionych w klasie samochodów osobowych i w klasie samochodów ciężarowych.</p>	<p>klasę ciężarowych samochodów z silnikiem wysokoprężnym produkowanych przez Forda utworzy się przez połączenie odpowiednich trzech klas z kolejnych trzech faset; klasa samochodów z silnikiem wysokoprężnym jest klasą prostą wyróżnioną w drugiej fasecie.</p>

Klasyfikacja fasetowa pozwala uniknąć korzystania z najbardziej nieprecyzyjnie określonej i budzącej największe wątpliwości metodycznej relacji hierarchii tematycznej, gdyż wstępny warunek podziału uniwersum na pewne kategorie elementów eliminuje niebezpieczeństwo konieczności przechodzenia w jednym drzewie klasyfikacyjnym od podziału elementów jednej kategorii do podziału elementów innej kategorii. Podział kategoryalny przeprowadzony na odpowiednio szczegółowym poziomie pozwala również uniknąć korzystania z relacji mereologicznej. Zamiast wyróżniania klasy X, która dalej dzielona może być według kryterium rodzaju (na klasy X rodzaju 1, X rodzaju 2 itd.),

oraz według kryterium części X (na klasy część 1 Xa, część 2 Xa itd.), można utworzyć kategorię obiektów typu X lub obiektów, do których należy X, dalej dzieloną według kryterium generycznego, oraz kategorię części lub elementów obiektów należących do kategorii obiektów X lub obiektów typu, do którego należy X, a która także może być wówczas dzielona według kryterium generycznego. W ten sposób klasyfikacje fasetowe mogłyby przyjąć formę klasyfikacji o strukturze monorelacyjno-polihierarchicznej — prostą logicznie i funkcjonalną z punktu widzenia wyszukiwania informacji i kształtowania strategii wyszukiwawczych. W praktyce jednak wiele klasyfikacji fasetowych reprezentuje typ **struktury polirelacyjno-polihierarchicznej**, a więc takiej, w której elementy uniwersum klasyfikacji zorganizowane są w wiele drzew klasyfikacyjnych, ale wewnątrz każdego drzewa wykorzystane są różne typy relacji hierarchicznych z relacją hierarchii tematycznej włącznie.

Klasyfikacje piśmiennictwa stanowią szczególny rodzaj systemów klasyfikacyjnych zdeterminowany przez specyficzny charakter ich uniwersum i przeznaczenia. Pierwotnie organizują one bowiem uniwersum przedmiotów treści dokumentów i charakterystyk z nimi związanych, jest więc to klasyfikacja wszystkiego tego, o czym mowa może być w dokumentach¹. Jeśli świat przedmiotów treści dokumentów traktować będziemy w izolacji od świata rzeczywistej tematyki dokumentów, a więc od świata samych dokumentów, to tak rozumiana klasyfikacja piśmiennictwa spełnia warunki podziału logicznego, gdyż każda klasa przedmiotów treści określona przez sekwencję kryteriów podziału zastosowanych przy jej wyodrębnieniu, ma charakter unikalny. Problem powstaje jednak w momencie tworzenia tzw. klas rozwiniętych i złożonych, czyli łączenia ze sobą kilku klas prostych. W wielu tzw. klasyfikacjach syntetycznych (dopuszczających łączenie klas prostych) istnieją dwa podstawowe typy łączenia klas: typ współrzędnościowy i typ zależnościowy. Typ współrzędnościowy określa się jako połączenie, które prowadzi do utworzenia klasy złożonej o zakresie odpowiadającym sumie zakresów połączonych klas prostych. Typ zależnościowy określa się natomiast jako połączenie klas prostych, które prowadzi do utworzenia klasy złożonej lub rozwiniętej² o zakresie odpowiadającym iloczynowi zakresów klas łączonych. W tym właśnie

¹ Dla uproszczenia nieco tych rozważań pomijamy tu problem organizowania w jednym układzie klasyfikacyjnym zarówno cech rzeczowych dokumentów, jak i ich cech formalnych. Sensowna interpretacja tego zjawiska możliwa jest wówczas, gdy uniwersum klasyfikacji zdefiniujemy jako zbiór dokumentów, który poddaje się kolejnym podziałom ze względu na posiadanie określonych cech, takich jak np. bycie wydany w pewnym języku, bycie w określonej formie wydawniczej, omawianie określonego przedmiotu treści. Ten ostatni rodzaj cech dokumentów nie spełnia jednak wówczas warunków kryterium podziału logicznego, gdyż w przypadku dokumentów wielotematycznych i dokumentów rozważających pewne przedmioty w jakiejś relacji prowadzi on do tworzenia klas nierozłącznych. Generalnie więc klasyfikacje syntetyczne, czyli dopuszczające łączenie klas odwzorowujących razem charakterystykę dokumentu, w świetle tak zdefiniowanego uniwersum nie mogą być uznane za poprawnie zbudowane klasyfikacje w sensie logicznym. Klasyfikacje analityczne, czyli wyliczające wszelkie możliwe do wykorzystania klasy i nie dopuszczające możliwości łączenia jakichkolwiek klas prostych, spełniają wprawdzie warunek rozłączności klas, ale często zmuszają do sztucznego kwalifikowania wielu dokumentów, których tematyka nie mieści się w charakterystykach narzuconych przez strukturę klasyfikacji, a w wyniku tego, do ignorowania wielu elementów treści dokumentów, które mogą być istotne dla użytkownika, ale których przyjęty system klasyfikacyjny nie jest w stanie odwzorować.

² Klasę złożoną od klasy rozwiniętej najczęściej odróżnia się na podstawie rodzaju klas prostych wchodzących w ich skład. Klasy złożone powstają przez połączenie klas prostych należących do róż-

momencie wchodzimy w konflikt z wcześniejszą definicją klasyfikacji piśmiennictwa w kategoriach klasyfikacji logicznej. Jeśli w istocie byłaby to klasyfikacja oparta na zasadzie podziału logicznego, to nie miałyby sensu zależnościowe łączenie jej klas prostych, gdyż za każdym razem otrzymywalibyśmy wówczas klasę pustą (zbiór pusty). Ponieważ jednak celem klasyfikacji piśmiennictwa jest uporządkowanie dokumentów według kryterium rzeczowego, a nie tylko przeprowadzenie poprawnej logicznie systematyki tego, czego dokumenty mogą dotyczyć, toteż tworzenie klas złożonych w sposób zależnościowy ma uzasadnienie pragmatyczne i konieczne jest dla odwzorowania kompleksowej tematyki większości współczesnego piśmiennictwa naukowego. Zakres klasy złożonej można więc określić jako zbiór dokumentów, w skład tematyki których wchodzi tematy reprezentowane przez tworzące ją klasy proste i pozostające w relacji określającej typ połączenia tych klas. Zakres klas rozwiniętych natomiast można zdefiniować jako podzbiór zbioru dokumentów wyznaczonego przez zakres podstawowej klasy prostej wchodzącej w skład klasy rozwiniętej, na który nałożono dodatkowe warunki wyrażone przez pomocnicze klasy proste wchodzące w skład tej klasy rozwiniętej. Łatwo zauważyć, że o tym jaką klasę tworzoną z pewnych klas prostych nazywa się klasą złożoną a jaką klasą rozwiniętą, w istocie decyduje syntaktyczna kategoryzacja słownictwa i reguły gramatyczne przyjęte na poziomie tworzenia zdania w klasyfikacyjnym języku informacyjno-wyszukiwawczym.

Wśród współczesnych klasyfikacji piśmiennictwa w literaturze najczęściej wyróżnia się trzy uogólnione typy: *klasyfikacje monohierarchiczne* zwane też *wyliczającymi* lub *liniowymi*, *klasyfikacje fasetowe* utożsamiane często z *klasyfikacjami polihierarchicznymi* i nazywane również *klasyfikacjami wieloaspektowymi* oraz tzw. *klasyfikacje częściowo fasetowe* lub *częściowo monohierarchiczne*. Te ostatnie niekiedy bywają nazywane także *klasyfikacjami pozornie fasetowymi* lub *klasyfikacjami pozornie monohierarchicznymi*. Ponieważ klasyfikacje fasetowe i monohierarchiczne zostały omówione już dość szczegółowo, kilku zdań wyjaśnienia wymaga jeszcze tylko typ trzeci, tj. klasyfikacja, której strukturę określa się jako strukturę mieszaną lub przejściową między klasyfikacją monohierarchiczną i klasyfikacją fasetową. Zasadniczo wszystkie wymienione wyżej cztery nazwy odnoszą się do tego samego rodzaju systemu klasyfikacyjnego, który najczęściej ma formę **klasyfikacji monohierarchicznej z tzw. elementami fasetyzacji**, czyli wykorzystanym w ograniczonym zakresie dodatkowym podziałem uniwersum klasyfikacji lub jego części według kryteriów niezależnych od tych, które zastosowano do organizacji zasadniczej części struktury klasyfikacji. W praktyce ten dodatkowy podział prowadzi do wyodrębnienia pewnego typu podziałów pomocniczych, np. podziałów wspólnych wyrażających charakterystyki możliwe do zastosowania w opisie dokumentów należących do dowolnej dziedziny wiedzy, a więc

nych działów klasyfikacji i zwykle stanowiących tzw. podstawowe słownictwo, czyli klasy główne. Klasy rozwinięte powstają przez połączenie dwóch lub więcej klas prostych, z których tylko jedna jest klasą należącą do pewnego działu głównego klasyfikacji, pozostałe natomiast należą do grupy tzw. słownictwa pomocniczego, czyli dokonują podziału pewnych klas węzłowych lub też całego uniwersum klasyfikacji według dodatkowych kryteriów. Te dodatkowe kryteria nie są uwzględnione w zasadniczej strukturze klasyfikacji i stanowią jakby uzupełnienie lub dodatkowe aspekty podziału wszystkich lub tylko pewnej grupy klas. W większości współcześnie stosowanych klasyfikacji piśmiennictwa, klasy pomocnicze, wyrażane przez symbole pomocnicze, przyjmują postać tzw. podziałów pomocniczych: podziałów wspólnych, analitycznych, specjalnych itp.

takich jak język publikacji, forma wydawnicza lub piśmiennicza, charakterystyki czasoprzestrzenne treści itp. Elementami fasetyzacji w strukturze monohierarchicznej może więc być utworzenie odrębnych drzew klasyfikacyjnych dla systematyki pomocniczych charakterystyk piśmiennictwa, ale także przeprowadzenie równoległego podziału wybranych klas węzłowych według co najmniej dwóch niezależnych kryteriów podziału. W ten sposób tworzy się niezależne gałęzie klasyfikacyjne, z których każda dokonuje podziału tej samej dziedziny czy zagadnienia według różnych kryteriów. Klasyfikacją piśmiennictwa, która współcześnie w największym stopniu wykorzystuje opisane wyżej techniki fasetyzacji, a równocześnie zachowuje zasadniczą strukturę monohierarchiczną jest Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta, której szczegółowemu opisowi poświęcone jest to opracowanie.

HISTORIA I ROZWÓJ UNIWERSALNEJ KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ

Klasyfikacje piśmiennictwa stosowane w bibliotekach

W rozdziale pierwszym został naszkicowany schematyczny obraz rozwoju technik opracowania rzeczowego dokumentów od czasów antycznych do epoki współczesnych technik elektronicznego przetwarzania i emisji informacji. Jako dwa podstawowe kierunki rozwoju metod opracowania rzeczowego zostały wskazane działania zmierzające do doskonalenia zasad streszczania tekstów dokumentów oraz działania, których celem jest wypracowanie sztucznych systemów znakowych zapewniających zwięzłą reprezentację najistotniejszych charakterystyk dokumentu, a zarazem umożliwiających w sposób prosty i szybki wyszukanie danych o dokumentach posiadających określone charakterystyki. Pojawienie się klasyfikacji piśmiennictwa wiąże się właśnie z tym drugim kierunkiem działań i — jak już wcześniej powiedziano — przypada na wczesny okres historii bibliotekarstwa. Choć o rozwiniętych systemach klasyfikacyjnych, tworzonych dla potrzeb organizacji zbiorów bibliotecznych i piśmiennictwa rejestrowanego w bibliografiach, mówić się dopiero zaczyna w drugiej połowie XIX wieku, to jednak stosowanie swego rodzaju „protoplastów” tych klasyfikacji stwierdza się już w czasach, gdy powstawały pierwsze duże biblioteki, takie jak Biblioteka Aleksandryjska czy Biblioteka Pergamońska. Od najdawniejszych czasów, aby ułatwić wyszukiwanie potrzebnych informacji, książki w bibliotekach umieszczano w działach tematycznych, czyli stosowano kryterium rzeczowe do ich organizacji przestrzennej na półkach regałów bibliotecznych. Rozwój nauki i związany z nim ilościowy przyrost produkcji książek coraz bardziej utrudniały szybkie odnajdywanie tekstów potrzebnych czytelnikom do ich pracy. Organizacja książek na półkach stawała się coraz bardziej skomplikowana, gdyż pojawianie się nowych dyscyplin naukowych i zwiększająca się liczba dokumentów poświęconych coraz bardziej szczegółowym problemom, domagały się stałego uszczegóławiania klasyfikacji dyscyplin naukowych tradycyjnie wykorzystywanych w bibliotekach. W większych bibliotekach coraz trudniej było przebiegać wzdłuż długich rzędów regałów, aby odnaleźć w wielotysięcznym zbiorze potrzebną książkę. Coraz ważniejszą rolę w pracy bibliotekarza odgrywać zaczęły więc katalogi zawierające opisy książek zgromadzonych w bibliotece, które nie tylko umożliwiły znacznie szybsze przeglądanie zawartości księgozbioru, ale również odnajdywanie potrzebnych czytelnikowi książek według więcej niż jednego kryterium, np. zarówno według nazwiska autora lub tytułu pracy anonimowej za pomocą autorskiego katalogu alfabetycznego, jak i według tematu książki za pomocą katalogu rzeczowego.

We współczesnym bibliotekarstwie katalogi rzeczowe dzieli się na dwie grupy główne: katalogi rzeczowe w układzie alfabetycznym i katalogi rzeczowe w układzie logicznym. Układ alfabetyczny katalogu oznacza alfabetyczne uporządkowanie nazw tematów dokumentów wyrażonych w sposób właściwy dla określonego rodzaju rzeczowych katalogów alfabetycznych, z których najpopularniejszym jest katalog przedmiotowy. Układ logiczny katalogu oznacza uporządkowanie tematów dokumentów według pewnego kryterium logicznego, a więc opartego na logicznych relacjach pomiędzy zakresami tych tematów. Najpopularniejszym przedstawicielem tej grupy katalogów rzeczowych jest katalog systematyczny, którego układ odwzorowuje strukturę pewnej klasyfikacji piśmiennictwa.

W bibliotekarstwie klasyfikacje piśmiennictwa miały więc dwojakie zastosowanie: stanowiły podstawę uporządkowania samego księgozbioru na półkach bibliotecznych oraz służyły do organizacji kart w katalogach systematycznych. Zawsze były też instrumentem pracy bibliografa, umożliwiając nadanie spisowi opisów bibliograficznych logicznej struktury działów tematycznych. Pierwsze klasyfikacje piśmiennictwa wzorowane były na klasyfikacjach nauk odwzorowujących strukturę uniwersytetów lub wynikających z systemów filozoficznych najpopularniejszych w danym okresie. W miarę rozwoju nauki i ilościowego wzrostu piśmiennictwa systematyki te były pogłębiane, przy czym wyodrębniając coraz bardziej szczegółowe klasy starano się zachować zasady podziału logicznego. Zadanie to utrudniała często specyfika tematyki piśmiennictwa i dążenie do zorganizowania całego uniwersum wiedzy w nim przedstawionej w jedno drzewo klasyfikacyjne, toteż w rzeczywistości większość tych klasyfikacji nie spełnia formalnych warunków klasyfikacji w sensie logicznym.

Druga połowa XIX wieku przyniosła tak intensywny rozwój nauk, a zarazem tak szybki postęp techniki drukarskiej, że dotychczasowe — oparte na tradycyjnych systematykach nauk — klasyfikacje piśmiennictwa nie były w stanie sprostać wymogom nowej sytuacji. Ich pęczniejące działy musiały być poddawane coraz bardziej szczegółowemu rozczłonkowaniu. Równocześnie stosowane w bibliotekach systemy klasyfikacyjne musiały być dostatecznie przejrzyste i łatwe w posługiwaniu się nimi, aby czytelnicy samodzielnie byli w stanie zlokalizować potrzebną im książkę na półkach bibliotecznych. Postulat przejrzystości klasyfikacji miał wówczas szczególne znaczenie w kontekście gwałtownie poszerzającego się kręgu czytelników i wprowadzeniu, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, tzw. wolnego dostępu do półek. Samodzielne przeszukiwanie bibliotecznych zbiorów przez użytkowników wymagało rzeczowego zorganizowania księgozbiorów. Rozbudowane systemy klasyfikacyjne musiały być przy tym wyposażone w prostą i dla wszystkich zrozumiałą notację — technikę znakowania klas i wynikające z niej zasady ich porządkowania. Stosowane dotąd symbole klasyfikacyjne, zwykle wykorzystujące różne rodzaje elementarnych znaków graficznych na poszczególnych poziomach podziału, w miarę uszczegóławiania klasyfikacji stawały się niemal zupełnie nieczytelne, a następstwo ich w praktyce znali tylko bibliotekarze.

Charakterystyczne jest więc, że w tym okresie właśnie przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych zainteresowanie wielu bibliotekarzy skoncentrowało się na wypracowaniu nowej systematyki piśmiennictwa, której wartość określał nie tylko podział

klas dostosowany do potrzeb współczesnej nauki, ale również przyjęta metoda ich znakowania. Na drugą połowę XIX i początek XX wieku przypada opracowanie większości tzw. wielkich uniwersalnych systemów klasyfikacyjnych przeznaczonych przede wszystkim do organizacji zbiorów bibliotecznych oraz dla potrzeb bibliografii: Klasyfikacja Książek W. T. Harrisa (1870), Klasyfikacja Dziesiętna M. Deweya (1876), tzw. mnemoniczny system klasyfikacyjny J. Schwartza (1879), Klasyfikacja Rozciągliwa Ch. A. Cuttera (1891–1898), Klasyfikacja Przedmiotowa J. D. Browna, Klasyfikacja Biblioteki Kongresu (1902), Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna (1897–1905). Spośród systemów wymienionych na tej liście tylko część zyskała popularność w bibliotekarstwie i została przyjęta przez dużą liczbę bibliotek. Szczególną rolę odegrała wówczas Klasyfikacja Dziesiętna opracowana przez amerykańskiego bibliotekarza M. Deweya.

Idea klasyfikacji dziesiętnej

Poszukiwanie prostego systemu notacyjnego dla bibliotecznych klasyfikacji piśmiennictwa zwróciło uwagę badaczy na prosty system dziesiętny. System ten wykorzystuje jako alfabet (tzw. bazę notacyjną) zbiór dziesięciu cyfr od 0 do 9. Symbol każdej klasy zawiera tyle cyfr, ile szczebli podziału poprzedza tę klasę w strukturze drzewa klasyfikacyjnego. Tak więc klasy główne oznaczone są symbolami jednocyfrowymi, klasy drugiego stopnia podziału dwiema, klasy trzeciego stopnia podziału trzema itd. Następnstwo symboli klasyfikacyjnych zgodne jest z zasadami porządkowania ułamków dziesiętnych, a więc np. symbole 1, 2, 14, 27, 31, 124 i 274 powinny być uporządkowane w ciąg: 1, 124, 14, 2, 27, 274, 31. Stosowanie dziesiętnego systemu notacyjnego wymaga ograniczenia do 10 liczby klas współrzędnych otrzymanych z podziału jednej klasy węzłowej, co niekiedy jest rozwiązaniem niewygodnym. W rzeczywistości jednak przeciętna liczba klas wyodrębnianych z podziału jednej klasy węzłowej rzadko przekracza liczbę 10, a ogromną korzyścią zapewnioną przez notację dziesiętną jest jej przejrzystość i zrozumiałość dla praktycznie wszystkich, którzy przywykli do używania dziesiętnego systemu numerycznego. W bibliotekarstwie system dziesiętny stosowany był już w XVI wieku we Francji — posługiwał się nim m. in. bibliotekarz La Croix du Maine. W XIX wieku brytyjski bibliotekarz N. B. Schurteff używał klasyfikacji o znakowaniu dziesiętnym do porządkowania zbiorów biblioteki w Glasgow, a potem w Bostonie. Jest on również autorem rozprawy *A Decimal System for the arrangement and classification of libraries (System Dziesiętny do porządkowania i klasyfikacji w bibliotekach)*. W klasyfikacjach stosowanych w bibliotekach amerykańskich dziesiętny system notacyjny został użyty po raz pierwszy w Klasyfikacji Książek przez W. T. Harrisa, skąd następnie został zaadaptowany w Klasyfikacji Dziesiętnej przez Melvila Deweya. Niewiele ponad dziesięć lat później zaproponowana przez Deweya wersja notacji dziesiętnej została przyjęta przez Henri La Fontaine'a i Paula Otleta w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej.

Ogromna popularność, jaką Klasyfikacja Dziesiętna Deweya zdobyła sobie początkowo w bibliotekach Stanów Zjednoczonych, a później praktycznie na całym świecie,

spowodowała, że z tym właśnie systemem w pierwszej kolejności kojarzone jest pojęcie notacji i klasyfikacji dziesiętnej. Ponieważ zarówno sama klasyfikacja, jak i szereg nowatorskich myśli Deweya dotyczących budowy klasyfikacji wywarły wpływ decydujący na ostateczną formę Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej, omówimy je w tym rozdziale nieco szerzej.

Melvil Louis Kossuth Dewey

Twórca Klasyfikacji Dziesiętnej (*Decimal Classification*), Melvil Louis Kossuth Dewey, był postacią szczególną w dziejach bibliotekarstwa amerykańskiego. Urodził się w 1851 roku w Adams Center w stanie Nowy Jork, studiował w Oneida Seminary, następnie na Uniwersytecie Alfreda w stanie Nowy Jork i w Amherst College w Massachusetts, który ukończył w 1874 roku. Trzy lata później Dewey uzyskał w Amherst College stopień magistra (Master of Arts), a w 1902 stopień doktora praw (LLD) w Syracuse University i w Alfred University. W 1872 r. Dewey został zatrudniony w Amherst College jako student-asystent w bibliotece tej uczelni, a już w roku następnym zaproponował nowatorską metodę reorganizacji zbiorów biblioteki według własnego schematu klasyfikacyjnego. W ten oto sposób powstała najpopularniejsza do dzisiaj klasyfikacja biblioteczna pod nazwą Klasyfikacji Dziesiętnej.

Do roku 1876 Dewey był pracownikiem biblioteki w Amherst College, gdzie opracował podstawy Klasyfikacji Dziesiętnej. Pierwszy szkic swego systemu opublikował w 1876 roku w artykule *A Decimal Classification and Subject Index* zamieszczonym w czasopiśmie „Public Libraries of the United States of America” (Waszyngton 1876, s. 623–648). W tym samym roku biblioteka Amherst College opublikowała po raz pierwszy tablice Klasyfikacji Dziesiętnej pod tytułem *A classification and subject index for cataloguing and arranging the books and pamphlets of a library* (*Klasyfikacja i indeks przedmiotowy do katalogowania i organizacji książek i broszur w bibliotece*). Ta anonimowa publikacja miała postać 42 stronicowej broszury, z czego 12 stron zawierało wprowadzenie do systemu klasyfikacyjnego, dalsze 12 stron zajmowały tablice klasyfikacyjne, a pozostałe 18 stron zawierało indeks przedmiotowy do tablic.

Biografia Melvila Deweya zadziwia jego ogromną aktywnością zarówno na arenie bibliotekarskiej, jak i w szerszym zakresie promowania kultury i oświaty. Niewątpliwie przynajmniej niektóre nurty tej działalności wydatnie przyczyniły się do popularyzacji samej Klasyfikacji Dziesiętnej. W roku 1876 przeniósł się on do Bostonu, gdzie wkrótce wraz z R. R. Bowkerem i F. Leypoldem, założył pierwsze na świecie zawodowe stowarzyszenie bibliotekarskie — Amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy („American Library Association”), którego został pierwszym przewodniczącym. W tym samym roku Dewey założył również pierwsze specjalistyczne czasopismo bibliotekarskie: „Library Journal” i przez wiele lat był jego redaktorem. W okresie tym także zorganizował dwa inne towarzystwa naukowe: Amerykańskie Towarzystwo Reformy Ortografii (*Spelling Reform Association*) i Amerykańskie Biuro Metryczne (*American Metric*

Bureau). W latach 1883–1888 Dewey pełnił funkcję dyrektora biblioteki w Columbia College w stanie Nowy Jork, gdzie w 1887 roku założył i prowadził pierwszą na świecie szkołę bibliotekarską. Po przejściu Deweya na stanowisko dyrektora Biblioteki Stanowej w Nowym Jorku (1889–1906), szkoła została przeniesiona do Albany (stan Nowy Jork) i otrzymała nazwę New York State Library School. Dewey w dalszym ciągu pełnił funkcję dyrektora tej szkoły i był jej wykładowcą.

W 1885 roku z inicjatywy Melvila Deweya powołana została do życia instytucja o nazwie Lake Placid Club, która początkowo pełniła rolę klubu kierującego osiedlem wypoczynkowym dla bibliotekarzy w Lake Placid. Klub ten z czasem rozrósł się w doskonale funkcjonującą i bogatą organizację sponsorującą działalność naukową, kulturalną i oświatową w Stanach Zjednoczonych. W latach 1906–1927 Dewey pełnił funkcję sekretarza generalnego tej organizacji. Od 1922 roku organizacja nosi nazwę Lake Placid Club Education Foundation, a od 1931, po śmierci Melvila Deweya w końcu tego roku, jest właścicielem praw autorskich do Klasyfikacji Dziesiętnej.

Klasyfikacja Dziesiętna Deweya

Klasyfikacja Dziesiętna Deweya uznawana jest za pierwszą nowoczesną klasyfikację piśmiennictwa i to właśnie — a nie jej szerokie wykorzystywanie na świecie — daje jej szczególną pozycję w historii klasyfikacji piśmiennictwa i języków informacyjno-wyszukiwawczych w ogóle. Nowatorstwo Klasyfikacji Dziesiętnej leży w trzech sferach: po pierwsze — dziesiętne symbole klasyfikacyjne przyporządkowano w niej poszczególnym książkom, a nie jak dotychczas — półkom, na których ustawiano książki z określonej dziedziny; po wtóre — szczegółowość symboli klasyfikacyjnych w tej klasyfikacji po raz pierwszy z założenia miała odpowiadać poziomowi szczegółowości tematyki poszczególnych dzieł, przy tym został zapewniony prosty mechanizm generowania symboli dla nowych tematów bardziej szczegółowych niż zakres dotychczasowych klas końcowych; po trzecie — system klasyfikacyjny wyposażono po raz pierwszy w szczegółowy tzw. indeks relatywny (*relative index*), czyli rodzaj alfabetycznego indeksu przedmiotowego o szczegółowości haseł odpowiadającej szczegółowości klas wyróżnionych w klasyfikacji.

Zasada rzeczowego organizowania książek w magazynie czy czytelnicy nie była niczym nowym w drugiej połowie XIX wieku w Stanach Zjednoczonych, dotychczasowa jednak praktyka ustawiania książek w działach tematycznych na odrębnych ściśle oznaczonych półkach lub regałach powodowała pewne kłopoty w miarę przyrostu zbiorów. Praktyka ta bowiem oznaczała, że każda półka w bibliotece miała przyporządkowany określony symbol klasyfikacyjny działu tematycznego, do którego należeć powinny wszystkie umieszczone na niej książki. Książka więc otrzymywała nie tyle symbol klasyfikacyjny swojego tematu, ile adres na półce w bibliotece. Adres taki przyporządkowany był każdej książce raz na zawsze, czyli w chwili ustalenia adresu w postaci pewnego symbolu klasyfikacyjnego ustalano stałe miejsce książki na półce, które nie mogło ulec zmianie w razie, gdyby w bibliotece z czasem znalazło się wiele książek

na podobny temat szczegółowy i wygodnie dla czytelnika byłoby ustawić je wszystkie obok siebie. Zastosowana przez Deweya notacja dziesiętna oraz zasada przyporządkowania symboli bezpośrednio tematom książek pozwoliły przejść od dotychczasowej tzw. stałej lokalizacji książki do tzw. lokalizacji relatywnej (względnej) — określonej przez symbol tematu książki, a nie przez symbol półki, na której miałyby ona stać. Notacja dziesiętna miała tu znaczenie pierwszorzędne — była prosta, zrozumiała dla użytkowników bibliotek bez potrzeby dodatkowego instruowania ich w jaki sposób określa się następstwo poszczególnych symboli i wreszcie, co nie mniej ważne, umożliwiała w sposób prosty tworzenie nowych symboli dla tematów bardziej szczegółowych, kiedy w miarę rozwoju piśmiennictwa niektóre symbole znakowały zbyt duże grupy wydawnictw i domagały się dalszego podziału ich zakresu.

Druga sfera nowatorskich działań Deweya dotyczyła zapewnienia możliwie najbardziej szczegółowego klasyfikowania dokumentów, a więc zapewnienia w strukturze klasyfikacji miejsca dla tematów niekiedy bardzo wąskich, ale posiadających swoją stosunkowo liczną literaturę. Postulat ten, choć w sposób zasadniczy zmienił myślenie o funkcjach, jakie spełniać powinna klasyfikacja piśmiennictwa, przekształcając tradycyjną klasyfikację biblioteczną w system klasyfikacji dokumentacyjnej, przez samego Deweya nie był realizowany konsekwentnie. Stopień szczegółowości tablic Klasyfikacji Dziesiętnej zmieniał się niemal w każdym ich wydaniu, ale zmiany te nie zawsze szły w kierunku pogłębienia podziału poszczególnych gałęzi klasyfikacji. Już drugie wydanie tablic wyraźnie ujawniło naturalne zresztą dysproporcje w szczegółowości podziału poszczególnych dyscyplin. O ile klasyfikowanie literatury z jednych dyscyplin wymagało coraz głębszego podziału, klasyfikowanie piśmiennictwa z innych dziedzin z powodzeniem mogło być realizowane bez żadnego uszczegółowienia dotychczasowych tablic klasyfikacyjnych w ciągu wielu lat. Deweya charakteryzowała wysoce pragmatyczna postawa wobec tak klasyfikacji, jak i działalności bibliotecznej w ogólności. Po pierwsze więc ograniczył uszczegółowienie swej klasyfikacji zależnie od potrzeb opisywanego piśmiennictwa (tzw. postulat *literary warrant*); po wtóre zaś — zdając sobie sprawę z tego, że jednolita notacja dziesiętna prowadzi do tworzenia bardzo długich i przez to trudnych dla użytkowników symboli klas wyodrębnionych na niższych poziomach — dążył do ograniczenia liczby symboli, których długość przekraczałaby pięć znaków. Stąd też szczegółowość klasyfikowania nie zawsze zapewniona jest przez Klasyfikację Dziesiętną, choć w późniejszych wydaniach tablic tego systemu przeważał jednak pogląd, iż jest ona istotniejsza, aniżeli zapewnienie łatwości zapamiętywania symboli przez użytkowników.

Trzecia sfera nowatorstwa systemu klasyfikacyjnego Deweya — wprowadzenie do tablic szczegółowego indeksu przedmiotowego — zdaje się być tą, do której sam Dewey przywiązywał największą wagę. Dotychczas stosowane w bibliotekach katalogi systematyczne oparte były na stosunkowo płytkich klasyfikacjach, których strukturę bibliotekarz był w stanie opanować pamięciowo. W pierwszym wydaniu Klasyfikacji Dziesiętnej z 1876 r. Dewey wyodrębnił już w owych czasach uważaną za niezwykle dużą liczbę około 1 000 różnych symboli. Kolejne wydania obrazują systematyczny wzrost tej liczby. Jest oczywiste, że trudno byłoby od bibliotekarza czy klasyfikatora

oczekiwać pamiętania symboli wszystkich klas, toteż wyposażenie tablic w alfabetyczny spis odpowiedników słownych symboli był koniecznością warunkującą użyteczność tak szczegółowej klasyfikacji. Waga alfabetycznego indeksu przedmiotowego dla prawidłowego korzystania z klasyfikacji zdaniem Deweya jest tym większa, im większe jest prawdopodobieństwo, że miejsce niektórych tematów szczegółowych w strukturze klasyfikacji może nie być zgodne z oczekiwaniami czy przyzwyczajeniami użytkowników. Według opinii Deweya, dobrze skonstruowany i szczegółowy indeks alfabetyczny rozwiązuje zarówno problem szukania consensusu użytkowników w sprawie lokalizacji w klasyfikacji spornych zagadnień, jak i problem konieczności ścisłego i logicznego odwzorowania w klasyfikacji zależności między poszczególnymi tematami i dziedzinami wiedzy, w których zakres są one zaliczane. Pragmatyzm Deweya szczególnie uwidacznia się w tym charakterystycznym podejściu do roli indeksu alfabetycznego w klasyfikacji piśmiennictwa, choć dowodem jego jest też szereg innych rozwiązań zastosowanych w Klasyfikacji Dziesiątej, np. częste odchodzenie od zasad podziału logicznego, tam gdzie prowadził on do tworzenia zbyt małej liczby poddziałów i w konsekwencji budowania symboli dłuższych niż pięciodziesiętno. Chociaż w literaturze specjalistycznej Klasyfikacja Dziesiąta Deweya często krytykowana jest właśnie z powodu tego nadmiernego — zdaniem niektórych specjalistów — pragmatyzmu prowadzącego do rozwiązań niekiedy nielogicznych i sprzecznych z zasadami poprawnej budowy klasyfikacji, to jednak nikt nie podaje w wątpliwość zasadniczej roli indeksu do tablic klasyfikacyjnych, a indeks tzw. relatywny zaproponowany przez Deweya stanowi swego rodzaju model, na którym wzorują się autorzy innych systemów klasyfikacyjnych.

Klasyfikacja Dziesiąta Deweya, jak większość uniwersalnych klasyfikacji piśmiennictwa, jest klasyfikacją „zorientowaną dziedzinowo”, lub inaczej — systemem ujęciowym. Oznacza to, że na pierwszych szczeblach podziału dokonana jest systematyka dyscyplin wiedzy, którym zwykle odpowiada ujęcie, w jakim przedmiot treści przedstawiany jest w dokumencie. Na dalszych szczeblach podziału klasyfikowane są natomiast obiekty badawcze tych dyscyplin, stanowiące przedmioty treści dokumentów.

Opracowując swój system klasyfikacyjny Dewey przeanalizował wiele znanych w owym czasie klasyfikacji piśmiennictwa, z których największy wpływ na przyszły kształt Klasyfikacji Dziesiątej wywarł system opracowany przez Williama Torreya Harrisa (1835–1909) dla zbiorów St. Louis Public School Library. Klasyfikacja ta opublikowana została w 1870 roku w pracy *Catalogue, classified and alphabetical, of the St. Louis Public School Library*. Podstawowy podział wiedzy został oparty w niej na systematyce nauk angielskiego myśliciela z przełomu XVI i XVII wieku — Francisca Bacona de Verulamia (1561–1626). Uważa się również, że Harris był pod wpływem idei zawartych w pracach Hegla. Dziedziny wiedzy wyróżnione więc były tu w trzech grupach odpowiadających trzem „zmysłom poznawczym” człowieka: rozumowi, wyobraźni i pamięci. Ponieważ Harris zastosował w swej klasyfikacji dziesiętny system notacyjny, na pierwszym szczeblu podziału uporządkował więc dziedziny wiedzy w dziesięciu klasach głównych, zachowując jednak ich kolejność odpowiadającą systematyce Bacona. Dewey powtarza dość dokładnie schemat klasyfikacyjny Harrisa, znacznie go jednak uszczegóławiając. Na pierwszym poziomie podziału wyróżnił więc dziesięć klas głównych oznaczając je trójcyfrowymi symbolami podstawowymi:

000	Zagadnienia ogólne (<i>Generalities</i>)
100	Filozofia i dziedziny pokrewne (<i>Philosophy & related disciplines</i>)
200	Religia (<i>Religion</i>)
300	Nauki społeczne (<i>The social sciences</i>)
400	Język (<i>Language</i>)
500	Nauki ścisłe (<i>Pure sciences</i>) ¹
600	Technologia / Nauki stosowane (<i>Technology/Applied sciences</i>)
700	Sztuka (<i>The Arts</i>)
800	Literatura piękna (<i>Literature — Belles-lettres</i>)
900	Ogólna geografia i historia (<i>General geography & history</i>)

Klasy wyróżnione na drugim i trzecim stopniu podziału oznakowane zostały również symbolami trójcyfrowymi, klasom na dalszych szczeblach szczególności przyporządkowano symbole odpowiednio dłuższe².

Zastosowany w klasyfikacji zasadniczy podział tematyczny Dewey uzupełnił tzw. podziałami formy, wyróżnionymi początkowo przy każdym dziale tematycznym, a następnie od drugiego wydania w osobnych tablicach pomocniczych. Były to po raz pierwszy w klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznej wyodrębnione ujednoczone specjalne symbole pomocnicze, które można łączyć z dowolnymi symbolami klas tematycznych i które wskazują pewne charakterystyczne cechy dokumentów niezależne od dziedziny wiedzy, do której należy tematyka tych dokumentów. Idea podziałów wspólnych została rozwinięta w XVII wydaniu Klasyfikacji Dziesiątej z 1965 r., kiedy rozbudowano podziały formy przemianowując je na tzw. podziały standardowe (*standard subdivisions*) oraz wyłączono z działu Historia tzw. tablicę miejsca (*area table*), przekształcając ją na podziały wspólne miejsca. W pełni jednak tę prekursorską ideę zrealizowano dopiero w XVIII wydaniu klasyfikacji Deweya z 1971 r., tworząc system siedmiu tablic podziałów wspólnych:

Tablica 1	Poddziały standardowe (<i>Standard subdivisions</i>)
Tablica 2	Poddziały miejsca (<i>Areas</i>)
Tablica 3	Poddziały literatur narodowych (do stosowania w dziale 810–890 Literatura) (<i>Subdivisions of individual literatures to be added to base numbers in 810–890</i>)
Tablica 4	Poddziały języków (do stosowania w dziale 420–490 Język) (<i>Subdivisions of individual languages marked * in 420–490</i>)
Tablica 5	Poddziały rasy, grup etnicznych i narodowych (<i>Racial, Ethnic, National groups</i>)
Tablica 6	Poddziały języka dokumentów (<i>Languages</i>)
Tablica 7	Poddziały osób (<i>Persons</i>)

¹ Przez nauki ścisłe rozumie się nauki matematyczne i przyrodnicze.

² Omówioną tu wersję notacji dziesiątej Dewey wprowadził od drugiego wydania swej klasyfikacji i zasadniczo do dnia dzisiejszego pozostała ona niezmienną; w wydaniu pierwszym notacja dziesiąta miała postać analogiczną do zapisu dziesiątych ułamków jedności, tj. zasadniczy symbol klasyfikacyjny poprzedzony był znakiem zera i przecinkiem.

Ostatnią wreszcie prekursorską cechą — obecną już w pierwszych wydaniach Klasyfikacji Dziesiątej — było programowe stosowanie analogicznego oznakowania klas wyodrębnianych na podstawie tych samych kryteriów z podziału różnych klas nadrzędnych, np. obok symbolu *016 Bibliographies of subjects* (Bibliografie dziedzin wiedzy) w drugim wydaniu tablic Dewey umieścił wskazówkę: *divide like the classification* (dziel tak jak całą klasyfikację). Innymi słowy, w Klasyfikacji Dziesiątej Deweya po raz pierwszy została zastosowana idea podziału fasetowego, którą dopiero około pięćdziesiąt lat później rozpropagował i systematycznie wykorzystał Ranganathan w Klasyfikacji Dwukropkowej, zaś w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej przyjęła ona formę rozbudowy równoległej.

Obecnie Klasyfikacja Dziesiąta doczekała się już dwudziestu wydań. Ostatnie XX wydanie ukazało się w 1989 r. w czterech tomach³. Wszystkie edycje tej klasyfikacji redagowane są w języku angielskim i publikowane przez Bibliotekę Kongresu w Waszyngtonie (działa tam specjalna jednostka organizacyjna zajmująca się wyłącznie redagowaniem znowelizowanych wydań klasyfikacji o nazwie Dewey Decimal Classification Editorial Office), American Library Association i Lake Placid Club Education Foundation. Współcześnie ocenia się, że Klasyfikacja Dziesiąta Deweya jest najszerzej stosowanym na świecie systemem klasyfikacji piśmiennictwa. W Stanach Zjednoczonych korzysta z niej około 98 % bibliotek publicznych i 89 % bibliotek szkół wyższych. Pozycję tej klasyfikacji w świecie bibliotekarskim ogromnie wzmacnia umieszczanie przez Bibliotekę Kongresu jej symboli na kartach katalogowych przygotowywanych dla wydawnictw uczestniczących w programie katalogowania w procesie publikacyjnym (CIP), jak również od 1971 r. w opisach bibliograficznych przygotowywanych w formacie MARC i rozprowadzanych zarówno przez Bibliotekę Kongresu, jak i przez takie organizacje jak np. Online Computer Library Center. W kolejnych edycjach Klasyfikacji Dziesiątej poczynając od wydania XVII skutecznie usuwano te fragmenty systemu, które związane były zbyt silnie ze specyfiką amerykańskich zbiorów bibliotecznych i amerykańskiego piśmiennictwa, usiłując je zastąpić systematyką o charakterze bardziej uniwersalnym. W ten sposób słuszna w odniesieniu do wydań sprzed 1965 r. krytyka amerykańizmu klasyfikacji została wyeliminowana, co uczyniło ten system klasyfikacyjny bardziej atrakcyjnym dla bibliotekarzy i bibliografów z innych krajów. Do szybko rosnącej popularności KDD na świecie wydatnie przyczyniło się zaadaptowanie jej od 1971 r. przez Brytyjską Bibliografię Narodową (*British National Bibliography*), jak też umieszczenie symboli Klasyfikacji Dziesiątej w opisach tworzonych przez British Library na nośniku maszynowym w formacie MARC/BNB. Współcześnie stosuje się ten system w większości bibliotek publicznych i akademickich w Wielkiej Brytanii, krajach skandynawskich, większości krajów afrykańskich, Australii, a ostatnio także coraz częściej spotyka się ją w bibliotekach i bibliograficznych serwisach informacyjnych w Niemczech i we Francji.

³ Poza podstawowym wydaniem tablic Klasyfikacji Dziesiątej Deweya obejmującym pełny zastaw jej symboli, publikowane są również ich wydania skrócone. W 1990 roku ukazało się dwunaste wydanie skrócone obejmujące około 20 % symboli zamieszczonych w wydaniu pełnym. Dotychczas ukazały się również cztery wydania najbardziej skróconych tablic KDD przeznaczonych dla bibliotek szkolnych; ostatnie z nich opublikowano w 1986 r.

Od Klasyfikacji Dziesiątej do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej

Koniec XIX wieku znakuje szczególny wzrost zainteresowania sprawnym przekazem informacji o pracach badawczych, wdrożeniach, rozwoju technicznym i naukowym w skali międzynarodowej. W wielu krajach powstało w tym okresie szereg specjalistycznych ośrodków naukowych, dynamicznie rozwijać się zaczęły również liczne bibliografie specjalistyczne. Coraz bardziej zaczęto więc odczuwać potrzebę zorganizowania międzynarodowej współpracy w dziedzinie prac bibliograficznych, a szczególnie — potrzebę ujednoczenia metod opracowywania piśmiennictwa. W 1892 roku dwaj belgijscy prawnicy, Paul Otlet i Henri La Fontaine⁴ zorganizowali w Brukseli Biuro Usług Bibliograficznych (*Office International de Bibliographie — OIB*). Celem tego początkowo prywatnego przedsięwzięcia było gromadzenie informacji o światowej literaturze naukowej, sporządzanie bieżącej bibliografii adnotowanej w postaci kartoteki pod nazwą *Répertoire Bibliographique Universel (RBU)* oraz udostępnianie jej wszystkim zainteresowanym na całym świecie. Kartoteka ta w założeniu miała być uniwersalna i powszechna, a więc rejestrować miała wszelkie publikacje naukowe wydane we wszystkich językach na całym świecie — przedsięwzięcie było więc gigantyczne i w praktyce okazało się niewykonalne. Z uwagi na międzynarodowy i uniwersalny charakter nie tylko rejestrowanego piśmiennictwa, ale również użytkowników, do których kartoteka była adresowana, Otlet i La Fontaine zdecydowali się przyjąć w niej układ systematyczny. W końcu XIX wieku w bibliotekach europejskich stosowanych było wiele różnych klasyfikacji piśmiennictwa, uwagę Otleta i La Fontaine'a zwrócił jednak stosunkowo nowy system szybko zdobywający dużą popularność w Stanach Zjednoczonych Ameryki: Klasyfikacja Dziesiąta Deweya. Odmianą tego systemu dla przedsięwzięcia belgijskich bibliografów była zastosowana przez Deweya notacja dziesiąta korzystająca z powszechnie niemal na całym świecie znanych cyfr arabskich. W 1894 roku Otlet i La Fontaine uzyskali od Deweya zgodę na przekład Klasyfikacji Dziesiątej na język francuski oraz jej uszczegółowienie stosownie do potrzeb klasyfikacji dokumentów rejestrowanych przez OIB. Francuski przekład klasyfikacji Deweya został przygotowany przez Otleta na Pierwszą Międzynarodową Konferencję Bibliograficzną, zorganizowaną przez niego i La Fontaine'a w 1895 roku. Na konferencji podjęto decyzję o powołaniu do życia Międzynarodowego Instytutu Bibliograficznego (*Institut International de Bibliographie — IIB*), który uczyniono odpowiedzialnym za dalsze prace nad realizacją idei powszechnej bibliografii uniwersalnej. Na konferencji tej uznano również Klasyfikację Dziesiątą Deweya za system w pełni

⁴ Paul Otlet (1868–1944) — adwokat, współtwórca i organizator OIB, Sekretarz Generalny IIB (1895–1931), IID (1931–1938); w organie IIB „Bulletin de l'Institut International de Bibliographie” opublikował wiele prekursorskich prac dotyczących podstawowych zagadnień dokumentacji, np. normalizacji, klasyfikacji, mikroform. Głównym dziełem Otleta jest obszerny traktat o bibliologii i dokumentacji *Traite de documentation. Le livre sur le livre. Theorie et pratique* (Bruxelles 1934). Henri La Fontaine (1853–1943) — prawnik, działacz polityczny, senator w latach 1894–1936. Prezydent Międzynarodowego Biura Pokoju (Bureau International de la Paix), laureat Pokojowej Nagrody Nobla (1913), delegat belgijski w Lidze Narodów (1920–1921), członek Unii Międzyparlamentarnej.

odpowiadający potrzebom zamierzonej bibliografii i zalecono dalsze prace nad jej uszczegółowieniem i przekładami na inne języki europejskie. Melvil Dewey, wyrażając zgodę na modyfikację swego systemu klasyfikacyjnego, przekazał wszelkie prawa autorskie do tej modyfikacji Międzynarodowemu Instytutowi Bibliograficznemu. Konferencja podjęła także decyzję w sprawie wystąpienia do rządu belgijskiego z wnioskiem o uznanie OIB za instytucję państwową, co jeszcze w tym samym 1895 roku stało się faktem.

Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny początkowo działał jako międzynarodowe stowarzyszenie zrzeszające osoby i instytucje zainteresowane światowym systemem bibliograficznym. W 1924 roku stał się federacją zrzeszającą w pierwszych latach swego istnienia organizacje reprezentujące pięć państw. Na Międzynarodowej Konferencji Bibliotekarzy i Dokumentalistów w 1931 roku w Hadze IIB został przekształcony w Międzynarodowy Instytut Dokumentacji (*Institut International de Documentation — IID*), a w 1937 roku na odbywającym się w Paryżu Światowym Kongresie Dokumentacji Powszechnej, przyjął nazwę Międzynarodowej Federacji Dokumentacji (*Fédération Internationale de la Documentation — FID*), która stosowana była do 1986 roku, kiedy uchwałą zgromadzenia generalnego FID w Montrealu nazwa ta została zmieniona na Międzynarodową Federację Informacji i Dokumentacji (*Fédération Internationale d'Information et de Documentation*) z zachowaniem dotychczasowego skrótu: FID.

Po zatwierdzeniu przez Pierwszą Międzynarodową Konferencję Bibliograficzną Wyboru Klasyfikacji Dziesiątej jako wzorca, na podstawie którego opracowany ma zostać bardziej szczegółowy system klasyfikacyjny dla potrzeb światowej bibliografii uniwersalnej, Paul Otlet rozpoczął intensywną pracę nad przygotowaniem założeń tego nowego systemu. W dużym stopniu korzystał przy tym z teoretycznych rozpraw Deweya i zaleceń, których sam nie wykorzystał w pełni w Klasyfikacji Dziesiątej. Otlet i La Fontaine przede wszystkim zwrócili uwagę na korzyści płynące z wprowadzenia do klasyfikacji odrębnych systematyk charakterystyk dokumentów, które są niezależne od ich tematyki, a więc tzw. poddziałów wspólnych. Dojrzeli oni również zalety rozbudowy równoległej zapewniającej równocześnie spójność systemu klasyfikacyjnego i oszczędność miejsca.

Przyjmując zatem bez zasadniczych zmian podział wiedzy zastosowany przez Deweya, P. Otlet znacznie rozbudował tablice pomocnicze zawierające poddziały wspólne. Dzięki tej modyfikacji system został lepiej przystosowany do klasyfikowania dokumentów o zróżnicowanej formie i na ogół bardzo szczegółowej tematyce. Brukselska modyfikacja Klasyfikacji Dziesiątej publikowana była po fransusku w oddzielnych zeszytach ukazujących się od 1897 do 1905 roku. W 1907 roku IIB opublikował przedruk stereotypowy pełnego wydania pod znamienym tytułem *Manuel du répertoire bibliographique universel*. Publikacja ta zawierała około 10 000 symboli i spis około 22 000 odpowiadających im nazw lub ich synonimów. W rejestrze IIB nadano jej numer 63 oficjalnej publikacji tej organizacji (obecnie FID No 68) i uznano za pierwsze wydanie Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej.

Pierwsza wojna światowa 1914–1918 przerwała prace IIB nad międzynarodową bibliografią uniwersalną, a po zakończeniu wojny mimo sporadycznych prób powrotu do realizacji tej idei ostatecznie jednak z niej zrezygnowano. Prace nad tym gigantycznym przedsięwzięciem przekraczały możliwości IIB. W tym samym jednak czasie, kiedy pierwotny cel budowy nowego systemu klasyfikacyjnego został zaniechany, sam system zyskał znaczną popularność zwłaszcza w bibliotekach specjalnych na całym świecie. Otlet i La Fontaine podjęli więc prace nad drugim, znacznie zmienionym wydaniem, koncentrując uwagę na rewizji działów obejmujących nauki humanistyczne i społeczne. Rewizję działów dotyczących nauk przyrodniczych powierzyli Fritsowi Donkerowi Duyvisowi — nowemu członkowi zespołu Otleta i La Fontaine'a, pracownikowi Holenderskiego Urzędu Patentowego, który nadał Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej jej formę współczesną. Drugie wydanie umiędzynarodowionej wersji europejskiej Klasyfikacji Dziesiątej, znacznie już różniącej się strukturalnie od swego amerykańskiego wzorca, ukazało się w latach 1927–1931 nosząc tytuł *Classification décimale universelle*. Była to bez wątpienia najbardziej szczegółowa i najnowocześniejsza klasyfikacja piśmiennictwa z opracowanych dotychczas. Jej międzynarodowy charakter podkreślony został opublikowaniem trzeciego wydania w języku niemieckim. Pierwsze zeszyty tego wydania zaczęły się ukazywać od 1934 roku. Druga wojna światowa przerwała tę edycję, która ostatecznie została zakończona w 1952 roku, a w latach 1951–1953 ukazał się dodatkowo trzypięciowy indeks alfabetyczny do wydania trzeciego.

Frits Donker Duyvis (1894–1961) od 1938 do 1961 roku sprawował funkcję Sekretarza Generalnego FID i jemu głównie organizacja ta zawdzięcza znaczny wzrost zainteresowania jej działalnością i w efekcie zwiększenie się liczby członków, ukształtowanie struktury samej organizacji i wzmożoną aktywność nie tylko na arenie badań w zakresie klasyfikacji i promocji UKD, ale także w znacznie szerszym kręgu zagadnień międzynarodowej wymiany informacji. Duyvis szczególną wagę przywiązywał do zapewnienia regularnej aktualizacji UKD zdając sobie sprawę z konsekwencji wynikających dla istniejącego układu klasyfikacyjnego z rozwoju i przeobrażeń ciągle zachodzących w nauce i technice. Osobiście przyczynił się do rozpoczęcia prac nad generalną rewizją UKD, publikując cały szereg opracowań dotyczących założeń tej rewizji i aktualizacji. Prace te ukazały się pod wspólnym tytułem *Policy of Revision of the UDC*.

Obecnie Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta jest nadal jedną z najbardziej szczegółowych klasyfikacji piśmiennictwa dostosowanych do potrzeb rejestracji i opisu literatury naukowej i technicznej. Ocenia się, że jej pełne wydanie zawiera ponad 160 000 symboli klasyfikacyjnych, nie licząc tych, które użytkownik może utworzyć sam korzystając z zasad rozbudowy równoległej⁵. Trzeba jednak zaznaczyć, że w rzeczywistości faktycznej liczby symboli UKD zawartych w pełnym wydaniu jej tablic nikt nie zna, gdyż systematycznie wprowadzane są do nich zmiany i uzupełnienia. Liczba możliwych do utworzenia symboli klasyfikacyjnych odpowiadających szczegółowym tematom czy

⁵ *Wprowadzenie do metodyki stosowania Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej*. W: *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta*. FID 616. Trzecie wydanie skrócone w języku polskim aktualne na dzień 1.07.1979 r. Tablice. Warszawa: IINTE 1982, s. IV–XXII.

zagadnieniom jest oczywiście wielokrotnie większa niż liczba symboli zamieszczonych w tablicach, gdyż UKD jest klasyfikacją syntetyczną o bogatych środkach łączenia symboli prostych podanych bezpośrednio w tablicach klasyfikacyjnych.

Według danych FID Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta stosowana jest w ponad 60 krajach i 100 000 instytucji⁶. Najczęściej korzystają z niej biblioteki specjalne i ośrodki specjalistycznej informacji naukowej, choć również zaadaptowały ją niektóre bibliografie narodowe i bibliografie specjalne. M. in. UKD stosowana jest w *Przewodniku Bibliograficznym* — polskiej bieżącej bibliografii narodowej. O powszechności tej klasyfikacji na świecie najlepiej świadczy liczba języków, w których opracowano jej wydania — jak wiadomo, jest to przedsięwzięcie niezwykle kosztowne i pracochłonne. Dotychczas autoryzowane przez FID wydania tablic i indeksów UKD opublikowano w 23 językach: angielskim, czeskim, duńskim, fińskim, francuskim, hebrajskim, hiszpańskim, holenderskim, japońskim, koreańskim, macedońskim, niemieckim, norweskim, polskim, portugalskim, rosyjskim, rumuńskim, serbsko-chorwackim, słowackim, słoweńskim, szwedzkim, węgierskim i włoskim. Planowane jest wydanie tablic UKD w języku arabskim⁷.

W ostatnich latach zaznacza się jednak stopniowe odchodzenie od UKD wielu instytucji i wydawnictw, które dotychczas ją stosowały. Zaobserwowano m. in., że „wraz z rozwojem zautomatyzowanych systemów informacyjnych występuje powolny, ale stały proces kurczenia się zasięgu stosowania UKD przez dziedzinowe (branżowe) ośrodki i systemy informacji, głównie na korzyść języka deskryptorowego”⁸. W latach sześćdziesiątych panowało przekonanie, że systemy klasyfikacyjne z trudną dla użytkownika notacją są mało przydatne w systemach komputerowych. Niesłuszność tego przekonania dowiedziona została w serii badań przeprowadzonych w latach 1961–68 przez R. R. Freemana i P. Athertona⁹. W latach siedemdziesiątych szacowano, że około 60 eksperymentalnych i operacyjnych, zautomatyzowanych systemów informacyjnych stosuje UKD do opisu dokumentów i wyszukiwania rzeczowego¹⁰. Mimo to, obecnie większość wielkich zautomatyzowanych systemów informacyjnych nie używa tej klasyfikacji, korzystają one bowiem albo z języków deskryptorowych, albo własnych dziedzinowych systemów klasyfikacyjnych¹¹.

⁶ E. Ścibor: *Perspektywy zbudowania zreformowanej UKD jako nowoczesnego międzynarodowego języka informacyjnego*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1976 nr 6, s. 26–31; O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej*. Warszawa: Wydaw. Komunikacji i Łączności 1978.

⁷ E. Ścibor: *Reforma struktury zarządzania UKD*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1987 nr 4, s. 3–9.

⁸ E. Ścibor: *Perspektywy zbudowania zreformowanej UKD jako nowoczesnego międzynarodowego języka informacyjnego*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1976 nr 6, s. 28.

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem

¹¹ Na przykład system MEDLINE w funkcji języka informacyjno-wyszukiwawczego korzysta z własnego specjalistycznego języka haseł przedmiotowych *Medical Subject Headings* (uznawanego powszechnie za rodzaj języka deskryptorowego o dużym stopniu tzw. prekoordynacji deskryptorów, czyli często występujących deskryptorach wielowyrazowych), który uzupełnia system kodów klasyfikacyjnych odwzorowujących strukturę hierarchiczną słownictwa tego języka. W bazie danych LISA treść dokumentu przedstawiona jest w abstrakcie, hasła przedmiotowym i za pomocą symbolu kla-

Procedura rewizji i aktualizacji UKD

Rozwój nauki, pojawianie się nowych dyscyplin wiedzy, stały przyrost piśmiennictwa domagający się coraz bardziej szczegółowego podziału — wszystko to składa się na konieczność stałej aktualizacji klasyfikacji piśmiennictwa. Do 1 stycznia 1992 roku właścicielem praw autorskich do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej był FID — Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. Organizacja ta była do tego czasu jedyną instytucją, która miała prawo zatwierdzać i wprowadzać jakiegokolwiek zmiany do UKD. W strukturze FID wyodrębnione były specjalne jednostki organizacyjne odpowiedzialne za rozwój UKD, strategię i planowanie jej rewizji, programowanie użytkownika UKD, marketing i propagowanie systemu klasyfikacyjnego oraz zarządzanie finansami związanymi z UKD. Do 1986 roku funkcje organu zarządzającego działalnością dotyczącą UKD pełnił Centralny Komitet Klasyfikacji FID/CCC, który przez kilkadziesiąt lat był komitetem FID odpowiedzialnym za rewizję UKD i zarządzanie tą klasyfikacją na szczeblu całego systemu klasyfikacji. W 1987 roku, w ramach generalnej reformy struktury zarządzania UKD, komitet ten został rozwiązany, a organem o szerszych uprawnieniach, który od tego czasu w znacznej mierze kontynuował działalność dawnego FID/CCC była Rada Zarządzająca ds. UKD (UDC Management Board — UMB).

Propozycje zmian (skreślenia lub modyfikacji symboli dotychczasowych i wprowadzania symboli klas nowych) mogli zgłaszać wszyscy użytkownicy UKD, kierując je do tzw. narodowego członka FID odpowiedzialnego za wydania UKD w danym kraju — w Polsce funkcję tę pełni Zakład Teorii Języków Informacyjnych Instytutu Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej (IINTE). Projekty zmian muszą być zgodne z zasadami szczegółowymi podanymi oficjalnie w dokumencie *UDC Revision and Publication Procedure* (FID 429).

Podstawową zasadą wszystkich prac nad rewizją UKD jest dążenie do zachowania istniejących symboli i przeprowadzenia tzw. rewizji *in situ*, tj. w sposób zapewniający maksymalną stabilność układu klasyfikacji bez wprowadzania bardziej radykalnych zmian w jej strukturze. Treść symboli można w miarę potrzeby rozszerzać lub zawężać, unika się jednak zasadniczej jej zmiany. W przypadku, gdy zagadnienia reprezentowane przez pewne klasy stają się nieaktualne, przestają być używane w klasyfikowaniu, zostać mogą skreślone. W wyniku skreślenia pewnej klasy jej symbol staje się symbolem wolnym, nie wolno go jednak użyć do oznaczenia nowego zagadnienia przez co najmniej 10 lat¹². Ponieważ przeciętny okres starzenia się literatury naukowej jest mniejszy niż 10 lat, na ogół więc ten przyjęty okres karencji dla symboli wolnych jest

syfikacji fasetowej zastosowanej w *Library and Information Science Abstracts*. Język deskryptorowy lub język haseł przedmiotowych oraz pewną klasyfikację specjalistyczną stosuje się także w takich systemach jak INSPEC czy Chemical Abstract Service.

¹² W nielicznych przypadkach FID odszedł od zasady 10 lat karencji symboli wolnych. Np. w 1976 r. udzielił zgody na wykorzystanie zwolnionego w 1970 roku symbolu 538, co związane było z przeprowadzeniem generalnej rewizji działu 53 Fizyka.

wystarczający, aby uniknąć konieczności reklasyfikacji dokumentów stale wykorzystywanych przez użytkowników. Aby zachować *maximum* stabilności struktury UKD i ułatwić użytkownikom odnalezienie zagadnień, których symbole zostały skreślone, FID ustalił zasadę, że każda propozycja skreślenia symbolu musi zawierać wskazówkę, jakiego symbolu należy używać zamiast skreślonego.

Tryb opracowania i zatwierdzania zmian w UKD był niezwykle rozbudowany. Jak już powiedziano, propozycje sformułowane zgodnie z zaleceniami FID zgłaszać mogli wszyscy użytkownicy klasyfikacji, kierując je do narodowej instytucji będącej członkiem FID, odpowiedzialnej za edycję tablic UKD w danym kraju. Propozycje te musiały zawierać krytykę dotychczasowego układu danej dziedziny i charakterystykę rodzaju proponowanej zmiany (tzw. rewizja pełna, rewizja częściowa, uzupełnienie lub drobne zmiany i poprawki). Przez pełną rewizję rozumie się całkowicie nową rozbudowę pewnego działu i przeniesienie go pod nowy symbol. Rewizją częściową nazywa się rewizję gałęzi klasyfikacyjnej w ramach nowelizacji pewnego działu. Przez uzupełnienie rozumie się wprowadzenie nowych klas do istniejącego układu klasyfikacyjnego, natomiast drobne zmiany i poprawki oznaczają korektę błędów terminologicznych, skreślenia nazw przestarzałych itp.

Do stycznia 1992 r. każdy projekt rewizji przetłumaczony na jeden z czterech oficjalnych języków FID (angielski, francuski, niemiecki lub rosyjski) przekazywany był przez członka narodowego do Departamentu Klasyfikacji FID, skąd zwykle kierowano go do odpowiedniego specjalistycznego komitetu rewizyjnego¹³. Komitet ten nadawał projektowi formę tzw. P-noty (od angielskiego określenia *Proposed Extensions Notes*, które początkowo reprezentowane było skrótem *PE-notes*, przekształconym następnie w skrót *P-notes*). P-noty publikowane były następnie przez Departament Klasyfikacji FID i rozsyłane do wszystkich członków FID i wszystkich zainteresowanych UKD i współpracujących z FID specjalistów i użytkowników. Każda P-nota otrzymywała datę publikacji, od której począwszy w ciągu 4 miesięcy można było zgłaszać do FID wszelkie uwagi dotyczące proponowanej zmiany. Uwagi te przekazywano następnie autorom projektu zmiany i dyskutowano na forum specjalistycznych komitetów rewizyjnych.

Decyzję w sprawie przyjęcia P-noty i jej ostatecznej treści podejmowano na posiedzeniu Komitetu ds. Propozycji UMB. Przyjęcie P-not podawano do wiadomości w tzw. PC-notach, w których publikowano też wszelkie zmiany, uwagi i poprawki do P-noty wprowadzone przez Komitet ds. Propozycji.

¹³ Specjalistyczne komitety rewizyjne tworzyły w strukturze FID tzw. dolny poziom organizacji rewizji UKD, a więc były to zespoły specjalistów faktycznie dokonujących zmian i aktualizacji poszczególnych działów UKD. Komitety te oznaczano symbolami FID/C. . . , gdzie w miejscu trzech kropek umieszczony był symbol działu, za którego rewizję dany komitet odpowiadał, np. FID/C61 odpowiadał za rewizję działu 61 Medycyna, FID/C669 odpowiadał za rewizję działu 669 Metalurgia. W strukturze FID wyodrębniono także cztery tzw. Koordynacyjne Komitety Rewizyjne (FID/CRC) odpowiadające za koordynację działań komitetów specjalistycznych zajmujących się rewizją szerszych grup działów. Wyróżnione cztery komitety koordynacyjne to: FID/CRC I — Nauki społeczne (dział 3), FID/CRC II — Nauki ścisłe, technika i medycyna (działy 5 i 6), FID/CRC III — Humanistyka, sztuka (działy 1, 2, 7 i 8), FID/CRC IV — Poddziały wspólne, zagadnienia ogólne, geografia, biografica i historia (działy 0 i 9).

Jeszcze inną formą not rewizyjnych FID były EC-noty (*Editorial Corrections Notes*), które zawierały erraty do wydań UKD. EC-noty obowiązywały od dnia opublikowania, a więc natychmiast powinny być stosowane przez klasyfikujących. P-noty i PC-noty były dokumentami informacyjnymi, co oznacza, że przedstawionych w nich zmian nie wolno było stosować w praktyce dopóty, dopóki nie zostały ogłoszone w specjalistycznym czasopiśmie FID „Extensions and Corrections to the UDC” (E. and C.). Czasopismo to do roku 1974 ukazywało się jako półrocznik w seriach składających się z 6 numerów; każdy następny numer serii był kumulacją numerów dotychczasowych¹⁴. Każda seria obejmowała okres trzyletni. Od 1975 do 1992 roku E. and C. ukazywało się jako rocznik, zachowując seryjny trzyletni cykl.

P-noty, PC-noty i E. and C. publikowały teksty w oficjalnym języku FID, w którym został sformułowany wstępny projekt zmiany. W tym samym numerze można więc znaleźć teksty zarówno niemieckie, jak i francuskie, angielskie lub rosyjskie.

Skomplikowana struktura zarządzania i zasady przeprowadzania rewizji i aktualizacji Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej krytykowane były od wielu lat. Często też wyrażano opinię, że w tym właśnie upatrywać należy źródeł stopniowo malejącej popularności UKD i wzrostu powodzenia Klasyfikacji Dziesiętnej Deweya. Zarządzanie UKD przekraczało już możliwości FID. Podjęta w 1987 roku gruntowna reforma struktury zarządzania UKD nie zmieniła tej sytuacji. Z dniem 1 stycznia 1992 roku FID przekazał prawo własności intelektualnej do UKD wraz z całkowitą odpowiedzialnością za tę klasyfikację i jej dalszy rozwój nowo utworzonemu Konsorcjum ds. UKD (UDC Consortium — UDCC). Organizacja ta jest niedochodową fundacją, działającą w ramach prawa holenderskiego i mającą swą siedzibę w Hadze. UDCC ma sześciu członków założycieli, w skład których wchodzi FID skupiający w swym ręku 40 % udziałów Konsorcjum i pięciu największych wydawców tablic UKD, którzy szczególnie zainteresowani są pomyślnym rozwojem i promocją tej klasyfikacji w skali międzynarodowej. Są to następujące instytucje:

Asociacion Española de Normalizacion y Certificacion (AENOR), Hiszpania;
Bahn Stafleu Van Loghum (BSL), Holandia;
British Standards Institution (BSI), Wielka Brytania;
Centre de Lecture Publique de la Communaute Francaise (CLPCF), Belgia;
Information Science and Technology Assiciation (INFOSTA-NIPDOK), Japonia.

Komitet Wykonawczy Konsorcjum odpowiedzialny jest za zarządzanie i planowanie rozwoju UKD. Obecnie w jego skład wchodzi członkowie założyciele Konsorcjum, w założeniu jednak w przyszłości planuje się włączenie do niego wydawców tablic UKD z innych krajów. Pierwszym dyrektorem Konsorcjum został David Strachan, a od października 1992 roku funkcję tę sprawuje Frits Oomes.

¹⁴ Kolejne numery „Extensions and Corrections to the UDC” oznaczone są więc numerem serii i numerem zeszytu, np. E. and C. 5:1 oznacza zeszyt 1 serii 5 „Extensions and Corrections to the UDC”.

Ogólnym celem działalności Konsorcjum ds. UKD jest kierowanie rozwojem i popularyzacja UKD oraz zapewnienie użytkownikom tej klasyfikacji dostępu do aktualnych danych o niej. UDCC stawia sobie za zadanie:

- (1) ochronę prawa własności intelektualnej do UKD;
- (2) zapewnienie środków finansowych na działalność związaną z rewizją, aktualizacją i promocją UKD;
- (3) utrzymanie pozycji UKD jako międzynarodowego języka informacyjno-wyszukiwawczego;
- (4) stworzenie warunków zapewniających rozbudowę UKD i rozwój służb wspomagających tę rozbudowę;
- (5) promocję zastosowań UKD;
- (6) autoryzację zmian i uzupełnień do UKD poprzez międzynarodowe konsultacje;
- (7) zapewnienie rozpowszechniania informacji o UKD i o Konsorcjum ds. UKD;
- (8) prowadzenie usług informacyjnych dotyczących UKD;
- (9) popieranie współpracy między instytucjami i osobami zaangażowanymi w rozbudowę UKD a jej użytkownikami i osobami zainteresowanymi tym lub innymi systemami klasyfikacyjnymi.

Przejmując prawa własności do UKD, Konsorcjum zobowiązało się do podjęcia ciągłego programu rewizji i aktualizacji klasyfikacji w celu dostosowania jej do potrzeb współczesnych bibliotek i systemów informacyjnych. UDCC ma też zapewnić szeroki dostęp do UKD przez zawieranie umów licencyjnych z dotychczasowymi i nowymi wydawcami tablic klasyfikacyjnych UKD z całego świata. W zakres swych działań Konsorcjum zobowiązało się również włączyć wspieranie rozwoju nowych usług i zastosowań Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej, usługi konsultacyjne związane z implementacją UKD w systemach informacyjnych oraz szeroką działalność informacyjną związaną z użytkowaniem i promocją UKD oraz integracją środowiska użytkowników tej klasyfikacji.

W ciągu pierwszego roku swego istnienia Konsorcjum ds. UKD zajęło się przede wszystkim negocjowaniem umów licencyjnych z dotychczasowymi i nowymi wydawcami tablic klasyfikacyjnych, aby w pierwszej kolejności zapewnić ciągłość ich publikacji. Drugim podjętym w tym czasie zadaniem było utworzenie komputerowej kartoteki wzorcowej symboli UKD o nazwie **Master Reference File — MRF**. Kartoteka ta zawiera obecnie około 60 000 symboli UKD wraz z odpowiednikami słownymi w języku angielskim. W przyszłości MRF ma stanowić podstawę rewizji i rozbudowy UKD, opracowania wydań pełnych tablic w różnych językach i wszelkich innych usług związanych z edycją i użytkowaniem UKD. Jako jedno z najważniejszych zadań Konsorcjum przyjęło systematyczne rewidowanie i uzupełnianie zawartości komputerowej bazy MRF. W tym celu została powołana Rewizyjna Grupa Doradcza (Revision Advisory Group) o międzynarodowym składzie, której działanie skupione ma być na zapewnieniu spójności i poprawności zmian wprowadzanych do MRF.

Według noty oficjalnej opublikowanej w ogólnym raporcie o charakterze i zakresie działań Konsorcjum ds. UKD organizacja ta oferuje obecnie¹⁵:

- (1) licencje na poszczególne wydania tablic UKD przyznawane na zasadach wyłączności i usługi w zakresie autoryzacji tablic UKD;
- (2) dostęp do MRF i produktów uzyskiwanych z tej bazy;
- (3) informacje o bieżących zmianach w MRF jako serwis mający zastąpić prenumeratę dotychczas wydawanego czasopisma „Extensions and Corrections to the UDC”;
- (4) informacje o już wprowadzonych i proponowanych uzupełnieniach do UKD publikowane w regularnie ukazującym się biuletynie Konsorcjum „Newsletter”.

Za aktualizację UKD w Polsce odpowiedzialny jest Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, który prowadzi ją na bieżąco. W latach 1964–1982 informacje o wprowadzonych zmianach i uzupełnieniach IINTE przekazywał polskim użytkownikom UKD za pomocą czasopisma „UKD — zmiany i uzupełnienia”, w którym publikowane było tłumaczenie zmian i uzupełnień wprowadzonych przez FID w „Extensions and Corrections to the UDC” i opracowanych przez IINTE jako zmiany i uzupełnienia do pierwszego polskiego wydania pełnego tablic UKD, FID 327. W latach 1964–1971 czasopismo to ukazywało się jako kwartalnik, od 1972 roku publikowano je nieregularnie, a ostatni jego numer ukazał się w 1982 roku jako numer 72 obejmujący zmiany i uzupełnienia do działu 622 Górnictwo. W latach 1983–1989 informacje o zmianach wprowadzonych do UKD publikowane były przez IINTE w formie *Komunikatów do działów UKD znowelizowanych przez FID w E. and C. to the UDC...*, zamieszczonych w wydawanym przez Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej (CINTE) czasopiśmie „Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji” (APID) oraz za pomocą odrębnej publikacji rozsyłanej przez CINTE prenumeratom wydań UKD, *Wykaz zmian i uzupełnień wprowadzonych do UKD przez FID a opublikowanych w E. and C. to the UDC*; wydano siedem *Komunikatów...* w APID i siedem *Wykazów...* obejmujących zmiany i uzupełnienia wprowadzone do UKD przez następujące roczniki *Extensions and Corrections to the UDC*:

1983 — seria 11 nr 3,	1984 — seria 12 nr 1,	1985 — seria 12 nr 2,
1986 — seria 12 nr 3,	1987 — seria 13 nr 1,	1988 — seria 13 nr 2
i 1989 — seria 13 nr 3.		

Wobec likwidacji CINTE w 1990 roku i przerwania publikacji „APID”, Instytut Informacji Naukowej Technicznej i Ekonomicznej podjął informowanie użytkowników o zmianach i uzupełnieniach wprowadzonych do UKD za pomocą *Komunikatów o działach UKD znowelizowanych przez FID w Extensions and Corrections to*

¹⁵ Wszystkie dane dotyczące obecnej sytuacji w zakresie zarządzania, rewizji i aktualizacji UKD zaczerpnięto z not o Konsorcjum ds. UKD zamieszczonych w „FID News”, „UDC Consortium General Information and Status Report” oraz opracowania własnego, dostarczonego autorce przez panią Bożenną Klagę z Zakładu Języków Informacyjnych Instytutu Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej.

the UDC... zamieszczanych w czasopiśmie „Bibliotekarz”. W numerze 4 „Bibliotekarza” z 1991 roku ukazał się Komunikat o działach UKD znowelizowanych przez FID w E. and C. to the UDC seria 14 nr 1, z 1990 roku; w numerze 1 „Bibliotekarza” z 1992 roku — Komunikat o działach UKD znowelizowanych przez FID w E. and C. to the UDC seria 14 nr 2, z 1991 roku; a w 1993 roku na łamach „Bibliotekarza” ukaze się Komunikat o działach UKD znowelizowanych przez FID w E. and C. to the UDC seria 14 nr 3, z 1992 roku.

Polscy użytkownicy UKD zainteresowani bieżącą aktualizacją tej klasyfikacji mogą zwracać się z prośbą o wykonanie odbitek kserograficznych odpowiednich stron *Extensions and Corrections to the UDC* (wybranych na podstawie wymienionych powyżej *Komunikatów...*) do IINTE dysponującego jedynym w Polsce egzemplarzem tego czasopisma. Zamówienia odbitek kierować należy na adres:

Instytut Informacji Naukowej Technicznej i Ekonomicznej
Zakład Języków Informacyjnych
ul. Jasna 14/16
00-041 Warszawa
tel. 26-00-47

STRUKTURA UNIWERSALNEJ KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ

Cechy ogólne UKD

Charakteryzując najbardziej ogólnie Uniwersalną Klasyfikację Dziesiątą, warto zastanowić się nad tym, o jakich cechach informuje sama nazwa tej klasyfikacji. Często zdarza się bowiem, że nazwa ta rozumiana jest błędnie, co pociąga za sobą zwykle przypisywanie klasyfikacji własności, jakich nie posiada, a w każdym razie — których nie można traktować jako jej stałe własności.

Najwięcej nieporozumień wiąże się z pierwszym członem nazwy UKD, a więc z określeniem *uniwersalna*. Często spotkać się można z przekonaniem, iż przymiotnik ten odnosi się do roli, jaką spełnia czy też spełniać miała UKD w międzynarodowej wymianie informacji i tworzeniu zamierzonego przez P. Otleta i H. La Fontaine'a „powszechnego systemu informacji uniwersalnej”. Stąd określenie *uniwersalna* bywa rozumiane w znaczeniu *przeznaczona dla całego świata, międzynarodowa czy powszechna*. W rzeczywistości jednak uniwersalność UKD przejawia się przede wszystkim jej nieograniczonym zakresem tematycznym, a więc tym, iż pozwala klasyfikować dokumenty o tematyce należącej do dowolnej dziedziny wiedzy. Tę też w istocie cechę mieli na myśli Otlet i La Fontaine, kiedy pracowali nad przekształceniem Deweyowskiej Klasyfikacji Dziesiątnej w system bardziej dostosowany do klasyfikowania zbiorów uniwersalnych tworzonych w skali międzynarodowej. UKD jest więc uniwersalna, gdyż usiłuje objąć w sposób tak samo szczegółowy wszystkie dyscypliny nauki i wiedzy praktycznej, tworząc z nich zintegrowany system współzależnych zagadnień. Koncepcji uniwersalności podporządkowane są również reguły gramatyczne tej klasyfikacji, pozwalające łączyć ze sobą symbole główne i pomocnicze w celu utworzenia symbolu reprezentującego zagadnienie pozostające na pograniczu kilku dyscyplin, lub takie, którego przyporządkowanie dyscyplinarne nie zostało jeszcze uwzględnione w strukturze zasadniczej klasyfikacji. Ta ostatnia właściwość w literaturze specjalistycznej nosi nazwę *syntetyczności klasyfikacji*, nie ulega jednak wątpliwości, że syntetyczność ta jest również wyrazem dążenia do zapewnienia uniwersalności klasyfikacji.

Drugi człon nazwy Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiątka wskazuje jedynie rodzaj języka informacyjnego, do którego system ten należy. Rzecz jasna, w czasach Deweya, Otleta i La Fontaine'a nikt nie używał określenia *język informacyjny* czy *język informacyjno-wyszukiwawczy*, jednak już w tym okresie w dziedzinie opracowania

rzeczowego zbiorów dokumentów nazwa „klasyfikacja” wskazywała rodzaj narzędzia służącego do opisu rzeczowego dokumentów, podkreślając organizowanie przez to narzędzie zbiorów lub informacji o nich (np. katalogów) w hierarchiczny układ tematów o zakresie szerszym i tematów węższych, o zakresie zawierającym się w innych tematach. Kiedy współcześnie mówi się o tym, że *klasyfikacja* w nazwie Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej wskazuje rodzaj języków informacyjnych, do którego UKD należy i — w konsekwencji — sposób organizowania zbiorów informacji za jej pomocą, należy jednak to ogólne stwierdzenie wyposażyć w dokładniejszy komentarz. Za ogólną nazwą *klasyfikacja* we współczesnej terminologii bibliotekoznawstwa i informacji naukowej kryje się grupa co najmniej dwóch typów klasyfikacyjnych języków informacyjnych (klasyfikacje monohierarchiczne i klasyfikacje polihierarchiczne zwane często fasetowymi), o czym mowa była w pierwszym rozdziale. W rozdziale trzecim przedstawiono szczegółową charakterystykę struktur klasyfikacji piśmiennictwa, wskazując istnienie tzw. struktur mieszanych, a więc łączących w sobie cechy kilku typów klasyfikacji. UKD należy właśnie do grupy klasyfikacji piśmiennictwa o strukturze mieszanej, które określa się mianem **klasyfikacji częściowo — monohierarchicznych, klasyfikacji częściowo-polihierarchicznych lub klasyfikacji monohierarchicznej z elementami fasetyzacji.**

Zasadniczy człon UKD stanowi monohierarchiczny układ dziedzin wiedzy i podporządkowanych im węższych zagadnień badawczych. Układ ten stanowi podział wiedzy na dziesięć klas głównych (działów głównych UKD), które zgodnie z przyjętym **podziałem dziesiętnym** poddane są podziałowi na dalsze dziesięć klas podporządkowanych każdej klasie głównej i dalej, każda z klas wyodrębnionych w ten sposób na drugim poziomie podziału podlega dzieleniu na następnych dziesięć podklas wyróżnionych na trzecim szczeblu hierarchii itd.

Poza tym zasadniczym, monohierarchicznym układem klas tematycznych, wyróżniono w UKD szereg układów pomocniczych, w których poddano dodatkowemu podziałowi zarówno całe uniwersum klasyfikacji, czyli uniwersum dokumentów i ich treści, jak i wybrane fragmenty tego uniwersum, a więc niektóre dziedziny czy nawet dość wąskie zagadnienia. Układy pomocnicze, w których zastosowano podział dodatkowy całego uniwersum klasyfikacji tworzą tzw. **poddziały wspólne**, zorganizowane w system dziewięciu¹ drzew klasyfikacyjnych. Układy pomocnicze, w których zastosowano dodatkowy podział pewnej wybranej dziedziny lub zagadnienia tworzą

¹ W pomocniczych tablicach klasyfikacyjnych UKD wyróżnionych jest osiem kategorii zaliczonych formalnie do grupy podziałów wspólnych, co jednak niedokładnie odzwierciedla stan faktyczny. W grupie tej umieszczony jest tzw. podział A/Z, który można wprawdzie stosować w każdym dziale tematycznym UKD, ale który w rzeczywistości nie stanowi systematyki pewnej szczególnej grupy cech dokumentów o walorze uniwersalnym, a więc odnoszących się do wszelkich dokumentów niezależnie od ich tematyki. Poza tym dwie kategorie podziałów wspólnych wyróżnionych w tablicach w istocie obejmują po dwa rodzaje tych podziałów, tj. jedna kategoria obejmuje podziały wspólne punktu widzenia i podziały wspólne sposobu ujęcia tematu, druga kategoria natomiast — podziały wspólne materiałów i podziały wspólne osób. Chociaż można toczyć dyskusje nad słusznością lub niesłusznością traktowania tych podziałów łącznie czy rozłącznie, w tym opracowaniu przyjmujemy jednak interpretację rozłączną, co powinno ułatwić czytelnikowi zrozumienie zasad posługiwania się każdym z typów tych podziałów i zapamiętanie rodzajów cech, które za ich pomocą można wyrażać.

tw. **podziały analityczne** tych właśnie dziedzin. Umieszczone są one bezpośrednio przy symbolu klasy (dziedziny lub cechy), do której się odnoszą. Dodatkowe kryteria podziału pewnej dziedziny przyjmują w UKD niekiedy także postać **rozbudowy równoległej** wskazanych w tablicach symboli klasyfikacyjnych². Wszystkie wymienione tu środki konstrukcyjne klasyfikacji, które służą do wprowadzenia podziału pewnej dziedziny według więcej niż jednego kryterium, stanowią tzw. **elementy fasetyzacji**.

Trzeci człon nazwy Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna na ogół nie budzi wątpliwości. Informuje on o cesze, która zadacydowała w dużym stopniu o popularności klasyfikacji Deweya, a następnie o tym, iż właśnie na niej P. Otlet i H. La Fontaine postanowili wzorować przygotowywany przez siebie system klasyfikacyjny. **Klasyfikacja dziesiętna** to — jak już była o tym mowa w poprzednim rozdziale — klasyfikacja o **notacji dziesiętnej**. Prostą konsekwencją przyjęcia tego typu notacji jest konieczność ograniczenia do 10 liczby klas należących do jednego szeregu klasyfikacyjnego, czyli z zakresu jednej klasy nadrzędnej można w klasyfikacji dziesiętnej wyodrębnić *maximum* 10 klas podrzędnych. Klasyfikacja dziesiętna wykorzystuje więc zasadę **podziału dziesiętnego**, jednak nie oznacza to, że na każdym szczeblu podziału, z zakresu każdej klasy węzłowej musi być wyodrębnione 10 klas pochodnych. Długość szeregu klasyfikacyjnego, czyli liczba wchodzących w jego skład klas może być dowolna, lecz nie większa od 10.

Specyfika notacji dziesiętnej zastosowanej w UKD zostanie omówiona w dalszej części niniejszego rozdziału, kiedy dokładniejszej analizie zostanie poddany pierwszy poziom struktury tego języka informacyjnego: poziom elementarnych znaków graficznych.

W literaturze przedmiotu Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna bywa niekiedy określana mianem **systemu dedukcyjnego (odśrodkowego)**. Oznacza to, że w tym sy-

² Rozbudowie równoległej, tak jak i podziałom wspólnym i analitycznym, poświęcone są odrębne rozdziały, tutaj jednak czytelnikowi należy się chociaż lakoniczne wyjaśnienie, dlaczego ten sposób rozbudowy gałęzi klasyfikacyjnych uznano za dowód wykorzystania dodatkowych — poza zasadniczym, zastosowanym w układzie monohierarchicznym — kryteriów podziału pewnej dziedziny, a także dlaczego nie wszystkie formy rozbudowy równoległej zostały tą interpretacją objęte. Otóż rozbudowa równoległa niekiedy stosowana jest w celu dokonania bardziej szczegółowego podziału pewnego zagadnienia według kryterium zastosowanego już w innej gałęzi klasyfikacyjnej (np. podział równoległy działu *Paleozoologia systematyczna* według kryterium podziału na rodzaje i gatunki organizmów zastosowanego w dziale *Zoologia systematyczna*). Tego typu rozbudowę równoległą trudno uznać za metodę podziału pewnej dziedziny według kryterium dodatkowego, gdyż w istocie dziedzina ta w tablicach w ogóle nie podlega żadnemu poza tym innemu podziałowi. Istnieje jednak też taki rodzaj rozbudowy równoległej, który pozwala dokonać powtórnego podziału pewnej dziedziny, według kryterium innego, aniżeli kryterium zastosowane w podziale bezpośrednim umieszczonym w tablicach. Przykładem może być tzw. rozbudowa według identycznych zasad jednego lub kilku stopni podziału pewnej gałęzi, podczas gdy zasady podziału stosowane na stopniach pośrednich — między symbolem klasy węzłowej otwierającej tę gałąź a symbolami klas końcowych podlegających rozbudowie równoległej — są różne (np. podział działu *Metale nieżelazne i ich metalurgia* według kryterium rodzaju metalu zastosowanego w podziale bezpośrednim i według kryterium działań dokonywanych na tych metalach i ich produktów).

stemie klasyfikacyjnym pojęcia czy klasy o zakresie ogólniejszym mają symbole krótsze, symbole zaś klas bardziej szczegółowych są odpowiednio dłuższe³.

W odniesieniu do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej bywa też stosowane określenie **klasyfikacja hybrydowa**. Oznacza ono klasyfikację, która organizuje w jednym drzewie klasyfikacyjnym obiekty różnego typu: dyscypliny naukowe, dziedziny wiedzy praktycznej i ich obiekty, metody i techniki badawcze, własności badanych przedmiotów i działania, którym są poddawane. Hybrydowość klasyfikacji przejawia się więc przechodzeniem w jej strukturze od podziału obiektów jednej kategorii do podziału obiektów innej kategorii. W UKD na pierwszych szczeblach podziału dokonana jest systematyka dyscyplin wiedzy, na dalszych natomiast podziałowi podlegają różnego rodzaju przedmioty materialne, abstrakcyjne, zjawiska, działania, stany i własności, którymi dziedziny te się zajmują. Tego rodzaju charakter uniwersum klasyfikacji i sposób jego organizacji charakterystyczny jest dla tzw. **systemów ujęciowych** — systemów opracowania rzeczowego, które w charakterystyce dokumentu na pierwszym miejscu wskazują dyscyplinę wiedzy, do której należy opisane w dokumencie zagadnienie, a następnie dopiero pozwalają wskazać szczegółowy przedmiot treści dokumentu.

Nawiązując do przedstawionej w pierwszym rozdziale ogólnej struktury języka informacyjno-wyszukiwawczego, poddamy teraz analizie strukturę Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej. Uwagę skoncentrujemy więc na rodzajach znaków tworzonych w tym języku na poszczególnych poziomach, zasadach ich budowy i funkcjonowaniu w UKD.

Poziom elementarnych znaków graficznych UKD

Elementarne znaki graficzne (EZG) stanowią alfabet lub inaczej bazę notacyjną języka informacyjno-wyszukiwawczego, która umożliwia tworzenie symboli klasyfikacyjnych zgodnie z regułami przyjętego systemu notacyjnego. Przez symbol klasyfikacyjny ogólnie rozumieć należy formalną reprezentację klasy utworzoną z elementów alfabetu i zgodnie z zasadami notacji danej klasyfikacji. Rodzaj EZG jest więc ściśle związany z rodzajem systemu notacyjnego danego języka. Wcześniej zostało powiedziane, że Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna wykorzystuje notację dziesiętną, a ta z kolei — zbiór cyfr arabskich od 0 do 9 jako zbiór podstawowych swoich elementów. UKD jest jednak klasyfikacją o zróżnicowanych rodzajach symboli, pełniących różne

³ Terminów *system dedukcyjny* i *system indukcyjny* używa Z. Dobrowolski w książce *Budowa klasyfikacji* (Warszawa, 1956). Terminy te odnoszą się do systemów znakowania, czyli notacji stosowanych w klasyfikacjach. Systemy dedukcyjne to takie systemy notacyjne, które klasom o szerszym zakresie przyporządkowują symbole krótsze, a klasom o zakresie węższym — symbole dłuższe. Systemy indukcyjne to takie, które klasom bardziej szczegółowym nadają symbole krótsze, a klasom ogólniejszym — dłuższe. Tak więc w systemie dedukcyjnym nadawanie symboli klasom przebiega od góry ku dołowi drzewa klasyfikacyjnego (od klas głównych do klas końcowych), w systemie indukcyjnym natomiast w kierunku przeciwnym — od klas końcowych ku klasom głównym. Większość klasyfikacji piśmiennictwa jest więc systemami dedukcyjnymi. Jednym z nielicznych systemów indukcyjnych jest *Międzynarodowa Klasyfikacja Spawalnictwa* opracowana przez Z. Dobrowolskiego.

funkcje w charakterystyce dokumentu, toteż — aby ułatwić identyfikację poszczególnych typów symboli — wprowadzono do jej alfabetu znaki dodatkowe wykorzystywane głównie jako tzw. wskaźniki lub wykładniki relacji. Są to znaki . (kropka), (,) (nawias okrągły otwierający i zamykający), = (znak równości), „..” (cudzysłów), - (kreska pozioma), + (plus), / (kreska ukośna), : (dwukropek), ' (apostrof), [,] (nawias kwadratowy otwierający i zamykający), * (gwiazdka). W skład alfabetu UKD wchodzi również małe i wielkie litery alfabetu języka naturalnego⁴, w którym wyrażone są elementy symboli klasyfikacyjnych utworzone na mocy podziału A/Z.

Notacja dziesiętna jest jednym z rodzajów notacji numerycznej, dla której charakterystyczne jest właśnie korzystanie z alfabetu cyfr. Oznacza to jednak, że nie tylko notacja dziesiętna ma alfabet złożony z cyfr arabskich. Takim samym alfabetem posługuje się, na przykład notacja setna, notacja tysięczna, porządkowa notacja numeryczna itd. Drugą więc cechą stanowiącą o specyfice notacji dziesiętnej jest sposób łączenia ze sobą elementarnych znaków graficznych i tworzenia znaków drugiego poziomu struktury języka, czyli elementarnych jednostek leksykalnych.

Podstawową regułą notacji dziesiętnej jest zasada, że symbole klas współrzędnych otrzymanych z podziału tej samej klasy nadrzędnej różnią się od siebie jedną cyfrą umieszczoną na końcu symbolu. Ponieważ notacja dziesiętna jest również rodzajem notacji hierarchicznej, toteż każda klasa pochodna zawiera w swoim symbolu symbol klasy macierzystej, który stanowi pierwszą część jej symbolu i do którego na końcu dopisana jest jedna cyfra przyporządkowana tej właśnie klasie. Na przykład, w myśl tej zasady symbol 123 jest symbolem klasy utworzonej z podziału klasy o symbolu 12 i jest trzecią klasą w szeregu klasyfikacyjnym obejmującym klasy wyodrębnione z podziału klasy o symbolu 12. Klasy współrzędne wobec klasy o symbolu 123 powinny mieć symbole 120, 121, 124, 125, 126, 127, 128 i 129. Klasy bezpośrednio podrzędne otrzymane z podziału klasy 123 powinny mieć symbole kolejno: 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239.

Poza opisanymi wyżej ogólnymi regułami notacji dziesiętnej w systemie znakowania przyjętym w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej obowiązuje kilka dodatkowych reguł. Jedną z nich jest zasada tzw. **delimitacji sekwencji trójcyfrowych**, czyli umieszczania kropki po każdym trzech cyfrach licząc od pierwszego znaku symbolu. Kropka jest w tym przypadku traktowana jako **znak delimitacyjny**. Nie niesie żadnego znaczenia, jedyną jej funkcją jest ułatwienie odczytywania i zapisu symboli klasyfikacyjnych, których długość niekiedy sięga kilkunastu znaków. Kropkę o funkcji delimitatora umieszcza się tylko wewnątrz symbolu klasyfikacyjnego, nie może ona natomiast stać po jego ostatniej cyfrze. Po kropce delimitacyjnej nie może też stać cyfra 0, gdyż znak .0 (kropka — zero) jest specjalnym wskaźnikiem jednego z rodzajów

⁴ W zależności od tego, w jakim języku zapisane są nazwy dopisywane do symboli UKD w ramach tzw. podziału A/Z, do alfabetu UKD wchodzi znak odpowiedniego alfabetu narodowego. Ponieważ symbole klasyfikacyjne UKD mogą być uszczegółowione również przez dopisanie do nich symboli innych systemów klasyfikacyjnych, kodów itp., to również elementy alfabetu tych wszystkich systemów mogą wejść w skład alfabetu UKD na tej samej zasadzie co litery alfabetu naturalnego.

poddziałów analitycznych oraz początkowym fragmentem wskaźników dwóch rodzajów podziałów wspólnych (.00 — podziały punktu widzenia i .000 — podziały sposobu ujęcia tematu). Zasada dzielenia symbolu na trójcyfrowe sekwencje, pomiędzy którymi umieszczona jest kropka, dotyczy tylko symboli będących elementarnymi jednostkami leksykalnymi UKD. Jak widać, kropka w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej pełni rolę podwójną: jest znakiem delimitacyjnym stosowanym zgodnie z wymienionymi wyżej zasadami, ale jest także elementem wskaźników specjalnych typów symboli pomocniczych.

W tym miejscu należy też wyjaśnić, w jaki sposób symbole UKD powinny być odczytywane. Zalecenia FID dopuszczają dwie możliwości:

- (1) odczytywanie symboli tak, jak odczytuje się liczby trójcyfrowe, przy czym odczytuje się także znak 0 i wszystkie wskaźniki, np. symbol *159.26.051* powinno się odczytać: *sto pięćdziesiąt dziewięć kropka dwadzieścia sześć kropka zero pięćdziesiąt jeden*;
- (2) odczytywanie kolejnych cyfr symbolu oraz wszelkich wskaźników, np. *jedem pięć dziewięć kropka dwa sześć kropka zero pięć jeden*. Oba sposoby są w pełni równoważne, jakkolwiek w Polsce zaleca się stosowanie metody pierwszej. Metoda druga używana jest głównie w krajach anglojęzycznych i niemieckojęzycznych.

Chociaż zasadniczo w UKD zastosowano notację dziesiętną, to jednak w niektórych działach konstruktorzy klasyfikacji zmuszeni byli odstąpić od zasad tego systemu znakowania. Powodem tego nieczęstego zresztą zjawiska jest ograniczona **produktywność (gościnnność)** notacji dziesiętnej. Niekiedy limitowanie do 10 liczby klas współrzędnych uniemożliwia logiczną organizację pewnych zagadnień. W takich wypadkach właśnie FID zaakceptował przejście od notacji dziesiętnej do **notacji setnej** o znacznie pojemniejszych szeregach klasyfikacyjnych. Dobrym przykładem takiego zabiegu jest oznakowanie przyjęte w dziale 354 *Administracja stopnia wyższego. Ministerstwa* (tablica 6). Notacja setna różni się więc od notacji dziesiętnej liczbą znaków, którymi można oznakować klasy współrzędne: oferuje ich 100 na każdym szczeblu podziału. Klasy główne, zgodnie z tym systemem znakowania, otrzymują symbole od 00 do 99; klasy drugiego stopnia wyodrębnione z zakresu jednej z klas głównych, na przykład klasy 32, otrzymują symbole od 32 00 do 32 99 itd.

Przy podziale setnym i stosowaniu notacji setnej FID przyjął pewne zasady ograniczające korzystanie z poszczególnych cyfr:

- (1) należy unikać liczb jednocyfrowych;
- (2) niewskazane jest stosowanie liczb zaczynających się od cyfry 0;
- (3) niewskazane jest stosowanie liczb zaczynających się od cyfry 1;
- (4) należy unikać cyfr kończących się cyfrą 0;
- (5) należy pozostawić dla treści „Inne” liczby rozpoczynające się od cyfry 9.

Tak więc w praktyce UKD podział setny umożliwia podział klasy macierzystej na 63 klasy pochodne.

Tablica 6. Notacja setna zastosowana w dziale UKD 354⁵
Administracja stopnia wyższego. Ministerstwa.

354.1	<i>Ministerstwo spraw ogólnych. Prezydium Rady. Gabinet Premiera. Urząd Rady Ministrów</i>
.11	<i>Ministerstwo Spraw Zagranicznych</i>
.21	<i>Ministerstwo Finansów</i>
.22	<i>Skarb</i>
.23	<i>Budżet</i>
.31	<i>Ministerstwo Spraw Wewnętrznych</i>
.32	<i>Ministerstwo Oświaty i Wychowania. Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki</i>
.4	<i>Transport. Komunikacja. Ministerstwo Komunikacji.</i>
.51	<i>Sprawiedliwość</i>
.61	<i>Wojna. Obrona narodowa. Ministerstwo Obrony Narodowej</i>
.81	<i>Gospodarka narodowa. Przemysł. Sprawy gospodarcze</i>
.82	<i>Handel. Ministerstwo Handlu Wewnętrznego. Ministerstwo Handlu Zagranicznego</i>
.83	<i>Rolnictwo i hodowla</i>
.84	<i>Praca. Sprawy rynku pracy</i>
.85	<i>Sprawy socjalne. Ubezpieczenia państwowe</i>

Zasady przyjęte przez FID dopuszczają również stosowanie w UKD tzw. **notacji ósemkowej**⁶. Notacja ta jest rodzajem notacji cyfrowej (numerycznej), korzystającej z alfabetu dziesięciu cyfr arabskich. Przyjmuje się tu jednak zasadę, że symbole klas

⁵ Rozbudowę gałęzi przytoczono za ostatnim polskim wydaniem skróconym tablic UKD z 1986 roku. W związku z tym podane w odpowiednikach słownych symboli nazwy ministerstw nie odpowiadają w wielu przypadkach nazewnictwu funkcjonującemu obecnie w Polsce. Należy jednak pamiętać, że symbole te odnoszą się do jednostek organizacyjnych administracji państwowej w dowolnych państwach i głównie wskazuje się za ich pomocą nie tyle samą strukturę organizacyjną administracji, ile zakres kompetencji poszczególnych jednostek. W przypadku jednostek organizacyjnych, które nie mają symboli klasyfikacyjnych bezpośrednio korespondujących z ich zakresem działalności, tworzy się symbole złożone z symboli kilku klas wchodzących w skład tego zakresu.

⁶ Notacja ósemkowa została opracowana przez S. R. R a n g a n a t h a n a i po raz pierwszy zastosowana w jego Klasyfikacji Dwukropkowej. Jest to numeryczny (oparty na alfabecie cyfr arabskich) wariant ogólniejszej techniki tworzenia symboli klasyfikacyjnych, którą Ranganathan nazwał *notacją sektorową* lub *metodą sektorową*. Główna idea tego typu znakowania polega na zapewnieniu nieograniczonej możliwości rozbudowywania szeregów „wszerz”, czyli wprowadzania nowych klas na końcu (ewentualnie również na początku) ciągu istniejących już klas współrzędnych. W literaturze notacja ósemkowa określana jest także mianem *metoda oktawy*.

znakowane są przez ciągi cyfr czerpanych ze zbioru ośmiu tylko elementów alfabetu podstawowego, tj. cyfr od 1 do 8. Cyfra 9, zwana znakiem oktawy, używana jest do tworzenia dodatkowych grup symboli, które wolno stosować do znakowania klas pewnego szeregu o długości większej niż osiem klas. Ośmioelementowe grupy symboli rozdzielone kolejnym wystąpieniem znaku oktawy zwane są właśnie oktawami lub sektorami. Każdy taki sektor otwiera wystąpienie kolejnego znaku oktawy, tak więc w sumie liczba znaków oktawy poprzedzających właściwy symbol klasy zależy od numeru sektora, do którego klasa ta należy. Szereg klas głównych można więc oznakować symbolami:

$$\underbrace{1, 2, 3 \dots, 7, 8}_{\text{pierwsza oktawa}}, \quad \underbrace{91, 92, 93, \dots, 97, 98}_{\text{druga oktawa}}, \quad \underbrace{991, 992, \dots}_{\text{trzecia oktawa}}, \quad \dots$$

Prawostronny znak oktawy, jakim jest cyfra 9, pozwala w nieskończoność dopisywać nowe klasy na końcu szeregu klasyfikacyjnego. Podobną rolę może pełnić cyfra 0 jako lewostronny znak oktawy, pozwalający dopisywać nowe klasy na początku szeregu.

Warto zwrócić uwagę, że notacja ósemkowa zachowuje cechy notacji hierarchicznej, gdyż każdy symbol klasy pochodnej zawiera w swojej strukturze symbol klasy macierzystej. W celu ustalenia stopnia podziału, na którym wyodrębniono pewną klasę, podobnie jak przy notacji dziesiętnej, należy obliczyć liczbę cyfr w jej symbolu, z tym, że nie liczy się cyfry 9 (i ewentualnie 0).

Poza omówionymi, ogólnymi zasadami systemu notacyjnego UKD, FID przyjął pewne dodatkowe reguły ograniczające zakres użycia niektórych cyfr przez przeznaczenie ich do znakowania specjalnego rodzaju treści. Przy opracowywaniu nowej rozbudowy pewnej gałęzi klasyfikacyjnej nie należy używać cyfry 0 (aby uniknąć mylenia jej ze wspomnianymi wyżej wskaźnikami podziałów analitycznych i wspólnych). Stosowanie tej cyfry dopuszczone jest tylko w wyjątkowych wypadkach, przy znakowaniu tymczasowym, jeśli nie można znaleźć innego rozwiązania.

Niewskazane jest także stosowanie cyfry 1 na końcu tworzonych symboli, rezerwuje się ją bowiem do znakowania tzw. zagadnień ogólnych pewnej dziedziny oraz wykorzystuje się ją również jako swoisty wskaźnik przy rozbudowie równoległej (omówionej w rozdziale X).

Cyfry od 2 do 8 przeznaczone są do normalnego wykorzystania w tworzeniu symboli klas pochodnych, należy jednak przestrzegać zasady pozostawiania tzw. symboli pustych (klas pustych), czyli niezajmowania o ile to możliwe, wszystkich kolejnych cyfr, które mogą dzięki temu być w przyszłości wykorzystane do włączenia nowych klas logicznie należących do wcześniej już utworzonego szeregu.

Tablica 7. Wykorzystanie w notacji UKD cyfry 9 jako oznaczenia klasy „Inne”

903.2	<i>Wyroby: narzędzia, ubiory, ozdoby, pozostałości artystyczne, resztki żywności</i>
.21	<i>Narzędzia. Instrumenty</i>
.22	<i>Bron</i>
.23	<i>Naczynia</i>
.24	<i>Ubiory</i>
.25	<i>Ozdoby osobiste</i>
.26	<i>Przedmioty kultu</i>
.27	<i>Pozostałości artystyczne, np. malarstwo jaskiniowe</i>
.28	<i>Resztki żywności. Odpadki kuchenne</i>
.29	<i>Inne typy wyrobów</i>

Cyfrę 9 zaleca się zarezerwować dla oznaczenia klas tzw. otwartych, czy inaczej klas o treści „Inne”. Klasy takie obejmują wszystkie te zagadnienia należące do zakresu klasy macierzystej, które nie zostały uwzględnione w zakresie pozostałych klas danego szeregu. Przykład korzystania z cyfry 9 w symbolice UKD prezentuje tablica 7.

Poziom elementarnych jednostek leksykalnych UKD. System leksykalny

Na poziomie elementarnych jednostek leksykalnych wyodrębnia się znaki, które pełnią funkcję wyrazu — najmniejszej jednostki pełnej semantycznie, czyli mającej przypisane określone znaczenie. Znaki te tworzą słownictwo języka informacyjno-wyszukiwawczego i zwykle ich wykaz przedstawiony jest w odpowiednim jego słowniku. Słownikiem Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej są jej **tablice klasyfikacyjne**, których budowa i rodzaje stanowią przedmiot następnego rozdziału. Tutaj natomiast ogólnie zostaną scharakteryzowane rodzaje wyrażen UKD umieszczone w tych tablicach.

Jak wszystkie wyrażenia UKD, elementarne jednostki leksykalne tego języka noszą nazwę symboli (symboli klasyfikacyjnych). Należy jednak pamiętać, że symbol klasyfikacyjny może należeć zarówno do poziomu EJL, jak i do poziomu zdania języka informacyjno-wyszukiwawczego, jak i wreszcie do poziomu tekstu JIW. Przynależność symbolu UKD do określonego poziomu struktury wynika z funkcji, jakie pełni on w tym języku. Tylko więc część symboli należy do poziomu EJL Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej i najprościej jest je zidentyfikować poprzez stwierdzenie, że są one wykazane w tablicach klasyfikacyjnych. Ponieważ jednak tablice klasyfikacyjne UKD przyjmują różne formy i zawierają nie tylko wyrazy (EJL) tego języka, ale i jego zdania często wykorzystywane w klasyfikowaniu lub też o szczególnie trudnej budowie

— co szczegółowo przedstawione jest w następnym rozdziale — toteż ta uproszczona metoda identyfikacji elementarnych jednostek leksykalnych UKD nie zawsze może być stosowana. Ścisła definicja tego typu wyrażeń powinna więc odwołać się raczej do struktury samej klasyfikacji, zamiast do zawartości jej słownika. Stosując tę konwencję powiemy, że elementarnymi jednostkami leksykalnymi UKD są symbole wszystkich jej klas prostych, wyróżnionych zarówno w głównym drzewie klasyfikacyjnym, jak i we wszystkich drzewach i gałęziach pomocniczych.

Elementarnymi jednostkami leksykalnymi UKD są symbole główne i symbole pomocnicze. Pierwsze reprezentują tzw. kategorię jednostek autosyntaktycznych, a więc składniowo samodzielnych. Mogą one samodzielnie tworzyć zdania UKD, równocześnie jednak stanowią tzw. wykładnik konstytutywności zdania UKD, co oznacza, że muszą wchodzić w skład każdego poprawnie zbudowanego zdania tego języka⁷. Symbole pomocnicze pełnią funkcje uzupełniające wobec symbolu głównego, służąc albo do wyrażania dodatkowych cech obiektu reprezentowanego przez symbol główny, albo też pozwalają łączyć ze sobą różne obiekty wskazywane przez dwa symbole główne w sposób określony przez treść dokumentu. Ponieważ zasadniczo symbole pomocnicze nie mogą samodzielnie charakteryzować tematów dokumentów, a więc nie mogą tworzyć zdań UKD, określane są mianem jednostek synsyntaktycznych, wyrażeń składniowo niesamodzielnych⁸.

Symbole główne służą do wyrażania zasadniczej treści dokumentów, reprezentują więc zwykle przedmioty główne ich treści, niekiedy także przedmioty poboczne czy drugorzędne, jeśli uzna się za zasadne wprowadzenie informacji o nich do charakterystyki dokumentu. W strukturze UKD symbole główne tworzą jej część zasadniczą, a więc są elementami monohierarchicznego układu systematyki wiedzy ujętej w działach głównych. Przyjęto dla nich charakterystyczną formę ciągów cyfr arabskich podzielonych na trójelementowe segmenty, rozdzielone kropką w funkcji znaku delimitacyjnego. Żaden z tych segmentów nie może jednak

⁷ Aby przybliżyć nieco pojęcie *wykładnika konstytutywności* zdania odwołajmy się do funkcji, jaką pełni, na przykład, orzeczenie w gramatyce zdania języka polskiego. Pamiętajmy, że poprawnie zbudowane zdanie języka polskiego musi zawierać orzeczenie najczęściej wyrażane przez czasownik (orzeczenie czasownikowe) lub tzw. wyrażenie orzecznikowe (orzeczenie imienne). Poprawnie zbudowane polskie zdania to np. (1) *Janek idzie do szkoły*, (2) *Ptaki świergocą*, (3) *Śnieg jest biały*, ale też (4) *Pali się*, (5) *Pada* itp. W pierwszej grupie zdań (1–3) mamy do czynienia z najpowszechniej wykorzystywaną konstrukcją *podmiot + orzeczenie + (ewentualnie) dopełnienie*. Zdania (4) i (5) składają się z samego tylko orzeczenia i również stanowią poprawne konstrukcje zdaniowe języka polskiego. Jak widać, w każdym przypadku obowiązkowym elementem zdania jest orzeczenie, ono zdanie to *konstytuuje*. Podmiot, dopełnienie, przydawka czy wyrażenia okolicznikowe stanowią uzupełnienie tego podstawowego elementu i ich obecność w zdaniu nie jest konieczna, same przy tym zdania tworzyć nie mogą. Podobną rolę jak orzeczenie w zdaniu języka polskiego pełni symbol główny w zdaniu UKD. Generalnie każde poprawne zdanie tej klasyfikacji musi bowiem zawierać co najmniej jeden symbol główny, przy czym istnieją też zdania, które składają się wyłącznie z jednego symbolu głównego. Stąd mówimy, że symbol główny konstytuuje lub jest wykładnikiem konstytutywności zdania UKD.

⁸ Zasadom funkcjonowania symboli pomocniczych UKD w zdaniach tego języka poświęcone są rozdziały VII, VIII i IX, tu jednak krótko wyjaśnimy, dlaczego mówiąc o niesamodzielnosci składniowej tych wyrażeń, użyto sformułowania *zasadniczo*. Otóż w wyjątkowych przypadkach dopuszcza się tworzenie tematu dokumentu z samych tylko poddziałów wspólnych. Dotyczy to takich dokumentów, których tematykę trudno jest zakwalifikować do określonej dziedziny wiedzy.

rozpoczynać się od cyfry 0, gdyż znaki o postaci .0, .00 i .000 są wskaźnikami poddziałów pomocniczych, służąc równocześnie do łączenia ich z symbolem głównym. Przykładami poprawnie zbudowanych symboli głównych są symbole 31 *Statystyka*, 311 *Statystyka jako nauka. Teoria statystyki*, 311.1 *Podstawowe pojęcia statystyki*. Nie są nimi natomiast symbole 321.011 *Suverenność* czy 65.01.009 *Zagadnienia socjalne i moralne w teorii i praktyce zarządzania*⁹.

Wśród symboli pomocniczych UKD wyróżnia się następujące podkategorie: symbole poddziałów wspólnych, symbole poddziałów analitycznych i syntetycznych oraz znaki łączące (relatory). Każda z tych kategorii ma odrębną charakterystykę składniową, a więc odrębne reguły gramatyczne rządzą stosowaniem jej w budowie zdania. Każda z nich przeznaczona jest również do wyrażania odrębnego typu treści.

Symbole poddziałów wspólnych mają nieograniczony zakres stosowania, a więc łączyć je można z dowolnym symbolem głównym. Służą do wyrażania cech dokumentów (zarówno ich treści, jak i formy) uznanych za uniwersalne, a więc zasadniczo niezależne od tematyki dokumentów.

Symbole poddziałów analitycznych są symbolami pomocniczymi o ograniczonym zakresie stosowania. Można je łączyć tylko z symbolami głównymi należącymi do gałęzi klasyfikacyjnej, której dodatkową rozbudowę wyrażono za ich pomocą. Poddziały analityczne wyrażają cechy specyficzne dla obiektów pewnej dziedziny i uznane za charakterystyczne dla wielu lub wszystkich takich obiektów. Pozwalają one dokładniej wyrazić własności klasyfikowanych przedmiotów treści lub wskazać specyficzny aspekt, w którym są rozpatrywane w dokumencie. Systematyka poddziałów analitycznych tworzona jest zawsze dla określonej dziedziny lub zagadnienia, a odwzorowujące ją symbole poddziałów analitycznych umieszczone są bezpośrednio przy symbolu dziedziny lub zagadnienia, do którego się odnoszą.

W pewnym sensie podobne do symboli poddziałów analitycznych są **symbole poddziałów syntetycznych** wyróżnione wskaźnikiem ' (apostrof). Poddziały syntetyczne tworzone są z części symboli głównych pewnego działu wskazujących różne charakterystyki obiektów, które w dziale tym są sklasyfikowane. Służą do tworzenia symboli dla pojęć złożonych, które zwykle wskazują pewien obiekt czy zjawisko jednostkowe o złożonej, wieloelementowej charakterystyce, np. stopy różnych metali, związki chemiczne różnych pierwiastków, mieszaniny chemiczne, rozmaite mieszane typy gleb. Symbol tego rodzaju pojęcia złożonego nazywa się **symbolem syntetycznym** i stanowi specyficzny rodzaj symbolu rozwiniętego.

⁹ Symbol 321.011 jest symbolem rozwiniętym składającym się z symbolu głównego 321 i symbolu poddziału analitycznego .011; symbol 65.01.009 jest symbolem rozwiniętym składającym się z symbolu głównego 65, symbolu poddziału analitycznego .01 i symbolu poddziału wspólnego punktu widzenia .009. Obydwa te symbole podane są w tablicach głównych trzeciego wydania skróconego tablic UKD w języku polskim, FID 616.

Znaki łączące UKD służą do wyrażania związków zachodzących między pojęciami, tematami lub przedmiotami treści dokumentów, wyrażonymi za pomocą symboli głównych. Formalnie więc, znaki łączące służą do łączenia symboli głównych odnoszących się do elementów treści tego samego dokumentu. Mogą być one również stosowane do łączenia niektórych poddziałów wspólnych tej samej kategorii, tworząc złożoną charakterystykę określonego typu, np. podziały wspólne formy tworzone dla formy unikalnej w oparciu o rozbudowę symboli głównych, jak w symbolu (0:82-31) w formie powieści, gdzie symbol 82-31 oznacza powieść a symbol (0...) jest wskaźnikiem poddziałów wspólnych formy; (44+493) jest złożonym poddziałem wspólnym miejsca wskazującym odniesienie tematu równocześnie do dwóch państw, tj. Francji (44) i Belgii (493). W powszechnie przyjętej obecnie wersji gramatyki UKD zestaw znaków łączących ograniczony jest do czterech znaków wyrażających po dwa warianty dwóch podstawowych relacji między pojęciami czy tematami (przedmiotami), tj. obejmuje on znaki plus (+) i kreska ukośna (/) wyrażające związek współrzędności oraz dwukropek (:) i podwójny dwukropek (::) wyrażające związek zależności tematycznej. Znak plus (+) służy do łączenia symboli zagadnień niezależnych i — w pewnym uproszczeniu — jego funkcję można porównać z funkcją spójnika i w języku polskim. Znak kreska ukośna (/) pełni podobną funkcję jak znak plus (+), ale można nim łączyć tylko symbole występujące bezpośrednio po sobie w tablicach klasyfikacyjnych. Znak dwukropek (:) oznacza relację pewnej symetrycznej (wzajemnej) zależności logicznej i — znowu stosując duże uproszczenie — można by porównać jego funkcję do funkcji takich wyrażen polskich, jak: *a, w porównaniu, w stosunku* itp. Znak dwukropek podwójny (::) reprezentuje tzw. nieodwracalną zależność (logiczną relację niesymetryczną) i z reguły stosowany jest wówczas gdy tylko jeden z połączonych nim symboli głównych wskazuje rzeczywisty przedmiot treści dokumentu, drugi natomiast wskazuje pewien specyficzny aspekt czy kontekst, np. 77.04::355 *Fotografie wojenne*, gdzie 77.04 *Fotografia z punktu widzenia obiektu zdjęcia* a 355 *Sztuka wojenna ogólnie (Militaria)*. Dwukropek podwójny narzuca więc sztywność połączenia symboli i zaznacza jego niezmiennalność.

W dziejach UKD wielokrotnie ten początkowo trój- a następnie czteroelementowy zestaw próbowano rozwinąć, proponując systemy relatorów znacznie liczniejsze, bardziej szczegółowo określające rodzaj związku tematycznego. Propozycje te w praktyce nie zostały jednak przyjęte przez użytkowników UKD, głównie ze względu na znaczne skomplikowanie procedury klasyfikowania, nie zawsze zapewnioną jednoznaczną identyfikację związków, a w niektórych przypadkach dodatkowe utrudnienia techniczne powodowane przez wprowadzenie znaków specjalnych do alfabetu UKD, których nie uwzględnia standardowa klawiatura maszyny do pisania czy standardowy zestaw czcionek drukarskich¹⁰.

W Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej stosowany jest ponadto znak, którego funkcja w praktyce także polega na łączeniu ze sobą w określony sposób symboli głównych lub symboli głównych i pomocniczych, a który jednak nie jest traktowany przez FID jako znak łączący. Mowa tu o tzw. znaku włączenia (wtrącenia, zanurzenia) lub grupowania (wyłączenia).

¹⁰ Szczegółowemu opisowi funkcji znaków łączących w UKD poświęcony jest rozdział IX.

Znak włączenia (zanurzenia, wtrącenia) i grupowania (wyłączenia) ma postać nawiasu kwadratowego. Mówiąc najogólniej, służy on do zaznaczenia zakresu relacji wyrażonych znakami łączącymi lub zakresu interpretacji cech wyrażonych podziałami pomocniczymi. Pełni więc funkcję podobną do funkcji nawiasów w zapisie działań algebraicznych. Dla przykładu, w symbolu 621.315.2:[629.113+629.735] *Kable elektryczne dla samochodów i samolotów*, nawias kwadratowy wskazuje, że symbol 621.315.2 *Kable elektryczne* pozostaje w zależności logicznej zarówno wobec symbolu 629.113 *Budowa samochodów*, jak i wobec symbolu 629.735 *Budowa samolotów*. Symbol 622+669](438) *Górnictwo i hutnictwo polskie* ilustruje stosowanie nawiasu kwadratowego dla zaznaczenia zakresu interpretacji podziału wspólnego, tj. według tego zapisu podział wspólny miejsca (438) *Polska* odnosi się zarówno do symbolu 622 *Górnictwo. Zakłady górnicze. Wydobycie skał i gruntów*, jak i do symbolu 669 *Metallurgia. Metale i ich stopy*. Ponieważ podział wspólny odnosi się tu do wszystkich symboli poprzedzających go w zapisie, znak grupowania zwyczajowo ogranicza się jedynie do nawiasu kwadratowego zamykającego¹¹.

W niektórych opracowaniach metodyki Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej również znak ' (apostrof), służący — jak powiedziano wcześniej — do tworzenia symboli syntetycznych, uznawany jest za rodzaj znaku łączącego.

Poziom zdania UKD

W pierwszym rozdziale zdanie JIW zostało zdefiniowane jako najmniejsza jednostka pełniąca funkcję informacyjną, która zasadniczo reprezentuje temat dokumentu, nie musi być to jednak wyczerpująca charakterystyka całej tematyki dokumentu. Odróżnienie zdań od tekstów JIW jest w wielu przypadkach zadaniem trudnym, a kłopoty te dotyczą także zdań i tekstów UKD. W literaturze toczone są dyskusje, jak odróżnić zdanie złożone od tekstu, co przyjąć jako jednoznaczne kryterium tego rozróżnienia. Nie wdając się jednak w skomplikowane dyskusje teoretyczne, przyjmujemy, że **każdy symbol klasyfikacyjny UKD reprezentujący pewien temat i składający się co najmniej z jednego symbolu głównego jest zdaniem UKD**, jeśli natomiast symbol taki równocześnie jest przyjęty jako całościowa charakterystyka dokumentu, to jest on również tekstem tego języka. Podobnie jak jednostki leksykalne, również zdania UKD noszą nazwę symboli klasyfikacyjnych.

Ze względu na budowę wyróżnia się trzy typy zdań UKD: symbol prosty, symbol rozwinięty i symbol złożony. Dostrzec tu możemy pewną analogię do ogólnego podziału zdań stosowanego niekiedy w odniesieniu do języków naturalnych, o której wspomniano w pierwszym rozdziale, proponując stosowanie tych samych określeń w opisie języków informacyjno-wyszukiwawczych. Wyróżnienie tych trzech

¹¹ Bardziej szczegółowe omówienie zakresu stosowania nawiasu kwadratowego w UKD przedstawione jest w rozdziale IX.

rodzajów symboli reprezentujących tematykę klasyfikowanych dokumentów, nawiązuje również do kategoryzacji klas omówionej w rozdziale drugim. Zwróćmy tu jednak uwagę na dwa znaczenia, w jakich używa się terminu symbol prosty nawiązując do tej właśnie kategoryzacji. Pierwsze znaczenie wynika bezpośrednio z definicji samego symbolu klasyfikacyjnego jako reprezentacji klasy prostej, a więc dowolnej klasy będącej elementarną jednostką leksykalną klasyfikacji, bez względu na jej charakterystykę składniową. W myśl tej definicji symbolami prostymi są wszystkie symbole główne, jak i wszystkie symbole pomocnicze, których nie można podzielić na mniejsze elementy będące również jednostkami leksykalnymi. Drugie znaczenie terminu *symbol prosty* odwołuje się do kategoryzacji zdań na proste, rozwinięte i złożone, nakładając na symbol prosty dodatkowy warunek bycia poprawnie zbudowanym zdaniem. W tym sensie nie można uznać za symbole proste symboli pojedynczych poddziałów pomocniczych. Ta część omówienia struktury UKD dotyczy jej zdań, toteż nie będzie tu używane pierwsze ze wspomnianych znaczeń.

Symbolem prostym jest zdanie UKD składające się z jednego tylko symbolu głównego. Charakterystyka tematu wyrażona jest więc w tym przypadku za pomocą jednego symbolu głównego i tylko tego symbolu. Pod względem formalnym, symbol prosty spełnia te same warunki co symbol główny, a więc ma postać ciągu cyfr arabskich rozdzielonych co trzeci znak kropką, po której nie stoi cyfra 0. Symbol prosty może być znakiem jednocyfrowym (jeśli składa się tylko z symbolu działu głównego, co jednak w praktyce zdarza się niezwykle rzadko), jak i symbolem kilkunastocyfrowym odpowiadającym pewnej klasie pochodnej wyodrębnionej na bardzo głębokim stopniu podziału. Przykładami symboli prostych są:

016 *Bibliografie specjalne*
159.9 *Psychologia*
347.56 *Odpowiedzialność zawodowa*
531.714 *Mikrometry. Śruby mikrometryczne. Suwmiarki*
551.515.1 *Cyklony*
615.831.13 *Psychoanaliza jako metoda leczenia*

Symbolem rozwiniętym jest zdanie UKD składające się z jednego symbolu głównego i co najmniej jednego symbolu poddziałów pomocniczych, czyli poddziałów analitycznych lub wspólnych. Charakterystyka tematu wyrażona jest tu za pomocą wyrażenia reprezentującego przedmiot główny dokumentu oraz grupy wyrażen wskazywujących pewne specyficzne cechy tego przedmiotu. Liczba symboli pomocniczych występujących w symbolu rozwiniętym nie jest ograniczona, sposób ich uporządkowania w strukturze tego symbolu jest zaś określony regułami pewnego typu gramatyki pozycyjnej¹². Pod względem formalnym symbol rozwinięty jest ciągiem elementarnych znaków graficznych UKD, wśród których można wyodrębnić tylko jeden podciąg spełniający warunki symbolu głównego, wśród pozostałych zaś znaków występują wskaźniki poddziałów analitycznych lub wspólnych. Przykładami symboli rozwiniętych są więc:

¹² Reguły ustalające pozycyjny układ elementów symbolu rozwiniętego szczegółowo omówione są w rozdziale X.

- 003.082 *Znaki diakrytyczne jako cechy szczególne pisma*
 78.082 *Symfonia jako forma utworu muzycznego*
 914.38(084.4)=30 *Geograficzny atlas Polski wydany po niemiecku*
 943.8=20 *Historia Polski po angielsku*

Rodzajem symbolu rozwiniętego jest symbol syntetyczny, na który składa się pewien symbol główny w całości oraz dołączone po apostrofie końcowe fragmenty innych symboli głównych, czyli tzw. symbole podziałów syntetycznych np. symbol syntetyczny 329.11'21 oznacza partie o założeniach konserwatywno-monarchistycznych, a składa się z symbolu głównego 329.11 *Partie i ruchy polityczne konserwatywne* oraz z symbolu podziału syntetycznego '21. Symbol ten powstał przez zastąpienie apostrofem wspólnej części symboli 329.11 *Partie i ruchy polityczne konserwatywne* i 329.21 *Partie i ruchy polityczne monarchistyczne*, a więc symbolu 329 *Partie i ruchy polityczne*. Symbole syntetyczne zwykle reprezentują tzw. jednostkowe obiekty o wieloelementowej czy wieloaspektowej charakterystyce¹³.

Symbolem złożonym jest zdanie UKD składające się z co najmniej dwóch symboli głównych, połączonych wykładnikiem zachodzącej między nimi relacji. Ten rodzaj zdania na ogół wykorzystuje się przy tworzeniu charakterystyki dokumentu wielotematycznego lub dokumentu, którego tematyka obejmuje dwa lub więcej zagadnienia (tematy) pozostające w pewnym stosunku logicznym. Każde z zagadnień (tematów) składowych reprezentowane jest przez pewien symbol główny, ewentualnie uzupełniony symbolami podziałów pomocniczych. W niektórych przypadkach symbole złożone mogą reprezentować pewien temat jednostkowy, a nawet pojęcie lub obiekt o złożonej charakterystyce. W ten właśnie sposób tworzy się, na przykład, symbole UKD dla rozmaitych organizacji specjalistycznych. Symbol 061.1(100):61 reprezentuje Światową Organizację Zdrowia, a jego składniki to 061.1 *Organizacje rządowe i inne rodzaje współpracy rządowej*, (100) *Międzynarodowy*, 61 *Medycyna*. Liczba symboli głównych wchodzących w skład symbolu złożonego nie jest ograniczona formalnie, zależy ona od liczby tematów dokumentu, czy też liczby elementów treści dokumentu, które w UKD należy wyrazić odpowiednio połączonymi symbolami głównymi. Kolejność symboli głównych w strukturze symbolu złożonego UKD określona jest odrębnie dla każdego z czterech rodzajów znaków łączących. Pod względem formalnym symbol złożony jest ciągiem elementarnych znaków graficznych UKD, wśród których można wyodrębnić co najmniej dwa podciągi spełniające warunki formalne symbolu głównego oraz z reguły co najmniej jeden z pozostałych elementów tego ciągu jest znakiem łączącym. Przykładami symboli złożonych są:

- 622+669 *Górnictwo i hutnictwo*
 016:[05+07](44) *Bibliografia francuskich czasopism i dzienników*

¹³ Szczegółową charakterystykę budowy i zakresu stosowania symboli syntetycznych zawarto w rozdziale VII.

Poziom tekstu UKD

Tekst języka informacyjno-wyszukiwawczego definiuje się zwykle przez odniesienie do tzw. wyczerpującej charakterystyki treści dokumentu. Wcześniej powiedziano, że w JIW występują dwa rodzaje tekstów realizujących różne funkcje, tj. **charakterystyka wyszukiwawcza** przedstawiająca treść dokumentu oraz **instrukcja wyszukiwawcza** reprezentująca treść pytania użytkownika (tzw. zapytania informacyjnego czy kwerendy) i wskazująca kryteria według których system informacyjno-wyszukiwawczy powinien odnaleźć zadowalającą odpowiedź na to pytanie. Zależnie od rodzaju systemu informacyjno-wyszukiwawczego i rodzaju języka informacyjno-wyszukiwawczego te dwa teksty mogą (mimo różnych funkcji) mieć postać formalnie taką samą, mogą też różnić się zarówno pod względem słownictwa, jak i struktur gramatycznych. W przypadku Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej charakterystyka wyszukiwawcza i instrukcja wyszukiwawcza mają na ogół tę samą postać, toteż w odniesieniu do tego języka mówić będziemy o jego tekstach w ogólności, bez szczególnego zwracania uwagi na ich funkcję.

Drugim problemem teoretycznym dotyczącym identyfikacji tekstów JIW jest ustalenie kryteriów jednoznacznego odróżnienia ich od zdań JIW. Jest rzeczą oczywistą, że każde zdanie może pełnić funkcję tekstu, jeśli spełnia wspomniany wcześniej warunek wyczerpującego przedstawienia treści dokumentu. Stąd teksty mogą być wyrażeniami jednoelementowymi, czyli jednozdaniowymi. Teoretycy zgodni są na ogół również co do tego, że charakterystyki dokumentów wielotematycznych przyjmują postać tekstów wielozdaniowych, przy czym między tymi zdaniami nie zachodzi żadna inna relacja logiczna, aniżeli współwystępowanie (swego rodzaju współrzędność). Niektórzy uważają przy tym, że jest to jedyny typ wielozdaniowego tekstu JIW, albowiem jeśli pomiędzy charakterystykami tematów jednostkowych zachodzą pewne zależności logiczne czy semantyczne, oznacza to, iż mamy do czynienia z jednym złożonym tematem dokumentu (a więc dokumentem monotematycznym) wyrażonym zwykle za pomocą jednego złożonego zdania JIW¹⁴. Nie wdając się w tym miejscu w dyskusje o istnieniu lub nieistnieniu wielozdaniowych tekstów, w których zdania połączone są niewspółrzędnościowo i które odnoszą się do dokumentu monotematycznego, przyjmiemy generalnie, że **tekstem JIW jest wyrażenie pełniące funkcję charakterystyki lub instrukcji wyszukiwawczej**, pomijając kwestię liczby składających się nań zdań i ich połączeń.

Zgodnie z powyższymi założeniami, tekst UKD przyjmuje formę jednego lub wielu symboli UKD prostych, rozwiniętych lub złożonych, wprowadzonych do systemu informacyjno-wyszukiwawczego jako pełna reprezentacja dokumentu lub pytania użytkownika. Reguły zapisu tekstu UKD zależne są od zasad przyjętych w systemie informacyjno-wyszukiwawczym, do którego są wprowadzane. Dopuszczane są dwie konwencje:

¹⁴ Zainteresowanych odesłać można do dyskusji zawartych na przykład w pracach E. Ścibora: *Typologia strukturalna języków informacyjnych* (Warszawa, 1982) czy B. Sosińskiej: *Relacje między planem treści i planem wyrażania w językach informacyjno-wyszukiwawczych* (Warszawa, 1989).

- (1) zapis poziomy (liniowy) całej charakterystyki dokumentu;
 (2) zapis pionowy (kolumnowy) poszczególnych składników charakterystyki dokumentu.

Konwencje te szczegółowo omówione są w rozdziale XI poświęconym składni UKD. Pełny schemat struktury poziomów znaków w tej klasyfikacji przedstawiono w tabelicy 8.

Tablica 8. Poziomy znaków w UKD

Nazwa poziomu	Nazwa znaku UKD	Przykłady
I poziom: EZG	0,1,2,3,4,5,6,7,8,9 +,/,;,:,',(,),=,.,-, [,], a/z, A/Z, *	
II poziom: EJL	symbol główny symbole pomocnicze symbole podziałów wspólnych symbole podziałów analitycznych symbole podziałów syntetycznych znaki łączące	314.73 (03), (438), =84 .051, -82 '12, '282, '7 +, /, :, :: ' [,]
III poziom: zdania UKD	symbol prosty symbol rozwinięty symbol złożony symbol syntetyczny	313.73 61(438)(091)=20 622+669 329.11'22
IV poziom: tekstu UKD	charakterystyka lub instrukcja wyszukiwawcza w postaci jednego lub kilku symboli UKD poziomu III	

SŁOWNIK UNIWERSALNEJ KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ

Budowa tablic UKD

Języki informacyjno-wyszukiwawcze jako sztuczne systemy znakowe, w których zapisuje się charakterystykę lub instrukcję wyszukiwawczą (uprzednio zwykle wyrażoną w języku naturalnym), muszą być wyposażone w pewne narzędzia umożliwiające ów przekład z języka naturalnego na JIW. Najczęściej narzędzia te przyjmują postać **słownika przekładowego**, czyli zwykle są to dwa wzajemnie się uzupełniające spisy elementarnych jednostek leksykalnych języka informacyjnego i wyrażeń języka naturalnego odpowiadających im znaczeniowo. Jeden z tych spisów uporządkowany jest według wartości porządkowych elementarnych jednostek leksykalnych języka informacyjnego, drugi natomiast alfabetycznie według wartości porządkowych odpowiedników tych jednostek leksykalnych w języku naturalnym. Jeśli jednostki leksykalne języka informacyjno-wyszukiwawczego mają postać wyrażeń języka naturalnego, często słownik przekładowy opracowany dla takiego języka jest jednym alfabetycznym spisem zarówno wyrażeń naturalnych, jak i EJL JIW lub też zawiera kilka list alfabetycznych wyrażeń obu języków pogrupowanych w pewne kategorie. Dobrym przykładem takich właśnie słowników są słowniki tematów i określników języka haseł przedmiotowych oraz niektóre tezaury, czyli słowniki języków deskryptorowych.

Słownikiem przekładowym Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej są jej tablice klasyfikacyjne i uzupełniający je alfabetyczny indeks przedmiotowy. Słownictwo UKD ma formę symboli numerycznych, w których strukturze odwzorowane są stosunki hierarchiczne między reprezentowanymi przez symbole klasami. Jak już wcześniej powiedziano, symbole UKD porządkowane są zgodnie z regułami określającymi kolejność ułamków dziesiętnych według zwiększającej się wartości, czyli

1, 12, 124, 2, 23, 341, 5, 52, 62, 622, 622.1, itd.

bo

$0,1 < 0,12 < 0,124 < 0,2 < 0,23 < 0,341 < 0,5 < 0,62 < 0,622 < 0,6221.$

Zawarty w tablicach klasyfikacyjnych wykaz symboli wszystkich klas prostych (głównych i pomocniczych) zgodnie z przyjętymi zasadami porządkowania odwzorowuje więc w tzw. *układzie tablicowym* pełną strukturę hierarchiczną Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej. Obok każdego symbolu w tym wykazie umieszczone jest objaśnienie jego znaczenia w postaci tzw. *odpowiednika słownego*, którym jest nazwa przedmiotu treści czy tematu wyrażona w języku naturalnym. Forma odpowiedników słownych różni się w zależności od rodzaju klasy, której zakres opisują. Odpowiedniki słowne klas końcowych najczęściej mają postać pewnej prostej lub rozwiniętej frazy rzeczownikowej, odpowiednikami słownymi klas węzłowych często są grupy fraz rzeczownikowych, z których każda reprezentuje pewien temat węższy wchodzący w zakres klasy węzłowej. Przykłady różnej postaci odpowiedników słownych prezentuje tablica 9.

Tablica 9. Symbole UKD i ich odpowiedniki słowne

Symbol	Odpowiednik słowny
551.32	<i>Glacjologia. Nauka o lodowcach</i>
.321	<i>Metody i instrumenty w glacjologii</i>
.322	<i>Woda w stanie stałym. Lód i śnieg</i>
.324	<i>Lądolody</i>
.4	<i>Masa i bilans energetyczny lodowców</i>
.5	<i>Ruch lodowca</i>
.8	<i>Tekstura lodowców i zjawiska na ich powierzchni</i>
.326	<i>Lód pływający. Góry lodowe. Kry lodowe</i>
.328	<i>Lód gruntowy. Lód denny. Lód brzegowy. Sryż. Kra lodowa</i>

Tablice UKD zapewniają przekład symboli klasyfikacyjnych na język naturalny, a więc pozwalają odczytać treść symboli UKD. Równocześnie jednak, dzięki temu, że tablice odwzorowują cały układ klasyfikacyjny, czyli w bezpośrednim sąsiedztwie umieszczają tematy pozostające w określonych związkach logicznych, ułatwiają one wybór symbolu reprezentującego określony temat nawet wtedy, kiedy klasyfikator nie jest pewien jak powinien brzmieć odpowiednik słowny nazywający dany temat czy przedmiot.

Należy pamiętać, że tablice klasyfikacyjne stanowią zasadniczą część słownika UKD, one bowiem dokładnie wskazują znaczenie poszczególnych symboli i interpretację ich odpowiedników słownych, wynikającą z lokalizacji reprezentowanych przez nie klas w strukturze klasyfikacji. Na przykład, odpowiednik słowny *Samochody ciężarowe* przyporządkowany jest dwu różnym symbolom UKD: 629.114.4 oraz 656.135, mimo to treść tych symboli jest różna i ona właśnie decydować powinna o wyborze tylko jednego z nich do charakterystyki tematu klasyfikowanego dokumentu. Treść tę najwyraźniej prezentują klasy poprzedzające klasę *Samochody ciężarowe* w poszczególnych łańcuchach klasyfikacyjnych:

- 629.114.4 *Samochody ciężarowe*
- 629.114 *Samochody podzielone z punktu widzenia zastosowania*
- 629.11 *Pojazdy naziemne (lądowe) oprócz pojazdów szynowych*
- 629.1 *Technika lądowych i wodnych środków transportu*
- 629 *Technika środków transportu*
- 62 *Inżynieria. Technika¹*
- 656.135 *Samochody ciężarowe*
- 656.13 *Transport samochodowy*
- 656.1 *Transport drogowy*
- 656 *Obsługa transportu. Organizacja i regulacja ruchu.*
- 65 *Organizacja. Zarządzania i organizacja przedsiębiorstw przemysłowych, handlu i komunikacji*

Treścią symbolu 629.114.4 *Samochody ciężarowe* jest więc budowa samochodów ciężarowych, natomiast treścią symbolu 656.135 *Samochody ciężarowe* jest wykorzystanie samochodów ciężarowych w transporcie i organizacja tego transportu.

Jak pamiętamy z poprzednich rozdziałów, na strukturę UKD składa się główna część monohierarchiczna oraz pomocnicza część w postaci kilku odrębnie zorganizowanych drzew klasyfikacyjnych. Odpowiednio do tej struktury, również konstrukcja tablic klasyfikacji obejmuje dwie osobno zorganizowane części: tablice główne i tablice pomocnicze.

Tablice główne

Tablice główne zawierają zasadniczą monohierarchiczną część Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej, czyli — ogólnie mówiąc — układ hierarchiczny tzw. klas tematycznych, a więc klas przedmiotów treści dokumentów. Klasy te zorganizowane są w jeden układ hierarchiczny zbudowany w oparciu o zasadę podziału dziesiętnej całego uniwersum wiedzy. Wykaz symboli zawarty w tablicach głównych obejmuje dwie kategorie elementarnych jednostek leksykalnych UKD: symbole główne i symbole poddziałów analitycznych, które można łączyć z określonymi symbolami głównymi. Szczegółowej charakterystyce słownictwa UKD umieszczonego w tablicach głównych poświęcony jest rozdział VI.

¹ Przykład ten opracowany został na podstawie trzeciego wydania skróconego tablic UKD, które zawiera materiał aktualny na dzień 1.07.1979 r. W 1991 r. dział 629.1 *Technika lądowych i wodnych środków transportu* został znowelizowany przez FID, a jego obecna rozbudowa podana w „E. and C.” 14:2 z 1991 r. Obecnie dział 629.1 zastąpiony został działem 629.3 *Technika transportu lądowego (pojazdów lądowych oprócz pojazdów szynowych)* i działem 629.5 *Technika transportu wodnego*. Według jego rozbudowy przytoczony szereg klasyfikacyjny od 1991 roku ma postać:

- 629.35 *Pojazdy ciężarowe*
- 629.3 *Technika transportu lądowego (pojazdów lądowych oprócz pojazdów szynowych)*
- 629 *Technia środków transportu*
- 62 *Inżynieria. Technika*

Tablice pomocnicze

Tablice pomocnicze zasadniczo składają się z trzech części, tj.:

- (1) charakterystyki zasad łączenia symboli UKD za pomocą czterech podstawowych relatorów (+,/,;,:),
- (2) wykazu podziałów wspólnych UKD i charakterystyki reguł korzystania z podziału A/Z,
- (3) instrukcji tworzenia i stosowania tzw. **podziałów specjalnych**, czyli podziałów analitycznych i podziałów syntetycznych.

Dwie pierwsze części formalnie oznakowane są wspólnie jako Tablice I, w ramach których zasady łączenia symboli UKD przedstawione są w Tablicach I.a. i I.b., natomiast podziały wspólne umieszczono w Tablicach I.c./I.k. (zasady stosowania podziału A/Z umieszczono w Tablicy I.h.). Tablice II noszą tytuł *Podziały specjalne* i obejmują Tablice II.a. *Podziały analityczne ze wskaźnikiem -1/-9*, Tablice II.b. *Podziały analityczne ze wskaźnikiem .0* i Tablice II.c. *Podziały syntetyczne* ' (apostrof).

Tablice pomocnicze zawierają więc w praktyce jedynie wykazy symboli dziewięciu rodzajów podziałów wspólnych: podziałów języka, podziałów formy, podziałów miejsca, podziałów rasy, narodowości i grupy etnicznej, podziałów czasu, podziałów punktu widzenia i podziałów sposobu ujęcia tematu, podziałów z kreską dla charakterystyk materiałowych i osobowych. Nie wszystkie podziały wspólne przedstawione są w postaci pełnej listy symboli obowiązujących w dniu opracowania tablic. Część symboli podziałów wspólnych tworzona jest według pewnej jednolitej zasady w oparciu o symbole innej kategorii, czy też w oparciu o pewne powszechnie znane konwencje. Na przykład, podziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej tworzone są na mocy reguł rozbudowy równoległej w oparciu o rozbudowę symboli podziałów wspólnych języka (dla grup etnicznych *sensu stricto*) lub podziałów wspólnych miejsca (dla grup ludności mieszkającej na pewnym terytorium); część podziałów wspólnych czasu tworzy się analogicznie jak powszechnie stosowane w korespondencji urzędowej zapisy dat. W takich przypadkach tablice podziałów wspólnych określonej kategorii mają postać opisu zasad tworzenia symboli oraz listy symboli przykładowych. Szczegółowej charakterystyce słownictwa UKD zawartego w tablicach pomocniczych poświęcony jest rozdział VIII, zasady korzystania ze znaków łączących omówiono w rozdziałach IX i X, a występujące zarówno w tablicach głównych, jak i w tablicach pomocniczych podziały analityczne są tematem rozdziału VII.

Indeks przedmiotowy

Integralną i bardzo ważną częścią słownika Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej jest Indeks przedmiotowy do tablic klasyfikacyjnych. On to właśnie pełni funkcję słownika przekładu z języka naturalnego na symbole UKD. Żadna duża klasyfikacja piśmiennictwa, obejmująca dziesiątki czy setki tysięcy symboli, nie może funkcjonować

w praktyce bez indeksu, który ułatwia klasyfikującym odnalezienie wśród owych dziesiątek czy setek tysięcy symboli niekiedy jednego lub kilku tylko symboli potrzebnych do opisanie treści opracowywanego dokumentu. Trudno oczekiwać bowiem, aby klasyfikator znał znaczenie wszystkich symboli UKD na pamięć i wiedział, jaki symbol należy przypisać każdemu tematowi. W rzeczywistości prawidłowe klasyfikowanie tego nie wymaga. Konieczne jest jednak opanowanie umiejętności posługiwania się zarówno indeksem, jak i tablicami oraz rozumienie związku, jaki między nimi istnieje.

Indeks przedmiotowy w porządku alfabetycznym wymienia nazwy przedmiotów treści oraz nazwy zarówno cech elementów treści, jak i cech samych dokumentów, które występują w odpowiednikach słownych symboli głównych i pomocniczych. Obok każdej takiej nazwy podany jest symbol klasyfikacyjny, którego odpowiednik ją zawiera. Dzięki układowi alfabetycznemu, w jednym miejscu indeksu skupiona jest informacja o wszystkich ujęciach pewnego przedmiotu, które w klasyfikacji rozrzucone są w różnych działach. Ta własność indeksu przedmiotowego zasługuje na szczególne podkreślenie, przypomnijmy bowiem, że UKD jest ujęciowym systemem opracowania rzeczowego piśmiennictwa, co oznacza, że informacja o tym samym przedmiocie treści — prezentowanym w różnych aspektach i z różnych punktów widzenia — jest tu rozproszona w różnych częściach systemu klasyfikacji.

Indeks przedmiotowy wymienia w układzie alfabetycznym zarówno wyrażenia występujące w odpowiednikach słownych symboli UKD, jak i ich synonimy lub wyrażenia bliskoznaczne. Włączono do niego również inwersyjne zapisy haseł wielowyrzowych, co pozwala odnaleźć je pod każdym tzw. znaczącym (mającym znaczenie leksykalne) elementem składowym hasła, np.

Barwniki

organiczne — przemysł barwników
naturalne 667.27

Organiczne

barwniki — przemysł barwników
naturalne 667.27

Struktura hasła przedmiotowego w indeksie na pierwszym miejscu eksponuje nazwę przedmiotu treści. Następne elementy hasła w formie określników reprezentują nazwy klas nadrzędnych poprzedzających w łańcuchu klasyfikacyjnym klasę, do której kieruje hasło. Struktura hasła przedmiotowego pozwala więc zidentyfikować aspekt, w którym przedstawiony jest pewien przedmiot reprezentowany przez określony symbol. A oto przykłady haseł przedmiotowych umieszczonych w indeksie do tablic UKD:

Oprogramowanie

dane — przetwarzanie — mechanika precyzyjna
681.3.06

Programy

błędy — programowanie — matematyka

usuwanie 519.686

wynajdywanie 519.686

dane — przetwarzanie — mechanika precyzyjna

681.3.06

Korzystając z indeksu, należy dokładnie przeanalizować określniki umieszczone pomiędzy nazwą przedmiotu i przyporządkowanym mu symbolem. Trzeba jednak pamiętać, że ostateczną decyzję o wyborze symbolu klasyfikacyjnego dla potrzeb charakterystyki określonego tematu podjąć można dopiero po odnalezieniu symbolu w tablicach i sprawdzeniu treści związanych z nim symboli klas nadrzędnych i podrzędnych.

Rodzaje wydań tablic UKD

Tablice Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej publikowane są w pięciu wariantach przeznaczonych dla różnego typu użytkowników. Warianty te różnią się wyborem prezentowanych symboli, przy czym cztery z nich obejmują symbole należące do wszystkich działów głównych różniąc się stopniem szczegółowości, piąty natomiast jest selekcją symboli należących do wybranych tylko gałęzi klasyfikacji.

Podstawowym typem wydania tablic UKD jest wydanie pełne (tzw. międzynarodowe). Tablice tego typu zawierają wszystkie symbole UKD obowiązujące w dniu zakończenia ich opracowania. Ponieważ wydania pełne powinny z założenia być identyczne w treści we wszystkich krajach, nazwano je międzynarodowymi. Nazwy: *pełne wydanie polskie*, *pełne wydanie niemieckie* czy *pełne wydanie angielskie*, oznaczają więc treściowo tożsame wydania pełne UKD w poszczególnych językach. Wydanie pełne tablic przeznaczone jest przede wszystkim dla instytucji zajmujących się klasyfikowaniem i dokumentowaniem literatury naukowej i technicznej. One to właśnie stanowić powinny podstawę klasyfikowania we wszystkich specjalistycznych ośrodkach informacji, wydawnictwach i redakcjach klasyfikujących opracowywane materiały. Na podstawie wydania pełnego powinny być również klasyfikowane zbiory dużych bibliotek naukowych korzystających z UKD.

Narodowe wydania pełne publikowane są w oparciu o autoryzowane przez FID wcześniejsze wydania pełne (możliwie najaktualniejsze) oraz zmiany i uzupełnienia wprowadzone przez „Extensions and Corrections to the UDC” od numeru danej serii, na który jest aktualne opracowanie przyjęte za wzorec wydania pełnego, do ostatniego numeru tego czasopisma otrzymanego z FID przed zakończeniem prac redakcyjnych nad przygotowywanym do publikacji wydaniem.

W Polsce w latach 1959–1972 opublikowano pierwsze wydanie pełne tablic UKD w języku polskim, które zostało zarejestrowane przez FID jako X (dziesiąte) wydanie międzynarodowe z numerem publikacji 327. Wydanie to zostało opublikowane w rozbiu na 41 zeszytów tematycznych, których treść przedstawia tablica 10.

Tablica 10. Zeszyty pierwszego wydania pełnego UKD w języku polskim

L.p.	Zakres symboli	Tytuł i rok aktualności
(1)		Poddziały wspólne (z wyłączeniem Tablicy I.e Poddziały wspólne miejsca), 1966
(2)	(1/9)	Poddziały wspólne miejsca (Tablica I.e), 1969
(3)	0	Zagadnienia ogólne. Nauka i wiedza. Informacja. Dokumentacja, 1969
(4)	1	Filozofia. Psychologia, 1969
(5)	2	Religia. Teologia, 1969
(6)	30/33	Socjologia. Problemy społeczne. Statystyka. Polityka. Ekonomia polityczna, 1970
(7)	34/36	Prawo. Nauka prawa. Administracja publiczna. Sztuka i nauka wojenna. Pomoc i opieka społeczna. Ubezpieczenia, 1969
(8)	37/39	Oświata. Szkolnictwo. Handel. Obrót towarowy. Łączność. Transport. Metrologia. Normalizacja. Etnografia. Folklor, 1968
(9)	50/51	Ogólne zagadnienia nauk matematycznych i przyrodniczych. Matematyka, 1974
(10)	52/527	Astronomia (z wyłączeniem 528/529), 1966
(11)	528/529	Geodezja. Miernictwo. Fotogrametria. Kartografia. Chronologia, 1964
(12)	53	Fizyka, 1959; uzupełniony przedruk, 1964
(13)	54/547	Chemia teoretyczna, doświadczalna, analityczna, nieorganiczna, organiczna, 1964
(14)	548/549	Krystalografia i mineralogia. Nauki mineralogiczne, 1964; uzupełniony przedruk, 1967
(15)	55	Geologia i nauki pokrewne. Meteorologia, 1967; uzupełniony przedruk, 1970
(16)	56/57	Paleontologia. Nauki biologiczne, 1965
(17)	58	Botanika, 1965
(18)	59	Zoologia, 1965
(19)	608+613/614	Wynalazki i odkrycia w nauce i technologii. Higiena ogólna i osobista. Zdrowie i bezpieczeństwo publiczne, 1965; uzupełniony przedruk, 1969
(20)	61	Medycyna. Farmakologia. Anatomia. Fizjologia. Patologia. Weterynaria, 1971

cd.

L.p.	Zakres symboli	Tytuł i rok aktualności
(21)	620/621	Badania materiałów. Towaroznawstwo. Gospodarka energetyczna. Budowa maszyn (z wyłączeniem 621.3), 1966
(22)	621.3	Elektrotechnika, 1966
(23)	622	Górnictwo. Zakłady górnicze. Wydobycie skał i gruntów, 1964; uzupełniony przedruk, 1973
(24)	623	Technika wojskowa, 1964; uzupełniony przedruk, 1975
(25)	624/628	Inżynieria lądowa. Drogi. Inżynieria wodna. Budownictwo morskie i rzeczne. Inżynieria sanitarna, 1964
(26)	629	Technika środków transportu, 1968
(27)	63	Rolnictwo. Leśnictwo. Hodowla zwierząt. Łowiectwo. Rybactwo, 1967; uzupełniony przedruk, 1973
(28)	64	Gospodarstwo domowe, 1967
(29)	651/659	Biurowość. Technika biurowa. Prace biurowe. Telekomunikacja (organizacja i eksploatacja). Przemysł poligraficzny. Drukarnictwo. Wydawnictwo. Księgarstwo. Transport. Poczta (organizacja i eksploatacja). Rachunkowość. Księgowość. Gospodarka przedsiębiorstw. Technika handlu. Reklama. Informacja. Public relation, 1966
(30)	660/668	Przemysłowe produkty chemiczne. Pirotechnika. Materiały wybuchowe. Paliwa. Przemysł fermentacyjny. Produkcja i konserwacja środków żywnościowych. Oleje. Tłuszcze. Woski. Szkło. Ceramika. Emalie. Środki do pisania. Wyroby lakierowe. Różne przemysły chemii organicznej, 1966
(31)	669	Metalurgia. Metale i stopy, 1964
(32)	671/676	Przedmioty z metali i kamieni szlachetnych. Przedmioty z żelaza i stali. Przedmioty z metali nieżelaznych. Przemysł drzewny, skórzany, papierniczy, 1964
(33)	677	Przemysł włókienniczy, powroźnictwo, 1963
(34)	678/679	Przemysły oparte na naturalnych i syntetycznych tworzywach wielkocząsteczkowych (kauczuki i tworzywa sztuczne). Technologia kamienia, 1964
(35)	681	Mechanika precyzyjna, 1964; uzupełniony przedruk, 1969

cd.

L.p.	Zakres symboli	Tytuł i rok aktualności
(36)	682/685	Przemysł kuźniczy. Ślusarstwo, rusznikarstwo, oświetlenie, piece. Meblarstwo, tapicerstwo. Rymarstwo, szewstwo, artykuły podróżne i sportowe, 1964
(37)	686/689	Introligatorstwo, metalizacja, szklarstwo. Przemysł odzieżowy. Tokarstwo artystyczne. Techniczne i ręczne prace amatorskie, 1962
(38)	69	Przemysł budowlany, materiały, elementy i roboty budowlane, 1962
(39)	7	Sztuka. Architektura. Rzemiosło artystyczne. Fotografia. Muzyka. Teatr. Gry. Sport, 1968
(40)	8	Język. Lingwistyka. Literatura piękna, 1967
(41)	9	Geografia. Biografia. Historia, 1966.

Wobec znacznej dezaktualizacji pierwszego wydania pełnego w 1981 roku rozpoczęto publikację zrewidowanego drugiego wydania pełnego w języku polskim, które zostało zarejestrowane przez FID pod numerem 607. Treść dotychczas opublikowanych zeszytów prezentuje tablica 11.

Tablica 11. Zeszyty drugiego wydania pełnego UKD w języku polskim opublikowane do 1992 roku.

L.p.	Zakres symboli	Tytuł i rok aktualizacji
(1)		Tablice pomocnicze. I Poddziały wspólne (z wyłączeniem Tablicy I.e. Poddziały wspólne miejsca). II Poddziały specjalne, 1984
(2)	30/33	Socjologia. Metody nauk społecznych. Ogólne zagadnienia społeczne. Socjografia. Statystyka. Demografia. Polityka. Ekonomia polityczna. Gospodarka, 1981
(3)	34	Prawo. Nauki prawne, 1983
(4)	35	Administracja publiczna. Sztuka i nauka wojenna, 1984
(5)	36	Zabezpieczenie duchowych i materialnych warunków życia. Praca społeczna. Pomoc społeczna. Mieszkania. Ubezpieczenia, 1984
(6)	37/39	Oświata. Szkolnictwo. Wychowanie. Czas wolny. Metrologia. Wagi i miary. Etnologia. Etnografia. Ludoznawstwo. Zwyczaje i obyczaje. Życie ludu. Folklor, 1983

cd.

L.p.	Zakres symboli	Tytuł i rok aktualności
(7)	50/51	Ogólne zagadnienia nauk matematycznych i przyrodniczych. Matematyka, 1988
(8)	528/529	Geodezja. Miernictwo. Fotogrametria. Teledetekcja. Kartografia. Chronologia. Kalendarz. Rachuba czasu, 1988
(9)	548/549	Krystalografia. Mineralogia, 1989
(10)	55	Geologia i nauki pokrewne. Meteorologia. Hydrologia, 1986
(11)	56/57	Paleontologia. Nauki biologiczne, 1985
(12)	58	Botanika, 1985
(13)	59	Zoologia, 1985

Prace nad drugim wydaniem pełnym UKD w języku polskim są kontynuowane. Obecnie IINTE opracowuje kolejne zeszyty tego wydania:

- 9 Archeologia. Prehistoria. Geografia. Biografia
(wraz z genealogią i heraldyką). Historia
(wraz z archiwistyką)
- 65/651+657/659 Zarządzanie i organizacja przemysłu i handlu

W 1967 roku po raz pierwszy opublikowano tzw. wydanie pośrednie tablic UKD. Było to wydanie w języku niemieckim Dezimalklassifikation, DK-Handausgabe (FID 396), które zalecane jest jako wydanie wzorcowe dla opracowywanych w innych językach tablic tego rodzaju. W założeniu wydanie pośrednie tablic powinno sprostać potrzebom około 95 użytkowników UKD. W porównaniu z wydaniem pełnym, zawiera około 30 symboli, chociaż w odniesieniu do działów bardziej rozbudowanych stosowany jest tu znacznie radykalniejszy skrót, nawet do 10 zawartych w tych działach w wydaniu pełnym tablic UKD. Tak więc w wydaniu pośrednim zmierza się do zachowania pewnego rodzaju proporcjonalności rozbudowy poszczególnych gałęzi i zachowania równowagi między działami o różnym stopniu szczegółowości podziału.

Wydanie pośrednie tablic UKD w języku polskim ukazało się w latach 1974–1979 i zostało zarejestrowane jako publikacja FID numer 502. Zawartość tego wydania jest aktualna na dzień 31 grudnia 1970 roku, czyli do numeru 5 serii 7 „Extensions and Corrections to the UDC” włącznie. Polskie wydanie pośrednie składa się z czterech tomów tablic opublikowanych w latach 1974–1977 i czterech tomów indeksów przedmiotowych opracowanych odrębnie dla każdego tomu tablic i wydanych w latach 1977–1979. Zawartość poszczególnych tomów przedstawia tablica 12 (s. 87).

Początkowo IINTE — wzorem wydań pośrednich w innych językach — planował wyposażyć czterotomowe tablice w indeks zbiorczy do całości wydania. Z powodu długiego cyklu wydawniczego, ostatecznie zdecydowano się jednak wydać indeksy do poszczególnych tomów tablic, zapewniając w ten sposób przyspieszenie możliwości korzystania z tomów już wydanych bez konieczności czekania na publikację indeksu do tomu ostatniego. W konsekwencji zrezygnowano z wydania indeksu zbiorczego, co powoduje utrudnienie posługiwania się tym rodzajem tablic. Ze względu na rozproszenie informacji o lokalizacji określonych tematów czy zagadnień w wydaniu pośrednim tablic UKD w czterech różnych indeksach alfabetycznych, zwykle konieczne jest sprawdzanie określonego hasła we wszystkich tych indeksach po kolei, zanim można podjąć decyzję o wyborze symboli klasyfikacyjnych.

Tablica 12. Zawartość tomów wydania pośredniego tablic UKD w języku polskim

Tom	Zakres symboli	Treść wyrażona nazwami działów
I	Tablice pomocnicze 0/3	Podziały pomocnicze. Zagadnienia ogólne. Filozofia. Religia. Teologia. Nauki społeczne. Prawo. Administracja
II	5/61	Nauki matematyczno-przyrodnicze. Medycyna
III	62/69	Inżynieria. Technika. Rolnictwo. Organizacja i zarządzanie. Przemysły różne
IV	7/9	Sztuka i architektura. Muzyka. Sport. Język i literatura. Archeologia. Geografia. Biografia. Historia

Wydanie skrócone tablic UKD jest najpopularniejszym wariantem prezentacji słownictwa tej klasyfikacji zaadresowanym do najszerszych kręgów jej użytkowników biernych, czyli uczących się podstaw klasyfikowania, porządkujących zbiory dokumentów według UKD, wyszukujących informację według UKD. Ten wariant wydania tablic UKD nie jest przeznaczony do klasyfikowania dokumentów wychodzących na zewnątrz, a więc na przykład dla potrzeb specjalistycznych bibliografii i kartotek dokumentacyjnych. Wybór symboli zawartych w wydaniu skróconym obejmuje równomierny skrót do 10% zawartości wydania pełnego. Wyjątek stanowią tablice pomocnicze, w których wykaz symboli poddziałów wspólnych zwykle podany jest w obszerniejszym zestawie. Za wzorzec wydania skróconego FID uznał wydanie trójjęzyczne *Universal Decimal Classification Trilingual Abridged Edition* (w języku angielskim, francuskim i niemieckim), które ukazało się w 1958 roku i zarejestrowane jest jako publikacja FID numer 277.

W Polsce opublikowano dotychczas trzy autoryzowane przez FID wydania skrócone tablic UKD:

- (1) *Skrót Klasyfikacji Dziesiętnej*, Warszawa 1938, FID 181a;
- (2) *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna, II wydanie skrócone*. Warszawa, 1966, FID 365;
- (3) *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna, III wydanie skrócone w języku polskim*. Warszawa, 1982, FID 616².

Największy skrót zawartości pełnego wydania tablic UKD przedstawiają tzw. **wydania bardzo skrócone**, zwane też niekiedy **wydaniami skondensowanymi**. Przeznaczone są dla specjalnego typu użytkowników i zawierają około 2% symboli z wydania pełnego. Tego typu tablice UKD w Polsce reprezentuje wydanie przeznaczone dla bibliotek publicznych i „Przewodnika Bibliograficznego”. Opracowuje je Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej, a publikuje Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Dotychczas ukazały się trzy edycje polskich wydań bardzo skróconych:

- (1) *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna, wydanie skrócone dla potrzeb „Przewodnika Bibliograficznego” i sieci bibliotek publicznych*, Warszawa 1969, FID 424;
- (2) *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna, II wydanie skrócone dla potrzeb „Przewodnika Bibliograficznego” i sieci bibliotek publicznych*, Warszawa 1978, FID 546;
- (3) *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna. Wydanie skrócone dla potrzeb bieżącej bibliografii narodowej i bibliotek publicznych*, Warszawa 1988, FID 667.

Piąty rodzaj wydań tablic UKD nosi nazwę **wydań specjalnych (specjalistycznych, branżowych)**, a przez wielu specjalistów określany jest mianem „wydań przyszłości”. Podobnie jak wydania pośrednie, skrócone i bardzo skrócone, również to wydanie jest pewnym skrótem wydania pełnego, różni się jednak od nich kryterium dokonania tego skrótu. Omówione dotąd wydania stanowiły bardziej lub mniej wyczerpujący zestaw symboli ze wszystkich dziedzin wiedzy ujętych w UKD — skrót więc przeprowadzony był w nich niejako „poziomo”: uwzględniają wszystkie gałęzie, ale ich rozbudowę ograniczają do określonego poziomu podziału. W przypadku wydań specjalnych UKD skrót dokonany jest jakby „pionowo”, a więc tablice te uwzględniają

² Zakład Języków Informacyjnych IINTE opracował w latach 1988-1990 w formie rękopisu tablice UKD — wydanie skrócone dla potrzeb polskiej sieci informacji naukowej. Wydanie to nie zostało jednak opublikowane z powodu wysokich kosztów edycji i znikomej pewności co do opłacalności rozpowszechniania tych tablic UKD przy bardzo skromnych obecnie środkach finansowych typowych odbiorców — bibliotek i ośrodków informacji. Mimo nieopublikowania przygotowanego opracowania, Zakład Języków Informacyjnych IINTE nadal pracuje nad wspomnianym wyżej wydaniem skróconym tablic systematycznie je uaktualniając, co umożliwia udzielanie użytkownikom UKD informacji zgodnych z faktycznym stanem tej klasyfikacji w danym roku. Przedstawione tu dane zostały zaczerpnięte z notatki dostarczonej autorce przez panią Bożennę Klagę z Zakładu Języków Informacyjnych IINTE.

pełną rozbudowę niektórych tylko gałęzi klasyfikacyjnych, część rozbudowy innych, a pozostałe całkowicie pomijają. Oznacza to, że wydanie specjalne obejmuje: działy UKD podstawowe dla danej branży, podane w brzmieniu wydania pełnego, dziedziny pokrewne w wyborze w zależności od potrzeb wydawcy i dziedziny peryferyjne podane w dużym skrócie. Reszta działów w wydaniach takich jest pominięta.

Wydania specjalne mają jeszcze drugą cechę, która zasadniczo odróżnia je od pozostałych rodzajów wydań tablic UKD. Poza symbolami prostymi umieszcza się w nich bowiem również symbole rozwinięte i złożone utworzone dla tematów często spotykanych w danej specjalności a nie oznaczonych symbolami prostymi. Bardzo często są to symbole tzw. zagadnień trudnych do klasyfikowania, które mogłyby być różnie interpretowane i klasyfikowane przez różnych klasyfikatorów. Wydanie specjalne jest nieocenioną pomocą dla zapewnienia spójności i jednolitości klasyfikowania tego typu tematów. Cecha, o której tu mowa pozwala nazwać wydania specjalne tablic UKD jej *słownikiem zdań*, podczas gdy pozostałe rodzaje wydań tablic mają charakter *słowników wyrazowych*³.

Specjalne wydania tablic UKD są opracowywane i wydawane przez branżowe ośrodki informacji w oparciu o wydania pełne oraz wszystkie zmiany i uzupełnienia wprowadzone przez FID i opublikowane w czasopiśmie „Extensions and Corrections to the UDC”. Utworzone przez wydawców symbole rozwinięte i złożone (zamieszczone w danym wydaniu specjalnym) muszą być szczegółowo sprawdzone i zaakceptowane przez narodowego członka FID — instytucję odpowiedzialną za opracowanie tablic UKD w danym kraju — czyli w Polsce przez IINTE. Dotychczas w języku polskim opublikowano następujące wydania specjalne tablic UKD:

- (1) *Transport drogowy*, Resortowy Ośrodek Informacji Technicznej i Ekonomicznej Kolejnictwa, 1969, FID 434;
- (2) *Transport kolejowy*, Resortowy Ośrodek Informacji Technicznej i Ekonomicznej Kolejnictwa, 1974, FID 521;
- (3) *Handel wewnętrzny, żywienie zbiorowe i dziedziny pokrewne*, Centralny Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Przedsiębiorstwa Wdrażania i Upowszechniania Postępu Organizacyjno-Technicznego, 1977, FID 547;
- (4) *Transport drogowy, kolejowy, powietrzny i wodny*, Resortowy Ośrodek Informacji Technicznej i Ekonomicznej Kolejnictwa, 1979, FID 586;
- (5) *Meteorologia, gospodarka wodna i dziedziny pokrewne*, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, 1980, FID 597.

³ W wydaniu pośrednim i skróconym użytkownik także może spotkać niekiedy symbole rozwinięte i złożone, zdarza się to jednak rzadko i dlatego zasadniczo te rodzaje tablic można zakwalifikować do grupy słowników wyrazowych. Znaczną liczbę symboli rozwiniętych i złożonych znajdzie użytkownik w wydaniu skróconym dla potrzeb bieżącej bibliografii narodowej i bibliotek publicznych (FID 667), które jest zaliczane do rodzaju wydań UKD bardzo skróconych, ale ma jednak również charakter wydania specjalnego (jest przeznaczone dla wyraźnie wskazanej grupy użytkowników). W przypadku wydań specjalnych mamy do czynienia z celowym systematycznym rejestrem symboli poszczególnych tematów, a więc właśnie z wykazem zdań UKD opisujących tematy, które należą do pewnej wąskiej dziedziny.

W postaci materiałów roboczych przygotowano również wydania specjalne z dziedziny budownictwa i architektury oraz informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej.

Do 1 stycznia 1992 roku wszystkie wydania tablic UKD musiały być autoryzowane przez FID. Otrzymywały one kolejny numer rejestru publikacji Federacji, który umieszczano na karcie tytułowej wraz ze wskazaniem daty lub serii „Extensions and Corrections to the UDC” określającej aktualność wydania. FID wymagał ponadto, aby wszystkie rodzaje tablic UKD publikowane były w jednolitym układzie obejmującym:

Wprowadzenie do metodyki stosowania UKD,

A. Tablice pomocnicze

B. Tablice główne

Wykaz ważniejszych wydań tablic UKD autoryzowanych przez FID

C. Indeks alfabetyczno-przedmiotowy

Z chwilą przejścia prawa własności intelektualnej do UKD przez Konsorcjum ds. UKD (por. rozdział III) publikowanie tablic klasyfikacyjnych w poszczególnych krajach wymaga negocjowania umów licencyjnych, a opłaty z tytułu praw autorskich (których właścicielem jest UDCC) będą obecnie ściągane znacznie bardziej rygorystycznie niż dotychczas.

PODZIAŁ WIEDZY W UNIWERSALNEJ KLASYFIKACJI DZIESIĘTNEJ SŁOWNICTWO PODSTAWOWE UKD: SYMBOLE GŁÓWNE

Schemat działów głównych UKD

Zastosowany w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej podział wiedzy na dziesięć działów głównych został przejęty przez P. Otleta i H. La Fontaine'a z Klasyfikacji Dziesiętnej Deweya, ten zaś schemat odwzorowywał dość dokładnie podział nauk przyjęty w Klasyfikacji Książek W. T. Harrisa. W rozdziale trzecim wspomnieliśmy również, iż układ głównych działów wiedzy przyjęty kolejno w tych trzech klasyfikacjach piśmiennictwa wywodzi się generalnie z klasyfikacji nauk angielskiego myśliciela z przełomu XVI i XVII wieku: Francisa Bacona de Verulam, a zdaniem niektórych badaczy, można w nim dopatrzeć się również wpływu filozofii Georga Wilhelma Friedricha Hegla (1770–1831)¹.

W systematyce nauk przedstawionej przez Bacona w dziele *Chart of Human Learning* wiedza została podzielona na trzy grupy dyscyplin odpowiednio do trzech władz duszy: rozumu, pamięci i wyobraźni. Rozumowi odpowiada filozofia, pamięci — historia ludzi i zwierząt, wyobraźni — poezja i dydaktyka. Filozofię dzieli Bacon na „filozofię pierwszą” (nauka uniwersalna) i „filozofię drugą”, której przedmiotem jest Bóg, człowiek i przyroda. Filozofia, której przedmiotem jest Bóg, należy według niego do objawienia i w tej dziedzinie rozum nie ma nic do powiedzenia. Filozofia człowieka dzieli się na antropologię (naukę o ciele i naukę o duszy obejmującą etykę i teorię poznania) oraz politykę. Filozofia przyrody dzieli się na spekulatywną (fizyka badająca strukturę rzeczy i metafizyka badająca ich istotę) oraz praktyczną (mającą dać człowiekowi umiejętność stosowania praw poznanych przez filozofię spekulatywną). Celem nauki i filozofii według Bacona jest odkrywanie i poznawanie praw rządzących rzeczywistością oraz zastosowanie ich do celów praktycznych. Wiedza ma zapewnić człowiekowi opanowanie przyrody i umiejętność wykorzystania jej do poprawy bytu ludzkiego. W ten sposób Bacon zwraca uwagę na społeczną wartość nauki przeciwstawiając ją dotychczasowemu formalizmowi wiedzy scholastycznej².

¹ E. E. Graziano: *Hegels philosophy as basis for the Dewey classification schedules*. Libri 1959 vol. 9 nr 4, s. 45–52 (za O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Wyd. 3. Warszawa: Wydaw. Komunikacji i Łączności 1978, s. 30).

² J. Legowicz: *Zarys historii filozofii. Elementy doksografii*. Warszawa: Wiedza Powszechna 1976.

Systematyka nauk Bacona, jak i jego poglądy filozoficzne, a zwłaszcza zaproponowany przez niego warsztat badawczy oparty na eksperymencie i indukcji, odegrały bardzo ważną rolę w rozwoju współczesnej nauki. Nie miejsce tu jednak na szczegółowe opisywanie poglądów Bacona. Przedstawiona powyżej bardzo ogólna charakterystyka założeń systematyki nauk angielskiego filozofa ma za zadanie jedynie w sposób sygnalizujący wskazać te cechy systemu Bacona, których ślady znaleźć można w układzie głównych działów omawianego w tej pracy systemu klasyfikacji piśmiennictwa. Zainteresowanych bardziej szczegółowym opisem poglądów Bacona odsyłamy do odpowiedniej literatury przedmiotu.

Poznając podstawową systematykę wiedzy zastosowaną w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej, warto pamiętać, iż jej zasadniczy zrąb został ukształtowany ponad 100 lat temu. Odwzorowuje więc on strukturę nauki znacznie już odbiegającą od jej kształtu współczesnego. Prowadzone przez FID, a obecnie przez Konsorcjum ds. UKD, prace nad aktualizacją klasyfikacji mają na celu dostosowanie jej struktury do wymagań rozwoju nauki, jednakże skomplikowana procedura rewizji schematu UKD, coraz większe trudności znalezienia specjalistów gotowych podjąć się rewizji poszczególnych działów i równocześnie ogromna dynamika zmian zachodzących we współczesnej nauce, powodują nienadążanie aktualizacji wielu części UKD za ewolucją reprezentowanych przez nie dyscyplin.

Niekiedy zdarza się, że użytkownicy UKD decydują się na samodzielną rewizję interesujących ich działów, aby przyspieszyć możliwość stosowania klasyfikacji lepiej dostosowanej do opisu określonej literatury specjalistycznej. W ten sposób powstają różnego rodzaju „specjalistyczne klasyfikacje dziesiątne”, które są nieautoryzowaną modyfikacją i rozbudową wybranych działów UKD. Pełna zgodność strukturalna, gramatyczna i notacyjna tych klasyfikacji umożliwia ich stosowanie niejako równolegle z UKD, tj. problematyka ogólna, dotycząca nauk pokrewnych, charakterystyki wspólne dla różnych dziedzin wiedzy klasyfikowane są za pomocą UKD, korzystając natomiast ze specjalnej klasyfikacji dziesiątnej opisuje się dokumenty należące do określonej specjalności. Przykładem tego typu nieautoryzowanej modyfikacji działu UKD jest Specjalna Klasyfikacja Dziesiąta stosowana w polskich bibliotekach wojskowych³.

W rozdziale trzecim przedstawiono ogólny schemat podziału wiedzy zastosowany przez Melvila Deweya w jego Klasyfikacji Dziesiątej w 1876 roku. Schemat ten, przejęty przez autorów UKD, bez zmian funkcjonował w niej aż do 1962 roku, kiedy decyzją Centralnego Komitetu Klasyfikacji FID/CCC z dn. 26 września 1962 r. zawartość działu 4 *Językoznawstwo* została *en bloc* przeniesiona do działu 80. Decyzję tę podjęto ze względu na bardzo nierównomierną rozbudowę poszczególnych działów, w wyniku czego w jednych konieczne jest stosowanie symboli o długości kilkunastu cyfr (np. w dziale 6 obejmującym nauki stosowane), w innych natomiast rozbudowa działu sięga najdalej piątego stopnia (np. w dziale 2 obejmującym religię i teologię). Rozpatrywano wiele propozycji wypełnienia działu 4, m. in. planowano usytuowanie w nim interdyscyplinarnej problematyki ochrony środowiska, rozważano również

³ B. Nowakowski: *Klasyfikacja. Katalog rzeczowy*. Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa 1979. Ser. Biblioteczka Bibliotekarza Wojskowego.

wykorzystanie go dla informatyki i automatyki lub też umieszczenie w nim innej interdyscyplinarnej dziedziny — zagadnień badań kosmosu. Ostatecznie jednak mimo wieloletnich dyskusji na forum FID nie zdecydowano dotąd w jaki sposób powinien być wykorzystany i do dzisiaj pozostaje on wolny⁴.

W chwili obecnej obowiązuje w UKD następujący podział wiedzy na pierwszym szczeblu klasyfikacji:

- Dział 0 Zagadnienia ogólne
- Dział 1 Filozofia. Psychologia. Logika
- Dział 2 Religia. Teologia
- Dział 3 Nauki społeczne
- Dział 4 —
- Dział 5 Matematyka. Nauki przyrodnicze
- Dział 6 Nauki stosowane. Medycyna. Technika. Rolnictwo
- Dział 7 Sztuka. Rzemiosło artystyczne. Architektura. Fotografia.
Muzyka. Gry. Sport
- Dział 8 Język. Lingwistyka. Filologia. Literatura piękna
- Dział 9 Archeologia. Prehistoria. Geografia. Biografia. Historia

Poniżej zostanie przedstawiona charakterystyka treści poszczególnych działów i wewnętrzna organizacja tych działów w tablicach głównych trzeciego wydania skróconego UKD w języku polskim (FID 616).

Dział 0 Zagadnienia ogólne

W wielu klasyfikacjach piśmiennictwa na początku układu klas głównych umieszcza się dział ogólny, który obejmuje zwykle dość zróżnicowaną grupę odległych sobie zagadnień. Cechą wspólną tych zagadnień jest ich niezależność od poszczególnych dyscyplin wiedzy, choć w większości przypadków zagadnienia te mają swoje odniesienie do wybranych lub wszystkich dyscyplin. Na przykład, do zagadnień ogólnych zalicza się problematykę podziału wiedzy czy systematykę nauk, problematykę piśmiennictwa, księgoznawstwa, problematykę organizacji i metodologii, zagadnienia działalności stowarzyszeń i organizacji itd. Ponieważ trudno jest w sposób zwięzły dokładnie wyjaśnić, jakiego typu problematyka wchodzi w zakres działu 0 (zagadnień ogólnych), przedstawiona jest tu nieco szczegółowiej niż problematyka pozostałych działów głównych poprzez charakterystykę jej rozbudowy do drugiego, a gdzie jest to konieczne także do trzeciego stopnia podziału.

⁴ J. Sadowska, T. Turowska: *Języki informacyjno-wyszukiwawcze. Katalogi rzeczowe*. Warszawa: Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich 1990; E. Ścibor: *Reforma struktury zarządzania UKD*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1987 nr 4, s. 3–9; O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Warszawa: Wydaw. Komunikacji i Łączności 1978.

Dział 00 zawiera tzw. prolegomena czyli ogólne podstawy nauki i kultury, w których skład wchodzi:

- 001 Naukoznawstwo, pojęcie wiedzy i systematyka nauk, język nauki, metody i techniki badawcze, technika pracy umysłowej, organizacja nauki i jej popularyzacja;
- 002 Dokumentacja, informacja naukowa, piśmiennictwo ogółem, księgoznawstwo i wszelkie rodzaje dokumentów; w dziale tym symbole szczegółowe tworzone są w oparciu o zasadę rozbudowy równoległej według rozbudowy działu 02 Bibliotekoznawstwo. Bibliotekarstwo; problematyka wykorzystania współczesnych technologii komputerowych w działalności informacyjnej klasyfikowana jest za pomocą symboli złożonych zawierających odpowiednie symbole z działu 002 i z działu 681.3; klasyfikowaniu zagadnień informacji naukowej więcej uwagi poświęcimy w rozdziale XII;
- 003 Semiotyka, teoria znaku, pismo i systemy pisma, transliteracja i transkrypcja, systemy cyfrowe i inne rodzaje znaków graficznych (np. znaki handlowe i firmowe, logo, monogramy, anagramy i sygnatury), materiały pisarskie (omawiane z punktu widzenia wykorzystania w produkcji piśmienniczej, a nie z punktu widzenia wytwarzania samego papieru, któremu to zagadnieniu odpowiadają symbole z działu 676 *Przemysł celulozowo-papierniczy. Papier. Maszyny włókniste. Tektura. Karton*);
- 005 Ogólne zagadnienia organizacji, metodologia, analiza, klasyfikacja i systematyzacja;
- 006 Zagadnienia normalizacji i norm; problematyka technik tworzenia norm zorganizowana jest tu w odrębnym drzewie poddziałów analitycznych, podział zasadniczy działu oparty jest natomiast na kryterium rodzaju norm;
- 007 Cybernetyka ogólna: problemy teorii komunikacji, organizacji i sterowania przepływem informacji, i teoria kontroli; cybernetyka matematyczna objęta jest działem 519.7, a cybernetyka techniczna działem 681.5;
- 008 Ogólne zagadnienia rozwoju cywilizacji i kultury, futurologia i prognozowanie postępu cywilizacyjnego;
- 009 Nauki humanistyczne w ogólności.

Dział 01 obejmuje problematykę bibliografii i katalogów zorganizowaną zasadniczo według kryterium generycznego:

- 011/016 bibliografie poszczególnych rodzajów; tutaj klasyfikuje się różnego typu spisy bibliograficzne; łącząc dwukropkiem symbol określonego rodzaju bibliografii z symbolem reprezentującym dziedzinę, której bibliografia dotyczy tworzy się symbole bibliografii specjalistycznych; połączenie symbolu rodzaju bibliografii z symbolem poddziałów wspólnych miejsca pozwala wskazać terytorium, do którego odnosi się dany spis bibliograficzny itd.;
- 017/019 katalogi dokumentów określonego zbioru, np. biblioteki, księgarni, wydawnictwa; problematyka sporządzania katalogów, układów i wykorzystywanych w nich języków informacyjno-wyszukiwawczych umieszczona jest w dziale 025.3/4 *Katalogowanie. Języki informacyjno-wyszukiwawcze*

Dział 02 poświęcony jest ogólnie bibliotekarstwu i bibliotekoznawstwu i dzieli się na:

- 021 Ogólna organizacja działalności bibliotecznej i rola biblioteki w kulturze; współpraca międzybiblioteczna;
- 022 Budownictwo i wyposażenie biblioteczne;
- 023 Administracja i kierowanie biblioteką, personel biblioteczny;
- 024 Zasady korzystania z bibliotek, regulaminy, prawa i obowiązki czytelników;
- 025 Technika biblioteczna obejmująca sprawozdawczość i statystykę biblioteczną, gromadzenie zbiorów, katalogowanie i rodzaje katalogów bibliotecznych, opracowanie rzeczowe zbiorów i wyszukiwanie informacji, języki informacyjno-wyszukiwawcze, wypożyczanie, przechowywanie i ochrona zbiorów;
- 026 Zagadnienia bibliotekarstwa specjalnego;
- 027 Zagadnienia bibliotek ogólnych;
- 028 Czytelnictwo i poradnictwo czytelnicze;

Dział 03 poświęcony jest encyklopediom dotyczącym kilku lub wszystkich dziedzin wiedzy; encyklopedie poszczególnych dziedzin wiedzy klasyfikowane są za pomocą symboli rozwiniętych składających się z symbolu dziedziny i odpowiedniego symbolu podziału wspólnego formy dla encyklopedii z gałęzi (03).

Dział 04 obejmuje zbiory szkiców, artykułów, krytyk, przemówień, dysertacji lub ich skrótów; w dziale tym klasyfikuje się zbiory prac różnej treści, a więc niespójne tematycznie.

Dział 05 obejmuje czasopisma, przeglądy, roczniki omawiające wydarzenia w różnych dziedzinach, które miały miejsce w danym roku, biuletyny i sprawozdania periodyczne oraz informatory treści ogólnej, takie jak księgi adresowe, almanachy, wykazy zawodów; do działu tego należy przede wszystkim piśmiennictwo poświęcone czasopismom, a więc traktujące czasopismo jako swój przedmiot, oraz periodyczne publikacje o częstotliwości mniejszej niż dzienniki, których treść ma charakter ogólny (dotyczy wielu dziedzin); czasopisma specjalistyczne i periodyczne wydawnictwa informacyjne dla określonych dziedzin klasyfikuje się za pomocą symboli odpowiednich działów tematycznych oraz symbolu podziałów wspólnych formy i czasu wskazujących odpowiednio rodzaj wydawnictwa i jego częstotliwość.

Dział 06 zawiera problematykę działalności stowarzyszeń, instytucji i organizacji zarówno o charakterze ogólnym, jak i specjalistycznym. W dziale tym klasyfikowane są wszelkie zagadnienia dotyczące struktur organizacji, ich wydawnictw, członkostwa i zasad funkcjonowania, które wyrażone są za pomocą symboli podziałów analitycznych. Zasadnicza rozbudowa działu oparta jest na kryterium rodzaju organizacji (instytucji). Do działu tego należą również zagadnienia muzealnictwa i wystaw dzieł sztuki.

Dział 07 obejmuje zagadnienia dziennikarstwa i prasy codziennej, problematykę wolności słowa i cenzury, redakcji gazet i ich dystrybucji.

Dział 08 obejmuje dzieła i wydania zbiorowe różnej treści, zbiory prac wielu autorów, wydawnictwa seryjne, wydawnictwa ilustracyjne, albumy, wydawnictwa dla specjal-

nej kategorii użytkowników oraz wydawnictwa o specjalnej formie, np. wydawnictwa urzędowe dla użytku publicznego, książki i inne wydawnictwa dla dzieci, np. książki dla dzieci najmłodszych (do 6 lat) takie jak obrazkowe do kolorowania, obrazkowe z niewielkim tekstem, leporella itp.

Dział 09 obejmuje rękopisy i książki rzadkie. Tutaj klasyfikuje się dokumenty odznaczające się szczególnymi cechami, np. pismem, oprawą, ilustracjami, materiałem, na którym są napisane, cechami, które czynią z dokumentu przedmiot rzadkiej wartości. Dokumenty tego typu klasyfikowane są tak, aby zapewnić ich wielokrotny przydział, a więc np. poza symbolem z działu 09 wskazującym unikalność dokumentu, przydziela się im również odpowiednie symbole z działów tematycznych.

Dział 1 Filozofia. Psychologia. Logika

Dział 1 należy do bardzo nierównomiernie rozbudowanych i zarazem od dawna nie rewidowanych części UKD. Obejmuje on następujące poddziały:

- 101 Istota i zadania filozofii;
- 11 Metafizyka, ontologia i estetyka (poza estetyką w sztuce reprezentowaną przez symbol 7.01 i estetyką w literaturze reprezentowaną przez symbol 82.01;
- 122/129 Metafizyka szczegółowa, problematyka przyczynowości, wolności i konieczności, teleologii, życia i śmierci;
- 13 Filozofia ducha, okultyzm;
- 14 Systemy światopoglądowe, systemy filozoficzne;
- 159.9 Psychologia: eksperymentalna, indywidualna, porównawcza, psychofizyka, psychopatologia, psychoanaliza; zagadnienia psychoanalizy jako terapii objęte są symbolem 615.851.13; problematyka psychologii jest w dziale 1 najbardziej rozbudowana, a wyrażający ją symbol 159.9 różni się szczegółowością od pozostałych poddziałów działu 1;
- 16 Logika, teoria poznania i metodologia;
- 17 Etyka, moralność i filozofia praktyczna;

Dział 2 Religia. Teologia

Dział 2 również należy do najpłytszych działów UKD. Obejmuje problematykę teologii, analizę pisma świętego, dogmatykę, organizację kościoła chrześcijańskiego, systematykę kościołów chrześcijańskich, religioznawstwo porównawcze i systematykę religii niechrześcijańskich. Charakterystyczną cechą tego działu jest szerokie stosowanie techniki rozbudowy równoległej w poddziale obejmującym zagadnienia religii niechrześcijańskich. Pierwsza gałąź tego poddziału o symbolu 291 zawiera ogólną problematykę religioznawczą (np. doktryny religijne, bóstwa, demony, kult, modlitwy

i rytuały religijne), pozostałe zaś gałęzie o symbolach 292/299 prezentują systematykę niechrześcijańskich religii, której dalsze uszczegółowienie możliwe jest poprzez dopisanie odpowiednich końcowych części symboli z gałęzi pierwszej. Na przykład:

- 291 **Religioznawstwo ogólne i porównawcze**
- 291.1 Filozofia religii
- .2 Doktryny religijne
- .3 Kult. Zwyczaje religijne. Służba boża
- 294 **Religie indyjskie**
- 292.3 Buddyzm
- .311 Buddyzm Południa
 (*Dalszy podział jak 291*)
- .311.1 Filozofia religii Buddyzmu Południa
- .2 Doktryny religijne Buddyzmu Południa
- .3 Kult. Zwyczaje religijne. Służba boża Buddyzmu Południa

Rozbudowie równoległej poświęcony jest rozdział X, tu jedynie sygnalizujemy intensywne korzystanie z tej metody tworzenia symboli klasyfikacyjnych w dziale 2.

Dział 3 Nauki społeczne

Dział obejmuje zasadniczo problematykę nauk społecznych, jakkolwiek z jego zakresu wyłączona jest np. historia zaliczana często również do nauk społecznych, a wyłączona metrologia i sztuka wojenna. W skład działu wchodzi następujące poddziały:

- 301 Socjologia;
- 303 Metody nauk społecznych;
- 304 Polityka społeczna i ogólne zagadnienia społeczne;
- 308 Socjografia, warunki społeczne, geografia społeczna;
- 31 Statystyka;
- 32 Polityka, a w niej: władza polityczna, formy organizacji politycznej państwa, partie i ugrupowania polityczne, stosunki między państwem i kościołem, wewnętrzne i międzynarodowe stosunki polityczne, ruchy społeczne i narodowościowe, przedstawicielstwa narodowe,
- 33 Ekonomia polityczna obejmująca podstawowe zagadnienia nauk ekonomicznych: problematykę organizacji i funkcjonowania gospodarki narodowej, doktryny i formacje ekonomiczne, zagadnienia pracy i jej organizacji, problematykę własności, spółdzielczości, finansów i bankowości, systemów podatkowych i cła, funkcjonowania pieniądza, cen, giełdy i rynku kapitałowego, gospodarki i produkcji, planowania i prognozowania ekonomicznego, handlu i usług;
- 34 Prawo, nauki prawnicze, więziennictwo i kryminologia, a w tym metodologia prawa, prawo międzynarodowe, prawo publiczne, prawo karne, prawo cywilne, prawo kanoniczne, prawo kościelne i religijne, specjalne rodzaje prawa, np. prawo pracy i organizacja wymiaru sprawiedliwości;

- 35 Administracja publiczna. Wojskowość, podzielony na:
- 351/354 Administracja publiczna, działalność jej organów, organizacja bezpieczeństwa publicznego i obrony narodowej;
- 355/359 Nauka i sztuka wojenna obejmujące zagadnienia taktyki i strategii wojennej oraz ich praktycznego stosowania, historię kampanii i operacji wojennych, organizacji i służby wojsk lądowych, marynarki wojennej i wojsk powietrznych; sprzęt wojenny i technikę wojskową należy klasyfikować w dziale 623 Technika wojenna;
- 36 Pomoc i opieka społeczna, ubezpieczenia społeczne, organizacja świadczeń opieki społecznej, problemy mieszkaniowe i ich zaspokajanie (gospodarka mieszkaniowa reprezentowana jest przez symbol 332.8);
- 37 Oświata, szkolnictwo i wychowanie, zawierające problemy: organizacja systemu kształcenia, systemy pedagogiczne, szkolnictwa powszechnego, średniego, zawodowego i szkolnictwa wyższego; metodyka organizacji czasu wolnego i odpoczynku;
- 389 Metrologia, miary i wagi;
- 39 Etnografia, życie społeczne i folklor.

Dział 5 Matematyka. Nauki przyrodnicze

Dział 5 obejmuje problematykę nauk matematyczno-przyrodniczych zorganizowaną w następujących poddziałach:

- 501 Ogólne zagadnienia nauk matematyczno-przyrodniczych; prolegomena matematyki i fizyki klasyfikowane są odpowiednio w działach 51 i 53;
- 502 Przyroda i przyrodoznawstwo ogólnie; ochrona przyrody; przyroda i społeczeństwo;
- 51 Matematyka: techniki obliczeniowe i metody matematyczne wyodrębnione są w formie poddziałów analitycznych z kreską, zasadnicza zaś struktura gałęzi klasyfikacyjnej odwzorowuje tradycyjny podział dyscyplin matematycznych i specyficznej dla nich tematyki badawczej; w dziale tym klasyfikuje się również teoretyczne problemy programowania komputerowego (zagadnienia budowy i wykorzystania różnego typu oprogramowania należy klasyfikować w dziale 681.3) oraz dokumenty z zakresu cybernetyki matematycznej, matematycznej teorii informacji, teorii automatów, teorii gier, teorii modeli oraz semiotyki i lingwistyki matematycznej;
- 52 Zagadnienia astronomii, nawigacji, geodezji, miernictwa, fotogrametrii, tele-dacji, kartografii oraz chronologii i chronometrii; w dziale tym wyodrębniono bogaty zestaw poddziałów analitycznych o zakresie stosowania ograniczonym wyłącznie do działu 520/524 Astronomia i astrofizyka, które wyróżniono wskaźnikiem -1/-9 (obejmują one problematykę metod badawczych, procesów i instrumentów stosowanych w astronomii i astrofizyce); pozostałe działy mają własne zestawy poddziałów analitycznych umieszczone bezpośrednio przy symbolu działu szczegółowego i wyróżnione wskaźnikiem .01/.09;
- 53 Fizyka: w dziale tym należy klasyfikować wszystkie czysto teoretyczne zagadnienia fizyki, natomiast dokumenty dotyczące zastosowania fizyki klasy-

- fikuje się, zależnie od dziedziny zastosowania, w działach 6 i 7; w dziale 53 wyodrębniono rozbudowany system poddziałów analitycznych ze wskaźnikiem .01/.03, które stosuje się w skali całego działu, a także dodatkowe systemy poddziałów analitycznych ze wskaźnikami zarówno .01/.09, jak i -1/-9, które charakteryzują zagadnienia specyficzne dla poszczególnych dyscyplin fizyki i mogą być tylko w nich stosowane (np. poddziały analityczne umieszczone w działach 531 Mechanika i 535 Optyka);
- 54 Chemia, krystalografia i mineralogia: dział ten obejmuje wszystkie zagadnienia teoretyczne wymienionych trzech dyscyplin; procesy związane z tzw. chemią przemysłową, czyli przemysłem chemicznym, należy klasyfikować w dziale 66, natomiast dokumenty dotyczące zastosowania chemii w innych dyscyplinach i dziedzinach życia powinno się klasyfikować w odpowiednich działach tematycznych, np. stosowanie chemii w medycynie należy klasyfikować w dziale 61 Medycyna ewentualnie łącząc przez dwukropek odpowiedni symbol z działu 61 z symbolem związku chemicznego z działu 54; w dziale 54 również wyodrębniono rozbudowany system poddziałów analitycznych o ogólnodziałowym zakresie stosowania i szczegółowe systemy poddziałów analitycznych dla poszczególnych zagadnień; warto zwrócić uwagę na stosowanie w działach 546 Chemia nieorganiczna i 547 Chemia organiczna symboli syntetycznych, za pomocą których tworzy się symbole związków chemicznych, łącząc apostrofem symbole i części symboli składników tych związków⁵.
- 55 Geologia, geofizyka, hydrologia, meteorologia, klimatologia, paleogeografia; dział obejmuje zagadnienia geoastronomii, geologii ogólnej, regionalnej, fizycznej, dynamicznej, historycznej, geodynamiki glaciologii, oceanografii, meteorologii praktycznej i synoptycznej oraz klimatologii, stratygrafii, petrografii, hydrologii i geologii gospodarczej;
- 56 W dziale tym klasyfikuje się zagadnienia paleontologii, której część dotycząca systematyki organizmów kopalnych rozbudowywana jest na zasadzie rozbudowy równoległej według wzorca zamieszczonego w działach 582 Botanika systematyczna i 592/599 Zoologia systematyczna;
- 57 Nauki biologiczne obejmujące antropologię biologiczną, biologię ogólną i teoretyczną, ekologię ogólną, biocenologię, hydrobiologię, biogeografię, genetykę i cytogenetykę ogólną, immunogenetykę i fitogenezę, cytologię, wirusologię, mikrobiologię oraz biochemię i biofizykę; w dziale tym wyodrębniono rozbudowany system poddziałów analitycznych, który wykorzystany jest także w działach 58, 59, 611, 612 i 619 jako wzorzec rozbudowy równoległej, na podstawie której tworzy się poddziały analityczne dla tych działów;
- 58 Botanika — w dziale tym klasyfikuje się dokumenty dotyczące wszelkich zagadnień teoretycznych botaniki, fizjologii roślin, fitopatologii, ekologii roślin, geografii roślin i botaniki systematycznej;
- 59 Zoologia — dział ten obejmuje zagadnienia fizjologii zwierząt, biologii zwierząt, patologii zwierząt z wyjątkiem zwierząt domowych, ekologii zwierząt, geografii zwierząt, tj. rozmieszczenia faun, zoologii systematycznej.

⁵ Szerzej o technice tworzenia i zakresie stosowania symboli syntetycznych w UKD mowa jest w rozdziale VIII.

Dział 6 Nauki stosowane. Medycyna. Technika. Rolnictwo

Dział 6 jest najbardziej rozbudowanym działem głównym UKD. Obejmuje on problematykę wszelkich nauk stosowanych, czyli medycyny, nauk inżynierskich i technicznych, nauk rolniczych, gastronomii, hotelarstwa i żywienia zbiorowego, zagadnień gospodarstwa domowego i wykorzystywanych w nim urządzeń, mieszkań i ich wyposażenia, organizacji i zarządzania przemysłem, handlem, transportem i usługami, wszystkich rodzajów produkcji przemysłowej i rzemieślniczej, mechaniki precyzyjnej, elektroniki i automatyki. Ten obszerny materiał zorganizowany jest w następujących poddziałach:

- 608 Wynalazki i odkrycia w nauce i technice: dział ten obejmuje niewielką liczbę symboli przeznaczonych do klasyfikowania dokumentów dotyczących wynalazczości, innowacji i patentów; literatura dotycząca prawnych aspektów dokumentów patentowych powinna być klasyfikowana w dziale 347.771, same patenty jako rodzaj dokumentów oznacza się symbolem poddziałów wspólnych formy (088.8) połączonym z symbolem przedmiotu lub procesu, którego patent dotyczy⁶;
- 61 Nauki medyczne: anatomia, fizjologia, higiena, zdrowie, jego ochrona, profilaktyka i zapobieganie wypadkom, ochrona przed nimi i ich zwalczanie, ratownictwo, farmacja i farmakologia, terapietyka, toksykologia, patologia i medycyna kliniczna, chirurgia, ginekologia i położnictwo, medycyna porównawcza i specjalna oraz weterynaria w odniesieniu do zwierząt domowych i pożytecznych; w dziale 61 stosowane są poddziały analityczne o niestandardowym wskaźniku -01/-09 (w działach 611/612 i 616) oraz -001/-009 (w dziale 616); warto też zwrócić uwagę na wykorzystanie techniki rozbudowy równoległej do tworzenia szczegółowych poddziałów analitycznych w dziale 612 (dotyczy to poddziałów reprezentujących techniki doświadczalne budowanych na podstawie struktury systemu poddziałów analitycznych 57.08 oraz poddziałów dotyczących działania witamin w organizmie, które tworzy się zgodnie z rozbudową działu 577.16);
- 62 Nauki inżynierskie i techniczne; w dziale tym klasyfikuje się dokumenty dotyczące inżynierii i techniki w ogólności, badania materiałów, towaroznawstwa, gospodarki energetycznej, budowy maszyn, techniki jądrowej i elektrotechniki, górnictwa, techniki wojskowej, inżynierskiego budownictwa naziemnego, podziemnego i wodnego, konstrukcji budowlanych, inżynierii sanitarnej i techniki świetlnej oraz techniki wszelkich środków transportu; w dziale 62 należy zwrócić szczególną uwagę na rozbudowany system poddziałów analitycznych ze wskaźnikiem -1/-9, które stosować można w zakresie działów 62/69 z wyjątkiem tych, przy których umieszczono wyraźne zastrzeżenie o wykluczeniu możliwości posługiwania się nimi;
- 63 Rolnictwo, leśnictwo, hodowla zwierząt, produkcja zwierzęca, łowiectwo, rybactwo; dział ten obejmuje zagadnienia rolnictwa w najszerszym znaczeniu, a więc prowadzenie i organizację gospodarstwa rolnego, ma-

⁶ Aktualnie problematykę objętą symbolem 609 wyraża symbol 001.894 wprowadzony przez FID zamiast skreślonego symbolu 608.

szyny i narzędzia rolnicze, gleboznawstwo, agrotechnikę, plony, uprawę ziemi, uprawę i hodowlę roślin, choroby roślin i ich zwalczanie oraz ochronę roślin; zootechnikę i hodowlę owadów oraz innych stawonogów, m. in. pszczelarstwo i hodowlę jedwabników; klasyfikuje się tu również płody rolne i zagadnienia ich przerobu wstępnego, produkty pochodzenia zwierzęcego, zagadnienia mleczarstwa i produktów mięsnych; dalszy przerób produktów rolnych klasyfikowany jest w dziale 66 gdzie umieszczono przemysł spożywczy i jego gałęzie, a więc przemysł cukrowniczy, tłuszczowy, konserwowy, młynarstwo i piekarstwo, winiarstwo, słodownictwo i gorzelnictwo; dział 630 Leśnictwo rozbudowany jest na podstawie systemu Oksfordzkiej Klasyfikacji Dziesiętnej (*Oxford Decimal Classification*) opracowanej dla Międzynarodowej Unii Organizacji Naukowo-Badawczych Leśnictwa (*International Union of Forest Research Organizations*), zaakceptowanego w ramach rewizji UKD przez FID/CCC w 1975 r.; symbole tej klasyfikacji włączone są do UKD przez dopisanie ich do symbolu działu 630 i poprzedzenie gwiazdką sygnalizującą wprowadzenie do symbolu UKD symbolu z innego systemu klasyfikacyjnego, np.:

630	<i>Leśnictwo</i>
630*1	<i>Czynniki środowiska. Biologia leśna</i>
*11	<i>Czynniki siedliska, np. klimat, położenie, gleba</i>
*14	<i>Leśna zoologia systematyczna</i> <i>Dalszy podział jak 592/599</i>
*15	<i>Ekologia zwierząt leśnych</i>
*16	<i>Ogólna botanika leśna</i>
*17	<i>Leśna botanika systematyczna</i> <i>Dalszy podział jak 582</i>
*18	<i>Leśna ekologia roślin</i>
*2	<i>Hodowla lasu</i>
*22	<i>Systemy zagospodarowania lasu. Drzewostany</i>
*23	<i>Odnowienie i zakładanie drzewostanów</i>
...	

Należy zwrócić uwagę, że w dziale 631.3 Maszyny rolnicze stosuje się podziały analityczne wyodrębnione w działach 62-1/-9.

64 Zagadnienia związane z żywieniem zbiorowym, hotelarstwem i gospodarstwem domowym; tutaj klasyfikuje się dokumenty dotyczące sztuki kulinarnej, organizacji i wyposażenia mieszkań, odzieży i jej konserwacji, higieny domowej i opieki nad dziećmi, osobami starszymi i chorymi oraz gośćmi w domu; należy pamiętać, że dokumenty dotyczące produkcji mebli, odzieży, żywności itp. klasyfikuje się w działach obejmujących odpowiedni rodzaj przemysłu, a więc np. 664 Przemysł spożywczy. Konserwacja żywności, 677 Przemysł włókienniczy, 684 Meblarstwo i rzemiosła pokrewne, 687.1/.4 Przemysł odzieżowy;

65 Zarządzanie i organizacja przedsiębiorstw przemysłowych, handlu i komunikacji; w dziale tym należy klasyfikować zagadnienia dotyczące organizacji w ogólności, tj. teorii i systemów organizacji i zarządzania, oceny efektywności organizacji, metod organizacji i zarządzania i struktur organizacyjnych; ponadto dział 65 obejmuje zagadnienia biurowości i techniki pracy biuro-

- wej, organizacji i eksploatacji telekomunikacji i telemechaniki, organizacji przemysłu poligraficznego, ruchu wydawniczego i księgarskiego, obsługi i organizacji transportu i przedsiębiorstw wysyłkowych oraz przewoźników, gospodarki przedsiębiorstw, techniki handlu i dystrybucji, ogólnej organizacji przemysłu, techniki i ekonomiki handlu i usług oraz zagadnienia marketingu, reklamy, przepływu informacji w przedsiębiorstwie oraz *public relations*;
- 66 Chemia przemysłowa i przemysł chemiczny; dział ten obejmuje zagadnienia przemysłowego wytwarzania produktów chemicznych oraz dalszego przemysłowego przetwarzania produktów naturalnych płodów rolnych; w dziale 66 klasyfikuje się dokumenty dotyczące: przemysłu farmaceutycznego i jego wyrobów, pirotechniki i wytwarzania materiałów wybuchowych z wyłączeniem pirotechniki wojskowej, przemysłu paliwowego, przemysłu fermentacyjnego, produkcji napojów i używek, przemysłu kosmetycznego, przemysłu spożywczego i jego gałęzi, petrochemii i przemysłów pokrewnych, przemysłu szklarskiego i ceramicznego, przemysłu materiałów wiążących (np. gipsowego, wapiennego, cementowego), przemysłu farbiarskiego, metalurgii; warto zwrócić uwagę na rozbudowany system poddziałów analitycznych ze wskaźnikiem .01/.09, które stosować wolno w zakresie całego działu 66;
- 67/68 Przemysły i rzemiosła różne, podzielony na:
- 67 Wyroby z metali i kamieni szlachetnych, jubilerstwo, wyroby blacharskie i lutowarstwo, przemysł drzewny, skórzany, futrzarski, papierniczy i celulozowy, włókienniczy, przemysł tworzyw sztucznych, technologia kamienia i przemysł kamieniarski;
- 68 Mechanika precyzyjna, zegarmistrzostwo, technika sterowania automatycznego, cybernetyka techniczna, automaty i komputery, technika i maszyny poligraficzne i reprodukcyjne, aparatura optyczna i technika optyczna, instrumenty muzyczne i akustyka techniczna; kuźnictwo, kowalstwo, ślusarstwo, meblarstwo, szewstwo, rymarstwo, siodlarstwo i kaletnictwo, rękawicznictwo, introligatorstwo, przemysł odzieżowy, szczotkarstwo, fryzjerstwo i gabinety kosmetyczne, wyroby galanteryjne i dekoracyjne, zabawki;
- 69 Rzemiosła budowlane i materiały, elementy i roboty budowlane; przemysł budowlany; materiały budowlane z punktu widzenia ich wytwarzania obejmują odpowiednie poddziały działu 66, tj. 666 i 669; zagadnienia konstrukcji budowlanych mieszczą się w dziale 624; zagadnienia architektoniczne klasyfikować należy w dziale 72.

Dział 7 Sztuka. Rzemiosło artystyczne. Architektura. Fotografia. Muzyka. Gry. Sport

Dział 7 obejmuje szeroko rozumianą działalność artystyczną z wyjątkiem pisarstwa oraz gry, zabawy, sport, turystykę i wypoczynek. Na początku działu umieszczony jest rozbudowany system poddziałów analitycznych o wskaźnikach .01/.09, które służą do wyrażania ogólnych charakterystyk techniki, estetyki, stylu, motywów i zastosowania sztuki. Poddziały te mogą być stosowane we wszystkich gałęziach działu 7 z wyjątkiem

poddziału 77 Fotografia, dla którego utworzono odrębny system poddziałów analitycznych. Poddziały umieszczone na początku działu 7 nie powinny być też stosowane w poddziałach 793/799. Poza ogólnym schematem poddziałów analitycznych przeznaczonych dla wszystkich dziedzin sztuki, większość z poddziałów szczegółowych, dotyczących poszczególnych dziedzin działalności artystycznej, wyposażona jest we własne specyficzne wykazy poddziałów analitycznych stosowanych tylko w obrębie tych poddziałów. W dziale 77 Fotografia część poddziałów analitycznych tworzona jest na zasadzie rozbudowy równoległej według wzorca umieszczonego w dziale 62-1/-5 oraz 62-7/-8.

Problematyka objęta zakresem działu 7 zorganizowana jest w następujących poddziałach:

- 71 Planowanie przestrzenne, urbanistyka i kształtowanie krajobrazu;
- 72 Architektura;
- 73 Rzeźbiarstwo i sztuki pokrewne: gliptyka, sygillografia, sfragistyka, numizmatyka, garncarstwo, ceramika artystyczna, wyroby artystyczne z metali;
- 74 Rysunek, rzemiosło artystyczne i zdobnicze, sztuka użytkowa, (np. tkaniny artystyczne, artystyczne roboty ręczne i koronkarstwo, hafciarstwo), wyroby artystyczne ze szkła i kryształu, meble artystyczne);
- 75 Malarstwo;
- 76 Grafika i grafika użytkowa, np. plakaty;
- 77 Fotografia i kinematografia;
- 78 Muzyka;
- 79 Rozrywki, teatr, zabawy, gry sportowe; dział obejmuje:
- 791 Rozrywki i widowiska publiczne: film, sztuka filmowa, produkcja filmu, kino, wyświetlanie filmów;
- 792 Teatr; teatr jako sztuka, nauka o teatrze, technika teatralna, urządzenia sceniczne, rodzaje teatru, np. teatr cieni, teatr lalek;
- 793 Zabawy i rozrywki towarzyskie, taniec;
- 794 Gry stołowe; szachy, warcaby, gry w karty, układanki, ruletka, itd;
- 796 Sport (z wyłączeniem sportów wodnych i powietrznych, hippiki, wędkarstwa, myślistwa sportowego i strzelectwa sportowego), gry sportowe, atletyka, gimnastyka, turystyka i rekreacja;
- 797 Sporty wodne i powietrzne;
- 798 Jazda konna, sport jeździecki, hippika i wyścigi zwierząt;
- 799 Wędkarstwo sportowe, myślistwo sportowe, strzelectwo sportowe, łucznictwo;

Dział 8 Język. Lingwistyka. Filologia. Literatura piękna

Dział 8 początkowo obejmował wyłącznie problematykę literaturoznawstwa i literatury pięknej. W 1962 roku — jak już wcześniej wspomniano — FID/CCC podjęła decyzję o przeniesieniu do tego działu w całości zawartości dotychczasowego działu 4 Językoznawstwo, który od tamtej pory pozostaje niezapełniony. Przeniesienia dokonano w taki sposób, aby zachować bez większych zmian dotychczasową symbolikę

klas działu 4. Tak więc symbol 4 wskazujący przyporządkowanie do działu głównego, zastąpiono symbolem 80, który pełni tę samą funkcję. Pozostałą część symboli klas dotyczących językoznawstwa pozostawiono bez zmian, przemieszczając jedynie kropkę rozdzielającą sekwencje trójcyfrowe tak, aby dostosować jej lokalizację do nowej długości symboli. W efekcie tej operacji powstały pewne problemy notacyjne, które wymagają wyjaśnienia.

W rozdziale czwartym, omawiając zasady notacji UKD, powiedzieliśmy, iż w strukturze symboli głównych nie używa się cyfry 0 (zero), jeśli poprzedza ją kropka w funkcji delimitacyjnej, a więc, gdy chodzi o znak pojawiający się na czwartym, siódmym, dziesiątym itd. miejscu w symbolu klasyfikacyjnym. Zasadę tę wprowadzono, aby zapewnić jednoznaczność jednego ze wskaźników poddziałów analitycznych, tj, wskaźnika .01/.09. Tak więc, ilekroć w tablicach UKD lub w strukturze symbolu pewnego dokumentu spotkamy zbitkę znaków .0 oznacza to, że w tym miejscu mamy do czynienia z poddziałami analitycznymi⁷. Przeniesienie *en bloc* zawartości działu 4 do działu 80 przy zachowaniu generalnie tej samej symboliki klas po zastąpieniu cyfry 4 cyframi 8 i 0, spowodowało właśnie naruszenie zasady jednoznaczności wskaźników poddziałów analitycznych .01/.09. Na przykład, symbole 802.0 Język angielski, 803.0 Język niemiecki, 804.0 Język francuski, 805.0 Język włoski i 806.0 Język hiszpański mają postać sugerującą pojawienie się w ich strukturze wskaźnika poddziałów analitycznych .0, a więc łatwo można je pomylić z symbolami rozwiniętymi, mimo iż są zwykłymi prostymi symbolami głównymi. Oznacza to równocześnie, że nie wolno korzystać z części tych symboli zaczynających się od znaków .0 jako z poddziałów analitycznych.

Tematyka objęta zakresem działu 8 zorganizowana jest w następujące poddziały:

- 80 Zagadnienia językoznawstwa i filologii; tutaj klasyfikuje się wszystkie dokumenty dotyczące zjawisk lingwistycznych, literaturę o poszczególnych językach naturalnych i sztucznych systemach językowych (np. językach międzynarodowych takich jak esperanto lub ido, językach programowania⁸);

⁷ W niektórych edycjach tablic UKD stosuje się specjalne oznakowanie wykazów poddziałów analitycznych wewnątrz tablic pomocniczych i tablic głównych, np. w polskim wydaniu pośrednim wykazy te zaznaczone są pionową czarną linią. W innych edycjach tablic UKD wskaźnik poddziałów analitycznych jest jedynym wyróżnikiem tej kategorii symboli. Np. w polskim trzecim wydaniu skróconym tablic UKD jedyną metodą rozpoznania wykazów poddziałów analitycznych jest śledzenie wystąpień ich wskaźników. Jeśli jednak wskaźniki tych poddziałów mają formę niestandardową (np. w dziale 612 i 616) lub też wykorzystywane są w innych funkcjach (np. jako zwykłe elementy symboli głównych w dziale 80), powstaje niebezpieczeństwo nieprawidłowej interpretacji kategorii symboli i w konsekwencji ich wadliwego stosowania. Aby tego uniknąć, jedynym rozwiązaniem jest zapamiętanie, w których działach występują wskaźniki niestandardowe i w których pojawienie się wskaźnika standardowego nie sygnalizuje jednak wystąpienia samych poddziałów analitycznych. Szersze omówienie problemów związanych ze stosowaniem poddziałów analitycznych znajdzie czytelnik w rozdziale VII.

⁸ Warto zwrócić uwagę na umieszczony w dziale 80 symbol klasy obejmującej języki programowania, np. Algol, Cobol, Fortran, Find, Inform. Błędnie wymieniono wśród tych języków Syntol, który nie jest językiem programowania, lecz językiem informacyjno-wyszukiwawczym i klasyfikowany winien być w dziale 025. W dziale 519.68 Programowanie maszyn matematycznych wyróżniono również klasę dla języków programowania, należy przy tym pamiętać, że z punktu widzenia większości czytelników, do których literatura o językach programowania jest adresowana (a więc informatyków

w dziale tym klasyfikuje się również ogólne słowniki językowe (opisowe czy definicyjne, przekładowe, specjalistyczne słowniki pewnego typu wyrażen językowych itp.); należy pamiętać jednak, że symbole słowników ogólnych określonych języków powinny być oznaczone symbolem określonego języka oraz symbolem poddziału wspólnego formy dla słowników (038); słowniki wielojęzyczne przekładowe znakuje się symbolem 801.323.2 dla słowników przekładowych oraz odpowiednimi symbolami poddziałów wspólnych języka; słowniki terminologiczne poszczególnych dziedzin winny być klasyfikowane symbolami określonych dziedzin oraz symbolem poddziałów wspólnych formy dla słowników specjalistycznych (038); szerzej klasyfikowanie słowników omówione jest w rozdziale XII; należy zwrócić tu uwagę, że symbole działu 80 w większości wydań skróconych tablic UKD stanowią wzorzec rozbudowy równoległej działu 82/89 Literatura i poddziałów wspólnych języka;

82/89 Literatura; dział ten obejmuje ogólne zagadnienia literaturoznawcze oraz literaturę piękną w poszczególnych językach; na początku gałęzi rozpoczynającej się klasą węzłową 82 Literatura umieszczono rozbudowany system poddziałów analitycznych, które stosować wolno w zakresie działów 82/89, czyli w odniesieniu do literatury w każdym języku; poddziały te pozwalają wyodrębnić rodzaje i gatunki literackie (poddziały ze wskaźnikiem -1/-9) oraz zagadnienia teorii literatury i techniki literackiej (poddziały ze wskaźnikiem .01/.09); w dziale 82 wyróżniono również specjalną symbolikę oznaczającą rodzaje dzieł i wydań utworów poszczególnych autorów; symbolika ta dołączana jest do symboli dla odpowiedniej literatury narodowej uszczegółowionych zgodnie z zasadą podziału A/Z dopisanymi nazwiskami autorów, np. symbol 884Mickiewicz3 oznacza dzieła wybrane Mickiewicza, a symbol 884Asnyk5 — dzieła Asnyka wydane anonimowo; symbolem 82/89 oznaczono gałąź klasyfikacyjną obejmującą literaturę w poszczególnych językach; gałąź ta rozbudowana jest według tych samych kryteriów, które zastosowano w dziale 802/809 Poszczególne języki; korzystając z zasad rozbudowy równoległej można więc utworzyć w tym dziale symbol literatury w dowolnym języku, którego oznaczenie umieszczone jest w dziale 802/809 lub w systematyce poddziałów wspólnych języka⁹.

W 1992 roku Konsorcjum ds. UKD przeprowadziło gruntowną rewizję działu 8, która została opublikowana przez FID w „Extensions and Corrections to the UDC”

i matematyków), dział 519.68 jest tematycznie bliższy ich własnej specjalizacji. Klasyfikowanie literatury poświęconej tym językom powinno więc prowadzić do tzw. przydziału wielokrotnego, a więc literaturę tę należy opisywać symbolami złożonymi i opisy te umieszczać zarówno w dziale 800.92, jak i w dziale 519.68.

⁹ W różnych edycjach tablic UKD wzorcowa rozbudowa symboli dla poszczególnych języków umieszczona jest albo w dziale 802/809, albo też w systematyce poddziałów wspólnych języka. W pierwszym przypadku symbole dla literatury w określonym języku tworzy się przez zastąpienie cyfr 8 i 0 jedną cyfrą 8 i odpowiednie przemieszczenie kropki w funkcji delimitacyjnej; w drugim przypadku symbole literatury tworzy się przez zastąpienie wskaźnika poddziałów wspólnych języka = (znak równości) cyfrą 8, a symbole dokumentów poświęconych poszczególnym językom przez zastąpienie wskaźnika = cyframi 80.

seria 14 nr 3 we wrześniu 1992 roku. Rewizja ta prawie całkowicie zmieniła symbolikę działu 8, który obecnie jest rozbudowany następująco¹⁰:

8	Językoznawstwo. Literatura
80	Ogólne zagadnienia dotyczące językoznawstwa i literatury. Filologia
800	skreślony; tematyka dotąd nim objęta klasyfikowana jest obecnie w działach 81 i 81'1
800.1/ .958	skreślony; tematyka nim objęta obecnie klasyfikowana jest w działach: 81:1, 81(091), 81'0, 81'221, 81'24/'246.3, 81'271/'271.2, 81'276/'276.6, 81'28, 81'44, 81-21/-26, 811.111.8, 811.112.58, 811.133.18, 811.134.38, 811.411.218 i 811.92
801	Nauki pomocnicze i źródłowe filologii
801.1/ .564 .4	skreślony; tematyka nim objęta obecnie klasyfikowana jest w działach 81'34. . ./'36. . ., 003.03, 003.082.4, 003.089
801.6	Prozodia: metryka, rytm, rym i wersyfikacja Prozodia poszczególnych języków oznacza się 811. . .:801.6 dla badań lingwistycznych lub 821. . .:801.6 dla badań literackich; szczegółowa rozbudowa przez stosowanie poddziałów wspólnych formy, np. 801.66(03) Słownik rymów, 811.111:801.66(03) Angielski słownik rymów
801.61	Zagadnienia ogólne: iloczas, rym, eufonia, melodia i harmonia
801.611	Iloczas
801.611.1/.32	symbole nie zmienione
801.612	Nacisk, akcent (wyrazowy, zdaniowy)
801.612.1/.4	symbole nie zmienione
801.613	Rym
801.613.1/.32	symbole nie zmienione
801.614	Melodia wiersza
801.615	Harmonia wiersza
801.63/.679 .97	symbole nie zmienione
801.7/ .83	symbole nie zmienione
802/809.958	(Poszczególne języki) symbole skreślone; tematyka nimi objęta obecnie klasyfikowana jest w działach 811/811.879

¹⁰ Informacje o gruntownej rewizji działu 8 oraz jego obecnej rozbudowie opracowane są na podstawie materiałów i obszernych omówień i tłumaczenia oryginalnego materiału zawartego w „Extensions and Corrections to the UDC”, przygotowanych i przekazanych autorce przez panią Bożennę Klagę z Zakładu Języków Informacyjnych Instytutu Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej.

z zaleceniem rozbudowy tych symboli według wzorcowych symboli poddziałów wspólnych języka wymienionych w Tablicy I.c

- 81 **Lingwistyka. Języki**
Poddziały analityczne -11/-26 i '1/'443 podane przy 81 mogą być stosowane dla oznaczenia konkretnych zagadnień lingwistycznych w ogólności lub w połączeniu z rozbudową 811 dla oznaczenia aspektów lingwistycznych w poszczególnych językach
- 81: 1 Filozofia lingwistyki
81: 39 Etnolingwistyka
81: 572 Języki a antropologia
81- 11 Szkoły i trendy w lingwistyce
Poddział analityczny -11 można łączyć z 81'1/'443
- 81- 112/-119 symbole rozbudowy 81-11 obejmujące różne szczegółowe zagadnienia lingwistyczne, np.
- 81- 115 Ewolucjonizm. Lingwistyka porównawcza
81- 116 Strukturalizm. Lingwistyka strukturalna
81- 13/-139 Metodologia lingwistyki. Metody i środki metodologiczne
81- 2/- 26 Charakterystyczne cechy języka, np. języki prymitywne, języki żywe, języki martwe, język potoczny, języki pisane, języki literackie
- 81' 0/ '06 Pochodzenie i okresy (fazy) rozwoju języka
Poddziały te można stosować tylko w dziale 811, przy czym poddziały syntetyczne '03, '05, '07 i '09 nie mają ogólnego zastosowania lecz są przeznaczone do łączenia z niektórymi tylko symbolami języków, np. przy łacinie, grece, hebrajskim
- 81' 01 Okres archaiczny, praformy języka, prajęzyk, stary język
81' 02 Okres klasyczny
81' 04 Okres średniowieczny
81' 06 Okres nowożytny, współczesny
81' 08 Języki przywrócone do życia, ożywione
- 81' 1 **Lingwistyka ogólna. Ogólna teoria znaków w odniesieniu do lingwistyki**
81' 1(075.8) Podręcznik lingwistyki ogólnej
81' 1:001.4 Terminologia w lingwistyce
81' 1:061.4(100) Światowy kongres na temat lingwistyki
81' 16 Metateoria lingwistyki
81' 2/ '44 **Przedmioty zainteresowania i główne problemy lingwistyki (Wybrane symbole z rozbudowy 81'2/'44)**
81' 22 Ogólna teoria znaków w odniesieniu do lingwistyki. Semiologia. Semiotyka
Rozbudowany na 81'221/'221.7
81' 23 Psycholingwistyka. Psychologia języka
Rozbudowany na 81'232/'234.2

- 81' 24 Praktyczna znajomość języka
Rozbudowany na 81'242/'246.3
- 81' 25 Teoria translacji (przekładu)
- 81' 26 Kontrola języka. Planowanie języka. Standaryzacja języka
- 81' 27 Socjolingwistyka. Użycie języka
Rozbudowany na 81'271/'276.5, np.
- 81' 276 Dialekty społeczne. Slang. Specjalne formy rodzime, idiomy,
żargony itd. określonych środowisk lub grup społecznych
Rozbudowany na 81'276.1/.6
- 81' 28 Dialektologia. Lingwistyka geograficzna. Lingwistyka
przestrzenna
Rozbudowany na 81'282/'286, np.
- 81' 282 Dialekty. Lokalne lub regionalne warianty językowe. Gwary, np.
- 81' 282 .4 Narodowe warianty lub dialekty języka używanego poza
krajem jego pochodzenia
- 81' 32 Lingwistyka matematyczna
Rozbudowany na 81'322/'324
- 81' 33 Lingwistyka stosowana
- 81' 34 Fonetyka. Fonologia
- 81' 35 Grafemika. Ortografia. Pisownia
Rozbudowany na 81'351/'355 np.
- 81' 351 Alfabet (w ogólności)
- 81' 36 Gramatyka, np. 81'36-112 Gramatyka historyczna
Rozbudowany na 81'362/'367.7 np.
- 81' 362 Gramatyka porównawcza
- 81' 366 Morfologia (rozbudowana na 81'366.2/.596)
Rodzaje języków według klasyfikacji morfologicznej
oznaczać należy symbolem 81'443
- 81' 367 Składnia
- 81' 37 Semiotyka
Rozbudowany na 81'372/'374.823, np.
- 81' 373 Leksykologia
- .2 Nazewnictwo. Onomastyka
- .4 Różne kategorie wyrazów, np.
- .421 Synonimy
- .422 Antonimy
- .423 Homonimy
- .43 Neologizmy
- .45 Archaizmy
- .46 Terminy specjalne, np. techniczne
- .6 Etymologia
- .7 Frazeologia
- 81' 374 Leksykografia. Słowniki: ich kompozycja i zawartość.
Przedstawienie i układ wyrazów w słownikach
Słowniki jako takie należy oznaczać podziałem wspólnym
formy (038), np.
(038)=111 Słownik angielski

- (038)54=134.2 Hiszpański słownik chemiczny
- .2 Słowniki według zawartego w nich słownictwa
Dalszy podział jak 81'373.4, np.
- .221 Słowniki synonimów
- .25 Słowniki archaizmów
- .26 Specjalne słowniki tematyczne, np. techniczne
- :62 Słowniki techniczne
- .4 Słowniki etymologiczne
- .5 Słowniki fonetyczne
- .8 Słowniki według ilości języków
- .81 Słowniki jednojęzyczne
- .82 Słowniki wielojęzyczne
- .822 Słowniki dwujęzyczne
- .823 Słowniki wielojęzyczne (trójjęzyczne i więcej)
- 81' 38 Stylistyka ogólna
- 81' 4 Lingwistyka tekstu. Analiza mowy
- 81' 44 Lingwistyka topologiczna
- 81' 442 Rodzaje języków według klasyfikacji fonologicznej
- 81' 443 Rodzaje języków według klasyfikacji morfologicznej
- 811 **Języki naturalne i sztuczne**
Rozbudowa według Tablicy I.c. Poddziały wspólne języka =1/=9 przez zastąpienie wskaźnika = symbolem 811. Poniżej podano tylko kilka przykładów tej rozbudowy. Szczegóły dotyczące języków lub grup językowych należy oznaczać dołączając poddziały '0/'44 i/lub -1/-26 podane przy 81, np.
811.111-26 Angielski jako język literacki
811.124'02'36 Gramatyka łaciny klasycznej
- 811.1/ .2 Języki indoeuropejskie
- 811.11 Języki germańskie
- 811.111 Język angielski
- '01 Anglosaski (staroangielski)
- 811.112.2 Język niemiecki (wysokoniemiecki, standardowy niemiecki)
- '04 Średniowieczny wysokoniemiecki (X–XIV wiek)
- 811.112.5 Język holenderski (flamandzki w Belgii i północno-wschodniej Francji)
- 811.12 Języki italskie
- .124 Łacina
- '01 Łacina archaiczna
- '02 Łacina klasyczna
- '03 Łacina ludowa
- '04 Łacina średniowieczna
- '06 Łacina nowożytna, np. w nomenklaturze naukowej
- 811.13 Języki romańskie
- .131.1 Język włoski
- .133.1 Język francuski
- '01 starofrancuski
- 811.14 Język grecki (helleński)

'02	klasyczny grecki
'03	grecki Nowego Testamentu
'04	bizantyjski grecki
'06	nowogrecki, grecki nowożytny
811.15	Języki celtyckie
811.16	Języki słowiańskie
.161.1	Język rosyjski
.162.1	Język polski
.162.3	Język czeski
811.17	Języki bałtyckie
.172	Język litewski
.174	Język łotewski
811.21/.22	Języki indoirañskie
.211	Sanskryt
'01	Język wedyjski
.214.21	Hindi
811.35	Języki kaukaskie
811.41	Języki afro-azjatyckie (chamito-semickie)
.411.16	Język hebrajski
'02	biblijny hebrajski
'06	nowożytny hebrajski
.411.21	Język arabski
'02	klasyczny arabski
'06	nowożytny arabski
811.42	Języki nilo-saharyjskie
811.43	Języki kongo-kordofańskie (nigeryjsko-kordofańskie)
.432.875	Grupa Swahili
811.51	Języki uralo-ałtajskie
.511.141	Język węgierski
811.521	Język japoński
811.531	Język koreański
811.56	Języki eskimo-aleuckie
811.57	Języki drawidyjskie
811.581	Języki chińskie (rozbudowany na 811.581.11/.19)
811.62	Języki austronezyjskie
811.72	Języki australijskie
811.81/.82	Języki Indian Ameryki Północnej
811.87	Języki Indian Ameryki Środkowej i Południowej
811.9	Języki sztuczne
811.92	Języki sztuczne stosowane do porozumiewania się ludzi. Międzynarodowe języki pomocnicze
811.921	Valapuk (utworzony przez Schleyera)
811.922	Esperanto (utworzony przez Zamenhofa)
811.93	Języki sztuczne stosowane do instruowania (uczenia) maszyn. Języki programowania. Języki komputerowe Rozbudowa przez zastosowanie podziału A/Z Zob. też 681.3.062

Filologiczne aspekty literatury można oznaczać przez zestawienie za pomocą dwukropka z symbolami działu 801 i jego rozbudowy 801.6/.83. Lingwistyczne aspekty literatury można oznaczać przez zestawienie za pomocą dwukropka z odpowiednimi symbolami UKD lub przez zastosowanie poddziałów wspólnych, np.:

- :001.8 Systematyka literatury
- :1 Filozofia literatury
- :111.852 Estetyka literatury. Smak literacki
- (091) Historia literatury w ogólności
- 82- 0 skreślony; tematyka przeniesiona do działu 82:81... i 82'0...
- 82- 1/-9 **Rodzaje i gatunki literackie**
- 82- 1/-92 symbole nie zmienione
- 82- 93 Literatura dla dzieci. Literatura młodzieżowa
 Zob. też 087.5
- 82- 94/-995 symbole nie zmienione
- 82. 0 **Teoria literatury, nauka o literaturze, technika literacka**
- 82. 01 skreślony; tematyka przeniesiona do działu 82:111.852
- 82. 015 skreślony; tematyka przeniesiona do działu 82.02
- 82. 02 Szkoły, trendy i ruchy literackie
 Szczegóły oznaczać za pomocą poddziałów wspólnych czasu,
 miejsca i podziału A/Z; szkoły i trendy w lingwistyce
 zob. 81-11
- 82. 03/ .035 symbole nie zmienione
- 82. 07 skreślony; tematyka powinna być klasyfikowana w dziale
 801... i 81'...
- 82. 08/ .085 symbole nie zmienione
- 82. 085 .1/ .12 Zasady przemawiania: głos, dykcja, artykułowanie,
 wokalizacja
- 82. 085 .13/ .413 symbole nie zmienione
- 82. 09/ .091 symbole nie zmienione
- 82' 0 **Fazy rozwoju literatury. Okresy literackie**
 Dalszy podział jak 81'0, np.
- ' 01 Wczesny okres. Wczesne formy
- ' 04 Literatura średniowieczna
- ' 06 Literatura nowożytna
- 82' 282 Literatura w dialektach lokalnych lub regionalnych
 wariantach językowych czy gwarach
 Dalszy podział jak 81'282
- 82...A/Z/82 ...A/Z7 symbole nie zmienione
- 820/899 skreślone; literatura w poszczególnych językach oznaczona
 jest nowym symbolem 821
- 820 skreślony; literaturę angielską oznacza nowy symbol 821.111
- 821 **Literatura w poszczególnych językach**
 Rozbudowa według Tablicy I.c. Poddziały wspólne języka
 =1/=9 przez zastąpienie wskaźnika = symbolem 821. Poniżej

	podano tylko kilka przykładów symboli szczegółowych działu 821. Literaturę w dialektach oznacza się za pomocą poddziału '282.
821.1/.9	Rozbudowa jak =1/=9 (Tablica I.c.), np.
821.111	Literatura angielska
.111(73)	Literatura amerykańska w języku angielskim
.112.2	Literatura niemiecka
(436)	Literatura austriacka w języku niemieckim
.134.2	Literatura hiszpańska
(7/8)	Latynoamerykańska literatura hiszpańska
(82)	Literatura argentyńska
.134.3	Literatura portugalska
(81)	Literatura brazylijska
.14	Literatura grecka
'02	Klasyczna literatura grecka
'06	Nowożytna literatura grecka
.16	Literatura słowiańska
.161.1	Literatura rosyjska
.162.1	Literatura polska
.521	Literatura japońska
.922	Literatura w języku esperanto
83/899	symbole skreślone; literatura w poszczególnych językach jest obecnie klasyfikowana w dziale 821/821.879 rozbudowanym według Tablicy I.c. Poddziały wspólne języka.

Dział 9 Archeologia. Prehistoria. Geografia. Biografia. Historia

Ostatni dział UKD obejmuje nauki historyczne i geografię. W dziale tym, podobnie jak w poprzednio omówionym dziale 8, w szerokim zakresie zastosowano zasadę rozbudowy równoległej, zachowując identyczny system kryteriów podziału według jednostek terytorialnych w gałęzi 91 Geografia, 93/99 Historia oraz w systematyce poddziałów wspólnych miejsca¹¹. W dziale 9 wyodrębniono następujące poddziały:

- 902 Archeologia; w dziale tym klasyfikuje się literaturę poświęconą metodom i technikom archeologicznym; pozostałości prehistoryczne należy klasyfikować w dziale 903, a pozostałości i wytwory czasów historycznych w dziale 904;
- 903 Prehistoria; w dziale tym klasyfikuje się wszelkie obiekty archeologiczne, wykopaliska i znaleziska prehistoryczne oraz prehistoryczne formy kulturowe;
- 904 Pozostałości kulturowe czasów historycznych; w dziale tym klasyfikuje się dokumenty dotyczące zabytków klasycznych, orientalnych, afrykańskich, amerykańskich i z innych kultur czasów historycznych, starożytnych, średniowiecza i czasów nowożytnych;

¹¹ W dziale 91 i 93/99 stosuje się tzw. pierwszy typ rozbudowy równoległej, polegający na identycznej zasadzie tworzenia wszystkich symboli dużych gałęzi klasyfikacyjnych. Technika rozbudowy równoległej jest szerzej omówiona w rozdziale X.

908 Krajoznawstwo; w dziale tym klasyfikuje się opracowania syntetyczne dotyczące historii, geografii, kultury, etnografii, ekonomii itd. poszczególnych krajów, regionów lub miejscowości; prace omawiające określone zagadnienie z punktu widzenia określonego terytorium należy klasyfikować za pomocą symbolu danego zagadnienia i odpowiedniego poddziału wspólnego miejsca, np. 622(420) Górnictwo Wielkiej Brytanii;

91 Geografia, geograficzne badanie Ziemi, podróże; w dziale tym należy klasyfikować opracowania geograficzne, literaturę dotyczącą ekspedycji badawczych, sprawozdania z podróży krajoznawczych, wszelkie opracowania dotyczące pewnego obszaru ziemskiego bez względu na formę publikacji; część działu obejmująca geografję nowożytną poszczególnych krajów rozbudowana jest zgodnie z zasadą rozbudowy równoległej według systematyki poddziałów wspólnych miejsca; utworzenie symbolu geografii określonego regionu, kraju, miejscowości czy okolicy wymaga modyfikacji odpowiedniego symbolu poddziału wspólnego miejsca przez usunięcie nawiasów okrągłych (wskaźnika poddziału) oraz poprzedzenie cyfr zawartych w nawiasach cyframi 91 (oznaczającymi geografję) i odpowiednie przemieszczenie kropki w funkcji delimitacyjnej, np.

(438) poddział wspólny miejsca dla Polski,

914.38 Geografia Polski;

929 Biografie; w dziale tym należy klasyfikować życiorysy poszczególnych osób, wspomnienia pośmiertne ich dotyczące, pamiątniki-życiorysy, itp.; dział obejmuje też genealogię, heraldykę, literaturę dotyczącą tytułów szlacheckich, odznaczeń oraz flag, sztandarów i chorągwi;

93/99 Historia powszechna, historia kultury i nauki oraz historia poszczególnych krajów i narodów; dział ten obejmuje również nauki pomocnicze historii: dyplomatykę, chronologię historyczną, archiwistykę, epigrafikę i paleografję; symbole dokumentów poświęconych historii poszczególnych państw tworzy się na podstawie rozbudowy równoległej według systematyki poddziałów wspólnych miejsca; utworzenie symbolu historii określonego kraju, regionu czy miejscowości wymaga modyfikacji odpowiedniego symbolu poddziałów wspólnych miejsca przez usunięcie nawiasów okrągłych (wskaźnika poddziałów wspólnych miejsca), poprzedzenie cyfr zawartych w nawiasie cyfrą 9 i odpowiednie przemieszczenie kropki w funkcji delimitacyjnej, np.

(438) poddział wspólny miejsca dla Polski

943.8 Historia Polski

Historię poszczególnych dziedzin wiedzy i obiektów innych niż państwa i narody, klasyfikuje się za pomocą odpowiednich symboli działów tematycznych połączonych z poddziałem wspólnym formy dla dokumentów ujmujących swoje przedmioty treści w aspekcie jego historii (091), np.

53(091) Historia fizyki

629.113(091) Historia samochodów

Główne zmiany i uzupełnienia wprowadzone do UKD przez FID i Konsorcjum ds. UKD w latach 1979–1992¹²

Przedstawiona wcześniej charakterystyka zawartości działów głównych UKD oparta jest na trzecim wydaniu skróconym tablic w języku polskim, które obecnie stanowi podstawowy materiał szkoleniowy. Wydanie to obejmuje jednak rozbudowę UKD aktualną na dzień 1.07.1979 roku, co oznacza, że nie uwzględnia zmian i uzupełnień wprowadzonych do klasyfikacji od 1980 roku do chwili obecnej. W okresie tym systematycznie przebiegająca rewizja i aktualizacja UKD wprowadziła do klasyfikacji wiele istotnych zmian i uzupełnień opublikowanych przez FID w następujących numerach „Extensions and Corrections to the UDC”:

- nr 3 serii 10 E. and C. z 1980 roku
- nr 3 serii 11 E. and C. z 1983 roku
- nr 3 serii 12 E. and C. z 1986 roku
- nr 3 serii 13 E. and C. z 1989 roku
- nr 3 serii 14 E. and C. z 1992 roku

Polscy użytkownicy UKD informowani są na bieżąco o zmianach i uzupełnieniach wprowadzonych do UKD (por. rozdział III). Poniżej podane są główne zmiany wprowadzone przez wymienione wyżej numery E. and C.:

- **całkowita zmiana Tablicy I.c. Poddziały wspólne języka** polegająca na wprowadzeniu całkowicie nowej rozbudowy symboli =1/=9 i jednoczesnym skreśleniu dotychczasowych symboli =2/=9 oraz symboli =002/=009, =08/=089.37, a także zmianie odpowiedników słownych symboli =00, =02, =025, =03 polegającej na powiązaniu ich odsyłaczami z odpowiednimi symbolami rozbudowy nowego działu 81...; tablica I.c. zawiera obecnie pełną wzorcową rozbudowę symboli języka i na jej podstawie tworzone są symbole dla pojęć i zagadnień związanych z językiem w innych działach UKD;
- **uzupełnienie Tablic I.d. Poddziały wspólne formy** nowymi symbolami, np. (05), (054), (083.44), (083.73), (086.8/86), (089.7)
- **zmiany i uzupełnienia Tablicy I.e. Poddziały wspólne miejsca** korygujące odpowiedniki słowne wielu symboli i wprowadzające nową rozbudowę niektórych symboli, np. (430.1), (560) oraz skreślające wiele symboli;
- **całkowita zmiana Tablicy I.f. Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej** wynikająca z generalnej rewizji Tablicy I.c. Poddziały wspólne języka;
- **uzupełnienie Tablicy I.i. Poddziały wspólne punktu widzenia** o nowe symbole .003.52, .003.54, .006.25 i .006.27;
- **zmiany w dziale 0** polegające na wprowadzeniu nowych symboli, np.

¹² Tekst tej części rozdziału został opracowany przez panią Bożennę Klagę z Zakładu Języków Informatycznych Instytutu Informatyki, Technicznej i Ekonomicznej i dostarczony autorce w formie obszernych notatek, które z niewielkimi zmianami zostały wprowadzone do tekstu podręcznika.

001.894	Odkrycia i wynalazki. Prace wynalazców przed ich zastosowaniem. Zapomniane odkrycia i wynalazki Poszczególne patenty klasyfikuje się dodając do symbolu oznaczającego tematykę patentu poddział wspólny formy (088.8). Patenty (udzielanie i regulacja prawna) zob. 347.77
001.895	Nowości. Innowacje
030	Encyklopedie. Leksykony (prace o wydawnictwach tego typu; wydawnictwa tego typu jako takie należy oznaczać symbolem (03))
050	Publikacje seryjne, periodyki itp.: znaczenie, zagadnienia redakcyjne i wydawnicze
050.8	Roczniki. Księgi adresowe. Informatory (prace o wydawnictwach tego typu; wydawnictwa tego typu jako takie należy oznaczać symbolem (058))
050.9	Almanachy. Kalendarze (prace o wydawnictwach tego typu; wydawnictwa tego typu jako takie należy oznaczać symbolem (059))
070	Gazety. Prasa. Dziennikarstwo

Z rozbudowy działu 0 wykreślono symbole: 03 zastępując go symbolem (030); 030.1/.3 zastępując go symbolem (03.021.2/.4); 038 zastępując go symbolem (038); 04 zastępując go symbolem (04); 05 zastępując go symbolem (05); 058/058.3 zastępując je symbolem (058) z dołączeniem "550..." lub 050.8; 058.7/.8 zastępując je (058.7) lub 050.8; 059/059.3 zastępując je (059/059.3) lub 050.9; 059.7/.72 zastępując je (089.7);

- **zmiany w dziale 2** polegające na dodaniu nowych symboli rozbudowy
 - 229 Apokryfy. Pseudoepigrafy; dodano m. in. 229.1, 229.913.94/.95, 229.914.111/.123
 - 264 Liturgia. Kult publiczny; dodano np. nowe poddziały analityczne 264-61/-69 i 264-81/-98
 - 298 Młode (nowe) religie i ruchy religijne; dodano 298.8 i 298.9
 Z rozbudowy działu wykreślono: 264-0/-08 i 298.2/.7
- **w dziale 30** zmiany polegające na skreśleniu całego działu 301 *Socjologia* i przeniesieniu objętej nim tematyki do nowego działu 316; ponadto dodano kilka symboli do działów 303 i 304 oraz skreślono niektóre symbole;
- **w dziale 31** skreślenie całego działu 312 *Statystyka ludności* oraz przeniesienie zawartej w nim tematyki do nowego działu 314, a także wprowadzenie nowego działu 316 (zastępującego skreślony 301), który następnie zrewidowano i znacznie rozbudowano;
- **w dziale 32** zrewidowano zawartość działu 325 pozostawiając w nim tylko zagadnienia dotyczące polityki kolonialnej i kolonizacji, a skreślając takie tematy jak migracja, imigracja, emigracja, repatriacja, objęte dotąd symbolami 325.1/.14 i 325.2/.29; tematy te należy obecnie klasyfikować w nowym dziale 314, a głównie w działach 314.72... i 314.74...;
- **w dziale 33** zrewidowano dział 332 *Gospodarka regionalna. Gospodarka terytorialna. Grunty i nieruchomości. Gospodarka mieszkaniowa*; nowa rozbudowa tego działu to:

332.1 Gospodarka regionalna. Gospodarka terytorialna.

Regionalny podział pracy

332.2 Ziemia. Własność ziemi z gospodarczego punktu widzenia

332.8 Gospodarka mieszkaniowa. Polityka mieszkaniowa. Budownictwo mieszkaniowe jako działalność gospodarcza

Zrewidowano także dział 334 *Formy organizacyjne działalności gospodarczej. Spółdzielczość*, wprowadzając nowy dział 334.7 ze znaczną rozbudową, a skreślając 334.1 (zastąpiony przez 334.73), 334.2 (zastąpiony przez 334.732), 334.3 (zastąpiony przez 334.73:368), 334.4 (zastąpiony przez 334.732.316), 334.5 (zastąpiony przez 334.735), 334.6 (zastąpiony przez 334.734). Zrewidowano również dział 336 *Finanse. Finanse publiczne. Cła. Bankowość* wprowadzając zupełnie nową rozbudowę tego działu;

- w dziale 34 przeprowadzono rewizję działu 347.44 *Umowy* w ogólności wprowadzając nową rozbudowę 347.440/.447.95 i skreślając 347.448 (zastąpiony przez 347.441.26) oraz 347.449 (zastąpiony przez 347.441.8) i dodano nowy dział 346 *Prawo gospodarcze* (z rozbudową);
- przeprowadzono generalną rewizję działu 36 skreślając symbole 36.0 z całą rozbudową (zastąpione przez 364.01); zmieniając odpowiednik słowny symbolu 364 na *Organizacja i popieranie pomocy społecznej. Formy pomocy społecznej*; wprowadzając nowe symbole poddziałów analitycznych 364.01/.08 szczegółowo rozbudowane; dodano również:

365 Potrzeby mieszkaniowe i ich zaspokajanie

Zob. też 332.8 Gospodarka mieszkaniowa

366 Konsumeryzm; szczegółowa rozbudowa tego działu obejmuje

m. in. zachowania konsumenta, ochronę konsumenta i środki tej ochrony, kształcenie postaw konsumenckich, organizacje chroniące konsumentów itp.

Gruntownej rewizji poddano ponadto dział 368, w którym skreślono 368.3 (zastąpiony przez 368.911/.912) i 368.4 (zastąpiony przez 369); wprowadzono nowy dział 368.9 *Prywatne ubezpieczenia osobowe* oraz dział 369 *Ubezpieczenia społeczne*;

- w dziale 50 dodano nowy dział 504 *Nauka o środowisku* (ujmujący ten problem z punktu widzenia wpływu działalności ludzkiej na środowisko);
- w dziale 51 przeprowadzono rewizję poddziału 511 *Teoria liczb*, która polegała na zmianie odpowiedników słownych wielu symboli oraz skreśleniu niektórych symboli, np. 511.9 *Geometria liczb* (zastąpiony przez 511.48); przeprowadzono także rewizję działu 519.1 *Kombinatoryka. Teoria grafów*;
- w dziale 53 dodano nowy dział 539.42 *Mechanika naprężeń niszczących (złaman, pęknięć)* oraz uzupełniono dział 539.5 *Własności materiałów wpływające na zdolność do odkształceń*;
- w dziale 54 wprowadzono nowe symbole poddziałów analitycznych 54-145.5/.8, 54-19, 54-3, 54-7; skreślono dział 541 *Chemia teoretyczna* przenosząc jego treść do nowego działu 544; zrewidowano dział 542 zmieniając jego hasło na *Praktyczna chemia laboratoryjna, doświadczalna i preparatywna* i całkowicie zmieniając rozbudowę tego działu; wprowadzono zmiany i uzupełnienia do działu 543 *Chemia analityczna* dodając wiele nowych symboli i zmieniając wiele odpowiedników słownych; dodano nowy dział 544 *Chemia fizyczna* z bogatą rozbu-

dową, w której umieszczono także zagadnienia chemii teoretycznej klasyfikowane dotąd w skreślonym dziale 541; całkowicie zrewidowano działy 546 *Chemia nieorganiczna* i 547 *Chemia organiczna*;

- w dziale 56 wprowadzono nową rozbudowę działu 569 *Mammalia. Ssaki*;
- w dziale 57 zrewidowano 572.9 *Antropografia specjalna. Poszczególne rasy. Wiedza o rasach ogólnie*;
- w dziale 59 zrewidowano dział 599 *Mammalia. Ssaki*;
- w dziale 6 skreślono symbol 608 *Wynalazki i odkrycia w nauce i technice* wraz z całą jego rozbudową, a zagadnienia te przeniesiono do symbolu 001.894; zrewidowano dział 613 skreślając poddziały analityczne 613-001/-009 i dodając 613.2 *Dietetyka. Zasady żywienia, przyrządzania posiłków i gotowania* oraz 613.6 *Higienna pracy (zawodowa i przemysłowa)*; zrewidowano dział 614.8 *Zapobieganie wypadkom i ich zwalczanie*; zrewidowano dział 621.383 *Lampy fotoelektryczne. Fotokomórki*, dodając nowe symbole jego rozbudowy; wprowadzono nowy dział 621.397.4 *Sprzęt wideo*; zrewidowano działy 621.5, 621.79 i 621.8 wprowadzając do nich wiele nowych symboli; poddano gruntownej rewizji działy 628.1/.8 *Inżynieria sanitarna*, 629 *Technika środków transportu*, 634.1/.8 *Hodowla i uprawa drzew owocowych*, 637 *Produkty pochodzenia zwierzęcego*; zrewidowano dział 64 wprowadzając nowe symbole jego rozbudowy, np. 640 *Rodzaje gospodarstw: gospodarstwa prywatne (rodzinne) i gastronomia (otwarta i zamknięta)*; zrewidowano poddziały analityczne 66.01/.09 i 66-9 zmieniając odpowiedniki słowne niektórych symboli, skreślając kilkanaście symboli i dodając nowe poddziały analityczne 66.084.2/.8; uzupełniono i częściowo zmieniono symbolikę działu 661 *Chemikalia*; wprowadzono zmiany w dziale 669 *Metallurgia* dotyczące głównie rozbudowy poddziału analitycznego 669.018; zrewidowano dział 677 *Przemysł włókienniczy* dodając nowe poddziały analityczne, wprowadzając nowe symbole główne i zmieniając odpowiedniki słowne niektórych symboli; zmieniono i uzupełniono symbolikę działu 678 *Przemysły oparte na tworzywach wielkocząsteczkowych. Przemysł gumowy. Przemysł tworzyw sztucznych*; wprowadzono nowy dział 679.7 *Kable i liny przemysłowe z szeroką rozbudową*; zrewidowano dział 685.3 wprowadzając nowy 685.34 *Przemysł obuwniczy*, a skreślając 685.31 i 685.32 (Szewstwo. Obuwie. Obuwie drewniane) i zastępując je nowym działem 685.34; zmieniono odpowiedniki słowne symboli działu 686.4 *Metalizacja* i zrewidowano dział 686.86 *Artykuły biurowe*, wprowadzając do jego rozbudowy wiele nowych symboli;
- w dziale 7 zrewidowano dział 77 *Fotografia. Kinematografia* uzupełniając i zmieniając jego poddziały analityczne oraz wprowadzono nowe symbole 771/771.78, 772.13/.16, 773 i 778; uzupełniono i zmieniono dział 796 *Sport* wprowadzając nowe symbole poddziałów analitycznych 796.012, 796.015 i 796.02/.09 oraz nowe symbole główne: 796.152/.156.4, 796.323.2/.46, 796.328.2/.6 i nowe symbole w rozbudowie działów 796.4/.8; w dziale tym zmieniono także wiele odpowiedników słownych symboli;
- **dział 8** zrewidowano całkowicie pozostawiając bez zmian tylko nieliczne symbole jego starej rozbudowy, np. 801.613.1/.32, 801.63/.679.97, 82-1/-92, 82.08/.085, 82...A/Z / 82...A/Z7; utworzono nowy podział działu 8:

80 Ogólne zagadnienia dotyczące językoznawstwa i literatury.

Filologia

- 81 Lingwistyka. Języki
- 811 Języki naturalne i sztuczne
 - Rozbudowane według Tablicy I.c. Poddziały wspólne języka
- 82 Literatura
 - 82-1/-9 Rodzaje i gatunki literackie
 - 82.0 Teoria literatury. Nauka o literaturze. Technika literacka
 - 82'0 Fazy rozwoju literatury. Okresy literackie
 - 821 Literatura w poszczególnych językach
 - Rozbudowany według Tablicy I.c. Poddziały wspólne języka
 - Zmiana struktury i symboliki działu spowodowała skreślenie symboli:
 - 802/809.958 (zastąpionych symbolami 811/811.879); 820/899 (zastąpione symbolami działu 821); 800.1/.958 (zastąpione symbolami 81(091), 81'0, 81'221, 81'241/'246.3, 81'271/'271.2, 81'276/'276.8, 81'28, 81'44, 811-21/-26, 811.111.8, 811.112.58, 811.133.18, 811.134.38, 811.411.218 i 811.92); 801.1/.564.4 (zastąpione symbolami 81'34.../'36 oraz 003.03, 003.082.4 i 003.089); 82.01 (zastąpione symbolem 82:111.852) i 82.015 (zastąpione symbolem 82.02).

Rozproszenie literatury

Klasyfikacje piśmiennictwa i oparte na nich katalogi i kartoteki systematyczne mają za zadanie gromadzić w pewnych skupiskach tematycznych informację o literaturze dotyczącej określonych zagadnień. Użytkownik interesujący się więc pewnym zagadnieniem szczegółowym łatwo może odnaleźć literaturę poświęconą temu zagadnieniu, jak i literaturę dotyczącą dziedziny, w której zakres wchodzi dane zagadnienie, jak i wreszcie — dokumenty poświęcone problemom bardziej szczegółowym należącym do interesującej go tematyki. Dopóki więc poszukiwanie informacji realizowane jest za pomocą heurystyk hierarchicznych (poprzez rozszerzanie lub zawężanie pola tematycznego), dopóty klasyfikacja piśmiennictwa sprawnie spełnia swoje zadania. Przyjęta na pierwszym stopniu podziału UKD dziedzinowa organizacja wiedzy powoduje jednak rozproszenie informacji o literaturze dotyczącej obiektów czy zjawisk, którymi zajmuje się wiele dyscyplin. Narzędziem umożliwiającym odnalezienie w tablicach klasyfikacyjnych wszystkich wystąpień pewnego zagadnienia ujmowanego w różnych aspektach jest indeks alfabetyczno-przedmiotowy, on to bowiem gromadzi pod nazwami poszczególnych przedmiotów treści symbole klasyfikacyjne przypisane im we wszystkich działach UKD, np.:

Ekologia		
botanika	581.5	
leśna — leśnictwo		630*18
mikrobiologiczna — mikro-		
biologia	579.26	
ogólna	574	
rolnicza — rolnictwo		631.95
roślin		

botanika	581.5	
leśnych — leśnictwo	630*18	
wirusologiczna — wirusologia	578.4	
zoologia	591.5	
zwierząt		
leśnych — leśnictwo	630*15	
zoologia	591.5	

Wiatr

choroby roślin — rolnictwo	632.117	
działanie		
brzegi morskie — ochrona przed nim — inżynieria wodna	627.52	
geologia	551.311.3	
energia — wykorzystanie — pneumatyka	621.548	
meteorologia	551.55	
nazwy poszczególnych — filologia	801.312	
pomiar — przyrządy — meteorologia	551.508.5	
słoneczny — astronomia	523.62-726	
żegluga — sygnały potrzeby nagłej — inżynieria wodna	627.722	

Indeks alfabetyczno-przedmiotowy jest nieocenioną pomocą w lokalizacji tematów szczegółowych w strukturze klasyfikacji i wyborze symbolu najodpowiedniejszego dla określonego dokumentu. Należy jednak bardzo wyraźnie podkreślić, iż decyzję o wyborze symbolu podejmować można wyłącznie na podstawie analizy jego lokalizacji w tablicach klasyfikacyjnych, a więc indeks powinien jedynie wskazać miejsca w tablicach, w których powinno się sprawdzić faktyczną interpretację zakresu i treści symbolu zanim zadecyduje się, który symbol zostanie użyty w opisie danego dokumentu. Należy też zdawać sobie sprawę z ogromnej wartości przydziału wielokrotnego opisu dokumentu, a więc klasyfikowania zwłaszcza zagadnień interdyscyplinarnych, (których poszczególne aspekty rozrzucone są w wielu działach klasyfikacji), za pomocą symboli złożonych, w których dwukropkiem połączone są symbole główne z różnych działów UKD. Przydział wielokrotny opisu dokumentu, na mocy którego informacja o dokumencie wprowadzona jest do tylu działów katalogu systematycznego, ile symboli głównych zostało w opisie tym użyte, ułatwia znalezienie tej informacji użytkownikom reprezentującym różne dyscypliny i różne aspekty badań nad danym zagadnieniem.

SŁOWNICTWO POMOCNICZE UKD: PODDZIAŁY ANALITYCZNE I SYNTETYCZNE

Poddziały specjalne UKD

W rozdziale czwartym wprowadzono pojęcie słownictwa pomocniczego UKD, tj. takich jednostek leksykalnych, które zwykle wyrażają tzw. pomocnicze charakterystyki przedmiotów treści dokumentów. Niektóre z nich nie mogą ponadto samodzielnie tworzyć zdań UKD. Charakterystyki te odnoszą się albo do wszelkich możliwych przedmiotów treści, tematów dokumentów lub dokumentów jako nośników informacji, albo też do wybranych grup przedmiotów treści, tematów lub form dokumentów. W Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej cztery rodzaje symboli odpowiadają powyższej charakterystyce: poddziały analityczne, poddziały syntetyczne, poddziały wspólne i znaki łączące. W rozdziale tym zajmiemy się dwoma pierwszymi rodzajami.

Poddziały analityczne i syntetyczne tworzą grupę tzw. **poddziałów specjalnych**. W tablicach UKD informacja o nich umieszczona jest w części II. Tablice pomocnicze. Poddziały specjalne, same zaś wykazy podziałów znajdują się w tych częściach tablic głównych i pomocniczych, do których się odnoszą. Wspólną cechą obu rodzajów podziałów specjalnych jest ograniczony zakres stosowania: można stosować je wyłącznie w tych działach, w których zostały umieszczone, a jakiegokolwiek odstępstwa od tej zasady są sygnalizowane wyraźnie za pomocą odpowiednich uwag w tablicach klasyfikacyjnych. Poddziały analityczne i syntetyczne mają również podobną charakterystykę syntaktyczną, czyli pełnią podobne funkcje składniowe umożliwiając tworzenie tzw. symboli rozwiniętych¹.

Poddziały analityczne

Wprowadzenie podziałów analitycznych do zasadniczo monohierarchicznej struktury UKD nadało tej klasyfikacji charakter tzw. systemu częściowo fasetowego, pozwoliło bowiem przeprowadzić niezależny podział poszczególnych dziedzin na podstawie różnych kryteriów. Systematyka tematów i przedmiotów treści dokumentów prezentowana przez podstawową rozbudowę symboli głównych lub podziałów wspólnych

¹ Symbole syntetyczne, tworzone przez połączenie symbolu głównego z jednym lub więcej symbolami podziałów syntetycznych, uważane są za rodzaj symboli rozwiniętych. Symbol rozwinięty definiuje się jako zdanie UKD zawierające jeden symbol główny i pewną liczbę symboli pomocniczych dowolnego rodzaju (z wyjątkiem znaków łączących). Por. rozdział IV.

przeprowadzona jest według jednej z możliwych zasad podziału, systematyka wyrażona za pomocą symboli poddziałów analitycznych opracowana może być na podstawie wielu innych zasad podziału. Dzięki temu rozwiązaniu organizacja działu zawierającego system poddziałów analitycznych przyjmuje formę organizacji wieloaspektowej, charakterystycznej właśnie dla klasyfikacji fasetowych. Zagadnienie to bardzo wyraźnie ilustruje przyjęta w UKD organizacja działu 82/89 *Literatura piękna*².

Rozbudowa gałęzi symboli głównych wykorzystuje kryterium języka, w którym pisze autor, w wyniku czego układ działu odwzorowuje systematykę literatury narodowej. Dwie dodatkowe gałęzie poddziałów analitycznych odwzorowują systematykę rodzajów i gatunków literackich (poddziały ze wskaźnikiem -1/-9) i zagadnień teorii i techniki literackiej (poddziały ze wskaźnikiem .01/.09). Dodatkowymi i również często stosowanymi kryteriami podziału tematyki literatury i literaturoznawstwa są kryteria czasu i autora, które można wykorzystać w tworzonej kartotece czy katalogu systematycznym dołączając do symboli działu 82 *Literatura* odpowiednio poddziały wspólne czasu lub nazwiska autorów poszczególnych dzieł lub autorów, których dotyczą dzieła literaturoznawcze. Tę ostatnią metodę organizacji literatury stosuje się korzystając z zasad podziału A/Z oraz jego specjalnej rozbudowy w dziale 82, pozwalającej grupować dokumenty lub informacje o nich według rodzajów edycji dzieł poszczególnych autorów i rodzaju autorstwa.

Należy pamiętać, że zarówno podział według kryteriów chronologicznych, jak i organizacja literatury według porządku alfabetycznego nazwisk autorów nie są realizowane za pomocą poddziałów analitycznych lecz innych rodzajów wyrażenia UKD, a wspominamy tu o nich jedynie po to, aby zwrócić uwagę na uzupełnianie się metod systematyki wiedzy oferowanych w tej klasyfikacji jako całości. Rozbudowę działu obejmującego problematykę literatury i literaturoznawstwa zgodnie z trzecim wydaniem skróconym polskich tablic UKD (FID 616) przedstawiono w tablicy 13. Aktualną rozbudowę działu 82 *Literatura* zamieszczono w rozdziale VI.

Symbole poddziałów analitycznych definiuje się jako symbole poddziałów pomocniczych służące do oznaczania pojęć (charakterystyk, zagadnień) wspólnych dla danej dziedziny, których powtarzanie przy każdym symbolu głównym odnoszącym się do tej dziedziny zwiększyłoby znacznie objętość tablic³. Poza tym formalnym aspektem optymalizacji objętości tablic należy pamiętać, że symbole poddziałów analitycznych zapewniają tworzenie symboli tematów, które mogą pojawić się w przyszłości bez konieczności przeprowadzania specjalnej rewizji

² Przykład omówiony w dalszej części rozdziału odwołuje się do rozbudowy działu 82/89 *Literatura* zgodnie z jej formą podaną w trzecim wydaniu skróconym tablic UKD w języku polskim. Rozbudowa ta obowiązywała do 1992 roku, obecnie — w wyniku gruntownej rewizji działu 8 — zmieniono niemal całą symbolikę tej części klasyfikacji, jednakże omówiona tu idea fasetyzacji struktury klasyfikacyjnej poprzez rozbudowę poddziałów pomocniczych (obecnie zarówno analitycznych, jak i syntetycznych) jest nie tylko utrzymana w nowej rozbudowie tego działu (aktualny jego symbol to 82), ale też znacznie rozszerzona.

³ O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Wyd. 3. Warszawa: Wydaw. Komunikacji i Łączności 1978, s. 123.

dotychczasowego układu. Oczywiście dotyczy to tylko takich tematów, których charakterystyka obejmuje cechy reprezentowane w obecnym systemie podziałów analitycznych i symboli głównych. Innymi słowy, symbole podziałów analitycznych zwiększają produktywność UKD, czyli zdolność generowania symboli dla nowych pojęć i tematów.

Tablica 13. Rozbudowa działu 82/89 Literatura. Literatura piękna. Literatura w poszczególnych językach (według trzeciego wydania skróconego tablic UKD, publ. FID 616)

82 LITERATURA		
Poddziały analityczne stosowane wyłącznie w zakresie działów 82/89		
82-1/-9	<u>Rodzaje, gatunki i odmiany literackie</u>	
-1	Poezja	
-2	Dramaty. Utwory sceniczne	
-3	Powieść. Opowiadanie. Nowela. Anegdoty	
-4	Eseje. Szkice literackie	
-5	Przemówienia. Wykłady. Kazania. Mowy. Odczyty	
-6	Listy. Korespondencja urzędowa i okolicznościowa	
-7	Satyry prozą. Humoreski. Epigramaty. Parodie	
-82	Poligrafie. Dzieła zbiorowe. Wyjątki. Antologie. Wypisy	
-9	Inne gatunki literatury	
-991	Rozprawy (dysertacje)	
-992	Reportaże. Opisy podróży	
82.0	<u>Teoria literatury. Technika literacka. Nauka o literaturze</u>	
.01	Estetyka literatury	
.03	Interpretacja. Przekłady	
.08	Technika literacka. Retoryka	
.085	Retoryka współczesna. Sztuka oratorska	
.09	Krytyka literacka	
.091	Literatura porównawcza. Wzajemny wpływ literatur	
82...A/Z	<u>Dzieła poszczególnych autorów (podział A/Z i jego rozbudowa specjalna w dziale 82)</u>	
...A/Z1	Dzieła zbiorowe danego autora	
...A/Z2	Wydania częściowe dzieł danego autora	
...A/Z3	Dzieła wybrane danego autora	
...A/Z4	Współdział w dziełach innych autorów	
...A/Z5	Prace anonimowe. Prace ogłoszone pod pseudonimem	
...A/Z7	Prace indywidualne danego autora	
82/89	<u>LITERATURA PIĘKNA. LITERATURA W POSZCZEGÓLNYCH JĘZYKACH</u> <i>(zasadnicza rozbudowa gałęzi symboli głównych działu 82/89)</i>	
820	Literatura angielska 886 .1	Literatura serbska
820(73)	Literatura amerykańska .2	Literatura chorwacka
830	Literatura niemiecka .7	Literatura bułgarska
830(436)	Literatura austriacka 891.1	Literatura indyjska
839.31	Literatura holenderska 892.4	Literatura hebrajska
.59	Literatura islandzka .7	Literatura arabska
.6	Literatura norweska 893.1	Literatura egipska
.7	Literatura szwedzka 894.35	Literatura turecka
.8	Literatura duńska .511	Literatura węgierska
840	Literatura francuska .541	Literatura fińska
850	Literatura włoska 895.1	Literatura chińska
860	Literatura hiszpańska .27	Literatura wietnamska
869.0	Literatura portugalska	(anamicka)
871	Literatura łacińska .6	Literatura japońska
875	Literatura grecka .7	Literatura koreańska
882	Literatura rosyjska 896	Literatura w językach
884	Literatura polska	afrykańskich
885	Literatura czeska	

Symbole podziałów analitycznych formalnie wyróżnione są za pomocą dwóch rodzajów wskaźników: wskaźnika .01/.09 i wskaźnika -1/-9. Odpowiednio do tych dwóch typów wskaźników dzieli się podziały analityczne na podziały analityczne z kropką i zerem oraz podziały analityczne z kreską. Podział ten, choć powszechnie stosowany w literaturze o UKD, nie wskazuje większych różnic między dwiema odmianami podziałów analitycznych. Zwykle podziały analityczne ze wskaźnikiem .01/.09 mają węższe zastosowanie i używa się ich do oznaczania aspektów badań, czy rozważań o pewnym temacie, procesów i działań, urządzeń stosowanych w pewnej dziedzinie itp. Podziały analityczne z kreską (ze wskaźnikiem -1/-9) na ogół mają szersze zastosowanie, a oznaczają zazwyczaj rodzaje, elementy, składniki, części i właściwości. Obydwa rodzaje podziałów analitycznych spotkać można niemal we wszystkich działach UKD i niektórych systematykach podziałów wspólnych. A oto kilka przykładów ilustrujących tę bardzo ogólną charakterystykę semantyczną podziałów analitycznych:

- (0.0...) Poddziały analityczne podziałów wspólnych formy
- (0.021.2) Dokumenty duże
- (0.021.3) Dokumenty średnie
- (0.021.4) Dokumenty małe
- (0.024.3) Dokumenty z efektem stereo, np. anaglify (rzeźby wypukłe)
- (0.025.2) Dokumenty ilustrowane
- (0.025.4) Dokumenty nieilustrowane
- (0.026.6) Dokumenty składające się z oddzielnych kartek, stron, listów itp.
- (0.027.8) Wydania nieautoryzowane, „pirackie”
- (0.032) Rękopisy
- (0.033) Maszynopisy
- (0.034) Dokumenty odczytowane maszynowo (karty perforowane, taśmy perforowane, taśmy magnetofonowe, płyty itd.)
- (0.035) Kopie. Reprodukcje. Duplikaty
- (0.035.2) Mikrokopie. Mikrofilmy. Mikrokarty
- (0.035.3) Fotokopie
- (0.036) Dokumenty drukowane
- (0.038) Prace składające się z oddzielnych części, tomów
- (0.042) Dokumenty tymczasowe, prowizoryczne

...

- Poddziały analityczne podziałów wspólnych miejsca
- (...-1) Orientacja. Strony świata. Relatywne określenie miejsca
- (...-11) Wschód. Wschodni. Orient. Orientalny
- (...-12) Południowy wschód. Południowo-wschodni
- (...-13) Południe. Południowy
- (...-14) Południowy zachód. Południowo-zachodni
- (...-15) Zachód. Zachodni
- (...-16) Północny zachód. Północno-zachodni
- (...-17) Północ. Północny

- (...-18) Północny wschód. Północno-wschodni
- (...-19) Relatywne określenie miejsca
- (...-191) Określenie miejsca w realacji do położenia wewnątrz obszaru
 - (...-191.2) Centralnie. W środku
 - (...-191.4) W ruchu względem punktu środkowego. Dośrodkowy. Odśrodkowy
 - (...-191.6) Ekscentrycznie. Poza środkiem
 - ...
- (...-2/-5) Jednostki terytorialne-administracyjno-polityczne
 - (...-2) Jednostki administracyjne najniższego rzędu, np. gminy
 - (...-21) Gminy miejskie. Miasta
 - (...-22) Gminy wiejskie. Wsie
 - (...-25) Stolice
 - ...
- (...-3) Większe jednostki administracyjne wewnątrzpaństwowe
 - (...-32) Jednostki administracyjne wyższego rzędu. Regiony
 - (...-35) Jednostki administracyjne średniego rzędu. Województwa
 - (...-37) Jednostki administracyjne niższego rzędu. Powiaty
 - (...-4) Kraje. Państwa. Związki państw
 - (...-41) Związki państw. Państwa federalne. Państwa stanowe
 - (...-43) Państwa składowe tworzące związki państwowe, państwa związkowe, republiki autonomiczne
 - ...
- 025.4 Języki informacyjno-wyszukiwawcze
 - .01 Zasady klasyfikacji
 - .02 Stosowanie (zastosowanie) systemów klasyfikacyjnych
 - .03 Technika wyszukiwania informacji
 - .032 Poszukiwania manualne (ręczne)
 - .034 Poszukiwania mechaniczne, np. karty dziurkowane (perforowane)
 - .036 Poszukiwania maszynowe
- 06 Organizacje i inne rodzaje współpracy. Stowarzyszenia. Kongresy. Wystawy. Muzea
 - 06.01 Ogólna charakterystyka. Założenie. Okres działalności. Rozwiązanie
 - .02 Członkowie. Ich prawa i obowiązki
 - .03 Fundusze. Majątek
 - .04 Organa zarządzania. Administracja
 - .042 Zebrania ogólne. Narady uprawnione do powzięcia uchwał
 - .044 Wydziały wykonawcze. Przewodniczący. Sekretarz. Skarbnik
 - .049 Komitety naukowe i techniczne

06.05	Działalność
.053	Posiedzenia
.7	Protokoły
.055	Publikacje dotyczące działalności
.5	Sprawozdania roczne
.06	Konkursy. Wystawy. Egzamin. Rozdział nagród
.066	Dyplomy. Świadczenia. Poświadczenia
.07	Wystąpienia na zewnątrz. Ceremoniał. Pochody. Przyjęcia. Bankiety. Festiwale
531	Mechanika ogólna. Mechanika ciał stałych i sztywnych
-1	Jednowymiarowość. Linie
-2	Dwuwymiarowość. Powierzchnie
-3	Trójwymiarowość. Przestrzeń euklidesowa
.01	Matematyczna teoria mechaniki
62	Inżynieria. Technika
-1/-9	Części maszyn
-1	Ogólny podział maszyn
-11	Podział maszyn w zależności od rodzaju ruchu i układu głównych części
-111	Maszyny proste
-112	Podział według cech konstrukcyjnych
-114	Maszyny do operacji wielozabiegowych. Maszyny złożone, np. linie automatyczne
-115	Obrabiarki ogólnego przeznaczenia. Obrabiarki uniwersalne. Maszyny uniwersalne
-12	Maszyny o ruchu zwrotnym
-13	Maszyny o ruchu obrotowym
-135	Turbiny
-137	Wirówki
...	
-2	Stale i ruchome części maszyn
-21	Części stałe w ogólności. Obudowy, ramy, fundamentowanie,
...	

Wskaźniki .01/.09 i -1/-9 są tzw. wskaźnikami standardowymi podziałów analitycznych, tj. takimi znakami, które zarezerwowano wyłącznie w celu oznaczenia podziałów analitycznych. W poprzednim rozdziale wspomniano, że w niektórych działach UKD znaki te pojawiają się jednak w strukturze prostych symboli głównych (por. omówienie problemów anomalii w notacji w dziale 8). W UKD występują również niestandardowe wskaźniki podziałów analitycznych, czyli takie znaki, które funkcjonują jako wskaźniki tej kategorii podziałów pomocniczych, mimo że ich forma jest inna niż przyjęte symbole standardowe. Wskaźniki te mają postać -01/-09 lub -001/-009; obecnie występują one w następujących częściach UKD: podziałach

wspólnych miejsca, 264 *Liturgia. Służba boża. Ceremonie religijne*, 611 *Anatomia*, 612 *Fizjologia*, 616 *Patologia*, 638.15 *Choroby pszczoł*.

Wskaźniki o postaci -01/-09 zarezerwowane są generalnie dla tzw. poddziałów wspólnych z kreską⁴, w praktyce jednak w tej funkcji wykorzystane są dotychczas tylko wskaźniki -03 (charakterystyki materiału) i -05 (charakterystyki osobowe). Pozostałe oznaczenia o tej formie mogą być bez wątpliwości traktowane jako wskaźniki poddziałów analitycznych. Mimo więc stosowania tych niestandardowych wskaźników nie ma zasadniczo niebezpieczeństwa pomylenia poddziałów analitycznych z poddziałami wspólnymi z kreską. W tych przypadkach, kiedy w tablicach głównych pojawiają się symbole pomocnicze o wskaźniku używanym dla poddziałów wspólnych z kreską, mamy na ogół do czynienia z wpisaniem do struktury działu tematycznego fragmentu rozbudowy poddziałów wspólnych wraz ze specyficzną dla tego działu interpretacją ich odpowiedników słownych. Rozwiązanie to charakterystyczne jest szczególnie dla zagadnień związanych z osobami, ich właściwościami i działalnością. Izomorfizm rozbudowy symboli o wskaźniku -05 w różnych częściach UKD prezentuje tablica 14.

Mimo starań FID, aby uniknąć wieloznaczności wskaźników -01/-09, niekiedy wieloznaczność ta jednak się pojawia. Zwykle właściwą interpretację podpowiada sama tematyka działu, w którym umieszczono te wieloznaczne poddziały, np. wskaźnik -03 użyto w dziale 264 *Liturgia. Służba boża. Ceremonie religijne*, gdzie poddział -03 ma treść „miejsca święte, sprzęty liturgiczne, szaty i inne przedmioty liturgiczne”. Gdybyśmy próbowali interpretować symbol 264-03 (lub jakkolwiek symbol rozwinięty zawierający symbol szczegółowy z działu 264 i poddział -03), jako symbol rozwinięty zawierający poddział wspólny charakterystyki materiałów, otrzymalibyśmy dość dziwaczne sformułowanie treści takiego symbolu: „materiały liturgii, służby bożej, sprzętów i szat liturgicznych”.

Przykładem stale prowadzonych przez FID, a obecnie przez Konsorcjum ds. UKD, prac zmierzających do wyeliminowania przypadków wyrażania przez symbole główne lub symbole poddziałów analitycznych charakterystyk ogólnych materiału lub osoby jest m. in. generalna rewizja działu 36 *Pomoc i opieka społeczna. Ubezpieczenia*, polegająca na skreśleniu działu 361/362 i zastąpieniu objętej nim tematyki jednym działem 364, w którym zalecono szerokie zastosowanie symboli poddziałów wspólnych charakterystyk osobowych (ze wskaźnikiem -05). Zabieg ten pozwolił doskonale zastąpić dawne symbole główne działu 36, symbolami rozwiniętymi zawierającymi jednolite oznaczenia kategorii osobowych. Podobne rozwiązanie zastosowano także w dziale 616 *Patologia*. Tablica 14 prezentuje zestawienie przykładów charakterystyk osobowych umieszczonych w tych właśnie dwóch działach oraz zestawienie wykorzystanych w nich poddziałów wspólnych osoby.

Rodzaj wskaźnika poddziału analitycznego nie ma większego znaczenia dla reprezentowanej przez symbol poddziału treści, ważny jest on jednak z punktu widzenia prawidłowej budowy symboli rozwiniętych UKD, które zawierają poddziały analityczne w obu odmianach.

⁴ Poddziały wspólne z kreską omówione są w rozdziale VIII.

Tablica 14. Porównanie rozbudowy wybranych symboli działów 364.6 i 616 oraz poddziałów wspólnych osoby

<i>Dział 364.6 Osoby objęte działalnością pomocy społecznej</i>	
-05	Opieka społeczna dotycząca różnych kategorii osób
-053 . 2	Opieka nad dziećmi
-053 . 2-056.24	Opieka nad dziećmi kalekimi, słabymi, rachitycznymi
-053 . 3	Opieka nad niemowlętami. Żłobki
-053 . 6	Opieka nad młodzieżą. Ochrona młodocianych
-053 . 9	Opieka w czasie starości. Domy starców
-054 . 6/.7	Opieka nad cudzoziemcami, pozbawionymi praw, uchodźcami. Pomoc dla repatriantów
-056 . 26	Opieka nad upośledzonymi fizycznie
-056 . 262	Opieka nad niewidomymi. Zakłady dla niewidomych
-056 . 263	Opieka nad głuchymi, niemymi, głuchoniemymi. Zakłady dla głuchoniemych
-056 . 266	Opieka nad inwalidami, ułomnymi
-056 . 36	Opieka nad upośledzonymi umysłowo lub słabo rozwiniętymi umysłowo
-056 . 37	Opieka nad umysłowo chorymi. Zakłady i przytułki dla umysłowo chorych
-057 . 36	Opieka nad wojskowymi, zatrudnionymi w policji, itd. Domy żołnierza
-058 . 34	Opieka nad biednymi i pozbawionymi środków do życia
-058 . 65	Opieka nad ofiarami wojny
-058 . 862	Opieka nad sierotami. Adopcja
-058 . 865	Opieka nad dziećmi zaadoptowanymi
<hr/>	
<i>Dział 616 Patologia</i>	
-05	Osoby (personel i pacjenci)
-051	Osoby pracujące w zawodach medycznych. Lekarze, pielęgniarzy itd.
-052	Pacjenci lekarscy ogólnie
-053	Chorzy i ich leczenie według wieku
-053 . 2	Pediatrya. Choroby dzieci ogólnie
-053 . 9	Geriatrya. Choroby wieku starczego
-056	Warunki wrodzone. Predyspozycje. Konstytucja. Odporność organizmu
-057	Choroby zawodowe. Medycyna pracy
-058	Choroby poszczególnych klas społecznych. Medycyna społeczna
<hr/>	
<i>Poddziały wspólne osoby (ze wskaźnikiem -05)</i>	
-051	Osoby jako czynnik aktywny (czynny), nauczający, obsługujący itp.
-052	Osoby jako czynnik pasywny (bierny), obsługiwani, klienci, użytkownicy itp.
-053	Osoby według wieku albo grupy wiekowej
. 1	Osoby według zdolności życia
. 15	Żyjący, osoby żyjące
. 18	Zmarli, osoby zmarłe
. 2	Dzieci i niemowlęta (ogólnie)
. 3	Niemowlęta. Oeski. Noworodki

c.d.

. 6	Młodzież. Nastolatki
. 9	Ludzie starzy. Osoby w podeszłym wieku
-054	Osoby według charakterystyk etnicznych, narodowościowych albo obywatelskich
. 6	Cudzoziemcy
. 7	Wygnańcy. Repatrianci. Imigranci. Emigranci. Osoby bez obywatelstwa. Osoby bez ojczyzny
-056	Osoby według czynników fizycznych i psychicznych
. 1	Osoby według ogólnej budowy, usposobienia lub charakteru. Osoby aktywne, pasywne. Osoby apatyczne. Fanatycy
. 2	Osoby według stanu fizycznego i stanu zdrowia
. 26	Osoby fizycznie upośledzone. Inwalidzi wskutek wypadku
. 36	Osoby upośledzone umysłowo lub słabo rozwinięte umysłowo
-057	Osoby według zatrudnienia, rodzaju pracy, źródła dochodów lub wykształcenia
. 36	wojskowi, zatrudnieni w policji itd.
-058	Osoby w zależności od sytuacji społecznej i statusu cywilnego
. 34	Osoby o niskich dochodach. Ubodzy
. 862	Sieroty
. 865	Dzieci zaadoptowane

Miejsce symboli poddziałów analitycznych w strukturze symbolu rozwiniętego jest ściśle określone: muszą one występować bezpośrednio po symbolu głównym, do którego się odnoszą. Reguły tej należy przestrzegać w każdych okolicznościach i nie dopuszcza się od niej odstępstw. Aby zrozumieć jej znaczenie wystarczy przyrzeć się formie symboli analitycznych w poszczególnych działach — łatwo bowiem dostrzec, że symbole te są wyrażeniami homograficznymi, tj. symbole poddziałów analitycznych o identycznej formie w różnych działach reprezentują różne znaczenie. Interpretacja treści symbolu poddziału analitycznego zależy więc od tego, z jakiego pochodzi działu. Umieszczenie go bezpośrednio po symbolu głównym, do którego się odnosi zapewnia jednoznaczną identyfikację właściwego działu, a co za tym idzie, także właściwego znaczenia samego poddziału analitycznego.

Symbole poddziałów analitycznych umieszczone przy pewnym symbolu klasy węzłowej mogą być łączone z dowolnym symbolem należącym do gałęzi klasyfikacyjnej zaczynającej się od tej klasy węzłowej. Ponieważ w UKD zastosowano numeryczną notację hierarchiczną, tę samą zasadę możemy sformułować również w sposób następujący: symbole poddziałów analitycznych umieszczone w tablicach przy symbolu pewnej klasy mogą być dołączone do każdego symbolu zaczynającego się od symbolu tej klasy, np. symbole poddziałów analitycznych umieszczone przy symbolu 53 można dołączyć do dowolnego symbolu zaczynającego się od cyfr 53, a więc m. in. do symboli 531, 532.23, 534.789 itd.; nie wolno ich jednak dołączyć do symboli 541, 523 czy 567.9 ponieważ są to symbole należące do innej gałęzi klasyfikacyjnej niż ta, przy której umieszczono dane symbole poddziałów analitycznych.

Opisana powyżej ogólna reguła zakresu stosowania symboli poddziałów analitycznych bywa niekiedy rozszerzana lub ograniczana. Zawsze jednak jakiegokolwiek

odstępstwo od niej jest wyraźnie zasygnalizowane w tablicach UKD przez odpowiednie wskazówki, np. przy wykazie symboli poddziałów analitycznych w dziale 62 umieszczona jest wskazówka, iż wolno stosować je w zakresie działów 62/69, a więc znacznie szerszym niż wynikałoby to z reguły ogólnej. Przy wykazie symboli poddziałów analitycznych 62-1 znajdujemy jednak uwagę, iż z zakresu ich stosowania wyłączono działy 622 (oprócz 62-11 i 62-18), 624 (oprócz 62-11 i 62-18), 627, 633/635, 66, 677 i 678. Trzy pierwsze działy wyłączone należą do gałęzi klasyfikacyjnej, przy której podany jest wykaz poddziałów analitycznych, pozostałe należą do rozszerzonego zakresu ich stosowania. Ponieważ uwagi modyfikujące zakres stosowania poddziałów analitycznych względem zakresu standardowego spotyka się w tablicach bardzo często, zawsze należy pamiętać o dokładnym analizowaniu wszystkich komentarzy umieszczonych przy symbolach poszczególnych działów i poddziałów.

W symbolu rozwiniętym można wykorzystać dowolną liczbę symboli poddziałów analitycznych — tyle, ile potrzeba dla dokładnej charakterystyki tematu. Jeśli do utworzenia pewnego symbolu rozwiniętego trzeba zastosować poddziały analityczne o tym samym rodzaju wskaźnika, ich kolejność jest dowolna i powinna być ustalona na podstawie analizy klasyfikowanego tematu. Jeśli w strukturze jednego symbolu rozwiniętego występują poddziały analityczne o różnych wskaźnikach, symbole poddziałów ze wskaźnikiem .01/.09 mają pierwszeństwo przed symbolami poddziałów ze wskaźnikiem -1/-9.

Przykłady

Uwaga: drukiem pogrubionym zaznaczono symbole UKD będące elementarnymi jednostkami leksykalnymi tej klasyfikacji, które wykorzystane są do zbudowania odpowiedniego symbolu rozwiniętego reprezentującego klasyfikowany temat. Wszystkie przykłady przygotowane są na podstawie trzeciego wydania skróconego tablic UKD (FID 616), co zapewni możliwość przeanalizowania podstawowych elementów toku klasyfikowania. Należy jednak pamiętać, że wydanie skrócone tablic UKD w żadnym wypadku nie może stanowić podstawy klasyfikowania zbiorów specjalistycznych, w tym bowiem celu stosować należy wyłącznie wydanie pełne tablic UKD lub odpowiednie wydanie branżowe specjalne uaktualnione do bieżącego stanu tej klasyfikacji.

1. Temat: *Produkcja opon samochodów ciężarowych*⁵

629.114.4 Samochody ciężarowe (symbol główny)
629 .11 .012.5 Obręcze, opony (symbol poddziału analitycznego .0)
62-9 Ogólna charakterystyka produkcji (symbol poddziału analitycznego -1/-9)

Symbol tematu: 629.114.4.012.5-9

⁵ Po ostatniej generalnej rewizji działu 629. 1 z 1991 roku temat ten powinien zostać sklasyfikowany symbolami:

629.35 Samochody ciężarowe
629.3.027.5 Opony
62-9 Ogólna charakterystyka produkcji
symbol tematu: 629.35.027.5-9

2. Temat: *Przekłady poezji rosyjskiej*⁶

- 882** Literatura rosyjska (symbol główny)
82-1 Poezja (symbol poddziałów analitycznych -1/-9 stosowanych w zakresie działów 82/89)
82.03 Interpretacje. Przekłady (symbol poddziału analitycznego ze wskaźnikiem .0 stosowanego w zakresie działów 82/89)
Symbol tematu: 882.03-1

3. Temat: *Konserwacja malarstwa renesansowego*

- 75** Malarstwo (symbol główny)
7.025 Zniszczenie. Restauracja. Naprawa. Konserwacja (symbol poddziału analitycznego ze wskaźnikiem .0 w dziale 7.02 Zagadnienia techniczne w sztuce)
7.034.4/.6 Renesans (wczesny, rozkwit, późny) (symbol poddziału analitycznego ze wskaźnikiem .0 w dziale 7.03 Style w sztuce)
Symbol tematu: 75.025.034.4/.6

4. Temat: *Ostre zapalenie gardła*

- 616.32** Choroby gardła i przełyku (symbol główny)
616-002.1 Ostre zapalenie (symbol poddziału analitycznego ze wskaźnikiem -001/-009 w dziale Zapalenia. Podrażnienia zapalne. Przekrwienie. Nadmierne wydzielanie śluzu — śluzotok)
Symbol tematu: 616.32-002.1

5. Temat: *Ekspresjonistyczne poematy symfoniczne*

- 785.11** Muzyka symfoniczna (symbol główny)
785 .11.04 Poematy symfoniczne (symbol poddziału analitycznego ze wskaźnikiem .01/.09 w dziale 785.11 Muzyka symfoniczna)
7.036.7 Ekspresjonizm. Sztuka abstrakcyjna (symbol poddziału analitycznego o wskaźniku .01/.09 w dziale 7.03 Style w sztuce)
Symbol tematu: 785.11.04.036.7

Na zakończenie należy wspomnieć o dodatkowej metodzie tworzenia symboli poddziałów analitycznych, z którą użytkownik może zetknąć się w pełnym wydaniu tablic UKD. Zasadniczo — jak powiedziano już wcześniej — systemy poddziałów analitycznych zbudowane są niezależnie od struktury działu, do którego je włączono, oferując swego rodzaju alternatywny podział tematyki tego działu. Zdarza się jednak, że

⁶ Po ostatniej gruntownej rewizji działu 8 z 1992 roku temat ten powinien zostać oznaczony symbolem:

821.161.1 Literatura rosyjska
82-1 Poezja (symbol nie zmieniony)
82.03 Interpretacje. Przekłady (symbol nie zmieniony)
symbol tematu: 821.161.1.03-1

w niektórych działach dopuszcza się tworzenie poddziałów analitycznych metodą rozbudowy równoległej na podstawie rozbudowy symboli głównych danego działu. Na przykład w dziale 591/599 *Zoologia ogólna i systematyczna* można tworzyć symbole poddziałów analitycznych zastępując wskaźnikiem - (kreska pozioma) dwie pierwsze cyfry odpowiedniego symbolu głównego. W ten sposób dokumenty prezentujące pewne ogólne zagadnienia zoologiczne w odniesieniu do poszczególnych gatunków zwierząt można klasyfikować za pomocą symboli rozwiniętych zamiast za pomocą dłuższych i bardziej skomplikowanych symboli złożonych, np.

591.1	Fizjologia zwierząt. Zoofizjologia -11 symbol poddziału analitycznego utworzonego na podstawie symbolu 591.1
591.16	Rozmnażanie się. Biogeneza. Rozwój. Rozród -116 symbol poddziału analitycznego utworzonego na podstawie symbolu 591.16
598.2	Aves. Ptaki -82 symbol poddziału analitycznego utworzonego na podstawie symbolu 598.2
595.78	Lepidoptera. Motyle. Łuskoskrzydłe -578 symbol poddziału analitycznego utworzonego na podstawie symbolu 595.78
591.1-82	Fizjologia, ptaki
598.2-11	Ptaki, fizjologia
591.16-578	Rozmnażanie się, motyle
595.78-116	Motyle, rozmnażanie się

Poddziały syntetyczne

Symbole poddziałów syntetycznych są specjalnym rodzajem symboli pomocniczych tworzonych drogą rozbudowy równoległej na podstawie rozbudowy symboli głównych pewnego działu. Służą do tworzenia tzw. symboli syntetycznych, reprezentujących przedmioty treści o złożonej charakterystyce lub przedmioty będące pewnego rodzaju amalgamatami, mieszaninami, stopami, połączeniami pewnych składników, z których każdy reprezentowany jest w UKD przez pewien symbol główny. Symbole tych cech czy składników danego przedmiotu należą zawsze do tego samego działu UKD, a więc do tej samej gałęzi klasyfikacyjnej.

Charakterystycznym wskaźnikiem symboli poddziałów syntetycznych jest ' (apostrof), który często nazywa się znakiem syntezy⁷. Budując symbol pod-

⁷ W pewnym sensie znak syntezy jest piątym typem znaków łączących stosowanych w UKD (cztery pozostałe to + , / , : i ::).

działu syntetycznego zastępuje się tym wskaźnikiem symbol klasy macierzystej wspólnej dla wszystkich elementów symbolu syntetycznego, a więc dla wszystkich symboli głównych reprezentujących cechy lub składniki klasyfikowanego przedmiotu treści dokumentu. Na przykład, w dziale 669.15 *Stopy żelaza z innymi obok węgla składnikami. Stale stopowe. Żeliwa stopowe. Żelazostopy*, symbole poddziałów syntetycznych wyrażają składniki stopów i utworzone są przez zastąpienie apostrofem cyfr 669 w symbolach odpowiednich metali, które umieszczone są w dziale 669.2/.8 *Metale nieżelazne i ich metalurgia*:

669.15	Stopy żelaza z innymi obok węgla składnikami
669.24	Nikiel
'24	nikiel (poddział syntetyczny utworzony z symbolu 669.24)
669.15'24	Stopy żelaza z niklem
669.25	Kobalt
'25	kobalt (poddział syntetyczny utworzony z symbolu 669.25)
669.15'24'25	Stopy żelaza z niklem i kobaltem (symbol syntetyczny utworzony z symbolu głównego 669.15 i symboli poddziałów syntetycznych '24 i '25)

Symbole syntetyczne stosuje się tylko w tych działach UKD, w których możliwość korzystania z nich jest wyraźnie wskazana odpowiednią uwagą w tablicach klasyfikacyjnych. Obecnie dopuszcza się stosowanie tych symboli w następujących działach:

329	<i>Partie i ruchy polityczne</i>
546	<i>Chemia nieorganiczna</i>
547	<i>Chemia organiczna</i>
575.8	<i>Ewolucja. Pochodzenie gatunków. Filogeny</i>
615.2	<i>Leki zgodnie z ich działaniem zasadniczym</i>
615.31	<i>Substancje chemiczne w ogóle</i>
621.791	<i>Spawanie i procesy pokrewne</i>
622	<i>Górnictwo</i>
629.7	<i>Technika transportu powietrznego i kosmicznego</i>
631.442	<i>Klasyfikacja gleb</i>
631.8	<i>Nawozy</i>
637	<i>Produkty pochodzenia zwierzęcego</i>
666.113	<i>Klasyfikacje szkieł według tlenków składowych</i>
667.6	<i>Wyroby lakierowane</i>
669	<i>Metalurgia. Metale i ich stopy</i>
678.6	<i>Syntetyczne produkty polikondensacji. Polikondensaty. Żywiec syntetyczne. Włókna syntetyczne itd.</i>
681.5	<i>Technika sterowania automatycznego</i>
792	<i>Teatr</i>

oraz od 1992 roku

81	<i>Język. Lingwistyka</i>
82	<i>Literatura</i>

Symbol syntetyczny może zawierać dowolną liczbę symboli podziałów syntetycznych. Również kolejność łączenia kilku symboli podziałów syntetycznych nie jest rygorystycznie określona. Zwykle zaleca się, aby na pierwszym miejscu w symbolu syntetycznym stał wykładnik najważniejszego składnika czy cechy, za nim natomiast umieszcza się pozostałe składniki w kolejności ich zawartości czy stopnia ważności dla klasyfikowanego zagadnienia. Np. stopy pewnego metalu z innymi metalami klasyfikować się powinno łącząc apostrofem z symbolem głównym tego metalu symbole podziałów syntetycznych utworzone dla pozostałych składników stopu. W myśl tej instrukcji mosiądz jako stop miedzi z cynkiem powinien otrzymać symbol 669.35'5, gdzie 669.35 oznacza stopy miedzi a podział '5 powstał z symbolu 669.5 oznaczającego cynk. Szczegółowe zasady budowy symboli syntetycznych umieszczone są w tablicach klasyfikacyjnych UKD przy poszczególnych działach, w których tworzenie ich jest dopuszczane.

Przykłady

Uwaga: drukiem pogrubionym zaznaczono symbole UKD będące elementarnymi jednostkami leksykalnymi tej klasyfikacji, które wykorzystane są do zbudowania odpowiedniego symbolu syntetycznego reprezentującego klasyfikowany temat. Wszystkie przykłady przygotowane są na podstawie trzeciego wydania skróconego tablic UKD (FID 616).

1. Temat: *Ewolucja enzymatyczna*

575.852 Ewolucja molekularna
575.852'1 podziały syntetyczne rozbudowywane jak 577.1
577 .1 Chemiczne podstawy życia
577 .15 Enzymy. Katalizatory reakcji biologicznych.
Enzymologia
'15 podział syntetyczny o treści „enzymy” utworzony
z symbolu 577.15 i stosowany przy 575.852

Symbol tematu: 575.852'15

2. Temat: *Siarczan potasowo-glinowy*

546.623 Glin trójwartościowy i jego pochodne
546 .32 Potas
'32 podział syntetyczny o treści „potas jako”
546 .226 Siarczany
'226 podział syntetyczny o treści „siarczan”

Symbol tematu: 546.623'32'226

3. Temat: *Partie anarcho-syndykalistyczne*

329.281 Partie syndykalistyczne
329 .285 Partie anarchistyczne
'285 podział syntetyczny o treści „partie anarchistyczne”

Symbol tematu: 329.281'285

4. Temat: *Stopy miedzi, cynku i ołowiu*

- 669.35** Stopy miedzi
669 .5 Cynk
 '**5** podział syntetyczny o treści „cynk”
669 .4 Ołów
 '**4** podział syntetyczny o treści „ołów”

Symbol tematu: 669.35'5'4

5. Temat: *Wydobycie rud żelazowo-tytanowych*

- 622.341.1** Rudy żelaza
622 .349.4 Rudy tytanu
 '**494** podział syntetyczny o treści „rudy tytanu”

Symbol tematu: 622.341.1'494

6. Temat: *Mięso kozie*

- 637.5** Mięso. Produkty mięsne
637 .5'6 Mięso i produkty mięsne poszczególnych gatunków zwierząt
 hodowlanych
 poddziały syntetyczne rozbudowane jak 637'6
637 '6 Produkty zwierząt hodowlanych
 poddziały syntetyczne rozbudowywane jak 636
636 .39 Kozy
 '**639** podział syntetyczny o treści „produkty pochodzenia
 koziego, kozie. . .”

Symbol tematu: 637.5'639

SŁOWNICTWO POMOCNICZE UKD: PODDZIAŁY WSPÓLNE I PODZIAŁ A/Z

Charakterystyka ogólna

W Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej wyodrębniono rozgałęziony system podziałów wspólnych, czyli podziałów pomocniczych o nieograniczonym zakresie stosowania, które wyrażają pewne uniwersalne charakterystyki treści lub formy dokumentów. Jak wszystkie podziały pomocnicze, również podziały wspólne służą do uszczegółowienia charakterystyki dokumentu poprzez dołączenie — do symbolu reprezentującego jego temat czy przedmiot — symboli reprezentujących dodatkowe informacje, na przykład: o lokalizacji przestrzennej i chronologicznej tego przedmiotu, aspekcie jego analizy, materiale, z którego jest wykonany, czy też formie i języku dokumentu, w którym jest opisany. Zasadniczo można łączyć je z dowolnym symbolem głównym. **Jako symbole podziałów pomocniczych nie mogą samodzielnie znakować żadnego dokumentu.** W sporadycznych przypadkach, kiedy dokument prezentuje pewne ogólne zdarzenia ukazywane z punktu widzenia wielu dziedzin wiedzy, dopuszcza się sklasyfikowanie go za pomocą samych tylko symboli podziałów wspólnych. Przykładem takich właśnie szczególnych przypadków są dokumenty rocznicowe, czy okolicznościowe o bardzo ogólnej treści.

Poddziały wspólne UKD ogólnie można podzielić na dwie grupy: podziały reprezentujące formalne cechy dokumentów i podziały reprezentujące cechy treści dokumentów. Do grupy pierwszej należą podziały wspólne formy i podziały wspólne języka, wszystkie pozostałe podziały wspólne UKD służą do oznaczania cech treści dokumentu, a są to: podziały wspólne miejsca, podziały wspólne rasy, grupy etnicznej i narodowości, podziały wspólne czasu, podziały wspólne punktu widzenia, podziały wspólne sposobu ujęcia tematu, podziały wspólne materiału i podziały wspólne osoby.

Symbole podziałów wspólnych dołączone do symbolu głównego tworzą z nim symbol rozwinięty. **Z wyjątkiem symboli podziałów wspólnych punktu widzenia i sposobu ujęcia, liczba symboli podziałów wspólnych, które można dołączyć do jednego symbolu głównego nie jest ograniczona.** Każdy rodzaj podziałów wspólnych wyróżniony jest specjalnym wskaźnikiem. Sposób połączenia z symbolem głównym symboli podziałów wspólnych różnego typu określają zasady pozycyjnej gramatyki symbolu rozwiniętego UKD. Część symboli podziałów wspólnych ma stałe miejsce w strukturze tego symbolu, część ma miejsce zalecane, które jednak w zależności od potrzeb może być zmienione. Również zasady łączenia dwóch lub więcej symboli podziałów wspólnych tego samego typu określone są różnie dla

różnych rodzajów symboli. Omawiając poszczególne kategorie poddziałów wspólnych, zwrócimy więc uwagę na związane z nimi reguły gramatyczne. W całości — pozytywna gramatyka symbolu rozwiniętego oraz sposób korzystania ze znaków łączących w celu utworzenia złożonego symbolu poddziału wspólnego — przedstawione są w rozdziale XI.

Wykazy symboli poddziałów wspólnych umieszczone są w tablicach pomocniczych UKD w częściach I.c./k.¹, w kolejności, którą zastosujemy również tutaj omawiając poszczególne kategorie tych wyrażeń.

Podziały wspólne języka

Podziały wspólne języka należą do kategorii formalnych charakterystyk dokumentów i przedstawione są w tablicy I.c. Służą do oznaczania języka, w którym dokument jest napisany, lub z którego i na który jest przetłumaczony. Podziały te wyróżnia **wskaźnik =...** (czytaj: znak równości) umieszczony na początku każdego symbolu cyfrowego, zbudowanego zgodnie z ogólnymi zasadami notacji dziesiętnej z kropką w funkcji delimitacyjnej ulokowaną po każdej sekwencji trójcyfrowej z wyjątkiem sekwencji ostatniej, np.:

do 1992 roku:

=20 język angielski
=393.1 język holenderski
=916.2 język irlandzki

od 1992 roku:

=111 język angielski
=112.5 język holenderski
=152.1 język irlandzki

Symbole poddziałów wspólnych języka mogą być dołączone do każdego symbolu głównego, używa się ich jednak tylko wtedy, gdy wskazanie języka dokumentu ma szczególne znaczenie dla użytkownika, a więc np. wtedy, gdy klasyfikowany dokument jest dokumentem wielojęzycznym, w odniesieniu do obcojęzycznych wydawnictw informacyjnych, w charakterystykach słowników przekładowych i obcojęzycznych, w celu wyróżnienia proporcjonalnie niedużej grupy dokumentów obcojęzycznych w zbiorach zasadniczo obejmujących przede wszystkim publikacje w języku użytkownika itp.

Symbole poddziałów wspólnych języka do 1992 roku tworzyło się metodą rozbudowy równoległej na podstawie rozbudowy działu 802/809 *Językoznawstwo. Poszczególne języki* lub działu 82/89 *Literatura. Literatura w poszczególnych językach*². W tych

¹ W oznaczeniach tablic pomocniczych FID pominął literę j, gdyż nie występuje ona w niektórych językach o alfabecie wywodzącym się z alfabetu łacińskiego.

² Metodą rozbudowy równoległej symboli UKD poświęcony jest rozdział X.

trzech miejscach struktury UKD zastosowano podział według jednolitego kryterium językowego, przyporządkowując każdemu językowi stały symbol cyfrowy. Symbol ten dołączony do wykładników działów tematycznych lub wskaźnika podziału wspólnego tworzy razem z nim odpowiednie symbole główne lub symbole podziałów wspólnych języka. W tablicy 15 przedstawiono porównanie treści i formy symboli utworzonych na podstawie tego samego kryterium językowego w wymienionych wyżej trzech gałęziach UKD zgodnie z ich rozbudową zamieszczoną w trzecim wydaniu skróconym tablic UKD w języku polskim (FID 616), aktualną do 1992 roku.

Tablica 15. Porównanie budowy wybranych symboli podziałów wspólnych języka, symboli głównych działu 802/809 i symboli głównych działu 82/89 (rozbudowa zgodna z FID 616)

Język będący podstawą podziału	Poddziały wspólne wskaźnik: =... <i>język dokumentu</i> ...	Dział 802/809 symbol: 80... <i>język ... jako przedmiot treści</i>	Dział 82/89 symbol 8... <i>literatura w języku ...</i>
<i>angielski</i>	=20	802.0	820
<i>niemiecki</i>	=30	803.0	830
<i>francuski</i>	=40	804.0	840
<i>włoski</i>	=50	805.0	850
<i>rumuński</i>	=590	805.90	859.0
<i>hiszpański</i>	=60	806.0	860
<i>portugalski</i>	=690	806.90	869.0
<i>łaciński</i>	=71	807.1	871
<i>rosyjski</i>	=82	808.2	882
<i>polski</i>	=84	808.4	884
<i>czeski</i>	=850	808.50	885.0
<i>węgierski</i>	=945.11	809.451.1	894.511

Symbole podziałów wspólnych języka dokumentu budowało się więc zastępując wskaźnikiem = (znak równości) symbol 80 w symbolach poszczególnych języków w dziale *Językoznawstwo* lub symbol 8 w symbolach literatury w poszczególnych językach w dziale *Literatura*.

W wyniku przeprowadzonej w 1992 roku generalnej rewizji podziałów wspólnych języka i działu 8 pełną wzorcowa rozbudowa charakterystyk językowych umieszczona jest właśnie w tablicy I.c. Poddziały wspólne języka, a na jej podstawie tworzy się metodą rozbudowy równoległej symbole językoznawstwa odnoszącego się do poszczególnych języków w dziale 81 *Język. Lingwistyka* i symbole literatury w poszczególnych językach w dziale 821 *Literatura* oraz charakterystyki etniczne wyrażane przez symbole podziałów wspólnych grup etnicznych. Tak więc, aby utworzyć symbol języka w dziale 811 *Język. Lingwistyka* zastępuje się wskaźnik podziałów języka = symbolem 811, po którym wprowadza się ciąg cyfr następujący po znaku równości w symbolu podziału wspólnego tego języka umieszczając kropkę zgodnie z ogólną zasadą

oddzielania kolejnych sekwencji trójcyfrowych licząc od początku ciągu cyfr. Symbole literatury w określonych językach tworzone są analogicznie, z tym, że zamiast znaku równości w tym przypadku należy wprowadzić symbol działu *Literatura*, czyli 821. Tablica 16 prezentuje przykłady tworzenia symboli działu 811 i 821 na podstawie rozbudowy symboli poddziałów wspólnych języka zgodnie z obecnie obowiązującą rozbudową tych części UKD.

Tablica 16. Porównanie budowy symboli poddziałów wspólnych języka, symboli głównych działu 811 i symboli głównych działu 821 zgodnie z rozbudową obowiązującą od 1992 roku

Język będący podstawą podziału	Poddziały wspólne wskaźnik =... <i>język dokumentu</i> ...	Dział 811 symbol 811 <i>język... jako przedmiot treści</i>	Dział 821 symbol 821 <i>literatura w języku...</i>
<i>angielski</i>	=111	811.111	821.111
<i>niemiecki</i>	=112.2	811.112.2	821.112.2
<i>łaciński</i>	=124	811.124	821.124
<i>włoski</i>	=131.1	811.131.1	821.131.1
<i>francuski</i>	=133.1	811.133.1	821.133.1
<i>hiszpański</i>	=134.2	811.134.2	821.134.2
<i>portugalski</i>	=134.3	811.134.3	821.134.3
<i>rumuński</i>	=135.1	811.135.1	821.135.1
<i>rosyjski</i>	=161.1	811.161.1	821.161.1
<i>polski</i>	=162.1	811.162.1	821.162.1
<i>czeski</i>	=162.3	811.162.3	821.162.3
<i>węgierski</i>	=511.141	811.511.141	821.511.141
<i>esperanto</i>	=922	811.922	821.922

Jeśli istnieje potrzeba oznaczenia dialektu czy wariantu lokalnego pewnego języka, do reprezentującego go symbolu poddziału wspólnego dołącza się symbol poddziału wspólnego miejsca wskazujący, na jakim terytorium dialekt lub wariant ten jest używany, np.:

do 1992 roku:

- =20(73) *Język amerykański*, tj. język angielski używany w USA; symbol (73) oznacza USA
- =20(931) *Język nowozelandzki*, tj. język angielski używany w Nowej Zelandii; symbol (931) oznacza Nową Zelandię
- =30(436) *Język austriacki*, tj. język niemiecki używany w Austrii; symbol (436) oznacza Austrię

od 1992 roku:

- =111(73) *Język amerykański*, tj. język angielski używany w USA; symbol (73) oznacza USA

- =111(931) *Język nowozelandzki*, tj. język angielski używany w Nowej Zelandii; symbol (931) oznacza Nową Zelandię
- =112.2(436) *Język austriacki*, tj. język niemiecki używany w Austrii; symbol (436) oznacza Austrię

Poddziały wspólne miejsca używane są także dla wyrażenia charakterystyki językowej dokumentu wydanego w pewnym kraju w języku obcym np.:

do 1992 roku:

- =20(438) *dokument opublikowany po angielsku w Polsce*
- =40(438) *dokument opublikowany po francusku w Polsce*
- =84(73) *dokument opublikowany po polsku w USA*

od 1992 roku:

- =111(438) *dokument opublikowany po angielsku w Polsce*
- =133.1(438) *dokument opublikowany po francusku w Polsce*
- =162.1(73) *dokument opublikowany po polsku w USA*

Poza językami naturalnymi, w których napisano lub wydano dokumenty, symbole poddziałów wspólnych języka pozwalają również oznaczyć języki sztuczne (np. takie tzw. języki międzynarodowe posiadające własną literaturę jak esperanto czy ido, lub języki programowania)³ oraz dwa rodzaje specjalnych charakterystyk językowych: wielojęzyczność dokumentu i przekład.

Dokumenty wielojęzyczne oznacza się symbolem =00, do którego można dopisać cyfrę od 2 do 9 w celu wskazania liczby użytych w dokumencie języków. Jeśli istnieje potrzeba wskazania języków, w których zapisane są teksty zawarte w dokumencie wielojęzycznym, ich symbole dołącza się zasadniczo w dowolnej kolejności do symbolu poddziału oznaczającego wielojęzyczność. Możliwe jest także dopisanie odpowiedniego ciągu symboli poddziałów tych języków bezpośrednio do symbolu znakującego treść i pozostałe cechy dokumentu. Na przykład materiały z konferencji na temat informacji naukowej wydane w języku angielskim, niemieckim i francuskim można sklasyfikować następująco:

do 1992 roku:

- 002(061.3)=00 *Wielojęzyczne materiały z konferencji na temat informacji naukowej*
- 002(061.3)=003 *Trójjęzyczne materiały z konferencji na temat informacji naukowej*

³ Warto zwrócić uwagę na nieco mylący odpowiednik słowny symbolu oznaczającego języki programowania (np. Algol, Cobol, Find itp.), który nazywa je językami informacyjnymi. Jak pamiętamy z treści rozdziału I, nazwa ta w literaturze używana jest zwykle dla oznaczenia języków informacyjno-wyszukiwawczych.

002(061.3)=00=20=30=40 *Wielojęzyczne materiały z konferencji na temat informacji naukowej w językach: angielskim, niemieckim i francuskim*

002(061.3)=003=20=30=40 *Trójjęzyczne materiały z konferencji na temat informacji naukowej: w języku angielskim, niemieckim i francuskim*

002(061.3)=20=30=40 *Materiały z konferencji na temat informacji naukowej w językach: angielskim, niemieckim i francuskim*

od 1992 roku:

002(061.3)=00 *Wielojęzyczne materiały z konferencji na temat informacji naukowej (symbol =00 nie zmienił się)*

002(061.3)=111=112.2=133.1 *Trójjęzyczne materiały z konferencji na temat informacji naukowej: w języku angielskim, niemieckim i francuskim*

Nie zaleca się obecnie stosowania symbolu =00 przy oznaczaniu dokumentów wielojęzycznych, jeśli do symbolu wprowadza się symbole poszczególnych języków; tak więc symbole języków powinno się dopisać bezpośrednio do symbolu tematu dokumentu. W zrewidowanych podziałach wspólnych skreślono symbole =002/=009, nie można więc obecnie wskazywać liczby języków, w których napisany jest tekst dokumentu.

Zasadniczo każdy z przedstawionych powyżej symboli jest poprawnym z punktu widzenia gramatyki UKD wyrażeniem charakterystyki wspomnianego dokumentu. Należy jednak pamiętać, że **jednym z najważniejszych warunków efektywnego funkcjonowania każdego systemu informacyjno-wyszukiwawczego jest jednolitość zasad opisu dokumentów**, toteż nie jest możliwe równoczesne stosowanie każdej z pięciu przedstawionych w przykładzie metod oznaczania dokumentów wielojęzycznych. Mimo poprawności formalnej w każdym systemie należy zdecydować się na jedną tylko metodę i stosować ją konsekwentnie w klasyfikowaniu wszystkich dokumentów. Najczęściej stosuje się metodę użytą w trzeciej z powyższych charakterystyk; w odniesieniu do dokumentów wielojęzycznych, w których użyto bardzo dużej liczby języków lub też dla których wskazanie tych języków nie jest istotne, za wystarczającą charakterystykę uznaje się symbol typu pierwszego.

Przekłady klasyfikowane są za pomocą symbolu =03 (oznaczającego ogólnie tłumaczenia z pewnego języka), do którego po kropce dołącza się symbol języka, z którego dokonano przekładu. W dołączanym symbolu języka, z którego dokument przetłumaczono nie powtarza się wskaźnika, czyli znaku = (równości), np.:

do 1992 roku:

=03.30 *dokument przetłumaczony z języka niemieckiego; =30 język niemiecki*

- =03.50 *dokument przetłumaczony z języka włoskiego; =50 język włoski*
- od 1992 roku:
- =03.112.1 *dokument przetłumaczony z języka niemieckiego; =112.1 język niemiecki*
- =03.131.1 *dokument przetłumaczony z języka włoskiego; =131.1 język włoski*

Jeżeli istotne jest również zaznaczenie, na jaki język dokument przetłumaczono, jego oznaczenie traktuje się tak samo jak zwykle oznaczenie języka dokumentu i dołącza za pomocą wskaźnika do pozostałej części charakterystyki przekładu, np.:

- do 1992 roku:
- =03.82=30 *dokument przetłumaczony z języka rosyjskiego na niemiecki; =82 oznacza język rosyjski, =30 oznacza język niemiecki*

- od 1992 roku:
- =03.161.1=112.2 *dokument przetłumaczony z języka rosyjskiego na niemiecki; =161.1 oznacza język rosyjski, =112.2 oznacza język niemiecki*

W standardowej strukturze symbolu rozwiniętego symbole poddziałów wspólnych języka umieszczone są na ostatniej pozycji, a więc na końcu symbolu dokumentu. W przypadkach, kiedy charakterystyka językowa jest istotna dla organizacji zbioru informacyjnego, dopuszcza się odstępstwa od tej zasady. Podziały wspólne języka umieszcza się wówczas na początku symbolu rozdzielając je dwukropkiem od symbolu głównego lub odpowiednim wskaźnikiem od innych symboli poddziałów wspólnych, np.:

- do 1992 roku:
- =20(075)611 *Podręczniki anatomii w języku angielskim*
- =30(075)611 *Podręczniki anatomii w języku niemieckim*
- =20:611(075) *Podręczniki anatomii w języku angielskim*
- =20:611(084.4) *Atlasy anatomiczne w języku angielskim*
- =30:611(084.4) *Atlasy anatomiczne w języku niemieckim*
- od 1992 roku:
- =111(075)611 *Podręczniki anatomii w języku angielskim*
- =112.2(075)611 *Podręczniki anatomii w języku niemieckim*
- =111:611(075) *Podręczniki anatomii w języku angielskim*
- =111:611(084.4) *Atlasy anatomiczne w języku angielskim*
- =112.2:611(084.4) *Atlasy anatomiczne w języku niemieckim*

Należy pamiętać, że symbole poddziałów wspólnych języka wyrażają wyłącznie język dokumentu, czyli język, który użytkownik powinien znać, aby zapoznać się z treścią dokumentu. Dokumenty poświęcone poszczególnym językom należy klasyfikować odpowiednimi symbolami z działu 80 *Językoznawstwo*, a od 1992 roku w dziale 811 *Język. Lingwistyka*.

Uwaga: w Aneksie zamieszczono tekst znowelizowanej tablicy I.c. Poddziały wspólne języka.

Poddziały wspólne formy

Drugim rodzajem symboli wyrażających charakterystyki formalne dokumentów są symbole poddziałów wspólnych formy, przeznaczone do wskazywania formy piśmienniczej lub wydawniczej dokumentu. Zestaw tych symboli umieszczony jest w tablicy I.d. Cechy formy dokumentu rozumiane są tu jako cechy zewnętrzne (np. mapy, atlasy, fotografie, książki) i jako cechy układu treści dokumentu, sposobu jej zorganizowania (np. dokumenty o alfabetycznym układzie treści, dokumenty w ujęciu historycznym).

Poddziały wspólne formy wyróżnione są wskaźnikiem (0...) (czytaj: nawias zero), gdzie w miejscu zapisanych tu trzech kropek wprowadzony jest pewien ciąg cyfr arabskich. Poddziały te mają więc wskaźnik dwustronny (wskazujący początek i koniec symbolu), wewnątrz którego zaczynający się zawsze od zera ciąg cyfr zbudowany jest zgodnie z ogólnymi zasadami notacji dziesiętnej i delimitacji sekwencji trójznakowych (z wyjątkiem ostatniej) za pomocą kropki, np.:

- (01) *Bibliografie*
- (02) *Książki ogólnie*
- (03) *Działa podręczne. Encyklopedie. Przewodniki. Słowniki*
- (038) *Słowniki. Słowniki fachowe i techniczne*
- (075) *Podręczniki*
- (075.8) *Podręczniki dla uniwersytetów i szkół wyższych. Skrypty*

Pomiędzy rozbudową poddziałów wspólnych formy i symboli głównych działu 0 *Zagadnienia ogólne* zachodzi pewna analogia, która w niektórych częściach tych dwóch gałęzi klasyfikacyjnych wykorzystywana jest w formie rozbudowy równoległej. Np. symbole poddziałów wspólnych znakujące materiały organizacji, stowarzyszeń, dokumenty z konferencji itd. tworzone są na podstawie rozbudowy działu 06 *Organizacje i inne rodzaje współpracy*. Należy jednak pamiętać, że rozbudowa równoległa możliwa jest tylko w niektórych częściach tych gałęzi klasyfikacyjnych. Mimo częstego podobieństwa symboli, pozostałe części działu 0 i systematyki poddziałów wspólnych formy należy traktować jako niezależne.

Trzeba też pamiętać, że w dziale 0 umieszczone są symbole główne oznaczające różne formy dokumentów, a więc np. 05 *Czasopisma*, 01 *Bibliografie*, 03 *Encyklopedie ogólnie*. Symbole te służą do

— klasyfikowania dokumentów, których przedmiotem są określone rodzaje dokumentów, np.:

05:002 *Czasopisma z dziedziny informacji naukowej*

— klasyfikowania dokumentów o szerokiej tematyce wydanych w określonej formie, np.:

05 *Problemy Czasopismo „Problemy”*

030.1 *Wielka Encyklopedia Powszechna* *Polska encyklopedia ogólna „Wielka Encyklopedia Powszechna”*

015(438) *Przewodnik Bibliograficzny* *Polska bibliografia narodowa „Przewodnik Bibliograficzny”*

Poddziały wspólne formy mają własny system poddziałów analitycznych wyróżnionych wskaźnikiem (0.0...), który — jak łatwo zauważyć — jest połączeniem wskaźnika kategorii podziału wspólnego ze wskaźnikiem poddziałów analitycznych .01/.09. Poddziały analityczne poddziałów wspólnych formy wyrażają ogólne charakterystyki dodatkowe, które odnoszą się do różnego typu dokumentów, a więc np.:

- (0.021.2) *Dokumenty duże*
- (0.021.3) *Dokumenty średnie*
- (0.021.4) *Dokumenty małe*
- (0.024.3) *Dokumenty z efektem stereo*
- (0.032) *Rękopisy*
- (0.033) *Maszynopisy*
- (0.034) *Dokumenty odczytywane maszynowo*
- (0.035) *Kopie. Reprodukcje. Duplikaty*
- (0.035.2) *Mikrokopie*

Rozwinięte symbole poddziałów wspólnych formy tworzy się przez dołączenie zgodnie z ogólnymi zasadami symboli poddziałów analitycznych do prostego symbolu podziału wspólnego formy i ujęcie powstałego ciągu cyfr w nawias okrągły. Możemy więc powiedzieć, że operacja tworzenia rozwiniętego symbolu podziału wspólnego formy odbywa się „wewnątrz wskaźnika tej kategorii symboli”, np.:

- (02) *Książki ogólnie*
- (02.021.1) *Książki duże*
- (02.021.4) *Książki małe, wydawnictwa miniaturowe*

- (01) *Bibliografie*
- (01.034) *Bibliografie na nośniku maszynowym*

(084.12) *Fotografie*
(084.12.035.2) *Mikrofotografie*

Zestaw symboli poddziałów wspólnych formy przedstawiony w tablicy I.d. można uzupełnić złożonymi symbolami poddziałów wspólnych formy. Symbole te tworzy się dla dokumentów, których charakterystyki zewnętrzne nie mogą być wyrażone przez żaden z podanych w wykazie prostych symboli poddziałów wspólnych formy. Ten rodzaj symboli ma postać (0:0/9), co oznacza, że wewnątrz nawiasu okrągłego znak 0 łączy się dwukropkiem z dowolnym symbolem głównym wskazującym odpowiednią formę dokumentu, np.:

(0:741.5) *Dokumenty w formie karykatury; symbol 741.5 oznacza karykatury*
342.511(73)(0:741.5) *Prezydenci Stanów Zjednoczonych A.P.; dokument w formie karykatur; symbol 342.511(73) oznacza głowy państwa (prezydentów) USA*

(0:82-31) *Dokumenty w formie powieści; symbol 82-31 oznacza powieści*
929Chopin(0:82-31) *Biografia Chopina w formie powieści; symbol 929 oznacza biografie*

Tego rodzaju tzw. złożone symbole poddziałów wspólnych formy stosowane są bardzo rzadko i wyłącznie do znakowania zbiorów własnych.

Jednym z najczęściej stosowanych symboli poddziałów wspólnych formy jest symbol (091) oznaczający dokumenty w ujęciu historycznym. Choć charakterystyka ta zaliczona jest do grupy charakterystyk formalnych, odnosi się jednak do bardzo specyficznej cechy, jaką jest aspekt przedstawiania tematu (przedmiotu) dokumentu. W praktyce symbol ten stosuje się w opisie dokumentów prezentujących historię, dzieje dowolnego rodzaju obiektu, z wyjątkiem państw, których historię oznaczają symbole z działu 93/99, np.:

61(091) *Historia medycyny; symbol 61 oznacza medycynę*
629.118.3(091) *Historia rowerów; symbol 629.118.3 oznacza pojazdy dwukołowe*

W standardowym porządku poziomym symbolu rozwiniętego symbole poddziałów wspólnych formy umieszczone są na pozycji przedostatniej. W uzasadnionych przypadkach lokalizacja ta może być zmieniona, np. w celu porządkowania zbiorów własnych według formy dokumentu dopuszcza się umieszczenie ich na początku symbolu dokumentu:

(038)159.9	<i>Słownik encyklopedyczny psychologii</i>
(038)51	<i>Słownik encyklopedyczny matematyki</i>
(038)53	<i>Słownik encyklopedyczny fizyki</i>

Podobnie jak poddziały wspólne języka, również poddziały wspólne formy używane są stosunkowo rzadko (z wyjątkiem wspomnianego wyżej poddziału (091)), tylko wtedy, gdy zwrócenie uwagi użytkownika na formę dokumentu ma istotną wartość informacyjną. Zaleca się używanie ich przede wszystkim w klasyfikowaniu:

- encyklopedii i słowników encyklopedycznych poszczególnych dziedzin⁴;
- opracowań przeznaczonych dla szczególnego rodzaju czytelników;
- podręczników, literatury szkoleniowej;
- dokumentów o formie unikalnej w określonym zbiorze informacyjnym.

Poddziały wspólne miejsca

Umieszczone w tablicy I.e. poddziały wspólne miejsca o wskaźniku (1/9) (czytaj: nawias okrągły, wewnątrz ciągi cyfr zaczynające się od 1 do 9) otwierają grupę poddziałów wspólnych odnoszących się do treści dokumentów. Poddziały te służą do **oznaczania lokalizacji przestrzennej przedmiotów treści, miejsca zdarzenia czy pochodzenia opisywanych obiektów**. Nie wolno używać ich do oznaczania miejsca opracowania czy wydania dokumentu.

Ogólnie poddziały wspólne miejsca podzielić można na dwie podgrupy: poddziałów oznaczających położenie fizyczno-geograficzne (1/2) i poddziałów znakujących charakterystyki administracyjno-polityczne (3/9).

Gałąź (1) *Miejsce i przestrzeń w ogólności* obejmuje poddziały oznaczające takie zagadnienia jak lokalizacja pozaziemska, kosmos i planety, określenia położenia miejscowości i obszarów według długości i szerokości geograficznej, geograficzne pomiary przestrzeni. Szczególnie warto pamiętać w tej gałęzi o symbolu (100) oznaczającym uniwersalność, powszechność, międzynarodowość.

Gałąź (2) *Fizyczno-geograficzne określenie miejsca* obejmuje symbole dotyczące ekosfery, symbole jednostek geografii fizycznej, takie jak: góry, wyżyny, niziny, oceany, morza, jeziora i rzeki, kanały, jaskinie, grotty, ogólne określenia lądu, strefy klimatyczne itp.

⁴ Encyklopedie i słowniki ogólne klasyfikuje się za pomocą symboli działu 0 *Zagadnienia ogólne* i symboli z działu 80 *Językoznawstwo*, np. *Encyclopaedia Britannica* 030.1Britannica; *Słownik Języka Polskiego* 801.321.1=84. Por. rozdział VI i XII.

Podział administracyjno-polityczny świata zorganizowany jest odrębnie dla świata starożytnego w gałęzi (3) i dla świata współczesnego w gałęzi (4/9). Rozbudowa tej części systematyki podziałów wspólnych miejsca jest analogiczna jak rozbudowa działów 913.1/9 *Geografia świata starożytnego* i 914/919 *Geografia nowożytna poszczególnych krajów* oraz 93/99 *Historia*. W tych trzech częściach UKD (poddziałach wspólnych miejsca, dziale 91 *Geografia* i dziale 93/99 *Historia*) zastosowano ten sam typ rozbudowy równoległej, z którym zetknęliśmy się już przy podziałach wspólnych języka. Całe działy są tu zorganizowane na podstawie tego samego kryterium terytorialnego, przy czym poszczególne jednostki terytorialne mają na stałe przypisane określone symbole, które dopisuje się do odpowiednich wskaźników kategorii podziału wspólnego lub symboli działów tematycznych. Aby więc utworzyć symbol podziału wspólnego pewnego miejsca należy odnaleźć odpowiedni symbol tego miejsca w dziale 91 *Geografia* lub 93/99 *Historia*, a następnie zastąpić cyfry wskazujące określony dział tematyczny wskaźnikiem (1/9). Tablica 16 prezentuje zestawienie wybranych symboli podziałów wspólnych miejsca oraz symboli głównych z działów 91 i 93/99.

Tablica 17. Porównanie budowy wybranych symboli podziałów wspólnych miejsca, symboli głównych z działu 91 *Geografia* i symboli głównych działu 93/99 *Historia*

Terytorium będące podstawą podziału	Poddziały wspólne wskaźnik: (...) lokalizacja przestrzenna	Dział 91 symbol: 91... <i>geografia</i> ...	Dział 93/99 symbol 9... <i>historia</i> ...
<i>starożytna Grecja</i>	(38)	913.8	938
<i>Niemcy</i>	(430)	914.30	943.0
<i>Polska</i>	(438)	914.38	943.8
<i>Francja</i>	(44)	914.4	944
<i>Monako</i>	(449.49)	914.494.9	944.949
<i>Chiny</i>	(510)	915.10	951.0
<i>Meksyk</i>	(72)	917.2	972
<i>USA</i>	(73)	917.3	973
<i>Łotwa</i>	(474.3)	914.743	947.43

Podział świata nowożytnego odwzorowany w systematyce państw i ich jednostek administracyjnych zasadniczo odpowiada takiemu podziałowi politycznemu terytoriów, jaki istniał w czasie opracowywania tablic klasyfikacyjnych. Znaczenie symboli podziałów ma charakter umowny i pozostaje niezmiennie bez względu na jakiegokolwiek zmiany polityczne. Podział globu został dokonany przede wszystkim z punktu widzenia położenia geograficznego państw, są więc to raczej oznaczenia określonych ziem aniżeli symbole określonych państw. Tak więc symbol (474.5) o odpowiedniku słownym *Litewska SSSR* oznacza zarówno Republikę Litewską wchodzącą w skład ZSRR, jak i przedwojenne niepodległe państwo litewskie, jak i współczesną niepodległą Litwę. Należy też pamiętać, że ponieważ podział na państwa przeprowadzony jest w obrębie

kontynentów, te kraje, które leżą na więcej niż jednym kontynencie mają przyporządkowane odrębne symbole dla każdej z części. Państwa takie jako całość reprezentowane są przez złożone symbole podziałów wspólnych miejsca, o których mowa będzie nieco dalej.

Zastosowany w UKD podział wewnętrzny państw sięga jedynie jednostek administracyjnych najwyższego stopnia, np. w Polsce są to województwa. Bardziej szczegółową charakterystykę lokalizacji przedmiotu treści można uzyskać dopisując nazwę miejscowości do symbolu odpowiedniej jednostki podziału pewnego państwa lub też dopisując do niego kod odpowiedniego terytorium zaczerpnięty z innego systemu znakowego, np.:

(438.232-35Częstochowa) *uszczegółowienie za pomocą podziału A/Z*
 (485* 01) *symbol Sztokholmu przez dopisanie do symbolu*
 Szwecji kodu Sztokholmu w oficjalnym spisie
 miejscowości LAN

Poddziały wspólne miejsca mają rozbudowany system podziałów analitycznych, których wykaz umieszczony jest na początku tablicy I.e. Symbole te wyróżnione są dwoma rodzajami wskaźników: **standardowym wskaźnikiem -1/-9** i **niestandardowym wskaźnikiem -01/-09**. W tablicach UKD symbole podziałów analitycznych podziałów wspólnych miejsca zapisane są formułą (...-01/-09) i formułą (...-1/-9). W miejscu trzech kropek wpisać można dowolny ciąg cyfr przejęty z symboli podziałów wspólnych miejsca.

Poddziały analityczne podziałów wspólnych miejsca wyrażają dodatkowe przestrzenne charakterystyki ogólne, np. charakterystyki stref określonego miejsca, strony świata, administracyjno-polityczne jednostki terytorialne, własności wspólnot i związków państw, charakterystyki miejsca z punktu widzenia pochodzenia. Poddziały te dopisane do symbolu (1) oznaczają odpowiednie zagadnienia ogólne, dopisane do symboli poszczególnych państw czy terytoriów uszczegółowiają ich treść, np.:

(1-04) *strefy graniczne*
 (438-04) *strefy graniczne w Polsce*
 (4-15) *Europa zachodnia*
 (417-15) *Irlandia zachodnia*
 (44-82) *pochodzenia francuskiego*
 (6-5) *afrykańskie państwa kolonialne*

Dokumenty omawiające pewien przedmiot zlokalizowany w więcej niż jednym miejscu lub o złożonej lokalizacji przestrzennej klasyfikuje się za pomocą tzw. złożonych symboli podziałów wspólnych miejsca, tj. symboli utworzonych przez połączenie plusem, kreską ukośną, dwukropkiem lub podwójnym dwukropkiem symboli cyfrowych odpowiednich jednostek geograficznych i ujęcie całości w nawias okrągły, np.:

- (496.1+560) *Turcja jako całość; europejska i azjatycka część Turcji; symbol (496.1) oznacza europejską część Turcji, a symbol (560) część azjatycką*
- (438:285.2) *Polskie jeziora; symbol (438) oznacza Polskę, symbol (285.2) oznacza jeziora*

W standardowym porządku symbolu rozwiniętego symbole poddziałów wspólnych miejsca umieszczone są na czwartej pozycji licząc od końca symbolu, tj. poprzedzają symbole poddziałów wspólnych czasu, formy i języka. Lokalizacja ta ma charakter opcjonalny, co oznacza, że w zależności od charakteru klasyfikowanych zbiorów i przyjętych zasad ich porządkowania, poddziały te mogą być umieszczone zarówno na początku symbolu rozwiniętego, jak w dowolnym miejscu ciągu symboli składających się na symbol rozwinięty⁵, jak wreszcie wewnątrz samego symbolu głównego, do którego się odnoszą, np.:

- 34(37) *Prawo rzymskie*
 34(37)1.3 *Wojenne prawo rzymskie*
 34(37)2 *Rzymskie prawo publiczne*
 34(37)3 *Rzymskie prawo karne*

W charakterystyce tematu można użyć tyle symboli poddziałów wspólnych miejsca, ile potrzeba dla dokładnego opisu lokalizacji przedmiotów treści.

Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej

Umieszczone w tablicy I.f. poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej wyróżnione są za pomocą wskaźnika (=...) (czytaj: nawias okrągły, znak równości). Służą do oznaczania tzw. aspektu etnicznego lub narodowościowego czy też grup ludności, których dotyczy treść dokumentu. Generalnie podzielić je można na trzy nieformalne podkategorie, tj. poddziały oznaczające rasy, poddziały oznaczające grupy etniczne i poddziały oznaczające ludność zamieszkującą określone terytorium.

Wobec generalnej rewizji tablicy I.c. Poddziały wspólne języka, modyfikacji uległy także symbole poddziałów wspólnych rasy, narodowości i grupy etnicznej budowane na zasadzie rozbudowy równoległej według wzorca zawartego w tablicy I.c., stąd — podobnie jak w omówieniu poddziałów wspólnych języka — podane niżej przykłady

⁵ Należy jednak pamiętać, że przemieszczenie poddziałów wspólnych miejsca nie może powodować utrudnienia interpretacji poddziałów analitycznych; innymi słowy lokowanie poddziałów miejsca na dowolnej pozycji w strukturze symbolu rozwiniętego dotyczy tylko tej części symbolu rozwiniętego, która nie ma ustalonego szyku stałego (tj. nie może naruszyć lokalizacji symboli poddziałów analitycznych i poddziałów wspólnych punktu widzenia).

czepane są z dwóch źródeł, tj. trzeciego wydania skróconego tablic UKD w języku polskim, FID 616, zawierającego rozbudowę symboli tej grupy obowiązującą do 1992 roku, oraz z „Extensions and Corrections to the UDC”, nr 3 serii 14 z września 1992 roku zawierającego rozbudowę symboli podziałów wspólnych rasy, narodowości i grupy etnicznej obowiązującą obecnie.

Poddziały oznaczające rasy tworzy się zasadniczo na podstawie rozbudowy podziałów wspólnych języka. Należy jednak pamiętać, że całkowita analogia rozbudowy podziałów wspólnych grup etnicznych i podziałów wspólnych języka dotyczy właśnie symboli podziałów znakujących poszczególne grupy etniczne definiowane na podstawie kryterium językowego. Rasy znakowane są generalnie za pomocą wspólnej części symboli grup etnicznych wchodzących w skład danej rasy — określenie to jednak nie jest precyzyjne.

do 1992 roku:

(=2)	<i>Biała rasa ogólnie. Zachodnie rasy</i>
(=9)	<i>Ludność kolorowa</i>
(=92)	<i>Ludy semickie</i>
(=95)	<i>Rasa żółta. Ludy azjatyckie</i>
(=96)	<i>Rasa czarna. Ludy afrykańskie. Murzyni</i>
(=97/=98)	<i>Rasa czerwona</i>
(=99)	<i>Ludy indonezyjskie i australijskie. Aborygeni</i>

od 1992 roku:

(=11/=19)	<i>Rasa biała w ogólności. Europejczycy</i>
(=2/=8)	<i>Rasy orientalne, afrykańskie i inne. Ludność kolorowa</i>
(=411)	<i>Semickie rasy i ludy</i>
(=414/=45)	<i>Czarne afrykańskie rasy i ludy. Czarni. Murzyni</i>
(=512.3)	<i>Mongolskie rasy i ludy. Mongołowie</i>
(=521)	<i>Japończycy</i>
(=581)	<i>Chińczycy</i>
(=62)	<i>Austronezyjczycy</i>
(=72)	<i>Australijskie rasy i ludy. Australijscy aborygeni</i>
(=81/=82)	<i>Indianie Ameryki Północnej</i>
(=87)	<i>Indianie Ameryki Środkowej i Południowej</i>

W zależności od kryterium, na podstawie którego wyodrębnia się grupy ludności, reprezentujące je podziały wspólne tworzone są na podstawie albo podziałów wspólnych języka (gdy kryterium wyodrębniania grupy jest wspólny język), albo podziałów wspólnych miejsca (gdy kryterium wyodrębniania grupy jest wspólne terytorium zamieszkania).

Poddziały wspólne grup etnicznych *sensu stricto*, czyli grup narodowościowych, których podstawą wyodrębnienia jest wspólny język, tworzy się ujmując w nawias okrągły symbol podziału wspólnego odpowiedniego języka, np.:

do 1992 roku:

(=20)	Anglicy	=20	język angielski
(=30)	Niemcy	=30	język niemiecki
(=82)	Rosjanie	=82	język rosyjski
(=84)	Polacy	=84	język polski

od 1992 roku:

(=111)	Anglicy	=111	język angielski
(=112.2)	Niemcy	=112.2	język niemiecki
(=161.1)	Rosjanie	=161.1	język rosyjski
(=162.1)	Polacy	=162.1	język polski

Poddziały wspólne grup narodowościowych, których podstawą wyodrębnienia jest zamieszkiwane przez nie terytorium, tworzy się — podobnie jak wszystkie symbole grup ludności zamieszkującej określone tereny — na podstawie symboli podziałów wspólnych miejsca. Ta metoda budowy symboli podziałów wspólnych grup ludności odróżniona jest od metody poprzedniej wykładnikiem formalnym w postaci symbolu 1. (jeden kropka) umieszczonego między znakiem równości a cyframi zaczerpniętymi z symboli odpowiednich podziałów miejsca, np.:

(=1.493)	Belgowie	(493)	Belgia
(=1.494)	Szwajcarzy	(494)	Szwajcaria
(=1.448.111)	Warszawiacy	(438.111)	Warszawa

Podobnie należy tworzyć symbole grup ludności zamieszkującej specyficzne terytoria oraz symbole mieszkańców świata starożytnego, np.:

(=1.23)	Górale	(23)	Góry
(=1.37)	Starożytni Rzymianie	(37)	Starożytny Rzym

Poddziały wspólne rasy, grup etnicznych i narodowościowych obu rodzajów mogą być łączone w celu wyrażenia złożonych charakterystyk etnicznych. Dwa lub więcej symbole podziałów wspólnych tej kategorii łączy się odpowiednimi znakami łączącymi w obrębie jednokrotnie zapisanego nawiasu okrągłego. Można również łączyć ze sobą charakterystyki grup ludności oparte na językowym i terytorialnym kryterium definiowania, przy czym połączenie to także umieszczone jest w jednokrotnie zapisanym nawiasie okrągłym, np.:

(=1.71:=1.73)	Stosunki między Kanadyjczykami i Amerykanami
(=1.73=84)	Amerykanie polskiego pochodzenia (do 1992 r.)
(=1.73=162.1)	Amerykanie polskiego pochodzenia (od 1992 r.)

W porządku standardowym symbolu rozwiniętego poddziały wspólne rasy, grupy etnicznej i narodowościowej usytuowane są bezpośrednio przed podziałami wspólnymi miejsca, a więc poprzedzają symbole podziałów miejsca, czasu, formy i języka. Podobnie jak symbole podziałów wspólnych miejsca również symbole tej kategorii charakterystyk wspólnych mogą być przemieszczone na dowolną pozycję w strukturze symbolu rozwiniętego, jeśli wymagają tego zasady porządkowania przyjęte w danym zbiorze informacyjnym.

Uwaga: w Aneksie umieszczono tekst znowelizowanej Tablicy I.f. Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej.

Poddziały wspólne czasu

Poddziały wspólne czasu umieszczone w tablicy I.g. wyróżnione są **wskaznikiem "..."** (czytaj: cudzysłów). Służą do oznaczania wszelkich charakterystyk chronologicznych określających przedmiot treści dokumentu. W tej grupie symboli UKD należy zwrócić uwagę na szczególny sposób stosowania kropki w funkcji delimitacyjnej. Symbole podziałów wspólnych czasu stanowią wyjątek od ogólnej reguły delimitacji sekwencji trójcyfrowych. W tej części UKD kropka może być umieszczona po dwóch, trzech albo czterech cyfrach. Służy ona do oddzielania różnego typu charakterystyk chronologicznych składających się na symbol podziału czasu, np. charakterystyką chronologiczną UKD jest data wydarzenia zapisywana zgodnie z obowiązującą obecnie konwencją w korespondencji urzędowej, czyli za pomocą czterocyfrowego opisu roku, dwucyfrowego opisu miesiąca i dwucyfrowego opisu dnia. Te trzy elementy składające się na symbol podziału rozdzielone są kropkami, a całość ujęta jest w cudzysłów zapisany u góry.

Poddziały wspólne czasu obejmują charakterystyki dat i okresów trwania, pór roku i innych podziałów roku, miesięcy, tygodni i dni, czasu pracy i odpoczynku, relatywnego czasu trwania, częstotliwości, chronologii geologicznej, archeologicznej, kulturowej oraz pojęć z zakresu fenomenologii czasu (zjawisk w czasie, np. ewolucja, postęp, jednorazowość, powtarzalność itp.). W praktyce najczęściej stosowane są podziały określające daty czy czas, w którym miało miejsce pewne wydarzenie, czy też daty wyznaczające zasięg chronologiczny tematu omówionego w dokumencie. Należy jednak pamiętać o rzadko stosowanych, ale niekiedy bardzo użytecznych podziałach czasu pozostałych typów, np. zapewniają one zróżnicowanie częstotliwości czasopism, a więc bardziej szczegółowe określenie rodzaju dokumentu, aniżeli to, które zapewniają same tylko podziały wspólne formy:

(05)„52”	Dziennik. Czasopismo ukazujące się codziennie
(05)„53”	Tygodnik. Czasopismo ukazujące się raz w tygodniu
(05)„530.2”	Dwutygodnik. Czasopismo ukazujące się co 2 tygodnie
(05)„54”	Miesięcznik. Czasopismo ukazujące się raz w miesiącu
(05)„540.3”	Kwartalnik. Czasopismo ukazujące się raz na kwartał

Poddziały czasu umożliwiają dokładne wskazanie wieku badanego obiektu, np. wieku osób, których dotyczy opisane w dokumencie zagadnienie

614.47-053.5„465.06/13” Szczepienia ochronne dzieci w wieku od 6 do 13 lat

Za pomocą podziałów wspólnych czasu wskazuje się też dokładnie państwo, którego historia przedstawiona jest w dokumencie, co ma zasadnicze znaczenie w odniesieniu do terytoriów, na których w różnych okresach funkcjonowały różne formy państwowe, np.:

947.45„1919/1940” Historia niepodległego państwa litewskiego, 1919–1940

Podstawą obliczania czasu dla charakterystyk chronologicznych w postaci dat czy okresów jest era chrześcijańska; inne systemy kalendarzowe umieszczone są w gałęzi podziałów czasu „6”. Datę zapisuje się — jak już wcześniej wspomniano — za pomocą ośmiu cyfr: cztery pierwsze cyfry oznaczają rok, dwie następne — miesiąc, dwie ostatnie — dzień miesiąca. Pomiedzy symbolem roku i miesiąca oraz symbolem miesiąca i dnia umieszcza się kropkę. Jeśli zachodzi potrzeba określania czasu pewnego zdarzenia w sposób jeszcze dokładniejszy, po powyższym zapisie ośmiocyfrowym umieszcza się spację (przerwę), a po niej kolejne sześć cyfr wskazujących godzinę (cyfry pierwsza i druga po spacji), minutę (cyfry trzecia i czwarta) oraz sekundę (cyfry piąta i szósta). Pomiedzy symbolem godziny i minuty oraz symbolem minuty i sekundy umieszcza się kropkę. Szczegółowy zapis daty w UKD tworzy się więc według wzorca:

„RRRR.MM.DD gg.mm.ss”

gdzie:

RRRR	oznacza czterocyfrowy zapis roku
MM	oznacza dwucyfrowy zapis miesiąca
DD	oznacza dwucyfrowy zapis dnia
gg	oznacza dwucyfrowy zapis godziny
mm	oznacza dwucyfrowy zapis minuty
ss	oznacza dwucyfrowy zapis sekundy

W praktyce tak szczegółowe określenie czasu wydarzenia stosowane jest bardzo rzadko, wskazanie dokładnej daty może być jednak użyteczne wtedy, gdy opisuje się dokumenty dotyczące podobnych zdarzeń powtarzanych w różnym czasie, np. raporty z próbnym wybuchów jądrowych, dokumenty dotyczące lotów kosmicznych i wyników badań przeprowadzonych przez astronautów w czasie poszczególnych lotów, np.:

629.78-051:523.3-37-83.001.53„1969.07.21” Badania laboratoryjne biologicznych właściwości próbek powierzchni Księżyca pobranych przez misję Apollo 11

Należy pamiętać o stałej długości symboli przeznaczonych do znakowania każdego z elementów daty. Jeśli numer roku jest krótszy niż cztery cyfry, należy poprzedzić

go odpowiednią liczbą zer. Podobnie należy postępować w odniesieniu do numerów miesięcy, dni, godzin itd., np.:

„1957” Rok 1957 n.e.
„0386” Rok 386 n.e.
„0061” Rok 61 n.e.

Dziesięciolecia zapisuje się symbolami trójcyfrowymi, na które składają się pierwsze trzy wspólne cyfry zapisanego w konwencji czterocyfrowej numeru każdego roku wchodzącego do określonego dziesięciolecia, np.:

„195” Lata pięćdziesiąte obecnego stulecia. Okres 1950–1959
„038” Ósma dekada czwartego stulecia n. e. Okres 380–389

Stulecia zapisuje się symbolami dwucyfrowymi, na które składają się dwa pierwsze znaki numeru każdego roku należącego do danego stulecia, np.:

„02” ·Wiek III. Okres 200-299 n.e.
„15” Wiek XVI. Okres 1500-1599
„18” Wiek XIX. Okres 1800-1899
„19” Wiek XX. Okres 1900-1999

Tysiąclecia zapisuje się symbolami jednocyfrowymi budowanymi według analogicznej konwencji, a więc:

„0” Pierwsze tysiąclecie n.e.
„1” Drugie tysiąclecie n.e.
„2” Trzecie tysiąclecie n.e.

Dla odróżnienia dat dotyczących okresu przed erą chrześcijańską wprowadzono znak - (minus), którym poprzedza się zapis daty, np.:

„-0032” 32 rok p.n.e.
„-0218” 218 rok p.n.e.
„-5500” 5500 rok p.n.e.
„-03” IV w.p.n.e.
„-00” I w.p.n.e.

Jeżeli konieczne jest wyraźne zaznaczenie, że wskazana data odnosi się do czasów ery chrześcijańskiej, można poprzedzić zapis daty znakiem + (plus). Zasadniczo jednak zapisy dat naszej ery nie wymagają żadnego dodatkowego znaku, a symbolem + (plus) zwykle oznacza się odległą przyszłość przekraczającą rok 3000.

Najczęściej stosowaną charakterystyką chronologiczną jest wskazanie okresu, którego dotyczy treść dokumentu. Okres taki zapisuje się przez wskazanie dat granicznych (z dokładnością jakiej wymaga opis dokumentu), pomiędzy którymi umieszczona jest kreska ukośna, a całość ujęta w cudzysłów.

616-053.2(438)„1870/1990”	Historia pediatrii polskiej od 1870 do 1990 r.
947„14/18”	Historia Rosji od XV do XIX wieku
937„-218/-201”	Historia wojen punickich

W przypadku, kiedy w dokumencie wskazana jest tylko data początku lub tylko data końcowa omawianego okresu, podział wspólny czasu zapisuje się jako tzw. okres o jednym limicie otwartym. W miejscu nieokreślonej granicy okresu wprowadza się trzy kropki, a jeśli konieczne jest podkreślenie, iż początek omawianego okresu jest bardzo odległy —trzy kropki można dodatkowo poprzedzić znakiem - (minus), np.:

616-053.2(438)„1870/1990”	Historia pediatrii polskiej od 1870 do 1990 r.
947„14/18”	Historia Rosji od XV do XIX wieku
937„-218/-201”	Historia wojen punickich
943.8„.../1795”	Historia Polski przedrozbiorowej, do 1795 r.
61(091)„-.../1900”	Historia medycyny od czasów najdawniejszych do 1900 roku

W poziomym porządku standardowej struktury symbolu rozwiniętego podziały wspólne czasu znajdują się na trzeciej pozycji od końca, a więc poprzedzają symbole podziałów wspólnych formy i języka. Podobnie jak w przypadku poprzednio omówionych symboli podziałów wspólnych miejsca i grupy etnicznej, również podziały czasu można przemieszczać zasadniczo w dowolne miejsce w strukturze symbolu rozwiniętego. Dzięki „dwustronnemu wskaźnikowi”, który jednoznacznie oddziela zarówno początek, jak i koniec symbolu podziału od pozostałych elementów symbolu rozwiniętego, gdziekolwiek symbol tego podziału umieścimy, zawsze łatwo można go zidentyfikować i odczytać jego treść.

Stosując symbole podziałów wspólnych czasu, należy pamiętać o tym, że w niektórych działach UKD kryterium chronologiczne wykorzystane jest w rozbudowie symboli głównych lub analitycznych. Na przykład w dziale 7 *Sztuka* określenie czasu jest związane z określeniem stylu, toteż tam gdzie wskazanie stylu jednoznacznie wskazuje też okres, w którym dzieło sztuki powstało, nie jest konieczne stosowanie podziałów wspólnych czasu. Podobnie w dziale 93/99 *Historia* nie zawsze potrzebne jest korzystanie z tych podziałów pomocniczych, gdyż określenie czasu bywa tu wyrażone przez symbol główny, np.:

940.1	Historia Europy okresu średniowiecza, 374-1492
940.53	Ogólna historia II wojny światowej 1939-1945
940.55	Historia Europy po 1945 r.

Poddziały wspólne punktu widzenia i sposobu ujęcia tematu

Tablica I.i. obejmuje dwa — w pewnym sensie uzupełniające się — rodzaje poddziałów wspólnych: poddziały wspólne punktu widzenia i poddziały wspólne sposobu ujęcia tematu. Cechą łączącą te dwie charakterystyki wspólne jest określanie aspektu omówienia tematu czy przedmiotu treści. **Poddziały wspólne punktu widzenia oznaczają tzw. obiektywny punkt widzenia, standardowy aspekt ogólny, z którego rozpatrywana jest większość tematów. Poddziały wspólne sposobu ujęcia tematu zwane są poddziałami aspektu subiektywnego, czy subiektywnego punktu widzenia, a więc wskazują tzw. punkt widzenia autora związany zwykle z jego światopoglądem, specjalizacją itp.**

Wskaźnikiem poddziałów wspólnych punktu widzenia jest znak .00... (czytaj: kropka, zero, zero ...). Poddziały te obejmują następujące typy aspektów: teoretyczny, wykonania, ekonomiczny i finansowy, zastosowania lub użytkowania, oprzyrządowania i wyposażenia, przestrzenny⁶, personelu, organizacyjny oraz wzajemnych zależności i uwarunkowań.

Poddziały wspólne punktu widzenia należą do najczęściej stosowanych, pozwalają bowiem wyrazić sposoby analizy tematów należących do wszelkich dziedzin wiedzy. Należy jednak pamiętać, że reprezentowane przez te poddziały pojęcia ogólne w niektórych działach wskazywane są przez symbole główne lub symbole poddziałów analitycznych. W takich przypadkach nie należy korzystać z poddziałów wspólnych punktu widzenia, jeśli to samo pojęcie można wyrazić symbolem zaczerpniętym z danego działu.

Symbole poddziałów wspólnych punktu widzenia należą do grupy symboli pomocniczych o stałym miejscu w strukturze symbolu rozwiniętego. Muszą zawsze stać przed symbolami pozostałych rodzajów poddziałów wspólnych, a pomiędzy nimi i symbolem głównym mogą występować jedynie symbole poddziałów syntetycznych i analitycznych. Do jednego symbolu głównego można dołączyć tylko jeden symbol poddziału wspólnego punktu widzenia. Jeśli temat dokumentu rozpatrywany jest w kilku aspek-

⁶ Należy tu wyjaśnić, że charakterystyki przestrzenne traktowane jako charakterystyki punktu widzenia określone są nieco inaczej aniżeli charakterystyki reprezentowane przez poddziały wspólne miejsca. Poddziały punktu widzenia miejsca, przestrzeni, pomieszczeń i lokalizacji obejmują głównie funkcjonalne charakterystyki przestrzeni, np. .006.1 *Przestrzeń przeznaczona dla kierowania*, .006.2 *Przestrzeń przeznaczona do badań, projektowania, prac koncepcyjnych, doświadczeń*, .006.3 *Przestrzeń przeznaczona do produkcji, wytwarzania, montażu i eksploatacji. Fabryki, warsztaty itp.*

tach reprezentowanych przez ten rodzaj poddziałów, należy powtórzyć symbol główny wskazujący temat tylokrotnie ile trzeba użyć poddziałów wspólnych punktu widzenia, utworzone zaś w ten sposób symbole rozwinięte należy połączyć dwukropkiem. Symbole poddziałów wspólnych punktu widzenia nie mogą nigdy samodzielnie znakować dokumentu, nie wolno ich także stosować do porządkowania zbiorów i umieszczać na początku symbolu rozwiniętego.

Do najczęściej stosowanych poddziałów wspólnych punktu widzenia należą:

- .001 Punkt widzenia teoretyczny
 - .1 Program. Projekt. Propozycja. Hipoteza. Prognoza
 - .18 Prognozy
 - .4 Próby. Doświadczenia. Poszukiwania
 - .41 Badanie prototypów. Próbna eksploatacja. Badania zakładowe
 - .5 Badania
 - .53 Badania laboratoryjne
 - .55 Badania polowe
 - .57 Badania na modelach
- .002 Punkt widzenia wykonania. Wytwarzanie. Produkcja
 - .2 Produkcja. Metody produkcji
 - .3 Materiały
 - .33 Surowce
 - .34 Materiały pomocnicze
 - .35 Materiały dodatkowe
 - .38 Materiały zastępcze, zamiennie. Substytuty
 - .6 Rezultaty pracy. Produkty. Wyroby
 - .67 Produkty uboczne
- .003 Punkt widzenia ekonomiczny i finansowy
 - .12 Oceny (szacunki). Kosztorysy
 - .13 Efekt ekonomiczny. Dochód
 - .14 Wartość użytkowa
- .004 Punkt widzenia zastosowania, działania, użytkowania
 - .13 Sposoby działania (funkcjonowania)
 - .14 Użytkowanie. Zastosowanie. Praktyka. Funkcjonowanie
 - .15 Sprawność. Efektywność
 - .17 Wydajność produkcyjna. Możliwości wykorzystania (np. maszyn i pojazdów)
 - .2 Przepisy funkcjonowania. Instrukcje. Pouczenia
 - .5 Remont bieżący (ciągły). Nadzór. Opieka. Czyszczenie. Kontrola
 - .54 Obsługa techniczna. Konserwacja
 - .55 Czyszczenie

Przykłady:

621.039.57.003.1	Reaktory nuklearne z punktu widzenia ekonomicznego
621.039.57.001.41	Próbna eksploatacja reaktorów nuklearnych
666.1.002.67	Produkty uboczne produkcji szkła

Poddziały wspólne sposobu ujęcia tematu umożliwiają wskazanie dowolnego aspektu analizy tematu przez dołączenie za pomocą wskaźnika .000... symbolu głównego reprezentującego aspekt do symbolu głównego oznaczającego temat. Poddziały te stosowane są zwykle wtedy, gdy autor prezentuje pewien specyficzny punkt widzenia związany albo z jego orientacją światopoglądową, ideologią, specjalnością zawodową lub też z przeznaczeniem czytelniczym dokumentu, np.:

613.88.000.282	<i>Wychowanie seksualne z punktu widzenia religii rzymskokatolickiej</i>
331.83.000.331.881	<i>Materialne i socjalne warunki pracowników z punktu widzenia związków zawodowych</i>

Symbole UKD tworzone za pomocą poddziałów wspólnych sposobu ujęcia tematu są symbolami rozwiniętymi, czego konsekwencją jest to, że karta opisanego takim symbolem dokumentu umieszczona jest w katalogu czy kartotece tylko jeden raz — pod symbolem głównym tematu. Symbol główny reprezentujący aspekt treści nie jest kluczem wyszukiwawczym, zakłada się bowiem, że z symboli poddziałów sposobu ujęcia tematu korzysta się tylko wtedy, gdy pewne zagadnienie czy dyscyplina mają wpływ na sposób przedstawienia tematu, ale same nie są przedmiotem treści dokumentu. Tak więc dokument opisany pierwszym z podanych wyżej przykładów symboli omawia zagadnienia wychowania seksualnego przyjmując rzymskokatolicką wykładnię tematu, nie przedstawia natomiast ani religii rzymskokatolickiej jako takiej, ani nie omawia stanowiska Kościoła rzymskokatolickiego wobec tej problematyki. Przykład drugi należy interpretować jako omówienie tematyki materialnych i socjalnych warunków życia pracowników w ujęciu związków zawodowych. Jeśli dokument ten konfrontowałby problematykę warunków życia pracowników i opinie związków zawodowych jej dotyczące, należałoby opisać go za pomocą symbolu złożonego łącząc odpowiednie symbole główne tych dwu członów tematu dwukropkiem.

Podobnie jak symbole poddziałów wspólnych punktu widzenia, również symbole poddziałów wspólnych sposobu ujęcia tematu mają stałe miejsce w strukturze symbolu rozwiniętego, którego nigdy nie wolno zmieniać. Symbole te umieszcza się po symbolach poddziałów syntetycznych i analitycznych oraz (ewentualnie) po symbolu poddziału wspólnego punktu widzenia, poprzedzają one natomiast wszystkie pozostałe typy poddziałów wspólnych.

Poddziały wspólne z kreską (materiały i osoby)

Ostatnia tablica podziałów wspólnych, tablica I.k., obejmuje dwa rodzaje charakterystyk, które łączy w jedną grupę typ wskaźnika: 1) **poddziały wspólne materiału ze wskaźnikiem -03** i 2) **poddziały wspólne osoby ze wskaźnikiem -05**. Poddziały te wprowadzono stosunkowo niedawno, bo dopiero w latach sześćdziesiątych, w ramach działań FID zmierzających do zbliżenia struktury UKD do struktury klasyfikacji fasetowej. Jedną z metod osiągnięcia tego celu miało być znaczne rozbudowanie podziałów wspólnych, dla których przyjęto wskaźnik -01/-09⁷.

Poddziały wspólne materiału służą do oznaczania surowca lub składników, z których zostały wykonane przedmioty omówione w dokumencie. Poddziałów tych używa się wtedy, gdy materiał nie stanowi głównego przedmiotu dokumentu, a jest jedynie charakterystyką uzupełniającą. W przypadkach, kiedy materiał jest przedmiotem dokumentu stosować należy odpowiednie symbole główne — najczęściej z działów 66/67.

Rozbudowa symboli charakterystyk materiałowych w dużym stopniu opiera się na rozbudowie gałęzi symboli głównych zawartych w działach 54/55 i 66/67, czyli gałęzi obejmujących problematykę chemii teoretycznej i przemysłowej oraz złóż mineralnych i ich przetwórstwa. Ogólnie, symbole pomocnicze tej kategorii pozwalają oznaczyć:

- 032 Materiały mineralne występujące w przyrodzie (powietrze, woda, kamień, minerały skalne itp.)
- 033 Materiały przetworzone pochodzenia mineralnego (gips, wapno, cement, szkło, ceramika itp.)
- 034 Metale
- 035 Materiały pochodzenia organicznego (drewno, korek, papier, skóra, futra, oleje, tłuszcze, guma itp.)
- 036 Tworzywa wielkocząsteczkowe (kauczuk, tworzywa sztuczne, polimeryzaty itp.)
- 037 Tekstyliia (włókna roślinne, włókna zwierzęce, włókna chemiczne, mineralne i metalowe, itp.)
- 038 Pozostałe materiały organiczne i nieorganiczne

W zakresie powyższych typów charakterystyk materiałowych symbol podziału określonego materiału tworzy się metodą rozbudowy równoległej trzeciego typu korzystając z rozbudowy wskazanych w tablicach działów dziedzinowych⁸. W podanym niżej przykładzie, wyjściowy symbol podziału wspólnego materiału i elementy symboli głównych wykorzystane do jego rozbudowy oraz wynikowe symbole podziałów wspólnych dla materiałów szczegółowych, zaznaczono pogrubionymi cyframi:

⁷ Ideę fasetyzacji UKD i podejmowane przez FID działania zmierzające do jej realizacji opisał E. Ścibor w artykułach: *Próby zbliżenia struktury UKD do klasyfikacji fasetowych* („Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1968 nr 5 s. 11-15); *Perspektywy zbudowania zreformowanej UKD jako nowoczesnego międzynarodowego języka informacyjnego* („Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1976 nr 6, s. 26-31).

⁸ Techniki rozbudowy równoległej symboli UKD omówione są szczegółowo w rozdziale X.

669	Metalurgia. Metale i stopy
.1	Metalurgia żelaza. Żelazo i jego stopy
.11	Żelazo i jego stopy
.13	Żeliwo
.21/21	Metale szlachetne
.21	Złoto. Stopy złota
.22	Srebro. Stopy srebra
.3	Miedź. Stopy miedzi
.35	Stopy miedzi. Brązy. Mosiądz

-034.11	Żelazo i jego stopy jako materiał
.13	Żeliwo jako materiał
.21	Złoto i stopy złota jako materiał
.22	Srebro i stopy srebra jako materiał
.3	Miedź i stopy miedzi jako materiał
.35	Stopy miedzi jako materiał. Brązy jako materiał. Mosiądz jako materiał

Poddziały wspólne charakterystyk osobowych wspomniane były już kilkakrotnie, często bowiem są one wpisane w strukturę poszczególnych działów dziedzinowych, gdzie niekiedy użytkownicy mylą je z poddziałami analitycznymi (por. rozdział VII). Poddziały te służą do oznaczania zagadnień dotyczących osób i charakterystyk osobowych. Podobnie jak w przypadku poddziałów materiału, również z charakterystyk osobowych korzysta się wtedy, gdy są one charakterystykami uzupełniającymi, jeśli punkt widzenia osób jest drugoplanowy w stosunku do omówionego tematu, lub jeśli dla charakterystyk osobowych nie przewidziano w danym dziale symboli głównych lub analitycznych.

Poddziały wspólne osoby zgrupowane są w następujących podkategoriach:

- 051 Osoby jako czynnik aktywny (czynny), podmiot działania (np. nauczający, obsługujący itp.)
- 052 Osoby jako czynnik pasywny (bierny), przedmiot działania, (np. obsługiwani, klienci, użytkownicy itp.)
- 053 Osoby według wieku albo grupy wiekowej
- 054 Osoby według charakterystyk etnicznych, narodowościowych albo obywatelskich (np. cudzoziemcy, wygnańcy, repatrianci, obywatele danego kraju itp.)
- 055 Osoby według płci i pokrewieństwa
- 056 Osoby według czynników fizycznych i psychicznych (np. osoby zdrowe fizycznie, inwalidzi wskutek choroby, inwalidzi wskutek wypadku, chorzy umysłowo itp.)

- 057 Osoby według zatrudnienia (np. osoby zatrudnione w pełnym wymiarze czasu pracy, osoby zatrudnione w niepełnym wymiarze czasu pracy, pracownicy fizyczni, robotnicy, pracownicy umysłowi, urzędnicy, personel kierowniczy, pracodawcy, emeryci, uczniowie, studenci itp.)
- 058 Osoby w zależności od sytuacji społecznej i statusu cywilnego (np. bogaci, klasa średnia, nędzarze, osoby niezamężne (nieżonate), małżeństwa, sieroty, dzieci zaadoptowane itp.).

Obydwa rodzaje podziałów wspólnych z kreską należą do grupy podziałów pomocniczych o stałym miejscu w strukturze symbolu rozwiniętego, którego nigdy nie wolno zmieniać. Nie mogą one oczywiście samodzielnie znakować dokumentu. Podziały wspólne z kreską należy umieścić bezpośrednio przed podziałami wspólnymi miejsca lub grupy etnicznej, a pomiędzy nimi a symbolem głównym stać mogą jedynie podziały syntetyczne i analityczne oraz podziały wspólne punktu widzenia i sposobu ujęcia tematu.

Podział A/Z i rozbudowa symboli UKD za pomocą kodów zapożyczonych z innych systemów znakowych

Symbolem A/Z oznacza się tzw. podział alfabetyczny, którego zasady opisane są w tablicy I.h. Podział ten umożliwia uszczegółowienie charakterystyki dokumentu przez wprowadzenie nazwy własnej obiektu, którego dotyczy treść dokumentu. Nazwy własne dopisywać należy bezpośrednio po ostatnim znaku symbolu klasyfikacyjnego, który najprecyzyjniej wskazuje przedmiot dokumentu. Najczęściej tę metodę rozbudowy symboli UKD stosuje się w klasyfikowaniu dokumentów dotyczących osób (np. dzieł określonego autora, biografii, wspomnień), instytucji, dzieł literackich, jednostek geograficznych i administracyjnych oraz produktów i produkujących je firm (w przypadku opisu produktów w podziale A/Z wykorzystuje się nazwy firmowe i handlowe):

820-2Shakespeare	Dramaty Szekspira
820Conrad1	Dziela zebrane J. Conrada-Korzeniowskiego
884-31Sienkiewicz	Powieści Sienkiewicza
(416.1Belfast)	Miasto Belfast w Północnej Irlandii
629.735.02Boeing737	Konstrukcja samolotu Boeing 737
025.45UKD	Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiątka

Charakterystykę tematu dokumentu można uszczegółowić także przez dopisanie do symbolu UKD dodatkowych oznaczeń przyjętych dla określonych zagadnień lub przedmiotów w innych systemach klasyfikacyjnych lub kodowych. Symbol przyjęty spoza UKD dopisuje się do symbolu UKD poprzedzając go gwiazdką (*). Znak gwiazdka (*) jest więc w UKD separatorem symbolu własnego UKD i symbolu

zapożyczonego. Rozbudowa symboli głównych UKD za pomocą symboli przyjętych z innej klasyfikacji została zastosowana przez FID w dziale 630 *Leśnictwo*, gdzie w systematyce szczegółowej wykorzystano Oksfordzką Klasyfikację Dziesiątą. Często metoda ta wykorzystywana jest w klasyfikowaniu dokumentów administracyjnych, kiedy identyfikacja obiektów wymaga użycia ich numerów czy kodów używanych w pewnej instytucji oraz w odniesieniu do jednostek miar:

630*43	Pożary lasu
546.26* 14	Izotop węgla ^{14}C (14 jest liczbą atomową izotopu)
625.711(438)* E7	Budowa drogi międzynarodowej E7 na terenie Polski
(438.111* 00-069)	Część Warszawy oznaczona kodem pocztowym 00-046
66-977*230 °C	Temperatura 230 °C w procesie chemicznym

Jeśli do uszczegółowienia symboli UKD wykorzystuje się kody innych sztucznych systemów znakowych, zaleca się wskazanie źródła tych kodów. Nazwy własne i firmowe, kowych, jak i zapożyczone kody można włączać pomiędzy symbolem głównym i symbolami poddziałów pomocniczych, pamiętać jednak należy o zapewnieniu jednoznacznej identyfikacji tych elementów zapisu, które należą do UKD i tych, które zostały wprowadzone z zewnątrz. Szczególnie istotne jest to w przypadku kodów cyfrowych, które łatwo jest pomylić ze zwykłą rozbudową symboli UKD. Ogólnie, w odniesieniu do kodów sztucznych zaleca się ujmowanie ich w nawias kwadratowy, jeśli włącza się je pomiędzy symbolem głównym a symbolami pomocniczymi. Zamiast nawiasu kwadratowego początek i koniec symbolu zapożyczonego spoza UKD można też oznaczyć za pomocą znaku * (gwiazdka).

SŁOWNICTWO POMOCNICZE UKD: ZNAKI ŁĄCZĄCE

Atrybutowe i relacyjne pomocnicze jednostki leksykalne UKD

Omówione w dwóch poprzednich rozdziałach pomocnicze jednostki leksykalne UKD mają charakter atrybutowy, czyli dodają pewną uzupełniającą cechę przedmiotu czy tematu reprezentowanego przez symbol główny. Jeśli cecha ta jest specyficzna tylko dla pewnej grupy zagadnień zorganizowanych w pewnej gałęzi klasyfikacyjnej, to wyrażają ją symbole poddziałów analitycznych lub syntetycznych. Jeśli natomiast pewna cecha może określać dowolne zagadnienie czy zagadnienia należące do dowolnych dziedzin wiedzy, to wyraża ją symbol poddziałów wspólnych. W obu przypadkach wyrażenie pomocnicze odnosi się do pewnego symbolu klasyfikacyjnego lub grupy symboli traktowanych jako jedność — charakterystyka pewnej jednostki tematycznej. Wyrażenia atrybutowe wskazują cechy obiektów czy zdarzeń reprezentowanych przez symbole, do których są dołączone, nie mają za zadanie wiązać ze sobą symboli wskazujących różne obiekty, zdarzenia czy inne jednostki tematyczne. W tym sensie można powiedzieć, że atrybutowe poddziały pomocnicze UKD mają charakter relatorów jednoargumentowych, wyrażenia zaś, których zadaniem jest wiązanie ze sobą symboli wskazujących różne jednostki tematyczne dokumentu (pozostające w pewnych stosunkach przedmioty treści) są relatorami dwuargumentowymi. Warunki takie spełniają znaki łączące UKD.

W powszechnie stosowanej obecnie wersji UKD wykorzystywane są cztery znaki łączące, zwane też relatorami, które generalnie można zakwalifikować do dwóch kategorii: kategorii relatorów współrzędnościowych (równorzędnościowych) i kategorii relatorów wyrażających pewną zależność semantyczną (tematyczną). Do grupy pierwszej należą znaki + (plus) i / (kreska ukośna), które funkcjonują jak spójniki współrzędnościowe, czyli oznaczają współwystąpienie w treści dokumentu pewnych przedmiotów czy tematów traktowanych niezależnie. Grupa druga obejmuje znaki : (dwukropek) i :: (dwukropek podwójny) funkcjonujące jak spójniki wskazujące rodzaj zależności między połączonymi wyrażeniami. Łatwo dostrzec, że poziom szczegółowości przedstawiania związków między elementami treści dokumentu jest znacznie niższy aniżeli szczegółowość opisu samych elementów treści. W wielu przypadkach precyzyjne wskazanie rodzaju takiego związku jest jedynym sposobem zróżnicowania charakterystyk tematów, na które składa się analiza tych samych elementów pozostających w różnych relacjach. Problem ten od wielu lat starali się rozwiązać najwybitniejsi specjaliści w dziedzinie klasyfikacji, proponując w różnym stopniu rozbudowane systemy

relatorów, które zastąpić by miały stosowany dotąd znak : (dwukropek). Tylko jeden z takich systemów został przez FID oficjalnie zaakceptowany na okres próbny 5 lat: był to system relatorów J. M. Perreaulta. Ostatecznie jednak żaden z zaproponowanych systemów relatorów nie został wprowadzony w praktyce — jak ocenili specjaliści FID, mimo wyższej precyzji charakteryzowania i wyszukiwania dokumentów, stosowanie tych systemów powoduje znaczne utrudnienie klasyfikowania, przy czym nie zawsze zapewnia poprawę efektywności wyszukiwania¹. Charakterystykę znaków łączących UKD skoncentrujemy więc na czterech podstawowych relatorach, z których korzystają klasyfikatory w praktyce. Omówimy również pomocniczy znak włączenia i grupowania, którego główną funkcją jest wskazywanie zakresu działania znaków łączących. W rozdziale tym pominiemy zaliczany niekiedy również do znaków łączących znak syntezy, którego wykorzystanie przedstawiono w rozdziale VII. Czytelników zainteresowanych rozbudowanymi systemami relatorów dla UKD odsyłamy do opisu umieszczonego w podręczniku O. Unguriana² lub artykułu E. Ścibora³. Pełny opis systemów można znaleźć w źródłach obcojęzycznych⁴.

Znaki łączące + (plus) i / (kreska ukośna)

Ogólne zasady korzystania ze znaków łączących + (plus) i / (kreska ukośna) scharakteryzowane są w tablicy I.a. Znaki te należy stosować do łączenia symboli wyrażających charakterystyki lub zagadnienia równorzędne, między którymi nie zachodzi żadna określona zależność semantyczna, lub też związek między nimi ma charakter bardzo luźny. Mówiąc w pewnym uproszczeniu, znaki te stosuje się wówczas, gdy wieloczłonowy temat dokumentu można sformułować łącząc nazwy poszczególnych elementów spójnikiem i. To powszechnie stosowane w nauczaniu UKD porównanie w wielu wypadkach pomaga odróżnić tematy, które należy klasyfikować symbolami złożonymi z dwukropkiem od tych, które klasyfikuje się symbolami złożonymi z plusem lub kreską ukośną. Zgodnie z tą zasadą, na przykład temat *Górnictwo i hutnictwo polskie* powinien otrzymać symbol złożony z plusem 622+669](438), a temat *Wpływ rozwoju górnictwa na rozwój hutnictwa w Polsce* winno się sklasyfikować jako 622:669](438). Należy jednak pamiętać, że nie zawsze formuła ta jest prawdziwa, np. kiedy dokument omawia pewien temat z punktu widzenia dwóch zagadnień wyrażonych podziałami analitycznymi to połączenie współrzędnościowe tych dwóch zagadnień wyraża się zwykłym sekwencyjnym zapisem podziałów analitycznych:

¹ E. Ścibor: *Próby zbliżenia struktury UKD do klasyfikacji fasetowych*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1968 nr 5, s. 11–15.

² O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Wyd. 3. Warszawa 1978.

³ E. Ścibor: *Próby zbliżenia struktury UKD do klasyfikacji fasetowych*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1968 nr 5, s. 11–15.

⁴ J. M. Perreault: *Categories and relators: a new schema*. „Rev. Int. Doc.” 1965 vol. 32 nr 4, s. 136–144.

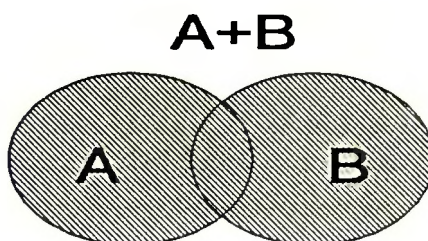
gdzie:

75 Malarstwo

7.025 Zniszczenie. Restauracja. Naprawa. Konserwacja

7.026 Reprodukacja. Kopiowanie. Faksymile. Modele istniejących dzieł sztuki

Znaki + i / bywają często nazywane znakami „rozszerzającymi” zakres symboli połączonych. Określenie to odwołuje się do logicznej interpretacji funkcji tych znaków łączących, które działają jak suma logiczna zakresów znaczeniowych połączonych nimi symboli. Innymi słowy, połączenie $A+B$, gdzie A i B są pewnymi symbolami UKD, oznacza, że zarówno zagadnienie A , jak i zagadnienie B przedstawione są w dokumencie niezależnie od siebie. Interpretując w kontekście tej formuły symbol 622+669 *Górnictwo i hutnictwo* powiemy, że opisany nim dokument omawia zarówno problematykę górnictwa, jak i problematykę hutnictwa niezależnie od tego czy problematyka ta ma wzajemne związki czy ich nie ma. Poniższy schemat prezentuje związki zakresowe między symbolami A , B i $A+B$.

Wszystkie cztery podstawowe znaki łączące stosowane są do łączenia zarówno symboli głównych (prostych lub rozwiniętych), jak i symboli podziałów pomocniczych tej samej kategorii, które oznaczone są dwustronnym wskaźnikiem, a znakiem / można także łączyć symbole podziałów pomocniczych o jednostronnym wskaźniku⁵. Symbol dokumentu, w którym znakiem + lub / połączono dwa lub więcej symboli głównych uważa się za symbol dokumentu wielotematycznego czy wielozagadnieniowego. Dokument taki powinno się traktować tak, jak gdyby składał się z niezależnych części tematycznych. Generalnie FID nie zaleca używania symboli złożonych dokumentów, w których symbole poszczególnych zagadnień połączone są za pomocą znaku + lub znaku /.

Pod względem treści relatory + i / są równoważne, różnią się natomiast charakterystyką formalną. Znakiem + łączy się symbole, które nie występują

⁵ Znaków łączących +, : i :: używa się więc do łączenia dwóch lub więcej symboli podziałów wspólnych formy, miejsca, grupy etnicznej i czasu. Symbole podziałów pomocniczych o jednostronnym wskaźniku (np. podziałów wspólnych z kreską, punktu widzenia, podziałów analitycznych) można łączyć za pomocą kreski ukośnej. Jeśli połączenie nie spełnia formalnych lub treściowych warunków wymaganych przy stosowaniu kreski ukośnej, podziały te łączy się ze sobą sekwencyjnie za pomocą ich wskaźnika lewostronnego.

bezpośrednio po sobie w pionowym porządku tablic UKD. Liczba i kolejność połączonych plusem symboli nie jest określona rygorystycznymi regułami, choć zwykle zaleca się zachowanie porządku rosnących wartości symboli (a więc zgodność z porządkiem pionowym tablic). Znakiem / łączy się symbole następujące po sobie bezpośrednio w tablicach, dzięki czemu można oznaczyć grupę związanych ze sobą zagadnień (często obszerne działy lub dziedziny wiedzy), dla których w UKD nie przewidziano odrębnego symbolu prostego. Kreska ukośna może łączyć zarówno dwa kolejne symbole, jak i wieloelementowy ich ciąg. Przed kreską umieszcza się zawsze pierwszy, a za kreską ostatni symbol należący do danego ciągu. Zapis symbolu z kreską ukośną jest więc skróconą formą zapisu symboli połączonych plusem, który wolno i należy stosować tylko wtedy, gdy łączone symbole następują bezpośrednio po sobie, np.:

zapis	294/299
odpowiada zapisowi	294+295+296+297+298+299

Kreską ukośną należy zasadniczo łączyć symbole tego samego stopnia szczegółowości, zwykle są więc to symbole klas współrzędnych. Kiedy łączone symbole zawierają więcej niż trzy cyfry, nie należy po kresce powtarzać wspólnych dla wszystkich symboli ciągu sekwencji trójcyfrowych, ale konieczne jest umieszczenie po niej kropki sygnalizującej skrócony zapis symbolu końcowego. Przykładami poprawnie zbudowanych symboli złożonych z kreską ukośną są:

- 011/016 Bibliografia (zapis oznacza połączenie symboli 011+012+013+014+015+016)
- 025.44/.47 Klasyfikacje (zapis oznacza połączenie symboli 025.44+025.45+025.46+025.47)
- 629.421.4/.5 Lokomotywy manewrowe i przemysłowe (zapis oznacza połączenie symboli 629.421.4+621.421.5)

Pominięcie kropki po kresce ukośnej przy połączeniu, na przykład, symboli 536.72/.78 (obejmujących ciąg 536.72+536.73+536.74+536.75+ 536.76+536.77+536.78), prowadziłoby do interpretacji zakresu utworzonego symbolu złożonego 536.72/78 jako obejmującego ciąg symboli pomiędzy symbolem 536.72 i symbolem działu 78.

Kiedy kreską ukośną łączy się poddziały pomocnicze o jednostronnym wskaźniku krótsze niż trzy znaki, wskaźnik należy powtórzyć po kresce, np.:

62-403/-405 Stan skupienia materiałów

Łączenie znakiem + i / symboli poddziałów pomocniczych o dwustronnym wskaźniku przebiega w obrębie wskaźnika zgodnie z ogólnymi, opisanymi wyżej zasadami, np.:

- (71+73) Kanada i Stany Zjednoczone AP (nie wolno stosować zapisu (71)+(73))
- (7/8) Ameryka Północna, Środkowa i Południowa (nie wolno stosować zapisu (7)/(8))
- "15/18" od XVI do XIX wieku (nie stosuje się zapisu "15"/"18")
- "1918/1939" od 1918 do 1939 roku (nie stosuje się zapisów "1918"/"1939" ani "1918/39")

Nie powinno się stosować kreski ukośnej, gdy nie łączy się wszystkich symboli należących do ciągu zawartego między symbolami granicznymi, lub też wtedy, gdy oznaczony ciąg zawiera symbole puste. Na przykład zapis:

796.322/.333 Popularne gry w piłkę: piłka ręczna, koszykówka, siatkówka, piłka nożna i rugby

nie jest zapisem poprawnym, bo obejmuje symbole klas nieistniejących. W praktyce jednak reguła ta nie jest rygorystycznie przestrzegana, podobnie jak reguła łączenia kreską ukośną tylko symboli o tym samym stopniu szczegółowości.

Znaki łączące : (dwukropek) i :: (dwukropek podwójny)

W tablicy I.b. przedstawione są ogólne zasady stosowania najczęściej wykorzystywanych znaków łączących, tj. znaków : (dwukropek) i :: (dwukropek podwójny). **Wyrażają one zależności semantyczne między dwoma symbolami UKD.** Podobnie jak znakiem + (plus), również tymi znakami łączyć można zarówno symbole główne (symbole proste lub rozwinięte), jak i symbole poddziałów pomocniczych, np.:

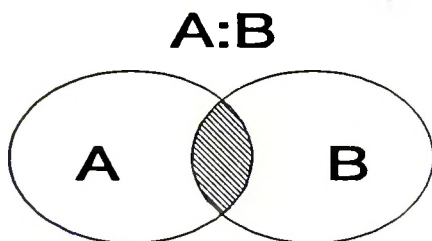
622:669 Wpływ górnictwa na hutnictwo
 331.881:371.12 Związki zawodowe nauczycieli
 327(438:44) Stosunki polityczne między Polską i Francją
 323.13(73:=96)"196" Ruch na rzecz równouprawnienia ludności murzyńskiej w Stanach Zjednoczonych w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku

Dwukropka używa się również w celu oddzielenia symbolu poddziałów wspólnych języka o lewostronnym wskaźniku od symbolu głównego w przypadku, gdy poddział języka umieszczony jest na początku symbolu rozwiniętego i służyć ma do porządkowania zbioru informacyjnego, np.:

=20:61(038) Słownik encyklopedyczny medycyny w języku angielskim

Znak : (dwukropek) wyraża relacje symetryczne i wobec tego nazywany jest znakiem odwracalnym. Oznacza to, że symbole wymienione powyżej są równoważne znaczeniowo symbolom 669:622, 371.12:331.881, 327(44:438), 323.13(=96:73).
Znak :: (dwukropek podwójny) wyraża relację niesymetryczną, czyli taką której odwrócenie prowadzi do zmiany znaczenia całego symbolu złożonego.

Odwołując się do logicznej interpretacji funkcjonowania tych znaków w symbolach złożonych, nazywa się je znakami „zawężającymi” zakres znaczeniowy symboli połączonych. Oznacza to, że zakres symbolu o strukturze A:B lub A::B, gdzie A i B są pewnymi symbolami UKD, jest równy iloczynowi zakresów symboli A i B. Związek ten prezentuje poniższy schemat:

Analizując w kontekście tej formuły pierwszy z podanych wyżej przykładów powiemy, że opisany tym symbolem dokument przedstawia problematykę 622 górnictwa i 669 hutnictwa tylko w tej części, która dotyczy zagadnień wspólnych czy wzajemnie zdeterminowanych w tych dwóch dziedzinach. Nie omawia natomiast tych zagadnień hutnictwa, które nie mają związku z górnictwem i tych zagadnień górnictwa, które nie mają związku z hutnictwem.

Związki semantyczne (tematyczne) wyrażane przez : (dwukropek) stanowią grupę bardzo liczną i bardzo zróżnicowaną. Najprościej byłoby powiedzieć, że należy do niej każda relacja, której nie można wyrazić znakiem + (/), a więc która nie jest związkiem współwystąpienia pewnych przedmiotów, charakterystyk lub tematów w treści dokumentu. Mówiąc w pewnym uproszczeniu, znak ten stosuje się zawsze wtedy, gdy wielozłonowy temat dokumentu można sformułować łącząc nazwy poszczególnych elementów spójnikiem a. Najczęściej dwukropek wyraża takie relacje, jak:

— wpływ, oddziaływanie, np.:

37-053.6:82-312.4

Wpływ powieści kryminalnych na wychowanie młodzieży

616.24-003.6-092:622.87

Przyczyny powstawania krzemicy płuc u górników

— przeznaczenie, np.:

624.27.012.46.051:625.1

Wybór terenu pod budowę belkowego mostu kolejowego z betonu sprężonego

- opinia, stosunek do czegoś, np.:
282(438):331.881Solidarność]” 1980/1989” Stosunek polskiego Kościoła rzymskokatolickiego do związku zawodowego Solidarność w latach 1980/89
- zawężenie dziedzinowe zagadnienia ogólnego, np.:
016:78 Bibliografia muzyczna
17:791.43(438)” 1946/...” Zagadnienie moralności w polskiej powojennej sztuce filmowej

Symbole złożone z dwukropkiem stosowane są wtedy, gdy pewnego tematu czy zagadnienia nie można wyrazić samym tylko symbolem głównym prostym lub symbolem rozwiniętym. Zasadniczo można tu wyróżnić dwie sytuacje, w których użycie dwukropka jest nieodzowne:

- kiedy tworzy się symbol tematu wielopredmiotowego;
- kiedy tworzy się symbol pojęcia, dla którego w UKD nie przewidziano dotąd samodzielnej symbolu głównego.

Pierwszą sytuację ilustrują wszystkie dotychczas omówione przykłady. Charakterystyczną cechą takich symboli jest ich **odwracalność**, tj. ten sam temat reprezentuje każdy ciąg danych symboli połączonych dwukropkiem, bez względu na ich kolejność. Zasadniczo temat dokumentu w takim samym stopniu dotyczy problematyki reprezentowanej przez każdy z symboli składowych, toteż charakterystyka takiego dokumentu winna być w zbiorze informacyjnym powtórzona tylokrotnie, ile użyto w nim symboli głównych. Tak więc tego rodzaju symbole złożone wymagają przydziału wielokrotnego, który zapewni wyszukanie informacji o reprezentowanych przez nie dokumentów za pomocą każdego z symboli składowych. Reguły UKD nie ograniczają liczby symboli, które można łączyć dwukropkiem — zależna jest ona całkowicie od treści klasyfikowanego dokumentu i potrzeb informacyjnych użytkowników, dla których przeznaczona jest tworzona charakterystyka tego dokumentu.

Sytuacja druga jest znacznie bardziej skomplikowana, gdyż często interpretacja symboli złożonych utworzonych dla pojęć o złożonych charakterystykach nie jest jednoznaczna, nie jest bowiem prostym złożeniem znaczenia symboli składowych. W takich przypadkach traktowanie symboli składowych jako równorzędnych kluczy wyszukiwawczych jest zwykle nieuzasadnione, np. do znakowania pojęcia kineteodolit stosuje się symbol:

528.52:778.5

gdzie:

528.52	Teodolity
778.5	Kinematografia

Termin *kineteodolit* oznacza rodzaj *teodolitów*, wprowadzenie więc utworzonego symbolu złożonego do działu 528.58 jest bezdyskusyjne. Użycie jednak jako elementu porządkującego, a w konsekwencji jako klucza wyszukiwawczego także symbolu 778.5 nie miałyby sensu.

W przypadku tworzenia symboli złożonych, w których zmiana kolejności elementów połączonych dwukropkiem powoduje zmianę sensu symbolu, lub w których ze względów praktycznych nie jest celowe traktowanie symboli składowych jako równorzędnych kluczy wyszukiwawczych, zaleca się stosowanie znaku :: dwukropek podwójny. Użycie dwukropka podwójnego uniemożliwia więc inwersję symbolu złożonego, a co za tym idzie, wyklucza wprowadzenie go do kartoteki pod symbolem umieszczonym po tym znaku łączącym⁶. Należy więc pamiętać, że przed dwukropkiem podwójnym stać musi zawsze ten symbol, który ma służyć do wyszukiwania informacji o klasyfikowanym zagadnieniu, a więc który określa jego miejsce w pionowym porządku zbioru informacyjnego.

Znak [] włączenia i grupowania

Związki semantyczne zachodzą między elementami treści dokumentu wyrażonymi za pomocą poszczególnych symboli prostych lub rozwiniętych, jak i pomiędzy grupami takich elementów lub elementami wyrażonymi symbolami złożonymi. Aby więc wyraźnie wskazać argumenty relacji wyrażonych znakami łączącymi, lub inaczej — zakres działania relatorów, wprowadzono w UKD tzw. znak włączenia i grupowania. Funkcję tę pełnią nawiasy kwadratowe działające — ogólnie mówiąc — tak jak nawiasy w zapisach algebraicznych. Podobnie jak w algebrze jest tu więc również przyjęty pewien porządek operacji, który czyni jeden rodzaj połączenia symboli silniejszym od innego. Należy pamiętać, że połączenie symbolu głównego z symbolami poddziałów pomocniczych jest zawsze silniejsze, aniżeli połączenie symboli głównych dwukropkiem, a to z kolei jest silniejsze od połączenia symboli głównych za pomocą plusa. Tak więc w zapisie bez nawiasów kwadratowych symbol:

622.33+622.366:658(438)

powinien być odczytany jako *Górnictwo węglowe i gospodarka przedsiębiorstw wydobywania siarki w Polsce*, gdyż poddział wspólny (438) *Polska* określa tu symbol 658 *Gospodarka przedsiębiorstw*, a całość ta odnosi się do symbolu 622.366 *Wydobycie siarki*. Symbol 622.33 *Górnictwo węglowe* jest tylko luźno związany z pozostałą częścią symboli, a więc sądzić należy, iż jest to odrębny temat dokumentu, którego treść nie jest ograniczona ani podziałem miejsca, ani treścią pozostałych symboli głównych.

⁶ Szczegółowo zasady tworzenia symboli złożonych w konwencji bibliograficznego zapisu liniowego (poziomego) i dokumentacyjnego zapisu kolumnowego przedstawione są w rozdziale XI.

Wprowadzenie nawiasów kwadratowych pozwala zmienić tę standardową kolejność łączenia ze sobą symboli i związaną z nią interpretację całego symbolu złożonego, np. symbol:

622.33+622.366]:658(438)

powinien być tym razem odczytany jako *Gospodarka przedsiębiorstw wydobycia węgla i siarki w Polsce*, gdyż nawias wskazuje, że symbol rozwinięty 658(438) odnosi się do obu połączonych plusem symboli głównych.

Nawias kwadratowy służy więc do grupowania symboli, pomiędzy którymi zachodzi pewien związek, do którego jako całości odnosi się inny symbol lub grupa symboli, np.:

364.4:550.348](498):[061.1(100):61WHO] Pomoc Międzynarodowej Organizacji Zdrowia dla ofiar trzęsienia ziemi w Rumunii

gdzie:

364.4	Formy pomocy społecznej
550.348	Trzęsienia ziemi
364.4:551.24	Pomoc podczas trzęsień ziemi
(498)	Rumunia
061.1	Organizacje rządowe i inne formy współpracy rządowej
(100)	Międzynarodowy
61	Medycyna
061.1(100):61WHO	Międzynarodowa Organizacja Zdrowia (WHO)

016:[54+66] Bibliografia w dziedzinie chemii teoretycznej i przemysłowej

gdzie:

016	Bibliografie specjalne dziedzin i zagadnień
54	Chemia teoretyczna
66	Chemia przemysłowa. Przemysł chemiczny

621.791.5+621.791.7].03.004.54 Konserwacja urządzeń do spawania gazowego i elektrycznego

gdzie:

621.791.5	Spawanie gazowe
621.791.7	Spawanie elektryczne
621.791.03	Urządzenia do spawania i lutowania
.004.54	Obsługa techniczna. Konserwacja

Przykład pierwszy i trzeci ilustrują grupowanie symboli, pomiędzy którymi zachodzą różnego typu zależności wyrażone znakami łączącymi; symbole zamknięte w nawiasie kwadratowym pozostają w silniejszym związku, aniżeli ten, który łączy każdy z nich z symbolami pozostającymi poza nawiasem. Zwykle nawias zaznacza więc pewne przedmioty treści lub tematy cząstkowe, wobec których pozostała część charakterystyki pozostaje w określonej relacji. Przykład pierwszy wskazuje właśnie ten typ grupowania. W drugim przykładzie nawias również wskazuje „kolejność łączenia ze sobą symboli”, zaznaczając w ten sposób, jaki jest zasięg działania poszczególnych znaków łączących, czyli które symbole są ich argumentami. Przykład trzeci ilustruje użycie nawiasu kwadratowego do wskazania zasięgu podziałów pomocniczych. Przypomnijmy, że podział pomocniczy określa zawsze tylko ten symbol główny, który go bezpośrednio poprzedza, czyli ten, z którym tworzy symbol rozwinięty. Zasadę tę można zmienić jedynie poprzez użycie znaku grupowania.

Znak grupowania można zapisywać używając obu nawiasów: otwierającego i zamykającego, albo też stosując tylko nawias zamykający. Pierwszej metody używa się zawsze wtedy, gdy grupowane symbole są poprzedzone przez pewne symbole do grupy tej nie należące. Jeśli do danej grupy należą wszystkie symbole poczynając od początku zapisu, a poza nawiasem mają pozostać tylko pewne symbole umieszczone na końcu zapisu, znak grupowania redukuje się do nawiasu kwadratowego zamykającego. Oznacza to, że symbole pozostające za tym nawiasem odnoszą się do wszystkich symboli go poprzedzających licząc od początku zapisu. Najczęściej w symbolu jednego tematu stosuje się jeden nawias kwadratowy, jeśli jednak logiczny porządek elementów symbolu i interpretacja związków, w których elementy te pozostają wymaga użycia więcej niż jednego nawiasu kwadratowego, dopuszcza się stosowanie nawiasów kwadratowych podwójnych, a nawet potrójnych.

Nawias kwadratowy może też pełnić funkcję tzw. znaku włączenia lub zanurzenia. Funkcję tę wykorzystywać można jedynie w klasyfikowaniu zbiorów własnych, kiedy zachodzi potrzeba uporządkowania ich według innego kryterium aniżeli te, które zapewniają ogólne reguły UKD.

Nawiasy kwadratowe pozwalają włączyć pewien symbol główny lub rozwinięty w strukturę innego symbolu głównego lub symbolu podziałów wspólnych miejsc. W pierwszym przypadku nawias kwadratowy zastępuje znak dwukropka, który w normalnym zapisie łączy symbol zanurzony z symbolem, w którym się go zanurza. Na przykład symbol:

620.181:669.71 Analiza termiczna aluminium

można zapisać używając znaku włączenia:

62[669.71]0.181	Technologia aluminium. Badanie materiałów, analiza termiczna
620.1[669.71]81	Badania materiałów. Aluminium. Analiza termiczna
620.18[669.71]1	Badania strukturalne. Aluminium. Analiza termiczna

Każdy z tych zapisów umożliwia inny sposób porządkowania zbioru informacyjnego. Na przykład, zapis ostatni pozwala zorganizować opisy dokumentów dotyczących badań strukturalnych metali według rodzaju metalu, a następnie — rodzaju metody badania:

- 620.18[669.71]1 Badania strukturalne. Aluminium. Analiza termiczna
- 620.18[669.71]2 Badania strukturalne. Aluminium. Szlifowanie, polerowanie
- 620.18[669.71]3 Badania strukturalne. Aluminium. Trawienie. Mikroradiografia

W praktyce funkcja nawiasu kwadratowego jako znaku włączenia (zanurzenia) wykorzystywana jest rzadko, choć oferuje ona dodatkowe możliwości logicznego organizowania zbioru informacyjnego i — co jest niezwykle cenne — dostosowania tej organizacji do potrzeb indywidualnych zbiorów i specyficznych grup ich użytkowników.

ROZBUDOWA RÓWNOLEGLA SYMBOLI UKD

Rodzaje rozbudowy symboli UKD

Tworzenie symboli pochodnych od pewnego symbolu klasyfikacyjnego nazywa się rozbudową tego symbolu. Tak więc każda gałąź klasyfikacyjna stanowi rozbudowę symbolu węzłowego, który ją rozpoczyna. W UKD zastosowano dwa rodzaje rozbudowy symboli: tzw. rozbudowę bezpośrednią i tzw. rozbudowę równoległą. Należy pamiętać, że obydwa te typy rozbudowy symboli dotyczą poziomu elementarnych jednostek leksykalnych UKD, czyli symboli prostych¹ zarówno głównych, jak i pomocniczych. Symbole podlegające rozbudowie i otrzymane w wyniku rozbudowy, należą zawsze do tej samej kategorii symboli. Jeśli rozbudowuje się symbol główny, w wyniku rozbudowy otrzymuje się również symbol główny; jeśli rozbudowuje się symbol poddziału analitycznego, to w wyniku rozbudowy otrzymuje się również symbol poddziału analitycznego; jeśli rozbudowuje się symbol poddziału wspólnego, w wyniku rozbudowy otrzymuje się także symbol poddziału wspólnego. Reguły te dotyczą zarówno rozbudowy bezpośredniej, jak i rozbudowy równoległej, szczególnie ważne są jednak dla prawidłowego korzystania z rozbudowy równoległej. Z zasad tych wynika bowiem to, w jaki sposób należy określać miejsce kropki w strukturze utworzonego symbolu. Należy więc raz jeszcze podkreślić, że otrzymane w wyniku rozbudowy symbole są symbolami tej samej kategorii, do której należy symbol poddany rozbudowie i wobec tego w taki sam sposób ustala się miejsce kropki w symbolu wynikowym, jak ustalone jest ono w symbolu wyjściowym.

Zanim przejdziemy do omawiania zasad rozbudowy symboli, przypomnijmy jeszcze jakiego rodzaju notację zastosowano w UKD. Jest to numeryczna dziesiętna notacja hierarchiczna, czyli taka, której alfabet podstawowy stanowią cyfry arabskie od 0 do 9, a symbole klasyfikacyjne zbudowane są podobnie jak ułamki dziesiętne,

¹ Przypomnijmy, że termin *symbol prosty* ma dwa znaczenia. W ogólnej teorii klasyfikacji oznacza symbol klasy prostej (klasy wyodrębnionej bezpośrednio w strukturze drzewa klasyfikacyjnego). W tym sensie symbolami prostymi (klas prostych) są wszystkie symbole główne i pomocnicze UKD. W terminologii UKD termin *symbol prosty* odnosi się natomiast do jednostki poziomu zdania JIW, czyli takiego symbolu reprezentującego pewien temat, który składa się z samego tylko jednego symbolu głównego. Omawiana w tym rozdziale problematyka rozbudowy bezpośredniej i równoległej symboli UKD dotyczy poziomu EJL, toteż używany tu termin *symbol prosty* należy rozumieć w pierwszym, ogólniejszym znaczeniu, a więc jako symbol klasy prostej (symbol EJL).

w których zapisie pominięto początkowe zero i przecinek. Symbol każdej klasy nadrzędnej zawiera się w symbolu klasy podrzędnej, zaś końcowe cyfry różniące symbol klasy nadrzędnej od symbolu klasy podrzędnej możemy uważać za wykładnik „różnicy gatunkowej”, np.:

599	Ssaki
599.8	Naczelne
599.88	Człekokształtne

Najczęściej cyfry oznaczające „różnicę gatunkową” są przyporządkowane określonej treści arbitralnie, w niektórych jednak przypadkach mogą w różnych symbolach oznaczać te same treści. Dzieje się tak wtedy, gdy treść różnych działów jest w pewnym stopniu podobna, wobec czego przyjmuje się w nich podobne zasady podziału. Możliwość wykorzystania tego samego schematu podziału klas i rozbudowy odpowiadających im symboli w różnych działach dostrzegł jako jeden z pierwszych Melvil Dewey, później stała się ona podstawą budowy klasyfikacji fasetowych. W UKD metoda ta została przejęta z Klasyfikacji Dziesiętnej, przyjmując formę tzw. rozbudowy równoległej.

Przez *rozbudowę bezpośrednią* (podział bezpośredni) rozumie się podział symboli węzłowych przeprowadzony aż do symboli końcowych w sposób specyficzny dla określonego zagadnienia czy działu. Przyjęta w nim zasada podziału ma charakter indywidualny, tj. zastosowana jest tylko w danym dziale. Tego typu rozbudowa jest zawsze w całości przedstawiona w tablicach klasyfikacyjnych, a więc klasyfikator korzysta z niej *bezpośrednio* przyjmując symbole umieszczone w tablicach². Pełna bezpośrednia rozbudowa symboli UKD podana jest w pełnym wydaniu tablic UKD, w wydaniach skróconych i pośrednich, rozbudowa ta jest odpowiednio zredukowana.

² Istotą tej rozbudowy jest niepowtarzalność przyjętego w niej kryterium podziału klas, stąd może właściwie byłoby nazywać ją „rozbudową indywidualną”. Bezpośredniość tej rozbudowy odnosi się nie tyle do jej charakteru, ile do sposobu korzystania z symboli przez klasyfikator — korzysta on bowiem bezpośrednio z tych symboli szczegółowych, które podane są w tablicach. Jeśli natomiast klasyfikator zmuszony jest do utworzenia symbolu korzystając z techniki rozbudowy równoległej i odpowiedniego wzorca (tj. rozbudowy wskazanego działu), to działanie to ma charakter jakby „rozbudowy pośredniej” — rozbudowy symboli jednego działu za pośrednictwem rozbudowy innego działu, w którym zastosowano to samo kryterium podziału. Tak więc może poprawniej byłoby przyjąć, że przeciwstawieniem *rozbudowy równoległej* jest *rozbudowa indywidualna* (opozycja ta dokonana jest na podstawie kryterium jednostkowości lub wielokrotności wykorzystania pewnej zasady podziału), zaś przeciwstawieniem *rozbudowy bezpośredniej* jest *rozbudowa pośrednia* (tu podstawą opozycji jest sposób korzystania z symboli). Oczywiście stosowanie rozbudowy bezpośredniej możliwe jest zarówno wtedy, gdy mamy do czynienia z rozbudową indywidualną, jak i wtedy, gdy do czynienia mamy z wzorcem rozbudowy równoległej; rozbudowa pośrednia może natomiast dotyczyć tylko rozbudowy równoległej w odniesieniu do tych działów (gałęzi klasyfikacyjnych), których pełnej rozbudowy nie podano w tablicach. Wywód ten być pozwoli łatwiej zrozumieć istotę dwóch typów rozbudowy symboli UKD. Jednakże terminy *rozbudowa bezpośrednia* i *rozbudowa równoległa* są ogólnie przyjęte w polskiej literaturze o UKD, toteż mimo przedstawionej tu krytyki będziemy stosować je dalej w znaczeniu podanym w tekście rozdziału.

Rozbudową równoległą nazywa się podział kilku niezależnych symboli węzłowych według tego samego lub bardzo zbliżonego kryterium. Pełną rozbudowę podaje się w tablicach tylko przy jednym z tych symboli. Stanowi ona tzw. wzorzec rozbudowy równoległej zastosowanej przy pozostałych symbolach. Klasyfikator sam tworzy symbole pochodne od symboli węzłowych, które rozbudowuje się równoległe do wskazanego wzorca. Oznacza to, że dołącza się do symbolu podlegającego rozbudowie równoległej określone elementy symboli szczegółowych odnalezionych w rozbudowie wzorcowej, tworząc w ten sposób symbol szczegółowy o treści zawierającej treść symbolu rozbudowanego oraz treść charakterystyk różniących treść wykorzystanego symbolu szczegółowego z rozbudowy wzorcowej od treści jego symbolu węzłowego. Wybór elementów symboli pochodnych z pewnego wzorca rozbudowy równoległej i sposób ich dołączenia do wyjściowego symbolu węzłowego określają trzy metody rozbudowy równoległej występujące w UKD: rozbudowa kilku gałęzi klasyfikacyjnych według identycznej zasady podziału na wszystkich szczeblach, rozbudowa kilku końcowych szczebli podziału według identycznej zasady oraz tzw. rozbudowa różnych części gałęzi klasyfikacyjnych według zbliżonych zasad.

Metoda I: rozbudowa gałęzi klasyfikacyjnych według identycznej zasady podziału

Pierwszą metodę rozbudowy równoległej wspomniano już wcześniej w charakterystyce budowy podziałów wspólnych języka, miejsca i grupy etnicznej. Istotą jej jest wykorzystanie tego samego kryterium podziału w kilku niezależnych od siebie gałęziach UKD. Pełna rozbudowa tych gałęzi jest więc identyczna aż do symboli końcowych, a symbole klas pochodnych różnią się w poszczególnych działach tylko wykładnikiem samego działu lub kategorii symbolu. Szczegółowa rozbudowa wzorcowa podana jest w jednym dziale, przy symbolach pozostałych umieszczona jest natomiast uwaga *Dalszy podział jak . . .* ze wskazaniem symbolu przy którym znajduje się wzorzec tej rozbudowy. Uwaga ta może niekiedy przyjąć formę bardziej opisowej instrukcji, np. w tablicy I.c. informacja o równoległej rozbudowie symboli podziałów wspólnych języka umieszczona jest na początku opisu tych podziałów. Po takiej instrukcji zwykle (choć nie zawsze) podane są przykłady symboli szczegółowych, których liczba w poszczególnych działach jest bardzo zróżnicowana.

Tablice 15, 16 i 17 w rozdziale VIII prezentują szczegółowo mechanizm rozbudowy równoległej między działami głównymi i podziałami wspólnymi, nie będziemy więc tego opisu tu powtarzać. Przypomnijmy jednak, których działów to dotyczy i gdzie umieszczona jest rozbudowa wzorcowa:

- **symbole podziałów wspólnych języka, wskaźnik = . . .**
- **symbole podziałów wspólnych grupy etnicznej wyróżnionej na podstawie kryterium językowego, wskaźnik (= . . .)**

- **symbole główne działu Językoznawstwo. Poszczególne języki**, do 1992 roku symbol 802/809 (część wspólna symboli w tym dziale: 80...), a od 1992 roku symbol 811 (część wspólna symboli w tym dziale 811...)
- **symbole główne działu Literatura. Literatura w poszczególnych językach**, do 1992 roku symbol 82/89 (część wspólna symboli w tym dziale: 8...), od 1992 roku symbol 821 (część wspólna symboli w tym dziale 821...).

Rozbudowa wzorcowa do 1992 roku umieszczona była w dziale 802/809, od 1992 roku znajduje się w tablicy I.c. Poddziały wspólne języka.

Przykłady:

do 1992 roku

802.0	Język angielski
=20	poddział wspólny języka: język angielski
(=20)	poddział wspólny grupy etnicznej: Anglicy, ludność narodowości angielskiej
820	Literatura angielska
809.47	Język eskimoski
=947	poddział wspólny języka: język eskimoski
(=947)	poddział wspólny grupy etnicznej: Eskimosi
894.7	Literatura eskimoska

od 1992 roku

=111	poddział wspólny języka: język angielski
811.111	Język angielski
821.111	Literatura angielska
(=111)	poddział wspólny grupy etnicznej: Anglicy, ludność narodowości angielskiej
=56	poddziały wspólne języka: języki eskimo-aleuckie
811.56	Języki eskimo-aleuckie
821.56	Literatura eskimoska i aleucka
(=56)	poddziały wspólne grupy etnicznej: Eskimosi i Aleuci

- **symbole poddziałów wspólnych miejsca**, wskaźnik (...)
- **symbole poddziałów wspólnych grupy etnicznej, narodowości lub grupy ludności wyodrębnionej na podstawie kryterium wspólnego miejsca zamieszkania**, wskaźnik (=1. ...)
- **symbole główne działów Geografia świata starożytnego**, symbol 913.1/.9 (część wspólna symboli w tym dziale: 913. ...) i **Geografia nowożytna poszczególnych krajów**, symbol 914/919 (część wspólna symboli w tym dziale 91 ...)
- **symbole główne działu Historia**, symbol 94/99 (część wspólna symboli w tym dziale 9...)

Rozbudowa wzorcowa umieszczona jest w tablicy I.e. Poddziały wspólne miejsca.

Przykłady:

- (44) poddziały wspólne miejsca: Francja. Republika Francuska
(=1.44) poddziały wspólne grupy etnicznej, narodowościowej, ludności zamieszkującej określone terytorium: mieszkańcy Francji³
914.4 Geografia Francji
944 Historia Francji
(548.7) poddziały wspólne miejsca: Cejlon. Sri Lanka
(=1.548.7) poddziały wspólne grupy etnicznej, narodowościowej, ludności zamieszkującej określone terytorium: mieszkańcy Cejlonu
915.487 Geografia Cejlonu
954.87 Historia Cejlonu

Ten sam typ rozbudowy równoległej zastosowany jest w działach o zbliżonej tematyce, np.:

- 561 Paleobotanika systematyczna
Dalszy podział jak 582 Botanika systematyczna

W dziale 582 z rozbudową wzorcową znajdujemy symbole szczegółowe

- 582.4 Rośliny nasienne. Rośliny kwiatowe
582.47 Rośliny iglaste

na podstawie których możemy zbudować symbole szczegółowe

- 561.4 Kopalne rośliny nasienne i kwiatowe
561.47 Kopalne rośliny iglaste

- 62/569 Paleozoologia systematyczna
Dalszy podział jak 592/599 Zoologia systematyczna

W dziale 592/599 z rozbudową wzorcową znajdujemy symbole szczegółowe

- 95.7 Owady
597 Ryby
598.1 Gady

na podstawie których możemy zbudować symbole szczegółowe

- 565.7 Owady kopalne
567 Ryby kopalne
568.1 Gady kopalne

Należy zwrócić uwagę, że wyłącznie cyfry są przepisywane z rozbudowy wzorcowej. Nie przepisuje się kropek, które oddzielają sekwencje trójcyfrowe w symbolu wzorcowym. W symbolu wynikowym liczbę i miejsce kropek, które należy wprowadzić do jego struktury, ustala się niezależnie, odliczając od początku symbolu grupy trójcyfrowe. A więc tworząc symbol tematu *Historia Cejlonu*, umieszczamy za symbolem działu *Historia* 9 cyfry „wyjęte” z symbolu poddziału wspólnego miejsca dla

³ Grupę etniczną *Francuzi* do 1992 roku wyrażał symbol poddziału wspólnego grupy etnicznej wyodrębnionej na podstawie kryterium językowego, czyli symbolem (=40); od 1992 roku grupę tę oznacza się symbolem (=133.1).

Cejlonu (548.7). W ten sposób tworzymy ciąg cyfr 95487, do którego następnie wprowadzamy kropki zgodnie z ogólną zasadą stosowania kropki w funkcji delimitacyjnej w symbolach głównych. Ostatecznie otrzymujemy więc symbol 954.87.

Kropki zawarte w symbolach wzorcowych są więc pomijane w rozbudowie równoległej, nie wolno natomiast pomijać ani zmieniać miejsca kropek w symbolu, który się rozbudowuje. Dobrą ilustracją tej zasady jest rozbudowa równoległa symboli podziałów wspólnych grup etnicznych, narodowości lub ludności zamieszkującej określone terytorium, wyodrębnionych na podstawie kryterium miejsca. Podziały te wyróżnia wskaźnik zawierający kropkę, tj. wskaźnik (=1. ...) — nawias okrągły — znak równości — jeden — kropka — i trzy kropki, w miejsce których można wpisać dowolny ciąg cyfr „wyjętych” z odpowiednich symboli podziałów miejsca. Każdy z tych ciągów dzieli się na sekwencje trójelementowe oddzielone kropką. Nie wolno jednak usunąć lub zmienić pozycji kropki należącej do wskaźnika, czyli umieszczonej po jedynce.

Metoda II: rozbudowa równoległa kilku końcowych szczebli podziału według identycznej zasady

Druga z metod rozbudowy równoległej stosowanych w UKD występuje stosunkowo rzadko. Charakteryzuje ją identyczna zasada podziału końcowych części wielu gałęzi klasyfikacyjnych, które z reguły należą do jednego działu. Metoda ta przypomina więc dopisywanie jednolitych „końcówek” do różnych symboli klasyfikacyjnych, przy czym każda z tych „końcówek” ma stałe, ściśle określone znaczenie. Tak więc rozbudowa poszczególnych gałęzi ma charakter rozbudowy indywidualnej, identyczne zasady podziału dotyczą tylko jednego lub kilku końcowych szczebli każdej z tych gałęzi.

Formalnie drugi typ rozbudowy równoległej wyróżnia charakterystyczny zapis schematu „końcówek”, czyli symboli, które można dołączyć do dowolnego symbolu z działu, na początku którego schemat taki jest umieszczony. Zapis ten zawiera symbol działu wyznaczający zakres stosowania rozbudowy, po którym umieszczone są trzy kropki, a po nich cyfra lub ciąg cyfr będący dopisywaną „końcówką”. Trzy kropki wskazują miejsce, w którym należy wpisać cyfry rozbudowy bezpośrednio symbolu podlegającego rozbudowie równoległej. Tak więc w formule tej zapis umieszczony przed końcówką i składający się z symbolu działu oraz trzech kropek jako całość zastępuje symbol szczegółowy, do którego końcówka ma zostać dopisana, np.:

$$\begin{array}{r} 669.2/.8\dots5 \\ \underbrace{\hspace{1.5cm}} \\ | \\ 669.35 \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Stopy metali} \\ \text{Stopy miedzi} \end{array}$$

gdzie:

symbol 669.3 należący do działu 669.2/.8 oznacza miedź.

Klasycznym przykładem tej metody rozbudowy równoległej jest rozbudowa działu 669.2/.8 *Metale nieżelazne i ich metalurgia*, zaprezentowana w tablicy 18.

Tablica 18. Rozbudowa równoległa i bezpośrednia działu 669.2/.8

669 .2/.8	METALE NIEŻELAZNE I ICH METALURGIA
669 .2/.8 ...1	Ogólne prace z dziedziny metalurgii poszczególnych metali. Właściwości. Produkcja
669 .2/.8 ...3	Przetapianie rud. Otrzymywanie metali
669 .2/.8 ...4	Rafinowanie. Odzyskiwanie
...47	Odzyskiwanie metali z odpadów i stopów
669 .2/.8 ...5	Stopy
669 .2/.8 ...6	Przeróbka oraz obróbka końcowa poszczególnych metali i/lub ich stopów
...69	Obróbka powierzchniowa metali i/lub ich stopów. Powłoki na metalach i/lub na stopach metali
669 .2/.8 ...7	Zastosowanie poszczególnych metali i/lub ich stopów
669 .2/.8 ...8	Metale i/lub ich stopy jako powłoki
669 .21/. 23	<u>Metale szlachetne</u>
.21	Złoto. Stopy złota
.22	Srebro. Stopy srebra
.228	Srebro jako powłoka. Posrebrzanie. Platerowanie
.23	Metale grupy platynowców
.231	Platyna
.232	Iryd
.233	Osm
...	
669 .21	Złoto i stopy złota
669 .213	Przetapianie rudy złota. Otrzymywanie złota
.214	Rafinowanie złota. Odzyskiwanie złota
.214 .7	Odzyskiwanie złota z odpadów i stopów
.215	Stopy złota
.216	Przeróbka i obróbka końcowa złota
.216 .9	Obróbka powierzchniowa złota
.217	Zastosowanie złota i stopów złota
.218	Złoto i stopy złota jako powłoki
669 .231	Platyna i stopy platyny
669 .231 .3	Przetapianie rudy platyny. Otrzymywanie platyny
.231 .4	Rafinowanie platyny. Odzyskiwanie platyny
.231 .47	Odzyskiwanie platyny ze stopów i odpadów
.231 .5	Stopy platyny
.231 .6	Przeróbka i obróbka końcowa platyny
.231 .69	Obróbka powierzchniowa platyny
.231 .7	Zastosowanie platyny i stopów platyny
.231 .8	Platyna i stopy platyny jako powłoki

Tablica 19. Rozbudowa równoległa i bezpośrednia wybranych symboli działu 82/89 według FID 616

82	LITERATURA
82 ...A/Z	<u>Dzieła poszczególnych autorów</u>
82 ...A/Z1	Dzieła zebrane danego autora
...A/Z2	Wydania częściowe dzieł danego autora
...A/Z3	Dzieła wybrane danego autora
...A/Z4	Współdział w dziełach innych autorów. Dzieła zbiorowe
...A/Z5	Prace anonimowe. Prace ogłoszone pod pseudonimem
...A/Z7	Prace indywidualne danego autora
82/ 89	LITERATURA PIĘKNA. LITERATURA W POSZCZEGÓLNYCH JĘZYKACH Dalszy podział jak 802/809, np.
820	Literatura angielska
820 (73)	Literatura amerykańska
830	Literatura niemiecka
830 (436)	Literatura austriacka
839 .31	Literatura holenderska
839 .59	Literatura islandzka
839 .6	Literatura norweska
839 .7	Literatura szwedzka
839 .8	Literatura duńska
840	Literatura francuska
850	Literatura włoska
860	Literatura hiszpańska
...	
820 Shakespeare 1	Dzieła zebrane Szekspira
820 Shakespeare 3	Dzieła wybrane Szekspira
830 Goethe 1	Dzieła zebrane Goethego
830 Goethe 3	Dzieła wybrane Goethego
840 Balzac 1	Dzieła zebrane Balzaka
840 Balzac 3	Dzieła wybrane Balzaka

Podobną technikę rozbudowy zastosowano także w dziale 82...A/Z, gdzie po podziale alfabetycznym można wprowadzić jednolite symbole końcowe charakterystyki dzieł poszczególnych autorów. Rozbudowę tę prezentuje tablica 19. Ponieważ dział 8 w 1992 roku został poddany generalnej rewizji i całość symboli związanych z charakterystykami literatury w poszczególnych językach została zmieniona, w tablicy 20 przedstawiono obecnie obowiązującą rozbudowę.

Należy pamiętać, że dopisywane do symboli głównych końcówki nie są żadnymi poddziałami, lecz stanowią integralną część utworzonego przez ich dopisanie pochodnego symbolu głównego. Podobnie, jak w przypadku omówionej wcześniej pierwszej

metody rozbudowy równoległej, także tutaj miejsce kropki ustala się dla symbolu wynikowego po dopisaniu końcowych cyfr zgodnie z ogólnie obowiązującymi zasadami.

Tablica 20. Rozbudowa równoległa i bezpośrednia wybranych symboli działu 82 obowiązująca od 1992 r.

82	LITERATURA
82. ..A/Z	<u>Dzieła poszczególnych autorów</u>
82. ..A/Z1	Dzieła zebrane danego autora
..A/Z2	Wydania częściowe dzieł danego autora
..A/Z3	Dzieła wybrane danego autora
..A/Z4	Współdział w dziełach innych autorów. Dzieła zbiorowe
..A/Z5	Prace anonimowe. Prace ogłoszone pod pseudonimem
..A/Z7	Prace indywidualne danego autora
821	<u>Literatura w poszczególnych językach</u>
821 .111	Literatura angielska
821 .111 (73)	Literatura amerykańska
821 .112 .2	Literatura niemiecka
821 .112 .2(436)	Literatura austriacka
821 .112 .5	Literatura holenderska
821 .113 .3	Literatura islandzka
821 .113 .4	Literatura duńska
821 .113 .5	Literatura norweska
821 .113 .6	Literatura szwedzka
821 .131 .1	Literatura włoska
821 .133 .1	Literatura francuska
821 .134 .2	Literatura hiszpańska
...	
821 .111 Shakespeare 1	Dzieła zebrane Szekspira
821 .111 Shakespeare 3	Dzieła wybrane Szekspira
821 .112 .2 Goethe 1	Dzieła zebrane Goethego
821 .112 .2 Goethe 3	Dzieła wybrane Goethego
821 .133 .1 Balzac 1	Dzieła zebrane Balzaka
821 .133 .1 Balzac 3	Dzieła wybrane Balzaka

W niektórych przypadkach końcowa rozbudowa symboli na podstawie rozbudowy równoległej podana jest w bezpośredniej rozbudowie poszczególnych gałęzi. Nie należy wówczas poddawać rozbudowanych już symboli powtórnej rozbudowie. Zdarza się również, że w niektórych gałęziach końcówki pochodzące z rozbudowy równoległej poddane są dalszej indywidualnej rozbudowie, która jednak odnosi się wyłącznie do tej gałęzi, przy której jest umieszczona. Tych indywidualnie rozbudowanych końcówek nie wolno używać w pozostałych gałęziach.

Metoda III: rozbudowa równoległa różnych części gałęzi klasyfikacyjnych według zbliżonych zasad

Trzecia metoda rozbudowy równoległej — zwana rozbudową według zbliżonych (podobnych) kryteriów — stosowana jest w UKD najczęściej. Spotkać ją można zarówno w tablicach pomocniczych, jak i w tablicach głównych, a możliwość korzystania z niej sygnalizują uwagi: *Dalszy podział jak ...* lub *Rozbudowa jak ...* lub *Podział jak ...*, gdzie w miejscu trzech kropek umieszczony jest symbol węzłowy, którego rozbudowa służy za wzorzec. W obcojęzycznych wydaniach tablic UKD rozbudowa ta bywa też sygnalizowana umownym znakiem podobieństwa.

Charakterystyczną cechą tego typu rozbudowy równoległej jest to, że nie zawsze obejmuje całą rozbudowę wzorca, tj. niektóre symbole z rozbudowy wzorcowej wykorzystane w rozbudowie innego działu prowadzą do powstania symboli nieprzydatnych lub nonsensownych. Zjawisko to dobrze ilustruje następujący przykład:

691	Materiały budowlane. Elementy i wyroby budowlane
691.6	Szko, szkło okienne jako materiał budowlany Podział 691.61/.62 jak 666.11/.28
666.11/.28	Rodzaje szkła i przedmioty ze szkła
666.166	Produkcja szkła zbrojonego
.181	Produkcja szkła hartowanego
.27	Produkcja pereł szklanych
a więc	
691.616.6	Szko zbrojone jako materiał budowlany
691.618.1	Szko hartowane jako materiał budowlany
691.627	<i>Pery szklane jako materiał budowlany</i>

Łatwo dostrzec, że o ile utworzone na mocy rozbudowy równoległej dwa symbole 691.616.6 i 691.618.1 są bezsprzecznie przydatne, to użyteczność w klasyfikowaniu trzeciego symbolu, tj. zapisanego w przykładzie kursywą symbolu *691.627* jest wysoce wątpliwa. Tego rodzaju wyników stosowania trzeciej odmiany rozbudowy równoległej można spotkać w UKD bardzo dużo, toteż nosi ona nazwę rozbudowy raczej „podobnościowej”, aniżeli rozbudowy identycznościowej. Generowanie symboli nieużytecznych, o znaczeniu pozbawionym realnego sensu nie ma groźnych konsekwencji w praktyce. Żaden z takich symboli nie będzie po prostu wykorzystywany w klasyfikowaniu.

Rozbudowa równoległa trzeciego typu pozwala tworzyć symbole różnych kategorii wykorzystując jako wzorzec rozbudowę albo innego symbolu tej samej kategorii, albo rozbudowę symbolu innej kategorii. Poniżej podano przykłady rozbudowy równoległej tego rodzaju dla różnych typów symboli. Należy pamiętać o dokładnym rozróżnieniu ciągów cyfr należących do symbolu rozbudowywanego, cyfr należących do symbolu, według którego dokonuje się rozbudowy i wreszcie cyfr, które podlegają przepisaniu.

Cyfry podlegające przepisaniu znajdują się zawsze za ostatnim znakiem symbolu węzłowego, którego rozbudowa służy za wzorzec. Przepisaniu podlegają więc wszystkie cyfry umieszczone za symbolem tego działu w szczegółowych symbolach wzorcowych. Aby ułatwić czytelnikowi ich identyfikację, w podanych niżej przykładach cyfry te zostały wyróżnione pogrubionym drukiem zarówno w symbolu wzorcowym (modelowym), jak i w otrzymanym symbolu wynikowym. Zwróćmy uwagę, że nie są pogrubionym drukiem zaznaczone kropki w symbolach wzorcowych (modelowych) — jak pamiętamy, **kropki nie podlegają przepisaniu, a miejsce kropek w funkcji delimitacyjnej w symbolu wynikowym ustalone jest po zakończeniu przepisywania odpowiednich cyfr z rozbudowy równoległej zgodnie z ogólnymi zasadami konstrukcji symboli określonej kategorii.**

Przykłady:

— rozbudowa równoległa symbolu poddziału analitycznego według rozbudowy innego poddziału analitycznego

ze zmianą rodzaju wskaźnika

612	Fizjologia
612-08	Technika doświadczalna Dalszy podział jak 57.08
57.08	Technika biologiczna. Metody doświadczalne i wyposażenie
.081	Ogólna organizacja laboratoriów biologicznych
.082	Laboratoryjna i muzealna technika oraz wyposażenie do okazów i zbiorów roślin i zwierząt
.083	Mikrobiologiczne, wirusologiczne i immunologiczne metody i techniki Specyficzne substancje badane mogą być oznaczane przez '1 rozbudowywany jak 577.1
...	
612-081	Ogólna organizacja doświadczalnych placówek fizjologicznych, np. laboratoriów fizjologicznych
-082	Laboratoryjna technika doświadczalna w fizjologii, np. preparowanie okazów
-083	Mikrobiologiczne, wirusologiczne i immunologiczne metody i techniki doświadczalne w fizjologii Specyficzne substancje badane mogą być oznaczane przez '1 rozbudowywany jak 577.1, np.
'15	Badanie enzymów (biokatalizatorów)
...	

bez zmiany rodzaju wskaźnika

77	Fotografia
77-1/-5	Rozbudowa jak 62-1/-5
62-1	Ogólny podział maszyn
-181	Podział maszyn według wymiarów
.4	Drobne, małe, miniaturowe
-2	Stałe i ruchome części maszyn

- 3 Części sterowania i napędu
- ...
- 77-1 Ogólny podział urządzeń fotograficznych
- 181 Podział urządzeń fotograficznych według wymiarów
- .4 Miniaturowe urządzenia fotograficzne, np. miniaturowe aparaty fotograficzne
- 2 Stałe i ruchome części urządzeń fotograficznych
- ...
- rozbudowa równoległa symbolu głównego według rozbudowy innego symbolu głównego
- 632.6 Zwierzęta szkodliwe (oprócz owadów)
- 632.62/.69 Rozbudowa jak 592/599
- 592/599 Zoologia systematyczna
- 595.2 Stawonogi
- 598.2 Ptaki
- ...
- 632.652 Stawonogi szkodliwe
- 632.682 Ptaki szkodliwe
- ...
- rozbudowa równoległa symbolu poddziału wspólnego według rozbudowy symbolu głównego
- 032 Materiały mineralne występujące w przyrodzie
- .8 Kamienie szlachetne i półszlachetne
- Dalszy podział jak 553.8
- 553.8 Kamienie szlachetne i półszlachetne (przemysłowe, ozdobne)
- .81 Diament
- .82 Korund. Szafir. Rubin
- .83 Beryl. Szmaragd. Akwamaryn
- .84 Topaz
- ...
- 032.81 Diament jako materiał
- .82 Korund, szafir, rubin jako materiały
- .83 Beryl, szmaragd, akwamaryn jako materiały
- .84 Topaz jako materiał
- ...
- rozbudowa równoległa symbolu głównego według rozbudowy symbolu poddziałów analitycznych
- 342.9 Prawo zarządzania administracyjnego
- .97 Prawo dotyczące organizacji administracji
- Dalszy podział jak 35.07
- 35.07 Organa administracyjne
- .072.6 Inspekcja. Kontrola. Wizytacja
- ...
- 342.926 Przepisy prawne dotyczące przeprowadzania inspekcji, kontroli i wizytacji organów administracyjnych

— **rozbudowa równoległa symbolu głównego według rozbudowy symbolu podziału wspólnego**

- 084 Zbiory ilustracji. Albumy
 - Dalszy podział jak (084)
- (084) Dokumenty obrazowe i graficzne
- (084.1) Przedstawienie obrazowe. Ilustracje
- (084.11) Obrazy. Szkice. Rysunki
- (084.12) Fotografie. Filmy. Zdjęcia fotograficzne
- (084.2) Rysunki schematyczne
- (084.21) Diagramy. Wykresy
- (084.3) Materiały kartograficzne. Mapy. Plany. Kartogramy
- (084.4) Atlasy

...

- 084.1 Zbiory ilustracji
- 084.12 Zbiory fotografii
- 084.3 Zbiory map

— **rozbudowa równoległa podziałów analitycznych według rozbudowy symbolu głównego**

- 66.01 Inżynieria chemiczna. Zasady procesów produkcyjnych
- 66.019 Wady materiałów
 - Dalszy podział jak 620.19
- 620.19 Wady materiałów i ich badania. Wpływy chemiczne i fizykochemiczne. Korozja. Erozja
- .191 Wady powierzchni
- .192 Wewnętrzne wady materiałów
- .193 Wpływy chemiczne i fizyczne. Korozja. Erozja.

...

- 66.019.1 Wady powierzchni materiałów (inżynieria chemiczna)
- .019.2 Wewnętrzne wady materiałów (inżynieria chemiczna)
- .019.3 Wpływy chemiczne i fizyczne (inżynieria chemiczna)

...

Komentarze: *Dalszy podział ...*, *Dalsza rozbudowa ...* pojawiają się w tablicach UKD nie tylko wtedy, gdy sygnalizowana jest możliwość zastosowania rozbudowy równoległej symbolu według podanego wzorca. Podobnie brzmiące instrukcje sygnalizują często także inne metody tworzenia symboli o treści bardziej szczegółowej aniżeli treść danego symbolu. Są to metody syntaktyczne, czyli instrukcje tworzenia zdań UKD: symboli rozwiniętych i złożonych. Na przykład:

- 001.94 Opisywanie zjawisk nie wyjaśnionych całkowicie
 - Dalszy podział przez zastosowanie podziałów wspólnych miejsca (1/9) i podziału alfabetycznego A/Z, np.:
- .94(411:285L.Ness) Potwór z Loch Ness
- .94UFO Niezidentyfikowane Obiekty Latające (Unidentified Flying Objects)

061.235	Organizacje i ruchy o celach humanitarnych, filantropijnych i rehabilitacyjnych
	Dalszy podział przez zestawienie za pomocą dwukropka z odpowiednimi symbolami UKD, np.:
:343.82	Towarzystwo opieki społecznej nad więźniami

Nie należy tych metod uszczegółowienia treści symbolu mylić z rozbudową równoległą, której wynikiem — przypomnijmy — zawsze jest symbol tego samego typu co symbol poddany rozbudowie.

Technika tworzenia symboli na podstawie rozbudowy równoległej

Tworzenie symboli UKD za pomocą metod rozbudowy równoległej należy do trudniejszych technicznie działań, które musi opanować klasyfikator. Sprawia ono zwykle dość duże trudności, zwłaszcza początkującym klasyfikatorom, a główną przyczyną tych trudności jest najczęściej niedokładne odczytywanie zarówno tych symboli UKD, które poddaje się rozbudowie, jak i tych, które dla rozbudowy tej są wzorcem.

Szczegółowe zasady korzystania z trzech metod rozbudowy równoległej symboli UKD zostały omówione w charakterystyce tych metod, tutaj więc uwaga zostanie skoncentrowana na zagadnieniach nieco ogólniejszych, których zrozumienie i przyswojenie sobie ma jednak decydujące znaczenie dla sprawnego korzystania ze wszystkich rodzajów rozbudowy równoległej.

Wróćmy na chwilę do zasad podstawowych: jak odczytywać symbole z tablic klasyfikacyjnych. Przypomnijmy, że w tablicach UKD przyjęto zapis symboli bez powtarzania trójcyfrowych części wspólnych we wszystkich pochodnych symbolach danej gałęzi klasyfikacyjnej, oraz bez powtarzania symbolu działu w wykazie symboli pomocniczych, np.:

66-9	Procesy, charakterystyka i warunki produkcji
-91	Charakterystyka i zmienność stanu materiałów
-911	Procesy według stanu skupienia, np. w stanie ciekłym
-914	Charakterystyka stężeń: małe, średnie i duże stężenie
-932.2	Procesy ciągłe
.3	Procesy półciągłe
.4	Procesy nieciągłe
159.96	Szczególne stany i procesy psychiczne
.961	Parapsychologia
.2	Halucynacje. Iluzje
.3	Proroctwa. Przepowiednie. Wyrocznie. Kartomancja. Zapowiedzi. Omeny. Symbolizm. Numerologia

.4	Czary. Magia. Demonologia. Amulety. Talizmany
.6	Telepatia. Jasnowidztwo
.7	Spirytyzm
.8	Oszustwa i szachrajstwa w dziedzinie parapsychologii
.962	Hipnotyzm. Sugestia
.963	Sen. Przebudzenie się. Marzenia senne. Somnambulizm
.2	Sen. Budzenie się
.3	Marzenia senne. Wizje

...

Zapis tego typu nie należy do najłatwiejszych, toteż trzeba bardzo dokładnie sprawdzić, który symbol jest symbolem bezpośrednio nadrzędnym dla symbolu, którego chcemy użyć i jaki jest jego pełny zapis. Na przykład, symbol -932.3 o odpowiedniku *Procesy półciągłe* jest symbolem podziałów analitycznych w dziale 66, a pełny jego zapis ma postać 66-932.3; odpowiednik *Marzenia senne. Wizje* określa znaczenie symbolu 159.963.3, a symbol tematu *Jasnowidztwo* ma postać 159.961.6.

Jak widać, prawidłowe odczytanie symbolu z tablic wymaga uważnego przeanalizowania kolumnowego zapisu, prześledzenia łańcucha klasyfikacyjnego, do którego należy potrzebny nam symbol i ustalenia wszystkich cyfr i znaków poprzedzających ciąg znaków, przy którym umieszczony jest odpowiednik słowny. Prawidłowe ustalenie kształtu symbolu ma znaczenie zasadnicze w klasyfikowaniu i oczywiście od niego także zależy prawidłowa rozbudowa symboli na podstawie rozbudowy innych symboli. Stosując którąkolwiek z metod rozbudowy równoległej trzeba więc przede wszystkim ustalić zapis symbolu poddanego rozbudowie, zapis symbolu węzłowego, którego rozbudowa służy za wzorzec i zapis wzorcowego symbolu szczegółowego. Symbol poddawany rozbudowie to symbol, którego zapis w całości trzeba powtórzyć w strukturze symbolu wynikowego.

Symbol węzłowy, którego rozbudowa służy za wzorzec, umieszczony jest zawsze za instrukcją *Dalszy podział jak...*, *Rozbudowa jak...* lub poprzedza trzy kropki w zapisie schematu jednolitych „końcówek” w przypadku metody omówionej wyżej jako typ drugi. Niezwykle ważne jest, aby dokładnie ustalić formę wzorcowego symbolu węzłowego, a ściślej mówiąc — jego ostatni znak. W praktyce spotyka się dwa typy zapisu wzorcowego symbolu węzłowego w instrukcjach rozbudowy równoległej:

— zapis symbolu jednostkowego, np.:

026.07	Rodzaje bibliotek specjalnych Dalszy podział jak 027
336.41.02	Uprawnieni do pobierania ceł. Zobowiązani do opłacania ceł. Wymiar ceł. Pobieranie ceł Dalszy podział jak 336.2.02
691.1	Materiały budowlane pochodzenia organicznego
.14	Papier. Papa Dalszy podział jak 676

- zapis grupy symboli, np.:
 - 35.088.2/.9 Warunki pracy i organizacja pracy
Dalszy podział jak 331.82/.89
 - 562/569 Paleozoologia systematyczna
Dalszy podział jak 592/599
 - 378.6 Wyższe szkoły zawodowe
Dalszy podział jak 0/9

W przypadku węzłowych symboli wzorcowych typu pierwszego (zapis jednostkowy) wspólną częścią wszystkich symboli pochodnych tworzących jego rozbudowę jest właśnie ten symbol węzłowy w całości. W rozbudowie równoległej wykorzystywać będziemy więc ciągi cyfr umieszczonych za ostatnią cyfrą symbolu węzłowego, czyli dla przykładu pierwszego po cyfrze 7, dla przykładu drugiego po cyfrze 2, a dla przykładu trzeciego po cyfrze 6 (por. przykłady na stronie 187). Kolumnowy zapis wzorcowych symboli węzłowych i szczegółowych oraz symbolu poddanego rozbudowie i symbolu wynikowego, pozwala najłatwiej uniknąć błędu w przenoszeniu odpowiedniej części wzorcowego symbolu szczegółowego. Zilustrujemy tę technikę przykładami:

026.07 Rodzaje bibliotek specjalnych
Dalszy podział jak 027

027	Biblioteki ogólne	026.07	Rodzaje bibliotek specjalnych
027 .021	Biblioteki naukowe	027.07 0.21	Specjalne biblioteki naukowe

691.14 Papier. Papa
Dalszy podział jak 676

676	Przemysł celulozowo-papierniczy	691.14	Papier. Papa
676 .26	Papiery laminowane	691.14 2.6	Papiery laminowane

W przypadku drugiego rodzaju zapisu węzłowego symbolu wzorcowego (zapis grupy symboli), postępować należy podobnie, ale pamiętać trzeba, że wspólną częścią symboli wchodzących w skład rozbudowy wzorcowej tego symbolu, a ściślej — grupy symboli, są te cyfry, które występują w obu symbolach granicznych oznaczenia grupy. Mówiąc prościej, przepisujemy wszystkie cyfry umieszczone w szczegółowym symbolu wzorcowym po przedostatnim znaku symbolu granicznego wskazanej grupy, czyli w przykładzie podziału 35.088.2/.9 jak 331.82/.89- po cyfrze 8, w przykładzie podziału 562/569 jak 592/599 po cyfrze 9, w przykładzie podziału 378.6 jak 0/9 — wszystkie cyfry odpowiedniego symbolu, gdyż symbol 0/9 wskazuje po prostu całe tablice główne. Równocześnie trzeba pamiętać, że jeśli symbol rozbudowywany jest także symbolem z kreską ukośną wskazującym grupę, to postępujemy z nim tak samo jak z węzłowym symbolem wzorcowym, czyli cyfry przepisywane z wzorca dołączamy po przedostatniej cyfrze symbolu granicznego. Mechanizm ten ilustruje przykład pierwszy

i drugi. W przykładzie trzecim mamy do czynienia z rozbudową symbolu jednostkowego według rozbudowy grupy symboli, a więc symbol rozbudowywany traktujemy tak, jak we wcześniej omówionej rozbudowie z jednostkowym zapisem symbolu węzłowego, natomiast wzorcowy symbol węzłowy jako symbol grupowy należy traktować zgodnie z zasadami stosowanymi przy zapisie grupowym.

35.088.2/.9 Warunki pracy i organizacja pracy służby państwowej
Dalszy podział jak 331.82/.89

331.8 2/.8 9	Warunki pracy...	35.088.12/.9	Warunki pracy
331.8 35.4	Ubrania robocze służby państwowej	35.088.1354	Ubrania robocze służby państwowej

562/569 Paleozoologia systematyczna
Dalszy podział jak 592/599

5912/599	Zoologia systematyczna	5612/569	Paleozoologia systematyczna
5918.2	Ptaki	5618.2	Ptaki kopalne

378.6 Wyższe szkoły zawodowe
Dalszy podział jak 0/9

10/9	Tablice główne	378.61	Wyższe szkoły zawodowe
1622	Górnictwo	378.6162.2	Wyższe szkoły górnicze

Raz jeszcze zwróćmy uwagę na ustalenie miejsca kropki w symbolach tworzonych metodą rozbudowy równoległej. W najbardziej zwięzły sposób zasady je określające można ująć w następujący ciąg dyrektyw:

1. Nie przepisywać kropek ze szczegółowego symbolu wzorcowego, np. zapisać 3318354 a nie 331.835.4
2. Dokładnie przepisać cały symbol poddawany rozbudowie (a więc wszystkie cyfry, wszystkie kropki i inne znaki w nim umieszczone zgodnie z podaną w tablicach lokalizacją w strukturze tego symbolu), np. 35.088.2/.9
3. Po ostatniej cyfrze (przedostatniej cyfrze jednego z symboli granicznych, jeśli mamy do czynienia z symbolem grupy) dołączyć ciąg cyfr przejętych z wzorcowego symbolu szczegółowego, np. 35.088354
4. Wprowadzić kropki po każdej utworzonej po dołączeniu cyfr sekwencji trójcyfrowej, licząc te sekwencje od ostatniego wystąpienia kropki lub wskaźnika podziałów pomocniczych lub od początku powstałego symbolu, np. 35.088.354

Przestrzeganie przedstawionych zasad i dokładne przepisywanie symboli ułatwi prawidłowe stosowanie rozbudowy równoległej. Na zakończenie dodajmy jeszcze jedną uwagę, która — choć brzmi trywialnie — ma znaczenie zasadnicze dla właściwego posługiwaniu się UKD. Rozbudowy równoległej używać wolno tylko tam, gdzie instrukcja o jej stosowaniu jest wyraźnie umieszczona przy symbolu, który rozbudować zamierzamy. Nie jest to metoda uszczegółowienia symboli czy łączenia ze sobą symboli UKD stosowana dowolnie. Jeśli pomiędzy dwoma symbolami głównymi potrzebnymi do opisu pewnego tematu nie ma ustanowionej rozbudowy równoległej, to jedyną metodą ich połączenia jest umieszczenie między nimi odpowiedniego znaku łączącego.

SKŁADNIA UKD: BUDOWA SYMBOLI ROZWINIĘTYCH I ZŁOŻONYCH

Zdania UKD

W rozdziale IV, omawiając rodzaje znaków UKD funkcjonujące na czterech poziomach jej struktury ogólnej, wymieniliśmy trzy zasadnicze typy zdań, które można utworzyć za pomocą elementarnych jednostek leksykalnych tego języka i odpowiednich reguł składniowych. Są to:

- symbole proste,
- symbole rozwinięte,
- symbole złożone.

Symbolami prostymi nazywa się zdania UKD składające się z jednego tylko symbolu głównego lub jednego samodzielnie występującego symbolu pomocniczego i wyłącznie tego symbolu. Tak więc symbol prosty ma postać identyczną jak symbol główny, albo samodzielny symbol pomocniczy (np. poddział wspólny miejsca, poddział wspólny formy), pełni jednak funkcję zdania, która nie przysługuje ani symbolowi głównemu, ani żadnemu symbolowi pomocniczemu, gdyż są to jednostki leksykalne (por. rozdział IV).

Symbolem rozwiniętym nazywa się zdanie UKD, w którym symbol główny połączony jest z jednym lub kilkoma symbolami poddziałów pomocniczych, a więc poddziałów wspólnych, analitycznych lub syntetycznych. Symbole rozwinięte, w których symbol główny połączony jest znakiem syntezy ' (apostrof) z symbolami poddziałów syntetycznych nazywa się **symbolami syntetycznymi**.

Symbolem złożonym nazywa się zdanie UKD, w którym co najmniej dwa symbole główne (z których każdemu może lecz nie musi towarzyszyć dowolna grupa symboli poddziałów pomocniczych), połączone są pewnym znakiem łączącym.

W przypadku symboli prostych nie mamy do czynienia z jakimkolwiek łączeniem symboli niższego poziomu, toteż tworząc tego rodzaju zdanie UKD nie korzysta się z żadnych reguł składniowych poza ogólną zasadą, która mówi, że **symbol główny lub symbol pomocniczy poddziałów wspólnych języka, formy, miejsca, grupy etnicznej i czasu mogą samodzielnie tworzyć zdanie UKD**.

Reguły rządzące budową symboli syntetycznych zostały już omówione szczegółowo w rozdziale VII, nie będą więc tu przedstawiane powtórnie. W rozdziale tym uwaga skoncentrowana zostanie natomiast na składni dwóch pozostałych rodzajów zdań UKD: symboli rozwiniętych i symboli złożonych.

Symbole rozwinięte

Najważniejszą cechą symboli rozwiniętych jest ich pozycyjna składnia. Struktura tego typu zdań UKD określona jest więc regułami gramatyki pozycyjnej, co oznacza, że poszczególne elementy symbolu rozwiniętego mają ustalone miejsce w jego strukturze, a zmiana tego miejsca prowadzi do zmiany znaczenia symbolu rozwiniętego lub do utworzenia wyrażenia formalnie niepoprawnego.

W charakterystykach poszczególnych rodzajów symboli poddziałów pomocniczych, w rozdziałach VII i VIII, wskazano ogólnie miejsce, które każdy z nich może zajmować w strukturze symbolu rozwiniętego. Zwrócono tam również uwagę na to, że nie wszystkie rodzaje symboli poddziałów pomocniczych mają rygorystycznie ustaloną lokalizację w obrębie symbolu rozwiniętego. Niektóre z nich można przemieścić na początek symbolu rozwiniętego, a nawet włączyć wewnątrz symbolu głównego i nie prowadzi to do zmiany sensu symbolu rozwiniętego. Tak więc pewna tylko grupa symboli pomocniczych podlega ścisłym regułom gramatyki pozycyjnej, pozostałe natomiast mają lokalizację zalecaną, ale nie obowiązującą.

Zasady standardowego porządku poziomego

Układ symboli wewnątrz symbolu rozwiniętego decyduje o tym, według jakich kryteriów zorganizowany będzie zbiór informacyjny, a w następstwie tego — według jakich kryteriów można będzie zbiór ten przeszukiwać. Z tego powodu, zasadniczo kolejność elementów symbolu rozwiniętego powinna być określona przede wszystkim przez rodzaj potrzeb informacyjnych użytkowników tworzonego zbioru informacyjnego. Rekomendowane przez FID reguły określane jako standardowy porządek poziomy lub jako znormalizowany porządek cytowania, ustalające kolejność elementów symbolu rozwiniętego UKD, należy więc traktować jako zasady przeznaczone dla tych zbiorów informacyjnych, w których nie przewiduje się wyszukiwania informacji według innych kryteriów, niż te, które wynikają z układu i podziału wewnętrznego dziedzinowych działów UKD. Reguły te stosowane są przede wszystkim w bibliografiach i katalogach bibliotek uniwersalnych. Korzysta z nich jednak także wiele bibliotek specjalistycznych. Generalnie odstępstwa od porządku standardowego spotyka się dość rzadko, choć nie ma tu żadnych ograniczeń formalnych.

Kolejność symboli składowych symbolu rozwiniętego według porządku standardowego przedstawiona jest w tablicy 21. Znakiem > oznaczono w tej tablicy siedem

rodzajów symboli podziałów pomocniczych, których miejsca nie wolno zmieniać. Łatwo zauważyć, że wszystkie te symbole mają jednostronny wskaźnik oznaczający jedynie początek symbolu. Koniec symbolu oznaczać więc można tylko przez wprowadzenie identyfikatora początku następnego symbolu podziału pomocniczego (a więc następnego wskaźnika specjalnego), umieszczenie znaku łączącego lub spację wskazującą równocześnie koniec symbolu rozwiniętego. Ze względów formalnych poprzedzenie symbolu głównego którymkolwiek z tych symboli pomocniczych mogłoby prowadzić do uniemożliwienia identyfikacji znaczenia symbolu rozwiniętego przez „zlanie się” końca symbolu pomocniczego z początkiem symbolu głównego. Pamiętamy jednak, że w przypadku podziałów wspólnych języka, które również wyróżnia wskaźnik jednostronny, problem ten został rozwiązany przez wykorzystanie dwukropka jako znaku łączącego, a zarazem rozdzielającego symbol pomocniczy od głównego. Zakaz zmiany lokalizacji wskazanych symboli podziałów pomocniczych nie jest więc dyktowany względami formalnymi — powód najważniejszy leży tu w charakterze treści wyrażanych przez te symbole.

Tablica 21. Standardowy porządek poziomy elementów symbolu rozwiniętego UKD

	symbol główny	0/9
>	symbole podziałów syntetycznych	'1/'9
>	symbole podziałów analitycznych	.01/.09
>	symbole podziałów analitycznych	-1/-9
	oraz symbole podziałów analitycznych o niestandardowych wskaźnikach -01/-09 i -001/-009	
>	symbole podziałów wspólnych punktu widzenia	.001/.009
>	symbole podziałów wspólnych sposobu ujęcia tematu	.000.1/.000.9
>	symbole podziałów wspólnych materiału	-03
>	symbole podziałów wspólnych osoby	-05
	symbole podziałów wspólnych miejsca	(1/9)
	symbole podziałów wspólnych grupy etnicznej	(=2/=9)
	symbole podziałów wspólnych czasu	"1/9"
	symbole podziałów wspólnych formy	(01/09)
	symbole podziałów wspólnych języka	=0/=9

Zakaz przemieszczania symboli podziałów syntetycznych i analitycznych nie wydaje się, aby wymagał specjalnego komentarza. Jak mówiono już w poprzednich rozdziałach, symbole te mają sens tylko wtedy, gdy jednoznacznie związane są z określonym symbolem głównym. Niewątpliwie w niektórych działach kryteria podziału wykorzystane w podziałach analitycznych mogą być użyteczne dla organizacji i przeszukiwania zbioru informacyjnego. Aby jednak uniknąć niebezpieczeństwa zniekształcenia

sensu symbolu rozwiniętego w takich wypadkach w kartotekach zbiorów własnych dopuszcza się przeformułowanie symbolu rozwiniętego na symbol złożony z dwukropkiem, przy czym oczywiście i wtedy symbol podziału analitycznego musi być poprzedzony symbolem głównym — najogólniejszym z tych, do których wolno ten symbol dołączyć, np.:

82.03	Interpretacje. Przekłady. Translatoryka
82.03:820	Przekłady literatury angielskiej
82.03:820-1	Przekłady poezji angielskiej
82.03:820-1Shelley	Przekłady poezji Shelleya
82.03:820-31	Przekłady powieści angielskiej
82.03:820-31"18"	Przekłady dziewiętnastowiecznej poezji angielskiej
82.03:830	Przekłady literatury niemieckiej
82.03:830Goethe	Przekłady dzieł Goethego
...	

Zgodnie z aktualną od 1992 roku rozbudową działu 82 powyższe przykłady reprezentują następujące symbole:

82.03	Interpretacje. Przekłady. Translatoryka
82.03:821.111	Przekłady literatury angielskiej
82.03:821.111-1	Przekłady poezji angielskiej
82.03:821.111-1Shelley	Przekłady poezji Shelleya
82.03:821.111-31	Przekłady powieści angielskiej
82.03:821.111-31"18"	Przekłady dziewiętnastowiecznej poezji angielskiej
82.03:821.112.2	Przekłady literatury niemieckiej
82.03:821.112.2Goethe	Przekłady dzieł Goethego
...	

Poddziały pomocnicze punktu widzenia i poddziały sposobu ujęcia wskazują na aspekt, w którym przedstawiony jest przedmiot dokumentu. Pierwsze z nich określone są tak ogólnie, że porządkowanie zbioru informacyjnego według tego typu charakterystyk prowadziłoby do bezużytecznego gromadzenia w jednym miejscu kartoteki dokumentów o bardzo zróżnicowanej treści. Umieszczenie zaś na początku symbolu rozwiniętego poddziałów wspólnych sposobu ujęcia, wskazujących tzw. subiektywny punkt widzenia autora, prowadziłoby do zgromadzenia na początku każdego z działów dziedzinowych opisów dokumentów, w których najrozmaitsze zagadnienia (niekoniecznie związane wprost z daną dziedziną) przedstawione są w sposób tą dziedziną zdeterminowany. Dokumenty, których treść opisana jest symbolem poddziałów wspólnych sposobu ujęcia tematu nie dotyczą jednak dziedziny, której symbol składa się na symbol tego poddziału. A więc — w konsekwencji umieszczenia poddziałów sposobu ujęcia tematu na początku symbolu rozwiniętego — znowu niepotrzebnie gromadziłoby się w jednym miejscu kartoteki informacje o dokumentach, których treść jest bardzo zróżnicowana.

Charakterystyki materiałów i osób wyrażone za pomocą poddziałów wspólnych -03 i -05 traktowane są jako charakterystyki uzupełniające, a więc o znaczeniu wtórnym dla treści podstawowej dokumentu. Znowu więc umieszczenie takich elementów opisu treści na początku symbolu rozwiniętego spowodowałoby zgromadzenie w jednym miejscu kartoteki dokumentów o bardzo zróżnicowanej treści, np. wszystkich dokumentów mówiących o osobach realizujących funkcje aktywne, wykonawcze w odniesieniu do najrozmaitszych dziedzin, czy też wszystkich dokumentów mówiących o najrozmaitszych przedmiotach wykonanych z kamienia. Tego rodzaju organizacja zbioru informacyjnego ma raczej wątpliwą wartość. Przypomnijmy, że dokumenty mówiące na przykład o określonych materiałach gromadzi się w odpowiednim dziale dziedzinowym, tj. w działach 62/67, nie ma więc potrzeby w tym celu używać poddziałów wspólnych materiału. Poddziałami tymi natomiast uzupełnia się charakterystyki innego typu obiektów, dla których rodzaj materiału nie stanowi zasadniczej właściwości. Warto jednak dodać, że w przeciwieństwie do pozostałych symboli pomocniczych, których nie wolno przemieszczać, w odniesieniu do symboli poddziałów wspólnych z kreską FID nie ustalili reguł absolutnie wykluczających taką możliwość.

Gramatyka UKD dopuszcza łączenie z jednym symbolem głównym dowolnej liczby symboli poddziałów pomocniczych. Najczęściej wykorzystuje się wiele symboli poddziałów syntetycznych i analitycznych. Poza jednym wyjątkiem nie ma również żadnych ograniczeń w korzystaniu z symboli poddziałów wspólnych. Nie wolno jedynie łączyć z jednym symbolem głównym więcej niż jednego symbolu poddziałów wspólnych punktu widzenia. W przypadku, gdy opis dokumentu wymaga użycia dwóch lub więcej poddziałów wspólnych tej kategorii, które określają ten sam symbol główny, konieczne jest utworzenie symbolu złożonego z dwukropkiem, w którym symbol główny zostanie powtórzony tylokrotnie, ile zamierza się użyć poddziałów punktu widzenia, a za każdym razem połączony z nim będzie symbol innego z tych poddziałów. Na przykład:

338.246.025.88.003:338.246.025.88.008](438)"1990/1991" Reprywatyzacja w Polsce
w latach 1990-91 z ekono-
micznego i organiza-
cyjnego punktu widzenia

gdzie:

338.246.025.88	Reprywatyzacja
.003	poddział wspólny punktu widzenia: Ekonomiczny punkt widzenia
.008	poddział wspólny punktu widzenia: Organizacyjny punkt widzenia
(438)	poddział wspólny miejsca: Polska
"1990/1991"	poddział wspólny czasu: od 1990 do 1991 roku

Jeśli zamierzamy użyć dwóch lub więcej poddziałów wspólnych punktu widzenia, które występują w tablicach bezpośrednio po sobie, symbol ich należy zapisać za pomocą kreski ukośnej i całość połączyć z symbolem głównym bez konieczności jego wielokrotnego powtarzania i tworzenia symbolu złożonego, np.:

gdzie:

- 621.436 Silniki spalinowe Diesla
 .004.54 podział wspólny punktu widzenia: Obsługa techniczna. Konserwacja
 .004.55 podział wspólny punktu widzenia: Czyszczenie

W rozdziale VIII omówiono szczegółowo przypadki, kiedy zmienia się standardową lokalizację podziałów wspólnych języka, formy, czasu, grupy etnicznej lub miejsca. Przypomnijmy więc jedynie, że każdy z tych typów symboli może zostać umieszczony na początku symbolu rozwiniętego, jeśli wskazane jest, aby zbiór informacyjny był uporządkowany według wyrażonego przez ten symbol kryterium. Jeśli, na przykład, przed symbolem głównym wprowadzi się podział wspólny czasu, to zbiór informacyjny zostanie uporządkowany chronologicznie, a w ramach odpowiednich epok (okresów), według kryteriów dziedzinowych i przedmiotowych. Jeśli, na przykład, w dziale 82 *Literatura* (od 1992 roku 821) zastosujemy porządek, w którym symbol główny poprzedzony jest przez symbol podziałów wspólnych czasu, a symbole podziałów analitycznych dla określeń rodzajów i gatunków literackich i podziały wspólne formy wymienione są zgodnie ze standardowym porządkiem poziomym, to otrzymamy układ zbioru informacyjnego według schematu: czas (epoka) — język — gatunek — forma przedstawienia:

według symboliki zawartej w FID 616

„12/14” 82(091)	Historia literatury powszechnej od XIII do XV wieku
„12/14” 820(091)	Historia średniowiecznej literatury angielskiej od XIII do XV wieku
„12/14” 820-1(091)	Historia średniowiecznej poezji angielskiej od XIII do XV wieku
„12/14” 884(091)	Historia średniowiecznej literatury polskiej od XIII do XV wieku
„12/14” 884-1(091)	Historia średniowiecznej poezji polskiej od XIII do XV wieku
„15” 82(091)	Historia literatury powszechnej XVI wieku
„15” 820(091)	Historia literatury angielskiej XVI wieku
„15” 820-1(091)	Historia poezji angielskiej XVI wieku
„15” 884(091)	Historia literatury polskiej XVI wieku
„15” 884-1(091)	Historia poezji polskiej XVI wieku
„16/18” 82(091)	Historia literatury powszechnej od XVII do XIX wieku
„18” 820(091)	Historia literatury angielskiej XIX wieku
„18” 884(091)	Historia literatury polskiej XIX wieku
„19” 82(091)	Historia współczesnej literatury powszechnej
„19” 884(091)	Historia współczesnej literatury polskiej

według symboliki obowiązującej od 1992 roku

„12/14” 82(091)	Historia literatury powszechnej od XIII do XV wieku
„12/14” 821.111(091)	Historia średniowiecznej literatury angielskiej od XIII do XV wieku
„12/14” 821.111-1(091)	Historia średniowiecznej poezji angielskiej od XIII do XV wieku
„12/14” 821.162.1(091)	Historia średniowiecznej literatury polskiej od XIII do XV wieku
„12/14” 821.162.1-1(091)	Historia średniowiecznej poezji polskiej od XIII do XV wieku
„15” 82(091)	Historia literatury powszechnej XVI wieku
„15” 821.111(091)	Historia literatury angielskiej XVI wieku
„15” 821.111-1(091)	Historia poezji angielskiej XVI wieku
„15” 821.162.1(091)	Historia literatury polskiej XVI wieku
„15” 821.162.1-1(091)	Historia poezji polskiej XVI wieku
„16/18” 82(091)	Historia literatury powszechnej od XVII do XIX wieku
„18” 821.111(091)	Historia literatury angielskiej XIX wieku
„18” 821.162.1(091)	Historia literatury polskiej XIX wieku
„19” 82(091)	Historia współczesnej literatury powszechnej
„19” 821.162.1(091)	Historia współczesnej literatury polskiej

Jeśli w pewnym zbiorze informacyjnym obejmującym literaturę prawniczą wskazane jest zgromadzenie w jednym miejscu opisów wszystkich dokumentów dotyczących prawa rzymskiego bez względu na przedmiot tego prawa, to uczynić to można wprowadzając poddział wspólny miejsca (37) *Starożytny Rzym* do struktury symboli głównych działu 34 *Prawo*, np.:

34(37)	Prawo rzymskie w ogólności
34(37)”0533”(094.4)	Kodeks Justyniana
34(37)1.3	Rzymskie prawo wojenne
34(37)2	Rzymskie prawo publiczne
34(37)2.32	Delagacja uprawnień (praw, kompetencji) według prawa rzymskiego
34(37)2.71	Nadawanie obywatelstwa według prawa rzymskiego

Wprowadzając symbole poddziałów pomocniczych do struktury symbolu głównego należy zwrócić uwagę na właściwe umieszczenie kropek rozdzielających trójcyfrowe sekwencje w symbolu głównym. Miejsce tych kropek nie może ulec zmianie. Jeśli symbol poddziału wspólnego wprowadzony jest po trzeciej cyfrze symbolu głównego, to za wskaźnikiem zamykającym symbol pomocniczy należy umieścić kropkę i ciąg dalszy symbolu głównego. Jeśli symbol poddziału pomocniczego poprzedzają tylko dwie cyfry

symbolu głównego, trzecia umieszczona powinna być za wtrąconym symbolem, a za nią należy wprowadzić kropkę oddzielającą pierwszą sekwencję trójcyfrową i resztę symbolu, itd.

Zmiana lokalizacji symboli poddziałów pomocniczych w strukturze symbolu rozwiniętego stosowana jest rzadko i praktycznie dopuszczalna tylko w zbiorach własnych. Jeśli klasyfikator decyduje się stosować inny porządek elementów symbolu rozwiniętego aniżeli zalecany standard, musi ten porządek zachowywać konsekwentnie w charakterystykach wszystkich dokumentów.

Poniżej podane są przykłady symboli rozwiniętych zbudowanych dla tematów z różnych dziedzin wiedzy przy wykorzystaniu standardowego porządku poziomego.

Przykłady:

Temat: *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej (do dnia publikacji, 1989)*

37 Oświata. Szkolnictwo. Wychowanie
(438-82) polskie
(410) Wielka Brytania
"1945/1989" od 1945 do 1989 roku

Symbol tematu: 37(438-82:410)"1945/1989"

Temat: *Maszynoznawstwo. Podręcznik dla kl. III, IV i V technikum o specjalnościach mechanicznych, górniczych i hutniczych*

621 Ogólna budowa maszyn
(075) Podręczniki

Symbol tematu: 621(075)

Temat: *Jak prowadzić w Polsce po 1989 roku prywatne przedsiębiorstwo. Poradnik*

658.114 Przedsiębiorstwa prywatne, indywidualne
658.012.12 Strategia prowadzenia przedsiębiorstwa
(438) Polska
„1989/...” od 1989 roku
(07) Dokumenty do nauczania

Symbol tematu: 658.114.012.12(438)„1989/...”(07)

Temat: *Antologia poezji duńskiej*

- 839.8 Literatura duńska (do 1992 r.)
 - 821.113.4 Literatura duńska (od 1992 r.)
 - 82-1 Poezja (poddział analityczny stosowany w działach 82/89,
 od 1992 r. w dziale 82)
 - 82-82 Antologie (poddział analityczny stosowany w działach
 82/89, od 1992 r. w dziale 82)
- Symbol tematu: 839.8-1-82 (do 1992 r.)
 821.113.4-1-82 (od 1992 r.)

Temat: *Zamek Księżąt Pomorskich w Szczecinie. Przewodnik ilustrowany*

- 728.8 Zamki. Pałace. Dwory szlacheckie
 - (438.251) Szczecin
 - (036) Przewodniki
 - (0.025.2) Dokumenty ilustrowane
- Symbol tematu: 728.8(438.251)(036.025.2)Zamek Księżąt Pomorskich

Temat: *Teorie politologiczne w nauce anglosaskiej od 1945 do 1989 roku*

- 32 Polityka
 - .001 Teoretyczny punkt widzenia
 - (73) Stany Zjednoczone A P
 - (410) Wielka Brytania
 - „1945/1989” od 1954 do 1989 roku
- Symbol tematu: 32.001(73+410)„1945/1989”

Temat: *Budowa samolotu wojkowego Junkers Ju 88 (Niemcy, 1939/45). Wydawnictwo ilustrowane*

- 623.74Ju88 Lotnictwo wojskowe. Wojskowe statki powietrzne. Samolot
 wojskowy Junkers Ju 88
 - (430) Niemcy (do 1949 r.)
 - „1939/1945” od 1939 do 1945 roku
 - (02) Książki
 - (0.025.2) Dokumenty ilustrowane
- Symbol tematu: 623.74Ju88(430)„1939/1945” (02.025.2)

Temat: *Słownik gwary uczniowskiej*

do 1992 roku:

- 808.4 Język polski
800.86 Specjalne rodzime formy, idiomy, żargony, gwary itp.
 Na mocy reguły tworzenia poddziałów analitycznych
 w dziale 80 przez zastąpienie dwóch pierwszych cyfr znakiem
 - (kreska) otrzymujemy poddział analityczny -086
 o znaczeniu analogicznym jak znaczenie symbolu głównego,
 z którego ten poddział utworzono
-057.874 Uczniowie

Symbol tematu: 808.4-086-057.874

od 1992 roku:

- 811.162.1 Język polski
81'276.5 Slang, gwara zawodowa
371.212 Uczniowie

Symbol tematu: 811.162.1'276.5:371.212

Temat: *Współczesna poezja tatarska. Antologia. Przekład wierszy z języka rosyjskiego na polski*

do 1992 roku:

- 894.321 Literatura tatarska; symbol utworzony na mocy rozbudowy
 równoległej na podstawie symbolu =943.21 Język tatarski
82-1 Poezja (poddział analityczny stosowany w działach 82/89)
„19” Wiek XX, współczesność
(082) Antologia (poddział wspólny formy)
=03.82 Przekład z języka rosyjskiego
=84 Język polski

Symbol tematu: 894.321-1-82„19”=03.82=84

od 1992 roku:

- 821.512.145 Literatura tatarska; symbol utworzony na mocy rozbudowy
 równoległej na podstawie symbolu =512.145 Język tatarski
82-1 Poezja (poddział analityczny stosowany w dziale 821)
„19” Wiek XX, współczesność
82-82 Antologia
=03.161.1 Przekład z języka rosyjskiego
=162.1 Język polski

Symbol tematu: 821.512.145-1-82„19”=03.161.1=162.1

Temat: *Termiczne właściwości powłok ołowianych*

- 669.4 Ołów. Stopy ołowiu
- 669.2/.8...8 Metale i ich stopy jako powłoki
- 669.48 Powłoki ołowiane; symbol otrzymany w wyniku rozbudowy równoległej
- 669.018.4 Właściwości termiczne

Symbol tematu: 669.48.018.4

Temat: *Przepisy wielobojów narciarskich w zawodach dla osób niepełnosprawnych*

- 796.92 Narciarstwo
- 796.06 Organizacja. Przepisy
- 796.093.6 Zawody. Wielobój
- 056.24 Inwalidzi wskutek choroby
- 056.26 Inwalidzi wskutek wypadku

Symbol tematu: 796.92.093.6.06-056.24-056.26

Temat: *Ruchy narodowowyzwoleńcze w północnych Włoszech w XIX wieku*

- 325.8 Zdobywanie niezależności. Ruchy niepodległościowe
- (45) Włochy
- (...-17) Północ. Północny
- „18” XIX wiek

Symbol tematu: 325.8(45-17)„18”

Symbole złożone

W praktyce rzadko zdarza się, aby temat dokumentu można było opisać używając tylko jednego symbolu głównego. Najczęstszym więc przypadkiem jest tworzenie charakterystyki dokumentu w postaci złożonego symbolu UKD, w którym dwa lub więcej symboli głównych związane za pomocą pewnych znaków łączących. W rozdziale IX omówione zostały zasady stosowania czterech podstawowych znaków łączących, tutaj skoncentrujemy więc uwagę na sposobach zapisywania symboli złożonych zgodnie z konwencjami przyjętymi w Polsce.

Wśród czterech znaków łączących stosowanych w UKD, dwa wymagają stałego szyku połączonych symboli, dwa pozostałe są tzw. znakami odwracalnymi. Przez znak odwracalny ogólnie należy rozumieć symbol relacji symetrycznej. Zmiana kolejności połączonych tą relacją symboli nie powoduje zmiany znaczenia całego symbolu złożonego. W takich sytuacjach mówimy więc, że kolejność łączonych symboli jest dowolna.

Znakami odwracalnymi w UKD są znak + (plus) i znak : (dwukropek). Znaki nieodwracalne wymagają łączenia symboli w ściśle określonej kolejności, której zmiana albo przekształca sens symbolu złożonego, albo też prowadzi do utworzenia symbolu niepoprawnego ze względów formalnych. W UKD znakiem nieodwracalnym ze względów semantycznych jest znak :: (dwukropek podwójny). Wyraża on relacje niesymetryczne, które ustanowione są między argumentem A i argumentem B, ale nie między B i A. Kolejność zapisu symboli połączonych taką relacją decyduje o znaczeniu całego symbolu złożonego, np. temat *Wpływ literatury kryminalnej na wychowanie młodzieży* powinien zostać opisany symbolem:

37-053.6::82-312.4

gdzie:

37-053.6 Wychowanie młodzieży
82-312.4 Powieści kryminalne

Symbol o odwróconej kolejności symboli składowych reprezentowałby inny temat: *Wpływ wychowania młodzieży na literaturę kryminalną*. O tym, że te dwa tematy nie są tożsame nie trzeba chyba czytelnika przekonywać.

Drugim znakiem nieodwracalnym jest znak / (kreska ukośna). W tym przypadku wymóg zachowania określonej kolejności łączonych symboli wynika z zasad formalnych, a nie semantycznych, ponieważ — jak pamiętamy — kreska ukośna wyraża tę samą relację co plus, czyli symetryczny związek współwystąpienia. Zasady korzystania z kreski ukośnej wymagają łączenia symboli w kolejności ich wystąpienia w tablicach klasyfikacyjnych, a więc umieszczenia przed kreską pierwszego symbolu oznaczanego przedziału, a za kreską symbolu ostatniego. Zasada ta zapewnia, że w pionowym porządku zbioru informacyjnego (np. katalogu, spisu bibliograficznego, kartoteki) opisy dokumentów dotyczących szerszej grupy tematów reprezentowanych przez pewną grupę symboli połączonych kreską ukośną poprzedzi opisy dokumentów dotyczących zagadnień węższych reprezentowanych przez każdy z symboli składowych tej grupy. Tak więc w praktyce zapis ten wynika z zasad tradycyjnego systematycznego układu zbioru informacyjnego, w którym informacje ogólniejsze poprzedzają informacje bardziej szczegółowe.

Odwracalność lub nieodwracalność symboli złożonych jest ściśle związana z szeregowaniem i ustalaniem zasad wyszukiwania informacji w zbiorze informacyjnym. Symbole odwracalne to takie, w których symbolem szeregującym i kluczem wyszukiwawczym jest każdy symbol główny wchodzący w jego skład. Tak więc łącząc dwukropkiem pojedynczym lub plusem trzy różne symbole główne podejmujemy decyzję, że opis danego dokumentu należy wprowadzić do zbioru informacyjnego trzykrotnie

i zaszeregować zgodnie z tymi trzema symbolami głównymi. W konsekwencji, użytkownik zainteresowany tematem wyrażonym przez jeden z tych symboli zostanie skierowany do naszego dokumentu, gdyż zawiera on między innymi lub w pewnym zakresie (aspekcie) opis zagadnienia, dla którego literatury szuka ten użytkownik. Nadanie funkcji klucza wyszukiwawczego więcej niż jednemu elementowi charakterystyki dokumentu nazywa się jej przydziałem wielokrotnym. Na przykład, temat *Film i teatr w powojennej Polsce* powinien otrzymać symbol:

791.43+792](438)„1945/...”

gdzie:

791.43	Sztuka filmowa. Filmy
792	Teatr
(438)	Polska
„1945/...”	od 1945 roku

Symbol ten zapewnia dwukrotne wprowadzenie do zbioru informacyjnego opisu dokumentu o tym temacie: raz do działu 791.43 jako 791.43(438)„1945/...”, czyli jako „Film w powojennej Polsce”, a drugi raz do działu 792 jako 792(438)„1945/...”, czyli jako „Teatr w powojennej Polsce”. Tak więc dokument ten zostanie odnaleziony zarówno przez użytkownika szukającego informacji o filmie polskim, jak i przez użytkownika zainteresowanego literaturą o polskim teatrze.

Sytuacje, w których opis tematyki dokumentu wymaga użycia znaku + (plus) wydają się dość oczywiste w kontekście konieczności zapewnienia możliwości wyszukania tych opisów za pomocą każdego z użytych symboli głównych. Jak wspomniano w rozdziale X, od wielu już lat FID zaleca ograniczenie używania plusa dla łączenia symboli głównych. Dokumenty wielotematyczne mogą być opisywane jako swoisty zbiór dokumentów, a więc każdy z odrębnych tematów takiego dokumentu zaleca się opisać niezależnie tak, jak osobne dokumenty.

Sytuacje, w których wykorzystuje się symbole złożone ze znakiem : (dwukropek) są znacznie bardziej zróżnicowane. Przede wszystkim należy pamiętać o dwóch zasadniczych rodzajach ich treści: reprezentowaniu tematów wielopredmiotowych i reprezentowaniu nowych pojęć złożonych, dla których nie przewidziano dotąd w UKD samodzielnych symboli głównych. Wśród symboli znakujących tematy wielopredmiotowe należy ponadto rozróżnić tematy wyrażające symetryczne związki pomiędzy poszczególnymi przedmiotami i takie, które dotyczą ukierunkowanych, niesymetrycznych relacji.

Inwersja symboli składowych symbolu złożonego z dwukropkiem możliwa jest wyłącznie w przypadku symboli reprezentujących tematy wielopredmiotowe wyrażające symetryczne związki między poszczególnymi

przedmiotami. W takich bowiem przypadkach uzasadnione jest zapewnienie użytkownikom możliwości wyszukania opisu danego tematu za pomocą każdego z symboli głównych wchodzących w skład jego reprezentacji, co ilustruje przykład charakterystyki dokumentu „Film i teatr w powojennej Polsce” omówiony wcześniej. Symbol pełniący funkcję klucza wyszukiwawczego musi prowadzić do opisu takiego dokumentu, w którym użytkownik odnajdzie informacje o przedmiocie wskazanym przez ten symbol. W przypadku tej grupy symboli złożonych z dwukropkiem niewątpliwie każdy z przedmiotów wskazanych przez poszczególne symbole główne w pewnym stopniu jest omówiony w dokumencie. Charakterystyka ta na pewno nie może być jednak uznana za wyczerpującą, gdyż zdeterminowana jest przez związek, w jakim dany przedmiot pozostaje wobec innych przedmiotów dokumentu.

W symbolach złożonych reprezentujących tematy wielopredmiotowe dotyczące niesymetrycznych związków pomiędzy tymi przedmiotami, inwersja symboli składowych — jak już wielokrotnie wcześniej podkreślano — prowadziłyby do przekształcenia treści symbolu złożonego. Oczywiście jest więc, że odwracanie kolejności składników takich symboli wprowadziłoby użytkownika w błąd. Jeśli, np. chcielibyśmy zapewnić użytkownikowi możliwość wyszukania informacji o wpływie literatury kryminalnej na wychowanie młodzieży oznakowanego symbolem 37-053.6:82-312.4 za pomocą obu składowych symboli głównych, tj. poprzez dział 37 *Wychowanie* i dział 82 *Literatura*, to odwracając kolejność symboli w zapisie z dwukropkiem zasugerowalibyśmy, że dokument opisany tym symbolem i jego wersją odwróconą 82-312.4:37-053.6 dotyczy w równej mierze wpływu literatury kryminalnej na wychowanie młodzieży, jak i wpływu wychowania młodzieży na literaturę kryminalną. Innymi słowy, jest to dokument, który bez wahania zaliczyć należy zarówno do działu 37 *Wychowanie. Oświata. Szkolnictwo*, gdyż mówi o problemach wychowania młodzieży, jak też do działu 82 *Literatura*, bo omawia również problematykę literatury kryminalnej. O ile pierwsza kwalifikacja dziedzinowa takiego dokumentu nie budzi żadnych zastrzeżeń, o tyle druga jest wysoce wątpliwa, bo dokument taki może nie omawiać w ogóle literatury kryminalnej.

Jeszcze bardziej wyraźnie nieużyteczność wykorzystania jako kluczy wyszukiwawczych wszystkich symboli głównych składających się na symbol złożony z dwukropkiem podwójnym uwidaczniają te symbole, które reprezentują tzw. nowe pojęcia złożone, na przykład odwrócenie składników symbolu:

528.521::778.5 Kinoteodolit

gdzie:

528.521 Teodolity

778.5 Kinematografia

prowadziłoby do konieczności wprowadzenia informacji o dokumencie dotyczącym kinoteodolitów do działu 778.5 *Kinematografia*, co nie ma sensu.

Jeszcze jedną grupę symboli złożonych z dwukropkiem podwójnym stanowią symbole tematów, w których pierwszy element ma charakter szczegółowy, drugi natomiast bardzo ogólny. Pierwszy element takich tematów reprezentuje przedmiot dokumentu, drugi natomiast wyraża zwykle aspekt przedstawienia tego przedmiotu. Zaszeregowanie opisu dokumentu o tego typu tematyce do działu obejmującego jego przedmiot główny jest oczywiste, kwalifikowanie natomiast tego opisu także do działu wskazanego przez symbol wyrażający ogólny aspekt omówienia przedmiotu głównego nie jest wskazane. Gdybyśmy to uczynili, pod symbolem wskazującym aspekt zgromadzilibyśmy dużą liczbę opisów dokumentów o bardzo zróżnicowanej tematyce, w których w istocie rzeczy o zagadnieniu wskazanym przez ów „aspektowy” symbol główny powiedziane jest niewiele. Na przykład, temat *Analiza nieorganicznych składników w żywicach syntetycznych* powinien otrzymać symbol:

678.7.01::546

gdzie:

- 678.7 Syntetyczne produkty polimeryzacji. Polimery. Żyvice syntetyczne.
Kauczuki syntetyczne
- 678.01 Właściwości. Wady. Użyteczność. Pobieranie próbek. Analiza. Badania
546 Chemia nieorganiczna

Kierowanie opisu dokumentów o takiej tematyce do działu 546 *Chemia nieorganiczna* nie ma praktycznej wartości wyszukiwawczej, gdyż w ten sposób pod ogólnym symbolem chemii nieorganicznej zgromadzilibyśmy bardzo dużo opisów dokumentów nie dotyczących bezpośrednio samej chemii nieorganicznej.

W Polsce przyjęte są dwie konwencje zapisu symboli złożonych, o których wspomniano już w rozdziałach IV i IX. Tutaj omówimy je nieco szerzej. Konwencje te to tzw. zapis kolumnowy (pionowy) stosowany przede wszystkim na kartach dokumentacyjnych i zapis liniowy (poziomy) wykorzystywany w wydawnictwach bibliograficznych, w czasopismach i książkach, często również w katalogach bibliotecznych.

Według konwencji zapisu kolumnowego symbole złożone łączone dwukropkiem lub plusem rozbija się na składowe symbole proste lub rozwinięte i każdy umieszcza odrębnie w pionowej kolumnie. Obok symbolu wpisuje się zwykle jego odpowiednik słowny. Nie rozbija się jednak symboli złożonych z kreską ukośną ani symboli złożonych z dwukropkiem podwójnym, które w tym wariancie zapisu przyjmują formę liniowego zapisu symbolu złożonego z dwukropkiem pojedynczym. W porządku kolumnowym umieszcza się więc te wszystkie elementy charakterystyki dokumentu, które mają być wykorzystane do wielokrotnego przydziału dokumentu, a co za tym idzie — jako klucze wyszukiwawcze. Jeśli pewien symbol główny wchodzi w skład charakterystyki dokumentu nie powinien być symbolem przydziałowym ani kluczem wyszukiwawczym —

łączy się go dwukropkiem z innym symbolem głównym i zapisuje obok niego w jednej linii. Tak więc w zapisie kolumnowym stosuje się tylko dwa znaki łączące: kreskę ukośną, której znaczenie jest takie same jak w zapisie linearnym, oraz dwukropek pojedynczy, który pełni tu funkcję podobną do funkcji dwukropka podwójnego w zapisie liniowym. Ponieważ symbole złożone w tej konwencji zapisu ulegają rozbiciu, w wielu przypadkach nie jest możliwe korzystanie ze znaku grupowania. Symbole podziałów pomocniczych, które odnoszą się do więcej niż jednego symbolu głównego należy powtórzyć przy każdym z określanych przez nie symboli.

Według konwencji liniowego zapisu symboli złożonych wszystkie elementy charakterystyki dokumentu umieszcza się jeden za drugim w jednej linii. Do łączenia symboli stosowane są wszystkie cztery znaki łączące i znak grupowania, a ich funkcje zgodne są z opisanymi w pierwszej części rozdziału. Jeśli charakterystyka dokumentu zawiera więcej niż jeden symbol główny (lub symbol główny z podziałami pomocniczymi), przygotowuje się tyle kart tego dokumentu, ile symboli głównych wytypowano jako symbole przydziałowe (klucze wyszukiwawcze).

Zgodnie z pierwszą konwencją zapisu symboli złożonych UKD symbol tematu *Metodologia logopedii. Wprowadzenie do badań nad teorią i metodą pracy z osobami z wadą wymowy* powinien zostać wprowadzony na kartę dokumentacyjną w sposób następujący:

376.3.01	Teoria i podstawy nauczania osób z wadą wymowy
612.2.001	Oddychanie. Teoretyczne podstawy fizjologii oddychania
801.4.001	Fonetyka. Teoretyczne podstawy wymowy wyrażeń językowych
(symbol obowiązujący do 1992 roku)
81'342.001	Fonetyka. Teoretyczne podstawy wymowy wyrażeń językowych
(symbol obowiązujący od 1992 roku)

Ten sam symbol złożony powyższego tematu według konwencji zapisu liniowego powinien przyjąć formę:

376.3.01:[612.2:801.4].001

a w wersji uaktualnionej:

376.3.01:[612.2:81'342].001

Przyjmując, że każdy z trzech użytych tu symboli głównych powinien zapewnić dostęp do dokumentu, czyli pełnić funkcję klucza wyszukiwawczego, zapis ten należy powtórzyć trzykrotnie, podkreślając za każdym razem inny z tych symboli. Symbol podkreślony jest rozumiany jako symbol przydziałowy. Możliwa jest także zmiana kolejności

zapisu elementów symbolu złożonego, która zapewnia umieszczenie na pierwszej pozycji za każdym razem innego symbolu głównego. Poniższe zapisy są więc tożsamymi zapisami tego samego symbolu złożonego:

w wersji obowiązującej do 1992 roku:

376.3.01:[612.2:801.4].001	Nauczanie osób z wadą wymowy, podstawy i teoria.
Oddychanie przy wymowie wyrażeń językowych,
podstawy teoretyczne
612.2:801.4].001:376.3.01	Oddychanie przy wymowie wyrażeń językowych,
podstawy teoretyczne. Nauczanie osób z wadą wymowy,
teoria i podstawy
801.4:612.2].001:376.3.01	Wymowa, oddychanie. Podstawy teoretyczne.
Nauczanie osób z wadą wymowy, teoria i podstawy

w wersji obowiązującej od 1992 roku:

376.3.01:[612.2:81'342].001	Nauczanie osób z wadą wymowy, podstawy i teoria.
Oddychanie przy wymowie wyrażeń językowych,
podstawy teoretyczne
612.2:81'342].001:376.3.01	Oddychanie przy wymowie wyrażeń językowych,
podstawy teoretyczne. Nauczanie osób z wadą wymowy,
teoria i podstawy
81'342:612.2].001:376.3.01	Wymowa, oddychanie. Podstawy teoretyczne.
Nauczanie osób z wadą wymowy, teoria i podstawy

Poniżej podane są przykłady tematów i odpowiadających im symboli złożonych UKD, zapisanych zgodnie z konwencją zapisu liniowego.

Przykłady:

Temat: *Wybory do samorządów terytorialnych w Polsce, 1990*

324	Wybory. Kampanie wyborcze. Referendum. Plebiscyt
352	Organy administracyjne pierwszego stopnia. Organy
administracji lokalnej. Miejskiej. Gminnej
353	Administracja stopnia średniego. Organy administracyjne
regionalne, prowincjonalne, departamentalne
(438)	Polska
"1990"	rok 1990

Symbol tematu: 324:352/353](438)"1990"

Temat: *Organizacja i zarządzanie w perspektywie przemian struktur gospodarczych w Polsce. Studium organizacyjno-prawne*

342.9 Prawo zarządzania administracyjnego
351.82 Ustawodawstwo gospodarcze. Handel. Przemysł
65.01 Organizacja i zarządzanie. Teoria i praktyka organizacji
i zarządzania
(438) Polska

Symbol tematu: 342.9:351.82:65.01](438)

Temat: *Zarys historii Szkoły Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu: 1926-1939*

378.635.5 Wyższe szkoły wojskowe, akademie wojskowe
355.23 Wykształcenie i wychowanie wojskowe. Szkoły i akademie
wojskowe
355.335 Oficerowie młodszy. Kapitan. Porucznik. Podporucznik.
Podchorąży
357.1 Kawaleria
(438Grudziądz) Grudziądz
"1926/1939" okres od 1926 do 1939 roku
(091) ujęcie historyczne tematu

Symbol tematu: 378.635.5:355.23:355.335:357.1](438Grudziądz)"1926/1939"(091)

Temat: *Masaże dziąseł i zabiegi fizykoterapeutyczne w chorobach przyzębia. Materiały do ćwiczeń dla studentów stomatologii*

616.31 Choroby jamy ustnej i zębów. Stomatologia
615.83 Fizykoterapia. Naturalne metody lecznicze
(075.8) Podręczniki dla szkół wyższych. Skrypty

Symbol tematu: 616.31:615.83](075.8)

Temat: *Bronie inteligentne. Wykorzystanie współczesnych technik przetwarzania danych w technologii wojskowej*

623 Technika wojskowa
681.325 Urządzenia do przekształcania, przyporządkowywania
i liczenia danych
681.3.05 Przekształcanie i konwersja danych. Kodowanie
i dekodowanie. Operacje arytmetyczne. Operacje logiczne.
Sortowanie

Symbol tematu: 623:681.325.05

Temat: *Owies w żywieniu zdrowego i chorego człowieka*

- 633.13 Owies — zboża
- 664.785 Przetwórstwo owsa — przetwórstwo zbożowe
- 612.392 Ogólne właściwości pokarmów. Kaloryczna wartość pokarmów
- fizjologia
- 613.26 Pokarmy pochodzenia roślinnego — higiena żywienia
- 641.56 Posiłki specjalne. Potrawy dietetyczne
- 056.22 Osoby zdrowe
- 056.24 Osoby chore

Symbol tematu: 641.56-056.22/.24:[633.13+664.785]][:613.26:612.392]

Temat: *Technologia gastronomiczna z towaroznawstwem dla pracowników restauracji, barów i kawiarni. Podręcznik dla technikum spożywczego*

- 664.017 Towaroznawstwo i materiałoznawstwo — przemysł spożywczy
- 641.1 Żywność z punktu widzenia jej właściwości. Wartość odżywcza
- 613.2 Higiena żywienia, np. wpływ gotowania na pokarmy
- 641.5 Przyrządzanie posiłków. Sztuka kulinarna
- 64.024 Gastronomia otwarta ogólnie, np. restauracje,
jadłodalnie, bary restauracyjne, kawiarnie, cukiernie
(075) Podręcznik

Symbol tematu: 641.5:[641.1:613.2]:664.017:64.024](075)

Temat: *Edward Stachura. Biografia i legenda*

- 884 Literatura polska (do 1992 r.)
- 821.162.1 Literatura polska (od 1992 r.)
- 929 Biografie
- (091) ujęcie historyczne tematu

Symbol tematu:

- do 1992 roku 929:884(091)]Stachura
- od 1992 roku 929:821.162.1(091)]Stachura

Temat: *Psy znanych i lubianych. Pies w życiu współczesnych wybitnych Polaków*

- 636.7 Psy
- 636.04 Zwierzęta hodowane do pracy, służby lub przyjemności
człowieka
- 929 Biografie
- (438) Polska
- „19” XX wiek

Symbol tematu: 636.7.04:929](438)„19”

Temat: *Kościuszkę pod Dubienką. Historia wojny polsko-rosyjskiej, XVIII/XIX wiek*

943.8 Historia Polski
947 Historia Rosji
355.48 Historia wojen
929 Biografie
(438) Polska
„17/18” XVIII/XIX wiek

Symbol tematu: 929(438)Kościuszkę:[943.8:947]:355.48]„17/18”

Temat: *Watykańska doktryna pokoju i jej polskie odniesienie. Zarys dziejów stosunków polsko-papieskich od XVIII wieku do współczesności*

261 Różne wpływy i stosunki kościoła
262.13 Papiestwo. Watykan
172.4 Narody a moralność. Etyka międzynarodowa. Pacyfizm.
Internacjonalizm
241 Teologia moralna
943.8 Historia Polski
(091) ujęcie historyczne tematu
„17/19” od XVIII do XX wieku

Symbol tematu: 261:172.4:241](091):262.13]„17/19”:943.8

Temat: *Relacje cen produktów ogrodniczych i środków produkcji ogrodnictwa w okresie od 1956 do 1989 roku*

338.43 Rolnictwo jako gałąź gospodarki
634 Ogrodnictwo ogólnie. Uprawa winorośli
635 Rośliny ogrodowe
338.5 Ceny. Kształtowanie cen. Koszty
(438) Polska
„1956/1989” okres od 1956 do 1989 roku

Symbol tematu: 338.43::634/635:338.5](438)„1956/1989”

METODYKA KLASYFIKOWANIA ZA POMOCĄ UKD

Klasyfikowanie dokumentów

W literaturze poświęconej językom informacyjno-wyszukiwawczym czynność, której celem jest odtworzenie treści dokumentu (analiza) oraz odpowiednie jej nowe wyrażenie (synteza) za pomocą pewnego języka sztucznego, nazywa się **indeksowaniem dokumentu**. Jeśli językiem, w którym wyrażona ma być **charakterystyka wyszukiwawcza** reprezentująca treść dokumentu lub **instrukcja wyszukiwawcza** reprezentująca treść pytania informacyjnego użytkownika, jest pewna klasyfikacja piśmiennictwa, to indeksowanie nazywane jest **klasyfikowaniem**.

Najogólniej klasyfikowaniem nazywa się przydział elementów pewnego zbioru do poszczególnych klas danej klasyfikacji na podstawie stwierdzenia, że elementy te posiadają cechy składające się na charakterystykę tych klas. Przez charakterystykę klasy rozumie się zespół kolejnych kryteriów podziału, na podstawie których klasa została wyodrębniona. Klasyfikowanie dokumentów jest więc procesem przyporządkowania ich do odpowiednich klas pewnej klasyfikacji piśmiennictwa, co formalnie znajduje wyraz w przydzieleniu dokumentowi określonych symboli klasyfikacyjnych. W rozdziale II wyjaśniliśmy, w jaki sposób kształtowana jest charakterystyka poszczególnych klas w klasyfikacjach piśmiennictwa. Tutaj przypomnijmy jedynie, że w większości wspólnie wykorzystywanych tego typu klasyfikacjach na charakterystykę tę składa się przede wszystkim przydział do określonej dziedziny wiedzy, a w jej ramach przydział do odpowiedniej grupy zagadnień szczegółowych, odpowiedniej grupy obiektów, działań, własności czy zjawisk, przedstawionych w określonych aspektach. Często więc ten sam obiekt czy zjawisko może mieć kilka różnych symboli klasyfikacyjnych przydzielonych mu w różnych działach dziedziny klasyfikacji, w zależności od tego, z jakiego punktu widzenia, czy w jakim aspekcie, obiekt ten czy zjawisko są rozpatrywane. Stąd też **punktem krytycznym prawidłowego klasyfikowania dokumentów jest umiejętne odczytanie zespołu cech składających się na charakterystykę wybranej klasy**, a następnie dokładne stwierdzenie, czy charakterystyka przedmiotów treści (tematów) klasyfikowanych dokumentów odpowiada tej charakterystyce klasy.

Klasyfikowanie dokumentów jest więc procesem złożonym, w którym można wyodrębnić trzy zasadnicze etapy:

- identyfikacja elementów charakterystycznych treści (tzw. analiza treści lub analiza informacyjna dokumentu)¹;
- ustalenie zespołu słów kluczowych charakteryzujących wytypowane w pierwszym etapie elementy treści dokumentu (tzw. charakterystyka słowna dokumentu);
- przekład słów kluczowych na odpowiednie symbole klasyfikacyjne (tzw. znakowanie).

Etap pierwszy i drugi w pewnym stopniu mają charakter uniwersalny, tj. zasadniczo niezależny od tego, jakim językiem informacyjno-wyszukiwawczym zamierzamy się posłużyć formułując ostateczną charakterystykę wyszukiwawczą dokumentu. Rolę pierwszoplanową odgrywa tu umiejętność rozumienia treści dokumentu oraz dostateczna znajomość dziedziny, do której dokument należy, aby w sposób prawidłowy ocenić, które elementy jego treści są najistotniejsze i wobec tego konieczne w charakterystyce wyszukiwawczej. Etap trzeci jest oczywiście podporządkowany regułom obowiązującym w określonym języku. W praktyce jednak, także już na etapie pierwszym i drugim opracowania rzeczowego dokumentu należy pamiętać o tym, jakie informacje o treści dokumentu można wyrazić w danym języku informacyjno-wyszukiwawczym i w jaki sposób informacje te można za pomocą tego języka wyszukać. Tak więc zawsze dwa podstawowe elementy warunkują prawidłowe opracowanie rzeczowe: dobra znajomość dziedziny klasyfikowanego piśmiennictwa i doskonała znajomość języka, w którym tworzy się charakterystyki tego piśmiennictwa.

Analiza treści dokumentu

Analiza treści dokumentu ma na celu ustalenie tych elementów jego zawartości informacyjnej, które można uznać za najbardziej charakterystyczne i najistotniejsze z punktu widzenia potencjalnych użytkowników. We współczesnym piśmiennictwie specjalistycznym toczy się od lat dyskusja, jak powinno się określać cele analizy treści, a w konsekwencji cele tzw. abstraktowania (tworzenia abstraktów czy analiz dokumentacyjnych) i indeksowania. W dyskusji tej ścierają się dwa poglądy: według jednego analiza treści ustalić powinna o czym jest dokument (tzw. „*aboutness*”, orientacja na temat, *topic orientation*), według drugiego celem analizy treści i opracowania rzeczowego w ogóle jest ustalenie dla kogo jest dokument (tzw. orientacja na użytkownika, *user orientation*)². Dyskusja ta dotąd nie znalazła pozytywnej konkluzji, nie będziemy więc jej tu referować, przyjmując, że obydwie artykułowane w niej poglądy wyrażają racje raczej uzupełniające się niż wykluczające.

¹ Por. W. Marciszewski: *Metody analizy tekstu naukowego*. Warszawa: PWN 1981.

² Obszerna dyskusja dotycząca założeń i celów analizy treści oraz wszelkich operacji opracowania rzeczowego (abstraktowania, indeksowania, klasyfikowania itd.) zamieszczona jest m. in. w pracy F. W. Lancastera *Indexing and Abstracting. Theory and Practice* (Champaign, Illinois: University of Illinois 1991).

Zdaniem F. W. Lancastera, analiza treści powinna prowadzić do znalezienia odpowiedzi na trzy pytania³:

1. O czym jest dokument?
2. Dlaczego znalazł się on w naszym zbiorze informacyjnym?
3. Które zagadnienia przedstawione w nim szczególnie interesują naszych użytkowników?

Pierwsze z tych pytań odnosi się więc do tego, co zawiera dokument. Odpowiedź na nie — cel tradycyjnie pojmowanej analizy treści — ma zasadnicze znaczenie dla opracowania rzeczowego zbioru o zakresie uniwersalnym, czy też zbioru przeznaczanego dla bardzo zróżnicowanej grupy użytkowników. W takich bowiem przypadkach następne dwa pytania pozostają bez odpowiedzi, a więc cała analiza zredukowana jest do tego jednego aspektu. Oczywiście jest to również najważniejszy aspekt analizy treści dokumentu z punktu widzenia celów opracowania rzeczowego zbiorów specjalistycznych, jakkolwiek określona grupa użytkowników i ograniczony zakres tematyczny zbioru zwykle determinują wybór tych elementów treści, które uznaje się za charakterystyczne, czy najistotniejsze.

Pytania drugie i trzecie odnoszą się do tzw. polityki indeksowania. Odpowiedź na nie decyduje o tym, jak szczegółowo powinien być opisany dokument (wybór pomiędzy dokumentami należącymi do specjalizacji zbioru i wobec tego opracowanymi szczegółowo oraz dokumentami należącymi do dziedzin peryferyjnych i wobec tego opracowanymi bardziej ogólnie i selektywnie). Znalezienie odpowiedzi na pytanie trzecie nie tylko umożliwi zadecydowanie, które elementy treści dokumentu z dziedzin peryferyjnych należy przedstawić w charakterystyce przeznaczonej dla określonej grupy użytkowników, ale również pozwala na wybranie najbardziej odpowiedniego dla tych użytkowników sposobu charakteryzowania wszystkich dokumentów. Badania prowadzone w Stanach Zjednoczonych na komercyjnych bazach danych z zakresu nauk technicznych wykazały na przykład, że ich potencjalni użytkownicy nisko oceniają przydatność indeksowania w tych bazach, gdyż w opisach dokumentów eksponuje się na ogół nazwy materiałów i urządzeń, podczas gdy ta grupa użytkowników zainteresowana jest bardziej własnościami materiałów i funkcjami urządzeń i według takich właśnie charakterystyk poszukuje literatury. Innymi słowy, użytkownicy ci poszukują informacji o materiałach o określonych własnościach, lub urządzeniach, które realizują określone działania, nie znając jednak ich nazw. Rozbieżność kryteriów indeksowania i kryteriów wyszukiwania powoduje oczywiście niską efektywność całej bazy danych.

Opracowanie szczegółowych wskazówek, jak w każdym indywidualnym przypadku należy przeprowadzić analizę treści pewnego tekstu, jest niezmiernie trudne i praktycznie niemożliwe. Można jedynie podać pewne ogólne zasady przydatne w większym lub mniejszym stopniu w opracowaniu większości dokumentów tekstowych⁴.

³ Op.cit. s. 8.

⁴ Zasadniczo opracowanie rzeczowe i wchodząca w jego skład analiza treści (analiza rzeczowa) odnosić się mogą do wszelkiego rodzaju dokumentów zawierających pewne informacje w dowolny sposób przedstawione. Najczęściej jednak procesowi temu poddawane są dokumenty piśmiennicze zawierające pewien tekst w języku naturalnym, lub też w części składające się z tekstu języka naturalnego.

Podstawową ogólną regułą analizy treści dokumentu jest dokładne zapoznanie się z zawartą w nim informacją. Metody i źródła identyfikacji tej informacji zależą zwykle od rodzaju dokumentu, z którym mamy do czynienia. Na ogół wyróżnia się dwie kategorie dokumentów i odpowiadające im dwie techniki analizy. Pierwsza kategoria to tzw. **mikrodokumenty**, czyli dokumenty o stosunkowo niewielkiej objętości, ale zwykle o treści zakresowo wąskiej lecz bardzo szczegółowej. Charakterystycznymi przykładami takich dokumentów są wszelkie artykuły w czasopismach specjalistycznych, raporty z badań, referaty konferencyjne itp. Druga kategoria to tzw. **makrodokumenty**, czyli dokumenty o znacznej objętości obejmujące swoim zakresem szersze bardziej kompleksowe tematy. Typowymi przykładami tej kategorii dokumentów są wszelkie wydawnictwa monograficzne, podręczniki, wydawnictwa informacyjne, czy mówiąc najogólniej — książki⁵.

W przypadku mikrodokumentów identyfikacja treści wymaga zapoznania się z całością tekstu. W większości materiałów metodycznych zaleca się, aby klasyfikator, analista czy indeksator co najmniej dwukrotnie tekst taki przeczytał, a czytając po raz drugi zaznaczał w nim fragmenty, które jego zdaniem są najistotniejsze dla myśli prezentowanej w tekście. Ogólnie przyjmuje się, że informacje oceniane przez samego autora jako najważniejsze umieszcza on w następujących częściach tekstu:

- streszczeniu autorskim,
- pierwszym akapicie wprowadzającym,
- ostatnim akapicie przedstawiającym konkluzję,
- pierwszym i ostatnim akapicie każdej z wyodrębnionych przez autora części tekstu,
- fragmentach wyróżnionych przez autora typograficznie (np. drukowane pogrubioną czcionką twierdzenia i definicje, drukowane kursywą lub czcionką pogrubioną wprowadzane czy analizowane przez autora pojęcia itp.).

Korzystając ze streszczenia autorskiego lub tzw. jaskółki wydawniczej⁶ zawsze należy pamiętać, że są to wtórne źródła informacji o samym tekście, w których część istotnych danych z jakich względów może być pominięta. W streszczeniach autorskich niekiedy zdarza się, że autor prezentuje to co zamierzał napisać w swej pracy, a nie to co w istocie napisał. Oczywiście w takich przypadkach charakterystyka treści zawarta w streszczeniu czy jaskółce może stać się przyczyną błędnego klasyfikowania czy indeksowania. Niebezpieczeństwo to powstaje zawsze wtedy, gdy tego rodzaju metainformacja o tekście traktowana jest jako jedyne źródło informacji o jego treści.

⁵ Terminy *mikrodokument* i *makrodokument* wraz z ich definicjami zostały tu zapożyczone z teorii klasyfikacji S. R. Ranganathana.

⁶ Jaskółką nazywa się krótki tekst charakteryzujący zawartość artykułu a umieszczony zwykle między jego tytułem i początkiem tekstu. Jaskółka może być przygotowana przez autora lub przez redakcję czasopisma.

W przypadku makrodokumentów analiza treści przebiega zwykle w sposób nieco bardziej uproszczony. Podstawą identyfikacji istotnych elementów treści dokumentu są tu przede wszystkim właśnie tzw. pomocnicze teksty metainformacyjne przygotowane przez autora lub wydawnictwo:

- przedmowa,
- wstęp,
- spis treści,
- indeksy i wykazy pomocnicze,
- streszczenie autorskie, charakterystyka treści umieszczona na skrzydełku lub okładce,
- tytuł, podtytuły, tytuły rozdziałów i ich śródtytuły, żywa pagina,
- przypisy,
- bibliografia załącznikowa.

W praktyce z reguły nie ma czasu na to, aby klasyfikator czy analista mógł dokładnie zapoznać się z treścią opracowywanych książek, toteż odwołanie się do tekstów pomocniczych jest tu koniecznością. Należy oczywiście zdawać sobie sprawę z tego, iż teksty te niekiedy mogą wprowadzać w błąd. Jako więc zasadę podstawową przy opracowywaniu treści makrodokumentów przyjmuje się, iż nigdy nie można poprzestać na korzystaniu z jednego tylko rodzaju tekstów pomocniczych (np. tylko ze streszczenia czy informacji wydawniczej).

- Zawsze krytycznie należy traktować informacje zawarte w tytułaturze. Często zdarza się, zwłaszcza w literaturze z zakresu nauk humanistyczno-społecznych, że tytuły mają charakter metaforyczny, a więc w istocie zupełnie pozbawione są wartości informacyjnej, jeśli interpretuje się je dosłownie. Niekiedy tytuł pełni rolę swoistej reklamy przyciągającej uwagę czytelnika, np. *Czy już to widziałeś?* (tytuł artykułu o kartach perforowanych zamieszczonego w jednym z bibliotekarskich czasopism amerykańskich). W tekstach technicznych natomiast często zdarza się, że tytuł dokumentu jest znacznie szerszy aniżeli jego rzeczywista treść, np. pewien dokument o tytule *Nowoczesne materiały konstrukcyjne w budownictwie* dotyczy wykorzystania w konstrukcjach budowlanych stali, a więc jego przedmiotem jest tylko stal, a nie wszelkie „nowoczesne materiały konstrukcyjne” jak sugeruje tytuł.

Opracowanie rzeczowe dokumentów jest tzw. procesem analityczno-syntetycznym, czyli takim, w którym informacja zawarta w dokumencie najpierw poddana jest analizie, a następnie syntezie. Etap syntetyzowania czy kondensacji informacji omówiony zostanie w następnym punkcie, trzeba jednak pamiętać, że już sama analiza tekstu podporządkowana jest w pewnym sensie tej właśnie syntezie. Mówiąc prościej, analizy dokonuje się po to, aby być w stanie przeprowadzić syntezę. Kryterium, na podstawie którego analizując dokument przygotowujemy się do syntezy jego treści, było tu już wielokrotnie ogólnie nazwane: jest to kryterium istotności, relewancji, ważności czy charakterystyczności pewnych zagadnień dla całej treści tekstu z punktu widzenia potrzeb informacyjnych określonej grupy użytkowników. Wcześniej powiedzieliśmy, w których częściach tekstu na ogół spodziewać się możemy informacji uznanych przez

autora za najważniejsze dla jego pracy. Zastanówmy się teraz o jakie to informacje chodzi, a więc powróćmy do zagadnienia, jak określać, o czym jest dokument.

W tradycyjnej polskiej terminologii to, o czym jest dokument, nazywane jest jego **tematem**. Sformułowanie tematu dokumentu wymaga ustalenia przedmiotów treści tego dokumentu, powiązań między nimi oraz aspektów, w jakich przedmioty te są przedstawione. W tradycji bibliotekarskiej aspekt czy ujęcie, w jakim omówione są w dokumencie pewne przedmioty, zjawiska czy czynności nosi miano **treści**. Ze względu na wieloznaczność terminu *treść* w dalszym ciągu rozważań posługiwać się będziemy określeniem **aspekt lub ujęcie przedmiotu**.

Dokumenty poświęcone tym samym zdarzeniom czy przedmiotom mogą przedstawiać je w różny sposób, np. z punktu widzenia teoretycznego, praktycznego, historycznego, porównawczego, ekonomicznego, prawnego, politycznego itp. Aspekt omówienia przedmiotów treści decyduje o tzw. kwalifikacji dziedzinowej tematu, czyli przydziale tematyki dokumentu do określonej dziedziny wiedzy. Pośrednio decyduje on również o tym, dla kogo dany dokument jest przeznaczony, a więc jaka grupa użytkowników może być nim zainteresowana. Jak już wcześniej wielokrotnie podkreślano, prawidłowe ustalenie aspektu treści jest szczególnie ważne w przypadku, gdy charakterystyka dokumentu przyjąć ma postać pewnego symbolu lub grupy symboli klasyfikacyjnych.

Przedmiotem dokumentu, mówiąc najogólniej, nazywa się to, o czym autor dokumentu mówi w swoim dziele. Może to być dowolny przedmiot realny i idealny, fizyczny i psychiczny, osoby, rzeczy, czynności i stany, własności i zjawiska. Dokument może dotyczyć historii czy genezy tego przedmiotu, jego struktury, materiału, z którego jest zbudowany, jego funkcji i związków z innymi obiektami, jego własności, sposobu wykorzystania itp. Trudno byłoby wymienić wszystkie możliwe sytuacje, w jakich omawiane są przedmioty treści dokumentów, toteż wyliczono tu jedynie najczęściej występujące. Analizując treść dokumentu i starając się ustalić jego przedmiot należy jednak na te specyficzne sytuacje zwrócić szczególną uwagę. Identyfikacja ich pozwoli klasyfikatorowi stwierdzić, czy charakterystyka klasy, do której zamierza włączyć dany dokument odpowiada szczegółowej charakterystyce przedmiotu.

Niektóre dokumenty dotyczą jednego przedmiotu, w tematyce innych można wyznaczyć kilka przedmiotów wzajemnie ze sobą powiązanych. Istnieją także dokumenty o tzw. przedmiotach równorzędnych. Najczęściej mamy z nimi do czynienia w dziełach zbiorowych, księgach jubileuszowych, materiałach z konferencji⁷. W praktyce należy je traktować jak przedmioty niezależne, a klasyfikując tego typu dokumenty każdemu z przedmiotów równorzędnych przyporządkowuje się odrębną charakterystykę (por. rozdział XI — zasady stosowania symboli złożonych ze znakiem + (plus)).

⁷ Problematyce wyodrębniania różnego rodzaju przedmiotów treści dokumentów wiele miejsca poświęcono w literaturze dotyczącej metodyki katalogu przedmiotowego i języka haseł przedmiotowych. Zainteresowanych czytelników skierować można choćby do klasycznego opracowania Adama Łysakowskiego *Katalog przedmiotowy. Podręcznik*. (Warszawa: PZWS 1946). W sposób przystępny zagadnienie to charakteryzuje również Jadwiga Sadowska w artykule *Przedmiot i temat w teorii i praktyce katalogu przedmiotowego* („Zagad. Inf. Nauk.” 1983 nr 2 (43), s. 53–67).

Ze względu na stopień ważności przedmiotu dla całej tematyki dokumentu wyróżnia się przedmioty główne, przedmioty poboczne i przedmioty przynależne lub drugorzędne. Przedmiot główny to właśnie to, czego dotyczy treść dokumentu, co dla tej treści jest najistotniejsze. Na ogół identyfikacja przedmiotu głównego nie sprawia większych kłopotów, zwykle on też jest w sposób najbardziej szczegółowy przedstawiony w charakterystyce wyszukiwawczej dokumentu.

Przedmiotami pobocznymi nazywa się przedmioty wzmiankowane w treści dokumentu obok jego tematu zasadniczego. Są więc to swego rodzaju przedmioty wątków pobocznych, które autor może wprowadzić do dokumentu w celu wprowadzenia do tematu, dokonania pewnych porównań, podbudowy myślowej przedstawianego zagadnienia itp. Tego rodzaju przedmioty treści w uniwersalnych zbiorach informacyjnych rzadko bywają odwzorowane w charakterystyce wyszukiwawczej dokumentu, należy jednak pamiętać, że w zbiorach specjalistycznych uwzględnienie ich zależy od przyjętej polityki indeksowania — niekiedy wzmiankowanie właśnie takiego przedmiotu pobocznego może zadecydować o przydatności danego dokumentu dla użytkowników pewnego zbioru informacyjnego. Oczywiście w takiej sytuacji najistotniejszym elementem treści, który należy wskazać w charakterystyce, jest ów przedmiot poboczny.

Przedmiotami przynależnymi nazywa się szczegółowe charakterystyki przedmiotu głównego, np. jego rodzaje, funkcje, pewne własności itp. Przedmioty te zwykle uwzględnia się w stopniu zależnym od przyjętej szczegółowości indeksowania (klasyfikowania). W zbiorach informacyjnych o ogólnym poziomie charakterystyki dokumentów zwykle pomijane są całkowicie. W zbiorach specjalistycznych, gdzie najczęściej poziom szczegółowości opisu treści jest znacznie wyższy, przedmioty te wyrażane są jako charakterystyki pomocnicze.

Poza ustaleniem przedmiotów i aspektów treści dokumentu analiza informacyjna powinna pozwolić określić również takie charakterystyki szczegółowe jak lokalizacja przestrzenna i chronologiczna, przeznaczenie czytelnicze i forma przedstawienia treści.

Kończąc omówienia ogólnych zasad analizy treści należy zwrócić uwagę na jeszcze jedno kryterium identyfikacji istotnych elementów treści dokumentu. Kryterium to określa się jako nowość lub nowatorstwo informacji. Chodzi tu o identyfikację i wprowadzenie do charakterystyki dokumentu tych elementów jego treści, które nie powtarzają wiadomości znanych już i dostępnych za pośrednictwem innych publikacji, lecz wnoszą coś nowego do wiedzy w danej dziedzinie. Te nowatorskie elementy treści powinno się uwzględnić w charakterystyce bez względu na to, czy kwalifikuje się je jako przedmioty główne, poboczne czy przynależne.

W praktyce ocena informacji zawartych w dokumencie z punktu widzenia ich nowatorstwa jest niezwykle trudna, wymaga bowiem doskonałej orientacji w dziedzinie, której dotyczą analizowane dokumenty, wiedzy o jej piśmiennictwie, tematach prowadzonych w niej badań i zapotrzebowaniu na określoną informację.

Charakterystyka słowna dokumentu

Analiza treści dokumentu pozwala zidentyfikować najbardziej charakterystyczne jej elementy, którym należy następnie nadać odpowiednie nazwy. Zbiór tych nazw tworzy tzw. charakterystykę słowną dokumentu, a więc zwięzły opis treści dokumentu wyrażony za pomocą słów kluczowych. Przez słowo kluczowe rozumie się wszelkie nazwy przedmiotów, czynności, zjawisk, własności, które uznano za istotne dla treści dokumentu i określonego zbioru informacyjnego. Słowa kluczowe najczęściej wybierane są bezpośrednio z tekstu klasyfikowanego dokumentu, klasyfikator ma jednak prawo użyć każdego wyrażenia (zwykle frazy nominalnej), które jego zdaniem najlepiej charakteryzuje pewne zagadnienie. Z praktycznego punktu widzenia, dobrym źródłem słów kluczowych jest indeks alfabetyczno-przedmiotowy do UKD, przyjęcie bowiem jego haseł jako elementów charakterystyki słownej bardzo ułatwia ostatni etap klasyfikowania, czyli przekład tej charakterystyki na symbole UKD.

Charakterystyka słowna, której utworzenie poprzedza przydział symboli klasyfikacyjnych, nie jest jedynie zgromadzeniem słów kluczowych odwzorowujących treść dokumentu. Metodyka konsekwentnego klasyfikowania dokumentów, warunkująca efektywne wyszukiwanie informacji wymaga, aby każdy dokument opisany był według tego samego schematu cech rzeczowych, zawsze w ten sam sposób uporządkowanych. Jak wiemy, szeregowanie elementów charakterystyki dokumentu w symbolach UKD jest częściowo zdeterminowane przez ogólne zasady jej gramatyki pozycyjnej, częściowo jednak można je dostosować do potrzeb konkretnego zbioru informacyjnego i jego użytkowników. Należy też pamiętać, że częściowa jedynie pozycyjność gramatyki UKD nie zapewnia jednolitego klasyfikowania dokumentów o zbliżonej treści. Aby więc warunek konsekwentnego i jednolitego klasyfikowania mógł być spełniony, w praktyce konieczne jest jednolite szeregowanie słów kluczowych w każdej charakterystyce słownej, a to wymaga opracowania dla każdego rodzaju zbioru informacyjnego tzw. wzorcowego układu słów kluczowych i schematu struktury zbioru.

Zwykle wzorcowy układ słów kluczowych powinien uwzględniać porządek kryteriów podziału w poszczególnych działach UKD. Na przykład, w dziale 802/809 *Językoznawstwo*, a obecnie 811/811.879 *Język. Lingwistyka*, kryteria te uporządkowane są według schematu: język — teoria — historia, a więc charakterystyka słowna pracy o fonetyce języka bułgarskiego powinna być sformułowana:

Językoznawstwo, język bułgarski, fonetyka.

W dziale 669 *Metallurgia* porządek kryteriów podziału jest następujący: metal — procesy metalurgiczne i zastosowanie — właściwości metali i charakterystyki procesów metalurgicznych — stan metali i stopów z punktu widzenia ich przeróbki. Charakterystyka słowna dokumentu poświęconego elektromagnetycznym własnościom powłok aluminiowych powinna więc zostać sformułowana:

Aluminium, powłoki, własności elektromagnetyczne

Podane wyżej przykłady ilustrują uporządkowanie charakterystyk słownych, którym odpowiadają pewne symbole proste i rozwinięte UKD, na ogół jednak przekład charakterystyki słownej na symbole UKD wymaga użycia symboli z różnych działów klasyfikacji i połączenia ich dwukropkiem.

Ustalanie układu słów kluczowych dla określonego zbioru informacyjnego nie jest określone żadnymi rygorystycznymi regułami, opracowując go warto jednak pamiętać o pewnych ogólnych zasadach porządkowania elementów charakterystyki dokumentów, na których oparty jest cały schemat UKD i jej reguły gramatyczne.

Najważniejszą z tych zasad jest **zasada poszanowania tradycyjnych podziałów wiedzy**, w myśl której nie należy odstępować od powszechnie znanych i akceptowanych systematyk poszczególnych dyscyplin, np. tradycyjnym podziałem językoznawstwa jest podział według języków, wewnątrz zaś tych podziałów dokonuje się podziału na poszczególne zjawiska i zagadnienia lingwistyczne, np.:

Językoznawstwo, język duński, składnia
Językoznawstwo, język polski, składnia

Drugą ważną regułą jest **zasada pierwszeństwa treści przed formą**, która zaleca, aby elementy charakterystyki słownej odnoszące się do cech rzeczowych poprzedzały te elementy, które odnoszą się do sposobu przedstawienia treści, np.:

Fizyka ciała stałego, podręcznik
Sport, encyklopedia

Kolejną zalecaną regułą jest **zasada podporządkowania części i elementów odpowiadającej im całości**, np.:

Technika, samochody, silniki
Technika, wagony pocztowe, wyposażenie

Czwarta reguła to tzw. **zasada malejącej konkretyzacji**, według której elementy charakterystyki powinny być uporządkowane od najbardziej konkretnego na początku do coraz mniej konkretnych, o bardziej uniwersalnym odniesieniu. Zasada ta ogólnie odpowiada powszechnie stosowanej regule pierwszeństwa przedmiotu przed jego charakterystykami, związanymi z nim działaniami, jego zastosowaniem itp., np.:

Medycyna, patologia układu nerwowego, leczenie
Rybołówstwo, raki słodkowodne, ograniczenia połowów, Polska

W literaturze poświęconej klasyfikacji dokumentów znaleźć można wiele jeszcze innych szczegółowych zasad porządkowania elementów charakterystyki, wszystkie te reguły można jednak uznać za szczególne przypadki czy też uszczegółowienie przytoczonych wyżej czterech zasad podstawowych.

W bibliotecznych katalogach systematycznych opartych na UKD podstawowym instrumentem zapewniającym jednolitość indeksowania jest tzw. schemat katalogu, czyli wykaz działów i poddziałów UKD wykorzystanych w danym katalogu wraz z ich odpowiednikami słownymi oraz charakterystyką zakresu, czyli spisem klas niższego stopnia oraz pojęć szczegółowych do działów tych zaliczonych⁸. Schemat taki może być oparty na schemacie wzorcowym dla pewnego typu bibliotek, lub też może zostać opracowany indywidualnie, zgodnie z potrzebami danego zbioru informacyjnego i na podstawie wzorcowego układu słów kluczowych. Zwykle schematy katalogów dla bibliotek niespecjalistycznych w znacznym stopniu ograniczają szczegółowość klasyfikowania piśmiennictwa. Ograniczenie to jednak nie może być przeprowadzone mechanicznie przez, na przykład, przyjęcie zasady, że stosuje się symbole do trzeciego czy czwartego stopnia podziału. Wybór symboli do schematu katalogu musi być dostosowany do charakteru i liczebności opisanego w tym katalogu zbioru. Ogólnie przyjmuje się, że jeden symbol klasyfikacyjny nie powinien znakować więcej niż 50 dokumentów. Jeśli liczba opisów dokumentów umieszczonych za pewnym symbolem klasyfikacyjnym przekracza ten limit, symbol powinien być zastąpiony symbolami bardziej szczegółowo charakteryzującymi tematykę dokumentów zaliczonych do tej nadmiernie licznej grupy.

Wybór symboli UKD

Finalny etap klasyfikowania polega na przekładzie charakterystyki słownej dokumentu na odpowiednie symbole klasyfikacyjne. Jeśli w charakterystyce słownej wykorzystane są hasła przedmiotowe zaczerpnięte z indeksu alfabetyczno-przedmiotowego do UKD, przekład ten sprowadza się do zastąpienia poszczególnych haseł odpowiednimi symbolami i połączenia ich zgodnie z regułami UKD. Jeśli wyrażenia użyte w charakterystyce słownej nie odpowiadają bezpośrednio hasłom zawartym w indeksie przedmiotowym konieczne jest ustalenie ich form synonimicznych, bliskoznacznych lub zastąpienie ich wyrażeniami o znaczeniu szerszym reprezentowanym przez pewne symbole UKD.

Podstawową zasadą wyboru symboli klasyfikacyjnych jest korzystanie w tym celu z tablic klasyfikacyjnych, a nie z samego tylko indeksu. Indeks przedmiotowy wskazuje działy UKD, w których klasyfikowane zagadnienie jest uwzględnione. Ze względu na

⁸ Przykładami stosowanych w polskich bibliotekach publicznych schematów katalogów systematycznych według UKD są publikowane przez Bibliotekę Narodową tzw. wzorce, np. J. Czarnckiej *Wykaz działów katalogu rzeczowego dla małych bibliotek publicznych* (Warszawa, Wyd. 3. 1990), B. Białkowskiej *Wykaz działów katalogu rzeczowego w bibliotekach publicznych dla dzieci i młodzieży*. (Warszawa, 1990).

ujęciowy charakter tej klasyfikacji rzadko zdarza się, aby pewne zagadnienie reprezentowane było tylko przez jeden symbol, czyli aby uwzględnione było w systematyce tylko jednego działu. Przypadki takie mogą mieć miejsce wtedy, gdy mamy do czynienia z problemem wysoce specyficznym, jeśli jednak zagadnienie klasyfikowane jest nieco ogólniejszej natury — z reguły różne aspekty jego analizy przyporządkowane są różnym działom UKD. W indeksie alfabetyczno-przedmiotowym informacja o tym, w jakim aspekcie dane zagadnienie reprezentowane jest przez poszczególne symbole, przedstawiona jest za pomocą jednego określnika lub grupy określników, które zasadniczo odpowiadają charakterystyce kolejnych ogniw poprzedzających dany symbol w łańcuchu klasyfikacyjnym. W praktyce jednak dokładną ocenę rzeczywistej treści pewnego symbolu klasyfikacyjnego zapewnia wyłącznie analiza lokalizacji reprezentowanej przez niego klasy w strukturze odpowiedniego działu. Ona bowiem umożliwia zorientowanie się jakiego rodzaju klasy są klasami współrzędnymi wobec tej, do której zamierzamy zakwalifikować dane zagadnienie, jak określone są tematy węższe, czyli zawierające się w zakresie analizowanej klasy i wreszcie — do których działów i poddziałów klasa ta została włączona w strukturze UKD. Jak widać, indeks dostarcza tylko trzecią część danych potrzebnych do właściwej oceny faktycznego znaczenia symbolu klasyfikacyjnego.

W UKD często zdarza się, że jeden temat można wyrazić w różny sposób, używając różnych symboli i środków gramatycznych tej klasyfikacji. Z punktu widzenia gramatyki UKD wszystkie te sposoby prowadzą do utworzenia poprawnych symboli klasyfikacyjnych, jeśli jednak fakt ten zaakceptowalibyśmy dopuszczając do różnego formalnie klasyfikowania dokumentów na ten sam temat, to oczywiście niezwykle utrudnilibyśmy lub uniemożliwilibyśmy wyszukanie kompletnej informacji o literaturze danego tematu. Zadaniem klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznych jest kojarzenie ze sobą informacji o dokumentach tematycznie podobnych i odróżnianie informacji o dokumentach, których tematyka nie ma nic wspólnego. Cel ten może być zrealizowany tylko wtedy, gdy dokumenty o tej samej czy bardzo podobnej tematyce zostaną tak samo sklasyfikowane, czyli przydzielili im się ten sam symbol klasyfikacyjny. Możliwość tworzenia symboli synonimicznych godzi więc w podstawową ideę klasyfikacji.

Problem możliwości tworzenia poprawnych formalnie symboli synonimicznych na poziomie zdania UKD (a więc problem powstawania tzw. synonimii syntaktycznej) częściowo rozwiązany został przez ustalenie zasad tzw. preferencji symboli mniej skomplikowanych. Zasady te stwierdzają, iż:

1. Przede wszystkim należy używać symboli prostych, jeśli zapewniają one dokładne wyrażenie tematu dokumentu;

2. Jeśli pewnego tematu nie można wyrazić symbolem prostym, lecz można dla niego zbudować zarówno symbol rozwinięty, jak symbol złożony, to używać należy symbolu rozwiniętego;

3. Jeśli ten sam temat można wyrazić za pomocą symbolu rozwiniętego z poddziałem analitycznym i symbolu rozwiniętego z poddziałem wspólnym, to używać należy symbolu rozwiniętego z poddziałem analitycznym;

Z listy tych reguł wynika, że symboli złożonych z dwukropkiem używać należy dopiero po dokładnym sprawdzeniu, że nie można danego tematu wyrazić ani symbolem prostym, ani symbolem rozwiniętym. Zgodnie z ogólnym zaleceniem FID, używania symboli złożonych z plusem i kreską ukośną należy w ogóle unikać. Z drugiej strony warto jednak pamiętać, że właśnie symbole złożone z dwukropkiem wymagają, a zarazem zapewniają tzw. przydział wielokrotny, którego konsekwencją dla użytkownika jest wieloaspektowy dostęp do informacji. Przeanalizujmy to zagadnienie na przykładzie tematu *Historia drugiej wojny światowej w Europie, Afryce i na Pacyfiku*. W UKD temat ten ma zarezerwowany odrębny symbol prosty 940.53 *Ogólna historia II wojny światowej 1939–1945*, który logicznie podporządkowany jest działowi 940 *Historia Europy*. W dziale 355 *Sztuka wojenna* ogólnie umieszczony jest symbol 355.48 *Historia wojen*. Jak widać, stosowane na ogół w praktyce bibliotekarskiej użycie samego symbolu prostego z działu 93/99 *Historia* można kwestionować ze względu na to, że treść tego symbolu może być interpretowana jako *Historia II wojny światowej w Europie*. Dokładne odwzorowanie treści dokumentu wymagałoby zasadniczo utworzenia symbolu złożonego, łączącego symbole dla historii II wojny światowej w odpowiednich regionach świata. Symbol z działu 355 *Sztuka wojenna ogólnie* wymaga uzupełnienia odpowiednimi charakterystykami chronologicznymi i ewentualnie geograficznymi⁹, a więc należałoby przekształcić go w symbol rozwinięty

355.48(265+4+5)„1939/1945”

Jak się okazuje, sklasyfikowanie pozornie bardzo łatwego tematu nastęrcza wiele problemów. Za symbolami z działu 93/99 przemawia wysokie prawdopodobieństwo, że użytkownicy interesujący się dziejami II wojny światowej w tym właśnie dziale poszukiwać będą o niej informacji. Nie można jednak wykluczyć, że historycy wojskowości, a więc i działań wojennych uznają za dział macierzysty swej specjalizacji dział 355.48. Rozwiązaniem najwłaściwszym w tej sytuacji jest więc przydzielenie tematowi *Historia II wojny światowej w Europie, Afryce i na Pacyfiku* symbolu złożonego

940.53:355.48]„1939/1945”

Symbol ten zapewni dostęp do literatury o II wojnie światowej według dwóch różnych kluczy wyszukiwawczych, których zastosowanie przez użytkowników wydaje się równie prawdopodobne.

Zawsze należy pamiętać, że istotnym sprawdzianem jakości klasyfikowania jest satysfakcja użytkownika, który na podstawie sklasyfikowanych przez nas zbiorów odnajdzie kompletną informację o interesującym go zagadnieniu. Reguły zalecane przez FID można więc pomijać wtedy, gdy rozwiązanie takie przyniesie lepsze wyniki w obsłudze użytkowników. Podejmując jednak decyzję odstąpienia od zasad standardowych trzeba pamiętać o bezwzględnej konieczności zapewnienia jednolitości klasyfikowania.

⁹ Użycie symboli poddziałów wspólnych w tym przypadku nie jest konieczne, gdyż dokument zasadniczo obejmuje historię II wojny światowej w skali globalnej.

Znowu należy tu podkreślić ogromne znaczenie wewnętrznych schematów wzorcowych i wykazów stosowanych symboli, które powinny obejmować zarówno symbole proste, jak rozwinięte i złożone.

Porządek pionowy

Układ grup dokumentów opisanych za pomocą symboli UKD nazywa się **porządkiem pionowym**. Zalecenia FID, dotyczące porządkowania symboli w zbiorze informacyjny opierają się na zasadzie przechodzenia od informacji ogólniejszych ku informacjom bardziej szczegółowym.

Symbol prosty poprzedzony jest więc symbolami złożonymi z plusem i z kreską ukośną, które zawierają ten symbol prosty. Przypomnijmy, że znaki plus i kreska ukośna zwane są „znakami rozszerzającymi zakres symbolu”, co oznacza, że wskazują tematy reprezentowane przez każdy z połączonych nimi symboli głównych; równocześnie stopień szczegółowości omówienia każdego z takich tematów w dokumentach wielotematycznych jest z reguły znacznie mniejszy aniżeli w dokumentach jednotematycznych.

Za symbolem prostym szereguje się najpierw symbole złożone z dwukropkiem (jak pamiętamy, znaczenie symbolu prostego jest tu „zawężone” do części wspólnej z drugim symbolem głównym, który dołączono za pomocą dwukropka). Symbole złożone z dwukropkiem poprzedzają symbole rozwinięte z poddziałami wspólnymi reprezentującymi cechy formalne, a następnie z poddziałami wspólnymi wskazującymi ogólne charakterystyki rzeczowe. W tej grupie lokuje się także symbole rozbudowane za pomocą podziału alfabetycznego. Zaleca się umieścić je między symbolami rozwiniętymi z poddziałami czasu a symbolami rozwiniętymi z poddziałami wspólnymi z kreską.

Symbole rozwinięte z poddziałami analitycznymi umieścić należy za symbolami rozwiniętymi z poddziałami wspólnymi. Symbole syntetyczne zwykle umieszcza się za symbolem prostym, stanowiącym ich pierwszy składnik.

Najczęściej zalecany porządek pionowy zbioru informacyjnego jest więc swego rodzaju odwrotnością standardowego porządku poziomego symboli UKD. Prezentuje go tablica 22.

W praktyce niezwykle rzadko zdarza się, aby jeden symbol główny występował w tak wielu różnych konfiguracjach, toteż przedstawiony tu schemat porządku pionowego ma raczej charakter pewnego modelu, na podstawie którego ustala się następstwo między zwykle kilkoma typami symboli. Model ten traktowany jest jako zalecenie, a nie reguła obowiązująca wszystkich użytkowników UKD. Porządek pionowy, podobnie jak porządek poziomy służyć powinien przede wszystkim możliwie najlepszej obsłudze użytkowników zbioru informacyjnego, toteż dostosowany powinien być do ich potrzeb i przyzwyczajzeń oraz charakteru i struktury samego zbioru informacyjnego.

Tablica 22. Rekomendowany porządek pionowy zbioru informacyjnego według UKD

symbol złożony ze znakiem + (plus)
symbol złożony ze znakiem / (kreska ukośna)
symbol prosty
symbol złożony ze znakiem : (dwukropek)
symbol złożony ze znakiem :: (dwukropek podwójny)
symbol rozwinięty z podziałem języka =...
symbol rozwinięty z podziałem formy (0...)
symbol rozwinięty z podziałem miejsca (1/9)
symbol rozwinięty z podziałem grupy etnicznej (=...)
symbol rozwinięty z podziałem czasu "..."
symbol rozwinięty z podziałem A/Z
symbol rozwinięty z podziałem charakterystyk materiałowych -03
symbol rozwinięty z podziałem charakterystyk osobowych -05
symbol rozwinięty z podziałem analitycznym -1/-9
symbol rozwinięty z podziałem punktu widzenia .00
symbol rozwinięty z podziałem sposobu ujęcia tematu .000
symbol rozwinięty z podziałem analitycznym .01/.09
symbol syntetyczny
<i>symbol prosty następnego stopnia podziału</i>

Tematy stwarzające trudności w klasyfikowaniu

Klasyfikowanie dokumentów jest swoistą sztuką, której opanowanie jest niewątpliwie uwarunkowane dobrą znajomością wykorzystywanej klasyfikacji. Sama znajomość tych zasad z pewnością jednak nie wystarcza, aby w sposób pewny i sprawny klasyfikować dokumenty. Ogromną rolę odgrywa tu także znajomość klasyfikowanego piśmiennictwa i dziedziny wiedzy, do której ono należy oraz przede wszystkim - doświadczenie. Żaden kurs podstaw UKD nie jest więc w stanie zapewnić opanowania sztuki klasyfikowania w tym języku, daje on jedynie możliwość samodzielnego jej kształtowania dzięki wpojeniu przyszłym klasyfikatorom zasad i wiedzy, która pozwala analizować zagadnienia problematyczne i szukać dla nich rozwiązań.

Omówienie wszystkich tzw. tematów czy zagadnień trudnych jest w praktyce niemożliwe. Odrębnym problemem jest ustalenie kryteriów, według których ocenia się i selekcjonuje tematy jako obiektywnie trudne — w dużym stopniu kryteria te zależą od umiejętności klasyfikatora i jego dyspozycji psychicznej i intelektualnej, jego wiedzy o klasyfikowanym zagadnieniu. Na zakończenie omówienia podstaw Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej nie będziemy więc generować listy tematów trudnych i zalecanych dla nich symboli. Kończąc to wprowadzenie do zagadnień klasyfikowania według

UKD spróbujemy natomiast wskazać czytelnikowi grupę tematów i rodzajów dokumentów dosyć często spotykanych w różnego rodzaju zbiorach, których klasyfikowanie odbiega nieco od zasad ogólnych.

Bibliografie

Bibliografie klasyfikuje się za pomocą symboli działu 011/016. Bibliografie poszczególnych dziedzin klasyfikuje się symbolem złożonym, w którym dwukropkiem łączy się symbol 016 *Bibliografie specjalne dziedzin i zagadnień* z symbolem dziedziny, której bibliografia dotyczy, np.:

016:51 Bibliografia matematyki
016:[02+002] Bibliografia bibliotekoznawstwa i informacji naukowej

Bibliografie bibliografii należy klasyfikować łącząc dwukropkiem dwukrotnie powtórzony symbol bibliografii specjalnych 016; jeśli bibliografia bibliografii obejmuje bibliografie określonej dziedziny, symbol tej dziedziny należy dołączyć za dwukropkiem jako trzeci składnik powstałego symbolu złożonego, np.:

016:016 Bibliografia bibliografii
016:016:61 Bibliografia bibliografii medycznych

- Metodykę tworzenia spisów bibliograficznych określonego typu klasyfikuje się symbolem złożonym, w którym symbol ogólny 01 *Bibliografia. Katalogi* uzupełnia się podziałem wspólnym teoretycznego punktu widzenia .001, tworząc symbol rozwinięty 01.001, który łączy się dwukropkiem z symbolem rodzaju bibliografii, którego metodyka dotyczy, np.:

01.001:016:016 Metodyka budowy bibliografii bibliografii
01.001:012 Metodyka budowy bibliografii osobowych

Encyklopedie i słowniki Encyklopedie i słowniki encyklopedyczne poszczególnych dziedzin klasyfikuje się za pomocą symboli rozwiniętych, składających się z symbolu głównego dziedziny i symbolu poddziału wspólnego formy (038), np.:

669(038) *Słownik encyklopedyczny metalurgii*
796(038) *Encyklopedia sportu*

Encyklopedie ogólne klasyfikuje się symbolami z działu 030; wskazanie kraju wydawcy takiej encyklopedii dokonywane jest za pomocą poddziałów wspólnych miejsca, np.:

030.3(73Americana) *Encyclopedia Americana*
030.3(410Britannica) *Encyclopaedia Britannica*

Ogólne słowniki językowe klasyfikować należy symbolami rozwiniętymi utworzonymi z symbolu odpowiedniego języka z działu. Poszczególne języki oznaczonego do 1992 roku symbolem 80, a obecnie symbolem 811/811.879, uzupełnionym podziałem wspólnym formy (038), np.:

do 1992 roku:

808.4(038) *Słownik języka polskiego*
802.0(038Webster) *Webster Dictionary*

od 1992 roku:

811.162.1(038) *Słownik języka polskiego*
811.111(038Webster) *Webster Dictionary*

Podobnie klasyfikuje się jednojęzyczne słowniki ortograficzne, etymologiczne, synonimów i wyrażeń bliskoznacznych itp., np.:

do 1992 roku:

808.4-11(038) *Polski słownik ortograficzny*

od 1992 roku:

811.162.1-11(038) *Polski słownik ortograficzny*

Ogólne słowniki przekładowe (dwu- i wielojęzyczne) klasyfikuje się symbolami z działu 801.32 z dodaniem odpowiednich podziałów wspólnych języka, np.:

do 1992 roku:

801.32=30=84 *Słownik niemiecko-polski*
801.32=84=30 *Słownik polsko-niemiecki*

od 1992 roku:

81'374.822=112.2=162.1 *Słownik niemiecko-polski*
81'374.822=162.1=112.2 *Słownik polsko-niemiecki*

Terminologiczne słowniki wielojęzyczne klasyfikuje się symbolami złożonymi, w których symbol odpowiedniej dziedziny połączony jest dwukropkiem z symbolem słownika przekładowego określonych języków, np.:

do 1992 roku:

002:801.32=20=84 *Angielsko-polski słownik terminologii informacji naukowej*
621.3:801.32=20=40=82 *Angielsko-francusko-rosyjski słownik terminologii elektrotechniki*

od 1992 roku:

002:81'374.822=111=162.1

*Angielsko-polski słownik terminologii
informacji naukowej*

621.3:81'374.822=111=133.1=161.1

*Angielsko-francusko-rosyjski słownik
terminologii elektroniki*

Konferencje i materiały konferencyjne Dokumenty dotyczące kongresów, konferencji i zjazdów klasyfikuje się symbolem 061.3 uzupełnionym odpowiednią charakterystyką geograficzną i chronologiczną oraz zwykle symbolem organizatora lub dziedziny, której konferencja dotyczy, np.:

061.3(100)„1991”:[02+002].001

Międzynarodowa konferencja na temat teoretycznych podstaw bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, 1991

Programy, dokumenty z obrad konferencji, sprawozdania klasyfikuje się tym samym symbolem 061.3 uzupełnionym odpowiednim podziałem analitycznym z grupy 06.05, np.:

061.3.053.7„1989.05.10”:061.231(438):621.3

Protokół posiedzenia Stowarzyszenia Elektryków Polskich z dnia 10 maja 1989 roku

- Referaty z konferencji klasyfikuje się odpowiednio do ich treści uzupełniając jej charakterystykę symbolem podziałów wspólnych formy (042). Zaleca się, aby symbol reprezentujący treść referatu łączyć dwukropkiem z symbolem konferencji, na której został on wygłoszony, np.:

002:001.92](042):[061.3:[02+002].001](100)„1991”(480.1)

Referat na temat popularyzacji informacji naukowej wygłoszony na międzynarodowej konferencji teoretycznych podstaw bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Helsinkach w 1991 roku

Zbiór referatów będący publikacją pokonferencyjną należy klasyfikować symbolem złożonym składającym się z symbolu tematyki całej publikacji, symbolu konferencji, której materiały są w niej zawarte oraz symbolu podziału wspólnego formy (082), np.:

025.4.001(082):[[061.3(100)„1964”]:[061.2(100):002FID]

Materiały z konferencji międzynarodowej FID z 1964 roku na temat teoretycznych podstaw klasyfikacji

Zaleca się również odrębne sklasyfikowanie każdego z zawartych w takiej publikacji referatów, szczególnie w przypadkach, gdy tematyka referatów jest bardzo zróżnicowana.

Automatyzacja Zagadnienia automatyzacji należy klasyfikować symbolem złożonym zawierającym odpowiedni symbol z działu 65.01 oraz symbol reprezentujący przedmiot automatyzacji, np.:

025:65.011.56 *Automatyzacja biblioteki*
677:65.011.56 *Automatyzacja przemysłu włókienniczego*

Urządzenia automatyczne klasyfikuje się dołączając do symbolu rodzaju urządzenia symbol poddziałów analitycznych 62–52, np.:

664.65-52 *Automatyczna regulacja procesów pieczenia w piekarnictwie*
677.054-52 *Krosna automatyczne*

Zautomatyzowane systemy informacyjno-wyszukiwawcze klasyfikuje się łącząc odpowiedni symbol z działu 002 z symbolem 681.322 reprezentującym komputery ogólnie lub odpowiednim bardziej szczegółowym symbolem z tego działu, np.:

002.54.03:681.322 *Zautomatyzowany system wyszukiwania informacji.*

Grupy nauk Nauki humanistyczne jako całość klasyfikuje się za pomocą symbolu 009, nauki matematyczno-przyrodnicze reprezentuje symbol 50, a nauki techniczne — symbol 62, np.:

009(091) *Historia humanistyki*
62(038) *Mała Encyklopedia Techniki*
016:50 *Bibliografia nauk matematyczno-przyrodniczych*

LITERATURA

- Białkowska B.: *Wykaz działów katalogu rzeczowego w bibliotekach publicznych dla dzieci i młodzieży*. Warszawa: Biblioteka Narodowa 1990
- Bielicka L. A., Ścibor E.: *Wprowadzenie do teorii języków informacyjnych*. Warszawa: CİNTE 1981. Ser. Materiały Szkoleniowe nr 21
- Bruszewski T.: *Pomoce do nauczania przedmiotu Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna*. Warszawa: CİNTE 1983 ser. Materiały Szkoleniowe nr 30
- Buchanan B.: *Theory of Library Classification*. London: Clive Bingley 1979
- Chmielewska-Gorczyca E.: *Klasyfikacja Dziesiętna Deweya – przyszłość czy teraźniejszość*. „Zagad. Inf. Nauk.” 1984 nr 1 (44), s. 94–114
- Czarnecka J.: *Wykaz działów katalogu rzeczowego dla małych bibliotek publicznych*. Wyd. 3. Warszawa: Biblioteka Narodowa 1990
- Dobrowolski Z.: *Budowa klasyfikacji*. Warszawa: Państw. Wydaw. Nauk. 1956
- Foskett A. C.: *The Subject Approach to Information*. 4th ed. London: Clive Bingley Ltd., Linnet Books 1981
- Jarecka H.: *Henri La Fontaine i Paul Otlet jako pionierzy międzynarodowej współpracy intelektualnej*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1986 nr 5, s. 3–6
- Kmita J.: *Wykłady z logiki i metodologii nauk dla studentów wydziałów humanistycznych*. Warszawa: Państw. Wydaw. Nauk. 1975
- Lancaster F. W.: *Indexing and Abstracting. Theory and Practice*. Champaign, Illinois: University of Illinois Press, 1991
- Langridge D.: *Approach to Classification for Students of Librarianship*. London: Clive Bingley 1973
- Legowicz J.: *Zarys historii filozofii. Elementy doksografii*. Warszawa: Wiedza Powszechna 1976
- Łysakowski A.: *Katalog przedmiotowy. Podręcznik*. Warszawa: Państw. Zakł. Wydaw. Szkol. 1946
- Maltby A. Sayer's: *Manual of Classification for Librarians*. London: Andre Deutsch, A. Grafton Books 1975
- Mała Encyklopedia Logiki*. Red. W. Marciszewski. Wrocław: Ossolineum 1970
- Marciszewski W.: *Metody analizy tekstu naukowego*. Warszawa: Państw. Wydaw. Nauk. 1981
- Miroszewska K.: *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna. Zarys historii, struktury i kierunków rozwoju*. Kraków: AGH 1974

- Nowakowski B.: *Klasyfikacja. Katalog rzeczowy*. Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa 1979
- Perreault J. M.: *Categories and relators: a new schema*. „Rev. Int. Doc.” 1965 vol. 32 nr 4, s. 136–144
- Sadowska J.: *Przedmiot i temat w teorii i praktyce katalogu przedmiotowego*. „Zagad. Inf. Nauk.” 1983 nr 2(43), s. 53–67
- Sadowska J., Turowska T.: *Języki informacyjno-wyszukiwawcze. Katalogi rzeczowe*. Warszawa: CUKB 1990
- Sosińska B.: *Funkcje języków informacyjno-wyszukiwawczych*. „Zagad. Inf. Nauk.” 1987 nr 1(50), s. 37–51
- Sosińska-Kalata B.: *Relacje między planem treści i planem wyrażania w językach informacyjno-wyszukiwawczych*. Warszawa: IINTE 1989. Ser. Prace IINTE nr 70
- Stępniańska E.: *Rzeczowe opracowanie zbiorów w wielkich bibliotekach uniwersalnych*. „Przegl. Bibl.” 1981 nr 1, s. 25–46
- Stopa A.: *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna. Zagadnienia ogólne*. „Nowe Książki” 1991 nr 3, s. 81–83
- Stopa A.: *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna — stosowanie*. „Nowe Książki” 1991 nr 9, s. 80–81
- Stopa A.: *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna — zalety i wady*. „Nowe Książki” 1991 nr 11–12, s. 98–99
- Ścibor E.: *Perspektywy zbudowania zreformowanej UKD jako nowoczesnego międzynarodowego języka informacyjnego*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1976 nr 6, s. 26–31
- Ścibor E.: *Próby zbliżenia struktury UKD do klasyfikacji fasetowych*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1968 nr 5, s. 11–15
- Ścibor E.: *Reforma struktury zarządzania UKD*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1987 nr 4, s. 3–9
- Ścibor E.: *Stan i perspektywy rozwoju Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. W: *Opracowanie rzeczowe zbiorów w dużych bibliotekach uniwersalnych: Materiały z konferencji 22–24 maja 1986, Jarocin*. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Warszawa: Biblioteka Narodowa 1989, s. 20–30
- Ścibor E.: *Typologia strukturalna języków informacyjnych*. Warszawa: IINTE 1982. Ser. Prace IINTE nr 41
- Ungurian O.: *Elementy teorii języków informacyjnych*. Warszawa: OIN PAN 1976. Ser. Materiały Szkoleniowe
- Ungurian O.: *Teoria i praktyka klasyfikacji fasetowej S. R. Ranganathana*. Warszawa: IINTE 1975. Ser. Prace, Studia, Przyczynki nr 4
- Ungurian O.: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Warszawa: CIINTE 1966
- Ungurian O.: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Wyd. 2 popr. i uzupełn. Warszawa: Wydaw. Komunikacji i Łączności 1970
- Ungurian O.: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej*. Wyd. 3. Warszawa: Wydaw. Komunikacji i Łączności 1978
- Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna*. FID 502. Pierwsze wydanie pośrednie w języku polskim aktualne na dzień 31.12.1970 r. Warszawa: IINTE 1979
- Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna*. FID 616. Trzecie wydanie skrócone w języku polskim aktualne na dzień 1.07.1979 r. Tablice. Indeks. Warszawa: IINTE 1982
- Wellisch H.: *The Universal Decimal Classification: a programmed instruction course*. University of Maryland: School of Library and Information Services 1970

ANEKS

Tablica I.c. Poddziały wspólne języka znowelizowane przez Konsorcjum ds. UKD a opublikowane w E. and C. 14:3 z września 1992 roku

Tablica I.f. Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej znowelizowane przez Konsorcjum ds. UKD a opublikowane w E. and C. 14:3 z września 1992 roku

Tablice główne działu 8 Językoznawstwo. Literatura znowelizowane przez Konsorcjum ds. UKD a opublikowane w E. and C. 14:3 z września 1992 roku

**Tablica I.c. Poddziały wspólne języka
znowelizowane przez Konsorcjum ds. UKD
a opublikowane w E. and C. 14:3 z września 1992 roku**

Wskaźnik = (znak równości)

Tablica I.c. jest głównym miejscem w symbolice UKD dla symboli języków i służy jako wzorzec (źródło) rozbudowy działu 811 *Języki (jako przedmiot badań)* i działu 821 *Literatura poszczególnych języków* a także Tablicy I.f. *Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej*. Poddziały wspólne języka służą do oznaczania języka, w którym dokument jest napisany lub języka, z którego jest tłumaczony.

=... '0	Pochodzenie (początek) i okresy rozwoju języka Poddziały '03, '05, '07 i '09 nie mają ogólnego zastosowania; przeznaczone są do stosowania szczególnego, np. przy łacinie, grece, języku hebrajskim.
=... '01	Okres archaiczny, praformy języka, prajęzyk, stary język
=... '02	Okres klasyczny
=... '04	Okres średniowieczny
=... '06	Okres nowożytny
=... '08	Języki przywrócone do życia, ożywione
=... '282	Dialekty. Wokalne lub regionalne warianty językowe, gwary
=00	Wielojęzyczność. Poliglottyzm zob. też 81'246.3 Wielojęzyczność (w ogólności, trójjęzyczność w szczególności) 81'374.82 Słowniki wielojęzyczne
=02	Oryginały lub ich adaptacje (nietłumaczone)
=021	Wersje oryginalne (nieadaptowane, nieredagowane)
=025	Adaptacje, przeróbki redakcyjne, wydawnicze, wersje poprawione
=03	Dokumenty tłumaczone, tłumaczenia Oznaczać język źródłowy przez =03.1/.9, a język na który dokonuje się tłumaczenia przez =1/=9, np. 61=03.161.1 Dokumenty medyczne tłumaczone z rosyjskiego 61=03.161.1=133.1 Dokumenty medyczne tłumaczone z rosyjskiego na francuski 61=133.1=03.161.1 Dokumenty medyczne tłumaczone z rosyjskiego na francuski (stosować kiedy istnieją inne dokumenty medyczne w języku francuskim)
=1/=9	Języki (naturalne i sztuczne)
=1/=8	Języki naturalne

=1/=2	Języki indoeuropejski
=1	Języki germańskie
=111	angielski
=111'01	anglosaski (staroangielski)
=111'04	średnioangielski
=111(73)	amerykański angielski
=112	Inne języki zachodnioniemieckie
=112.2	niemiecki (wysokoniemiecki, standardowy niemiecki)
=112.28	Jidisz (żydowsko-niemiecki)
=112.4	fryzyjski
=112.5	holenderski (flamandzki w Belgii i północno-wschodniej Francji)
=112.6	afrikaans
=113	Języki północnioniemieckie
=113.2	faroerski
=113.3	islandzki
=113.4	duński
=113.5	norweski
=113.6	szwedzki
=114	Języki wschodnioniemieckie
=114.1	burgundzki
=114.2	ostrogocki
=114.3	wizygocki
=12	Języki italski
=124	Łacina
=124'01	Łacina archaiczna
=124'02	Łacina klasyczna
=124'03	Łacina ludowa
=124'04	Łacina średniowieczna
=124'06	Łacina nowożytna, np. w nomenklaturze naukowej
=13	Języki romańskie
=131.1	włoski
=131.6	sardyński
=131.8	italkian (żydowsko-włoski)
=133.1	francuski
=133.1'01	starofrancuski
=133.1'03	anglo-normański
=133.2	prowansalski
=134.1	kataloński
=134.2	hiszpański
=134.28	ladino (żydowsko-hiszpański)
=134.3	portugalski
=134.4	galicyjski
=135	Bałkańskie języki romańskie
=135.1	rumuński
=135.2	mołdawski

=14	grecki (helleński)
=14'02	klasyczny grecki
=14'03	grecki Nowego Testamentu (koine)
=14'04	bizantyjski grecki
=14'06	grecki nowożytny, nowogrecki
=15	Języki celtyckie
=152.1	irlandzki
=152.2	szkocki, gaelicki (Celtów szkockich i irlandzkich oraz Celtów z Isle of Man)
=16	Języki słowiańskie
=161.1	rosyjski
=161.2	ukraiński
=161.2'282.2(477.87)	zakarpacki ruski
=161.3	białoruski
=162.1	polski
=162.2	połabski
=162.3	czeski
=162.4	słowacki
=162.5	łużycki: górnołużycki i dolnołużycki
=163.1	starocerkiewnosłowiański
=163.2	bułgarski
=163.3	macedoński
=163.4	serbo-chorwacki (serbsko-chorwacki)
=163.41	serbski
=163.42	chorwacki
=163.6	słoweński
=17	Języki bałtyckie
=172	litewski
=174	łotewski
=18	albański
=19	ormiański
=21/=22	Języki indoarańskie
=21	Języki hinduskie (indyjskie)
=211	sanskryt
=211'01	wedyjski
=214	nowożytne języki hinduskie
=214.21	hindi
=214.22	urdu
=214.27	pendżabi
=214.32	bengali, bengalski
=214.52	sindhi
=214.58	cygański
=22	Języki irańskie
=221.15	sarinacki
=221.16	scytyjski
=222.1	perski
=222.1'01	awestyjski

=222.1'02	staroperski
=222.5	kurdyjski
=23	hindistani (kafiri)
=29	Wymarłe języki europejskie
=291.1	lepontyjski
=291.2	linguryjski
=292.1	hetycki
=34	Wymarłe języki o nieznannej afiliacji, używane w krajach śródziemnomorskich i na Bliskim Wschodzie
=341.1	sumeryjski
=35	Języki kaukaskie
=351.42	czeczeński
=352.2	abchaski
=353.1	gruzyński
=361	baskijski (euskera, euskara)
=41	Języki afro-azjatyckie (chamicko-semickie)
=411	Języki semickie
=411.16	hebrajski
=411.16'02	biblijny hebrajski
=411.16'06	nowożytny hebrajski
=411.17	aramejski
=411.172.3	syryjski
=411.21	arabski
=411.21'02	klasyczny arabski
=411.21'06	nowożytny (standard) arabski
=412	egipsko-koptyjski
=412'01	staroegipski
=412'04	średnioegipski
=412'05	nowoegipski
=412'07	późnoegipski
=412'09	koptyjski
=413	Języki berberyjskie
=414/=45	Języki afrykańskie (murzyńskie)
=42	Języki nilo-saharyjskie
=43	Języki kongijsko-kordofańskie
=432.875	grupa swahili
=45	Języki knoisan (knoin)
=451/=452	Języki buszmeńskie
=51	Języki uralo-ałtajskie
=511	Języki aralskie
=511.1	języki ugrofińskie
=511.111	fiński (suomi)
=511.112	karelski
=511.113	estoński
=511.12	lapoński
=511.141	węgierski
=511.2	języki samojedzkie

=512	Języki ąltajskie
=512.133	uzbecki
=512.145	tatarski
=512.154	kirgiski
=512.161	turecki
=512.162	azerbejdżański, azerski
=512.164	turkmeński
=521	japoński
=531	koreański
=541	ainu
=55	Języki paleosyberyjskie
=551.1	czukocki, czukozi
=56	Języki eskimo-aleuckie
=569	eskimoski
=57	Języki drawidyjskie
=58	Języki chińsko-tybetańskie
=581	Języki chińskie, chiński
=584.6	Języki tybetańskie
=584.6'02	klasyczny tybetański
=61	Języki austroazjatyckie
=62	Języki austronezyjskie
=621	Języki malajo-polinezyjskie
=622	Języki oceaniczne
=622.1	mikronezyjski
=622.82	polinezyjskie
=71	Języki indonezyjskie Pacyfiku (nieaustronezyjskie)
=718	tasmański
=72	australijskie
=81/=82	Języki Indian północnoamerykańskich
=87	Języki Indian Ameryki Środkowej i Południowej
=9	Języki sztuczne
=92	Języki sztuczne stosowane w celu porozumiewania się ludzi, międzynarodowe języki pomocnicze
=921	Volapuk (utworzony przez Schleyera)
=922	Esperanto (utworzony przez Zamenhofa)
=93	Języki sztuczne stosowane do instruowania maszyn
	Języki programowania. Języki komputerowe
	Rozbudowa przez A/Z
	zob. też 681.3.062

**Tablica I.f. Poddziały wspólne rasy, narodowości
i grupy etnicznej znowelizowane przez Konsorcjum ds. UKD
a opublikowane w E. and C. 14:3 z września 1992 roku**

Wskaźnik (=...)

Poddziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej służą do oznaczania tzw. aspektu etnicznego lub narodowościowego czy też grup ludności, których dotyczy treść dokumentu. Podzielić je można na trzy kategorie:

- poddziały oznaczające rasę,
- poddziały oznaczające grupy etniczne,
- poddziały oznaczające ludność zamieszkującą określone terytorium.

W zależności od kryterium, na podstawie którego wyodrębnia się grupy ludności, poddziały reprezentujące je są tworzone albo na podstawie poddziałów wspólnych języka (gdy kryterium wyodrębniania grupy etnicznej jest wspólny język), albo poddziałów wspólnych miejsca (gdy kryterium wyodrębnienia grupy jest wspólne terytorium zamieszkania).

- (=081) Prymitywne i pierwotne rasy i ludy
- (=088) Rasy mieszane. Mieszkańcy, np. mulaci, metysi
- (=1-82) Tubylcy, np.
(=1.438-82) Polacy urodzeni w Polsce
- (=1-84) Autochtoni, aborygeni
- (=1.100) Kosmopolici
- (=1/=8) **Rasy różne; ludy językowo-kulturowe**
Dalszy podział jak =1/=8, np.
- (=11/=19) Rasa biała w ogólności. Europejczycy
- (=111) Anglicy, ludność mówiąca po angielsku
- (=112.2) Niemcy, ludność mówiąca po niemiecku
- (=113.4) Duńczycy
- (=113.5) Norwegowie
- (=113.6) Szwedzi
- (=131.1) Włosi
- (=133.1) Francuzi, ludność mówiąca po francusku
- (=134.2) Hiszpanie, ludność mówiąca po hiszpańsku
- (=135.1) Rumuni
- (=14) Grecy (Hellenowie), ludność mówiąca po grecku
- (=15) Celtowie, ludy mówiące językami celtyckimi, np.
irlandzkim, szkockim
- (=16) Słowianie, ludy i narody słowiańskie
- (=161.1) Rosjanie
- (=162.1) Polacy

(=162.3)	Czesi
(=172)	Litwini
(=174)	Łotysze
(=18)	Albańczycy
(=19)	Ormianie (Armeńczycy)
(=2/=8)	Rasy orientalne, afrykańskie i inne. „Kolorowi”
(=21)	Hindusi (Indusi)
(=214.58)	Cyganie
(=22)	Irańczycy
(=222.1)	Persowie
(=222.2)	Bachtiarzy
(=35)	Ludy kaukaskie
(=351.42)	Czeczeni
(=352.2)	Abchazi
(=353.1)	Gruzini
(=411)	Rasy i ludy semickie
(=411.16)	Hebrajczycy. Żydzi
(=411.17)	Aramejczycy
(=411.21)	Arabowie
(=413)	Berberowie
(=414/=45)	Afrykańskie rasy i ludy. Murzyni. „Czarni”
(=451/=452)	Buszmeni
(=453)	Hotentoci
(=511)	Uralskie ludy
(=511.111)	Finowie
(=511.112)	Karelowie
(=511.113)	Estończycy
(=511.12)	Lapończycy
(=511.141)	Węgrzy (Madziarzy)
(=511.2)	Samojedzka grupa ludów uralskich
(=512)	Ałtajskie ludy
(=512.1)	Tureckie ludy
(=512.133)	Uzbecy
(=512.145)	Tatarzy
(=512.154)	Kirgizi
(=512.161)	Turcy (osmańscy)
(=512.162)	Azerbejdżanie (Azerowie)
(=512.164)	Turkmeni
(=512.3)	Mongolskie ludy
(=512.31)	Buriaci
(=512.36)	Mongołowie (Chałchasi)
(=512.37)	Kalmucy
(=521)	Japończycy
(=531)	Koreańczycy
(=551.1)	Czukczowie
(=56)	Eskimosi. Aleuci
(=57)	Drawidowie (ludy mówiące językami drawidyjskimi)

(=581)	Chińczycy
(=62)	Austronezyjczycy
(=622.1)	Mikronezyjczycy
(=622.82)	Polinezyjczycy
(=713)	Papuasi
(=718)	Tasmańczycy
(=72)	Australijskie ludy. Aborygeni australijscy
(=81/=82)	Indianie Ameryki Północnej
(=811.11)	Apacze
(=87)	Indianie Ameryki Środkowej i Południowej

Symbole podziałów wspólnych grup narodowościowych, których podstawą wyodrębnienia jest zamieszkiwane przez nie terytorium, tworzy się tak samo jak wszystkie symbole ludności zamieszkującej określone tereny, tj. na podstawie symboli podziałów wspólnych miejsca. Metoda ta odróżniona jest od metody tworzenia symboli na podstawie symboli podziałów wspólnych języka za pomocą odrębnego wskaźnika o postaci 1. (jeden kropka), który umieszcza się bezpośrednio po znaku równości a przez cyframi zaczerpniętymi z symboli odpowiednich podziałów wspólnych miejsca, np.:

(=1.23)	Górale
(=1.37)	Starożytni Rzymianie
(=1.438.111)	Warszawianie. Warszawiacy
(=1.493)	Belgowie
(=1.71)	Kanadyjczycy

**Tablice główne działu 8 Językoznawstwo. Literatura
znowelizowane przez Konsorcjum ds. UKD a opublikowane
w E. and C. 14:3 z września 1992 roku**

8 JEZYKOZNAWSTWO. LITERATURA

- 80 **Ogóle zagadnienia językoznawstwa i literatury. Filologia**
801 Prozodia. Nauki pomocnicze i źródła filologii
801.6 Prozodia: metryka, rytm, rym i wersyfikacja
 Prozodia poszczególnych języków klasyfikować pod
 811...801.6 dla badań lingwistycznych lub
 821...801.6 dla badań literackich
801.7 Nauki pomocnicze filologii
 Hermeneutyka. Krytyka tekstów. Egzegeza. Tekstologia
801.731.23 Wydawanie tekstu. Edytorstwo. Technika
 edytorska. Redaktorstwo
801.8 Źródła językoznawcze
 Źródła ustne. Źródła ludowe. Źródła pisane.
 Teksty literackie
81 **Lingwistyka. Języki**
 Poddziały analityczne -11/-26 i poddziały '1/'443 podane przy
 81 mogą być stosowane do oznaczania konkretnych zagadnień
 lingwistycznych w ogólności lub w połączeniu z rozbudową 811
 w celu oznaczenia aspektów lingwistycznych w poszczególnych
 językach
81:1 Filozofia lingwistyki
81:39 Etnolingwistyka
81:572 Języki a antropologia
81-11 Szkoly i trendy w lingwistyce
 Poddział analityczny -11 oraz symbole jego rozbudowy
 można łączyć z 81'1/'443
81-112 Lingwistyka diachroniczna
 Diachroniczna lingwistyka teoretyczna
 i eksperymentalna
81-114 Lingwistyka synchroniczna
 Synchroniczna lingwistyka teoretyczna
 i eksperymentalna
81-115 Ewolucjonizm. Lingwistyka porównawcza
 zob. też 81'362 Gramatyka porównawcza
81-116 Strukturalizm. Lingwistyka strukturalna
81-119 Inne szkoly i trendy lingwistyczne

- 81-13 **Metodologia lingwistyki. Metody i środki metodologiczne**
 Metody identyfikowane ze szkołami i trendami oznaczać
 81-11... , np.
 81-112 metody historyczne
 81-112 metody diachroniczne
 81-116 metody rozdzielcze
 81-116 metody konfrontacji
 81-115 metody historyczno-porównawcze (przyczynowe)
- 81-133 Metody opisowe
- 81-139 Inne metody
- 81-2 **Charakterystyczne cechy języka. Fazy rozwoju języka**
- 81-21 Języki ludów określanych jako prymitywne
- 81-22 Języki ludów określanych jako rozwinięte
 i cywilizowane
- 81-23 Języki żywe
- 81-24 Języki martwe, wygasłe
- 81-25 Języki mówione. Języki bez istniejącej literatury
- 81-26 Języki pisane. Języki literackie
- 81'0 **Pochodzenie i okresy rozwoju języka. Fazy rozwoju języka**
 Stosować tylko w połączeniach z rozbudową 811 przy czym
 poddziały '03, '05, '07, '09 nie mają ogólnego
 zastosowania, gdyż są przeznaczone do stosowania
 szczególnego, np. przy łacinie, grece, hebrajskim
- 81'01 Okres archaiczny, stary język, prajęzyk, praformy
 języka
- 81'02 Okres klasyczny
- 81'04 Okres średniowieczny
- 81'06 Okres nowożytny, współczesny, modernistyczny
- 81'08 Języki przywrócone do życia, ożywione
- 81'1 **Lingwistyka ogólna. Ogólna teoria znaków w relacji do**
 lingwistyki
 Rozbudowa przez zestawienie za pomocą dwukropka z
 odpowiednimi symbolami UKD oraz przez dołączenia
 poddziałów wspólnych formy, np.
 (075.8) Podręcznik językoznawstwa ogólnego
 :001.4 Terminologia językoznawcza
 :061.4(100) Światowy Kongres Lingwistyki
- 81'16 Metatoria lingwistyki
- 81'2/'44 Główne problemy i obiekty zainteresowania lingwistyki
- 81'22 Ogólna teoria znaków w odniesieniu do lingwistyki
 Semiologia. Semiotyka
- 81'221 Komunikacja niewerbalna, np. język mimiki i
 gestykulacji, język głuchoniemych
 zob. też 811.93
- 81'23 Psycholingwistyka. Psychologia języka
 zob. też 159.946.3
- 81'234 Patologia mowy. Neurolingwistyka. Afazja

- 81'24 Praktyczna znajomość języków
Nauczanie języków w szkole zob. 372.881
- 81'246 Jednojęzyczność i wielojęzyczność. Poliglotyzm
- 81'246.1 jednojęzyczny
- 81'246.3 wielojęzyczność w ogólności; trójjęzyczność
w szczególności
- 81'25 Teoria przekładu, translatoryka
zob. też 81'322.4 Translacje (przekłady)
maszynowe
- 81'26 Kontrola języka. Planowanie języka. Standaryzacja
języka
zob. też 81'272 Socjolingwistyka stosowana
- 81'27 Socjolingwistyka. Używanie języka
- 81'271 Stosowanie i poprawność języka
- 81'271.2 Czystość (poprawność) języka
- 81'272 Socjolingwistyka stosowana. Zarządzanie
stosowaniem języka
zob. też 81'26 Kontrola języka
- 81'276 Dialekty socjalne (społeczne). Slang. Specjalne
formy rodzime, idiomy, żargony
- 81'276.1 Język lub idiomy poszczególnych grup społecznych
Socjolekty
- 81'276.2 Mowa (język) wulgarna. Slang w ogólności
zob. też 81-25 Języki mówione, języki bez
istniejącej literatury
- 81'276.3 Język lub idiomy poszczególnych grup wieku czy
płci, np.
- 053.2 Mowa niemowlęca i dziecięca. Mowa matek lub
opiekunów dzieci, paplanina
- 053.5 Mowa (język) uczniów, dzieci szkolnych
- 053.6 Mowa (język) nieletnich (małoletnich), idiomy
lub slang
- 055.1 Męska mowa (język) lub idiomy
- 81'276.5 Slangi zawodowe, np.
- :355.11 Slang żołnierski
- :378.18 Slang studencki
- 81'267.6 Profesjonalny lub techniczny język lub mowa
- :34 Język prawniczy
- :62 Język techniczny i inżynierski
- 81'28 Dialektologia. Lingwistyka geograficzna. Lingwistyka
przestrzenna
- 81'282 Dialekty. Język ludowy lub regionalny. Warianty
językowe lokalne lub regionalne. Gwary
- 81'282.2 Dialekty lokalne, okręgowe, np.
811.161.2'282.2(477.87) zakarpacki ruski

- 81'282.3 Dialekty regionalne, prowincjonalne, np.
811.134.2'282.3 andaluzyjski dialekt
hiszpańskiego
- 81'282.4 Narodowe warianty lub dialekty języka używanego
poza krajem pochodzenia
- 81'286 (084.42) Lingwistyka geograficzna. Dialekt geografii
Język atlasu świata
- 81'32 Lingwistyka matematyczna
zob. też 519.76
- 81'322 Lingwistyka cyfrowa (numeryczna)
- 81'322.4 Przekłady (translacje) maszynowe
- 81'322.5 Maszynowa analiza mowy
- 81'322.6 Maszynowa synteza mowy
- 81'324 Lingwistyka statystyczna
- 81'33 Lingwistyka stosowana
- 81'34 Fonetyka. Fonologia
- 81'342 Fonetyka
zob. też 612.78
801.6
81'35
81'374.5
- 81'344 Fonologia. Fonemika
- 81'35 Grafemika. Ortografia. Sylabizowanie
zob. też 003.03
003.08
003.2/.3
372.462
81'342
- 81'355 Wymawianie (wymowa)
zob. też 82.085.1
- 81'36 Gramatyka
zob. też 372.462
- 112 Gramatyka historyczna
- 81'362 Gramatyka porównawcza
- 81'366 Morfologia
Rodzaje języków według klasyfikacji
morfologicznej oznaczać 81'443
- 81'366.5 Kategorie gramatyczne
Rodzaj, liczba, przypadek, osoba, czas,
tryb
zob. też 81'367.7
- 81'367 Składnia. Syntaktyka
- 81'367.4 Frazy z syntaktycznego punktu widzenia:
zgrupowania i grupy wyrazów, rodzaje i
elementy fraz. Syntagmy
zob. też 81'373.74
- 81'376.6 Części mowy

- 81'376.7** Syntaktyczna rola i użycie wyrazów różnych kategorii i kategorii gramatycznych
zob. też 81'366.5
81'373
- 81'37** Semantyka
81'373 Leksykologia
81'373.2 Nazwy według rodzajów obiektów oznaczanych
Onomastyka
81'373.21 Nazwy miejsca. Nazwy geograficzne lub topograficzne. Toponomastyka
81'373.22 Nazwy natury, np. nazwy zwierząt, roślin, skał, minerałów itd.
81'373.23 Nazwy osób, grup osób, ludzi itp.
Antroponimia
81'373.4 Różne kategorie wyrazów, np.
81'373.421 Synonimy
81'373.422 Antonimy
81'373.423 Homonimy. Homografy. Homofony. Pełne homonimy
81'373.43 Neologizmy
81'373.44 Archaizmy
81'373.45 Wyrazy obce. Wyrazy zapożyczone. Kalki (zapożyczone, tłumaczenia)
81'373.46 Wyrazy oznaczające problemy specjalne, np. wyrazy, zwroty techniczne
81'373.49 Eufemizmy
81'373.6 Etymologia
zob. też 81'374.4
81'373.7 Frazeologia
81'373.72 Idiomy. Wyrażenia idiomatyczne
81'373.74 Frazy z punktu widzenia leksykalnego
zob. też 81'367.2
81'374 Leksykografia. Słowniki: ich kompilacja i zawartość
Słowniki jako takie należy oznaczać podziałem wspólnym formy (038), np. (038)=111 Słownik angielski (038)54=134.2 Hiszpański słownik chemiczny
81'374.2 Słowniki według zawartego w nich słownictwa
Dalszy podział jak 81'373.4, np. 81'374.221 Słowniki synonimów
81'374.4 Słowniki etymologiczne
81'374.5 Słowniki fonetyczne
81'374.6 Słowniki według uporządkowania (zorganizowania) ich treści, np. w porządku formalnym, alfabetycznym, semantycznym
81'374.8 Słowniki według liczby języków

81'374.81	Słowniki jednojęzyczne
81'374.82	Słowniki wielojęzyczne
81'374.822	Słowniki dwujęzyczne
81'374.823	Słowniki wielojęzyczne
81'38	Stylistyka ogólna
81'42	Lingwistyka tekstu. Analiza mowy
81'44	Lingwistyka typologiczna
81'442	Rodzaje języków według klasyfikacji fonologicznej
81'443	Rodzaje języków według klasyfikacji morfologicznej
811	Języki (naturalne i sztuczne) Rozbudowa według tablicy I.c. Poddziały wspólne języka =1/=9 przez zastąpienie wskaźnika = symbolem 811. Szczegóły można oznaczać dołączając do symboli poszczególnych języków lub grup językowych poddziały pomocnicze '0/'44 i/lub -1/-26 podane przy 81
811.1/.8	Języki naturalne
811.1/.2	Języki indoeuropejskie
811.11	Języki germańskie
811.111	Język angielski
811.111'01	anglosaski, staroangielski
811.112	Inne języki zachodniogermańskie
811.112.2	niemiecki (wysokoniemiecki, standardowy niemiecki)
811.113	Języki północniogermańskie
811.113.3	islandzki
811.113.4	duński
811.113.5	norweski
811.114	Języki wschodniogermańskie
811.114.1	burgundzki
811.114.2	ostrogocki
811.114.3	wizygocki
811.12	Języki italskie
811.124	łacina
811.124'01	łacina archaiczna
811.124'02	łacina klasyczna
811.124'03	łacina ludowa
811.124'04	łacina średniowieczna
811.124'06	łacina nowożytna, np. w nomenklaturze naukowej
811.13	Języki romańskie
811.131.1	włoski
811.133.1	francuski
811.133.1'01	starofrancuski
811.133.1'03	anglo-normański
811.134.2	hiszpański

811.135	Balkańskie języki romańskie
811.135.1	rumuński
811.135.2	mołdawski
811.14	grecki (helleński)
811.14'02	klasyczny grecki
811.14'03	grecki Nowego Testamentu (koine)
811.14'04	bizantyjski grecki
811.14'06	nowożytny grecki
811.15	Języki celtyckie
811.16	Języki słowiańskie
811.161.1	rosyjski
811.161.2	ukraiński
811.161.3	białoruski
811.162.1	polski
811.162.3	czeski
811.162.4	słowacki
811.162.5	łużycki
811.163.1	starocerkiewnosłowiański
811.163.2	bułgarski
811.163.3	macedoński
811.163.4	serbo-chorwacki (serbsko-chorwacki)
811.163.41	serbski
811.163.42	chorwacki
811.163.6	słoweński
811.17	Języki bałtyckie
811.172	litewski
811.174	łotewski
811.18	albański
811.19	ormiański
811.21/.22	Języki indo-irańskie
811.21	Języki hinduskie (indyjskie)
811.211	sanskryt
811.211'01	wedyjski
811.214	nowożytne języki hinduskie
811.22	Języki irańskie
811.222.1	perski
811.35	Języki kaukaskie
811.41	Języki afro-azjatyckie (chamito-semickie)
811.411	Języki semickie
811.411.16	hebrajski
811.411.16'02	biblijny hebrajski
811.411.16'06	nowożytny hebrajski
811.411.17	aramejski
811.412	egipsko-koptyjski
811.412'01	staroegipski
811.413	Języki berberyjskie
811.414/.45	Afrykańskie języki murzyńskie

- 811.42 Języki nilo-saharyjskie
- 811.43 Języki kongijsko-kordefańskie
- 811.51 Języki uralo-ałtajskie
- 811.511.111 fiński (suomi)
- 811.511.113 estoński
- 811.511.12 lapoński
- 811.511.141 węgierski
- 811.512 Języki ałtajskie
- 811.512.133 uzbecki
- 811.512.145 tatarski
- 811.512.161 turecki (osmański)
- 811.521 japoński
- 811.56 Języki eskimosko-aleuckie
- 811.57 Języki drawidyjskie
- 811.581 chiński
- 811.61 Języki austro-azjatyckie
- 811.62 Języki austronezyjskie
- 811.72 Języki australijskie
- 811.81/.82 Języki Indian północnoamerykańskich
- 811.87 Języki Indian Ameryki Środkowej i Południowej
- 811.9 Języki sztuczne
- 811.92 Języki sztuczne stosowane w celu porozumiewania się
 ludzi. Międzynarodowe języki pomocnicze
- 811.93 Języki sztuczne stosowane do instruowania (uczenia)
 maszyn. Języki programowania. Języki komputerowe
 zob. też 681.3.062

82 Literatura

Filologiczne aspekty literatury można oznaczać przez zestawienie za pomocą dwukropka z 801 i rozbudową tego działu 801.6.../.8... Lingwistyczne aspekty literatury można oznaczać przez zestawienie za pomocą dwukropka z działem 81, dalsza rozbudowa zestawienie za pomocą dwukropka z odpowiednimi symbolami UKD lub przez zastosowanie poddziałów wspólnych, np.:

- 82:001.8 Systematyka literatury
- 82:1 Filozofia literatury
- 82:111.852 Estetyka literatury. Gust (smak) literacki
- 82(091) **Historia literatury**
 zob. też 82'0 Fazy rozwoju literatury. Okresy literackie
 Tu klasyfikuje się opracowania ogólne oraz dotyczące
 historii poszczególnych rodzajów i gatunków literackich.
 Prace dotyczące historii poszczególnych literatur
 klasyfikuje się dodając symbol (091) do symbolu
 poszczególnych literatur, np.
 821.133.1(091) Historia literatury francuskiej
 Prace historyczne i krytyczne dotyczące twórczości

- poszczególnych pisarzy klasyfikuje się za pomocą podziału A/Z, np.
821.111(091)-2Szekspir Dramaty Szekspira
Biografie i pamiętniki pisarzy klasyfikuje się symbolami złożonymi uzupełnionymi podziałem A/Z, np.
82(091):929A/Z
- 82-1/-9 **Rodzaje i gatunki literackie**
Poddziały analityczne -1/-9 dodaje się do symboli literatury poszczególnych języków, np.
821.162.1-1 Poezja polska
- 82-1 **Poezja**
- 82-17 **Wiersze satyryczne. Wiersze humorystyczne**
- 82-2 **Utwory dramatyczne. Libretta**
- 82-293.7 **Libretta**
- 82-3 **Powieści, nowele, opowiadania**
- 82-311.1 **psychologiczne**
- 82-311.2 **społeczno-obyczajowe**
- 82-311.3 **przygodowe, westerny, sensacyjne**
- 82-311.5 **humorystyczne, satyryczne**
- 82-311.6 **historyczne, wojenne**
- 82-311.8 **podróźnicze, egzotyczne**
- 82-311.9 **fantastyczne, fantastyczno-naukowe (science fiction)**
- 82-312.1 **filozoficzne**
- 82-312.2 **o tematyce religijnej**
- 82-312.4 **kryminalne i detektywistyczne**
- 82-312.6 **biograficzne**
- 82-343.4 **podania, baśnie, legendy**
zob. też 398:821.162.1-343.4
- 82-344 **powieści grozy, powieści "niesamowite" (o duchach, upiorach)**
- 82-35 **o zwierzętach**
- 82-36 **Anegdoty**
- 82-394 **mitologiczne**
- 82-4 **Szkice. Eseje**
- 82-5 **Mowy**
- 82-6 **Listy. Korespondencja**
- 82-7 **Humoreski. Satyry. Parodie. Dowcipy**
Tu klasyfikuje się tylko utwory pisane prozą; wiersze satyryczne i humorystyczne zob. 82-17
- 82-8 **Miscellanea literackie**
- 82-82 **Antologie. Wypisy. Chrestomatie**
Silva rerum
Klasyfikuje się tu tylko zbiory wielogatunkowe. Antologię utworów jednego rodzaju lub gatunku literackiego klasyfikuje się symbolem podziału wspólnego formy (082)

- 82-84 Aforyzmy. Przysłowia. Złote myśli itd.
- 82-91 Literatura masowa. Literatura brukowa. Komiksy
Komiksy z zakresu innych dziedzin otrzymują również symbol odpowiedniej dziedziny, np.
943.8:821.162.1-91 Historia Polski w komiksach
- 82-92 Publicystyka. Reportaże. Pisma polemiczne
Tylko wielotematyczne. Inne klasyfikuje się za pomocą symbolu określonej dziedziny
- 82-93 Literatura dla dzieci (do 16 lat). Literatura młodzieżowa
Książki dla dzieci najmłodszych (do 6 lat) klasyfikuje się symbolem 087.5
Literaturę popularnonaukową dla dzieci klasyfikuje się symbolami odpowiednich dziedzin dodając podział wspólny formy (02.053.2)
- 82.0 **Nauka o literaturze. Teoria literatury. Technika literacka**
Tu klasyfikuje się opracowania ogólne oraz dotyczące teorii rodzajów i gatunków literackich. Prace dotyczące rodzajów i gatunków literackich klasyfikuje się dodając do symbolu 82.0 symbol odpowiedniego rodzaju (gatunku) literackiego, np.
82.0-3 Teoria powieści
Metryka, wersyfikacja zob. 801.6
- 82.02 Szkoły, trendy i ruchy literackie
- 82.03 Interpretacje. Przekłady
- 82.08 Technika literacka. Sztuka pisarska. Stylistyka
- 82.085 Retoryka. Sztuka przemawiania
- 82.09 Krytyka literacka
Teoria i zasady krytyki
- 82.091 Literatura porównawcza. Wzajemne wpływy i związki literackie (zagadnienia teoretyczne i ogólne)
- 82'0 Fazy rozwoju literatury. Okresy literackie
Dalszy podział jak 81'0, np.
- 82'01 Wczesny okres. Wczesne formy literackie
- 82'04 Literatura średniowieczna. Średniowiecze
- 82'06 Literatura nowożytna
- 82'282 Literatura w dialektach lokalnych lub regionalnych
Dalszy podział jak 81'282
- 82...A/Z **Dzieła poszczególnych autorów**
np. 821.111Byron Dzieła Byrona
821.162.1Mickiewicz Dzieła Mickiewicza
- 82...A/Z1 Dzieła zbiorowe danego autora
- 82...A/Z2 Wydania częściowe dzieł danego autora
- 82...A/Z3 Dzieła wybrane danego autora, antologie, fragmenty, wyjątki
- 82...A/Z4 Współdział w dziełach innych autorów
- 82...A/Z411 Ustępy, przedmowy, posłowania

- 82...A/Z412 Prace zbiorowe pod kierunkiem lub przy współpracy danego autora
- 82...A/Z5 Prace anonimowe. Prace opublikowane pod pseudonimem
- 82...A/Z7 Prace indywidualne autora
Dalszy podział według tytułu, np.
821.162.1Sienkiewicz7Ogniem i mieczem.03=111
Tłumaczenie *Ogniem i mieczem* Sienkiewicza na język angielski
- 82...A/Z1/7.01/.093 Poddziały analityczne stosowane tylko w obrębie 82...A/Z1/7
- 82...A/Z.01 Wydania w języku oryginalnym
- 82...A/Z.02 Wydania dwujęzyczne, w których jeden język jest językiem oryginału
- 82...A/Z.03 Przekłady
- 82...A/Z.05 Konspekty. Streszczenia. Skróty. Parafrazy
- 82...A/Z.07 Objasnienia językowe i interpretacje ideowe
- 82...A/Z.093 Repliki. Apologie
- 821 **Literatura poszczególnych języków**
Wydania zbiorowe (różnogatunkowe) poszczególnych autorów klasyfikuje się dodając do symbolu odpowiedniej literatury właściwy symbol -1/-9 oraz (091)
Zob. też uwagi umieszczone przy symbolach 82(091) i 82-1/-9
Różnotematyczne (nieliterackie) zbiory prac jednego autora zob. 081
- 821.1/.9 Rozbudowa jak =1/=9 Tablica I.c. Poddziały wspólne języka oraz za pomocą poddziałów wspólnych miejsca
- 821.11 Literatura germańska
- 821.111 Literatura angielska
- 821.111(73) Literatura amerykańska
- 821.112.2 Literatura niemiecka
- 821.112.2+821.133.1](494) Literatura szwajcarska w języku niemieckim i francuskim
- 821.112.2(436) Literatura austriacka
- 821.113.4 Literatura duńska
- 821.113.5 Literatura norweska
- 821.113.6 Literatura szwedzka
- 821.124 Literatura łacińska (w języku łacińskim)
- 821.13 Literatura romańska
- 821.131.1 Literatura włoska
- 821.133.1 Literatura francuska
- 821.133.1(493) Literatura belgijska w języku francuskim
- 821.133.1(6) Literatura afrykańska w języku francuskim
- 821.134.2 Literatura hiszpańska
- 821.134.2(7/8) Literatura hiszpańska Ameryki Łacińskiej
- 821.134.3 Literatura portugalska
- 821.134.3(81) Literatura brazylijska

- 821.14 Literatura grecka
- 821.14'02 Literatura grecka klasyczna
- 821.14'06 Literatura grecka nowożytna
- 821.16 Literatura słowiańska
- 821.161.1 Literatura rosyjska
- 821.162.1 Literatura polska
- 821.162.3 Literatura czeska
- 821.172 Literatura litewska
- 821.174 Literatura łotewska
- 821.21 Literatura hinduska
- 821.35 Literatura w językach kaukaskich
- 821.411 Literatura semicka
- 821.411.16 Literatura hebrajska, literatura żydowska ogólnie
- 821.411.21 Literatura arabska
- 821.414/.45 Literatura afrykańska (murzyńska)
- 821.51 Literatura uralo-altajska
- 821.511.111 Literatura fińska
- 821.511.141 Literatura węgierska
- 821.521 Literatura japońska
- 821.531 Literatura koreańska
- 821.581 Literatura chińska
- 821.72 Literatura australijska (w języku australijskich
 aborygenów)
- 821.922 Literatura w esperanto

0.000

10.000

Wydawnictwo SBP — Warszawa 1993 r. Wydanie I. Nakład: 5.000 egz. Ark. wyd. 15. Ark. druk. 15,75.

Złożono: T_EX-em — Cezary Stupik, 01-407 Warszawa, ul. Deotymy 15/17 m. 22

Druk: Warszawska Drukarnia Naukowa, 00-656 Warszawa, ul. Śniadeckich 8. Zam. 133/93

